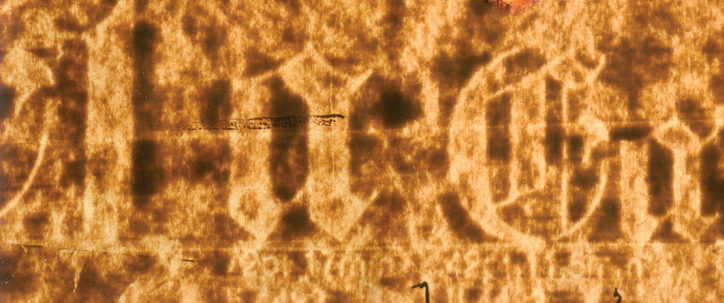

atölele
biztos
ledbet
halott
hoz életet ad
mindig csatla
nem leszün

AGRIA

AGRIA

Irodalmi, mővészeti és kritikai folyóirat

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: HOMA JÁNOS
Alapító főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: BERTHA ZOLTÁN
BÉRCZESSY ANDRÁS
GERGELY GÁBOR
SZÉCSÉNYI ORSOLYA

Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező: HERCZEG ISTVÁN

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata megbízásából
a Bródy Sándor Könyvtár
A kiadásért felelős: TŐZSÉR ISTVÁNNÉ GÉCZI ANDREA,
a Bródy Sándor Könyvtár igazgatója

www.agriafolyoirat.hu
E-mail: janoshoma56@gmail.com

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

HU ISSN 1789-4379

A folyóirat megjelenését támogatta:
A Magyar Kultúráért Alapítvány
A Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság

Nemzeti
Kulturális
Alap

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

Tartalomjegyzék

Beköszöntő

Homa János

Főszerkesztői ajánlás

9

ARTériák

Tornai Xénia

Na'Conxypanban hull a hó

12

Keringő

13

Fecske Csaba

Kerub

14

Októberi levél

15

Aknay Tibor

Minden olyan más

16

Ádám Tamás

Didergő vers

17

Ádám Tamás

Három Spenser-szonett (*Apósbor; Aszú; Furmint*)

18

Homa János

A Mindenség tehetetlenségéről

19

M. Fehérvári Judit

Pessoa utolsó napjai

20

Ez már a vég?

21

[Sziklához kötöztek...]

22

Tánc

22

[Egy elpilledt pillanat]

23

[Tüskés angyalok buktak le a földre...]

23

Lájkolok, lájkolók

24

Sípos Anna

A lélek négy színe

26

Nyerhettünk volna

27

Meditáció

27

Levitáció

27

Bevallom örökre

28

Szente B. Levente

Felemelkedettek

29

Hajladozók, királycsinálók között

30

Júdás papja

31

(lehetne a költő)

32

Katona Kálmán

Osztálytalálkozó	33
Z. S.	33
Balatonszemes (<i>filmvázlat L. Z. emlékére</i>)	34
Ma éppen őzet	35
Indultunk volna	35

Wessetzky Dániel

Anyanyelvem	36
Karácsony	36
Őszi-téli hexameter	37

Gál Elemér '95**Kelemen Erzsébet**

In memoriam Gál Elemér	38
------------------------	----

Elek György

Gál Elemérre emlékezünk	39
-------------------------	----

Murawski Magdolna

Egy csöpp Erdély	40
------------------	----

Gábor László

Egy korszak hűséges és szelíd krónikása – <i>Gál Elemér, az újságíró</i>	43
--	----

Gál Elemér

„Rajtunk keresztül látja magát a föld”	52
--	----

Szilvás István

Az elmaradt interjú	54
---------------------	----

Renn Oszkár

Gyimes tetején 2004	56
---------------------	----

Gál Elemér

Naplótöredék Egerről	57
Lovarda a temetőben	58

Zolcsák Anna

Gál Elemér <i>Héthavas</i> című hitregénye és üzenete	62
---	----

Kocsis István

Tanárom, Gál Elemér, a tiszteletbeli rabonbán	66
---	----

Pásztó András

Beke Sándor rendező mondja a <i>Héthavas</i> ról	82
--	----

Fűrész János

Olvasónapló Gál Elemér <i>Héthavas</i> című regényéről	84
--	----

Jámbor Ildikó

Találkozások Gál Elemérrel	87
----------------------------	----

Csatáné Bartha Irénke

Gyászshír	91
Egy havasi gyopár vallomása	91

<i>Kelemen Erzsébet</i>	
A vállalt küldetés. <i>Gál Elemér A szeretet vár valahol című kötetének bemutatója</i>	92
Laudatio	
<i>Cs. Varga István</i>	
A szellemi „hídépítő” irodalomtudós. <i>Lőkös István 90!</i>	99
<i>Bertha Zoltán</i>	
Az akadémia igen öröndetes nyeresége	
<i>Laudáció Jánosi Zoltán MMA levelező tag székfoglaló előadásához</i>	109
ARTMűhely	
<i>Cs. Varga István</i>	
Zentai László névjegyére	111
<i>Zentai László</i>	
Vallomások a tükörnek	112
<i>Frang Gizella</i>	
Hősök – antihősök?	118
<i>Vadász János</i>	
Egy garabonciáshoz	122
Egy büsztre	122
Hazám	123
Végül	123
<i>Cséby Géza</i>	
A vers hatalma (<i>Utószó Vadász János Ikervers című kötetéhez</i>)	124
<i>Deák-Sárosi László</i>	
A pozsonyi csata, 907 (eposz)	130
<i>Bertha Zoltán</i>	
Nemzeterősítő hőseposz (<i>Deák-Sárosi László: A pozsonyi csata, 907</i>)	133
Könyvjelző	
<i>Ádám Tamás</i>	
Mert a modern ember folyton önmegvalósít	
<i>Handó Péter A semmiből egyszer című kötetéről</i>	140
<i>Bistey András</i>	
Könyvek és emberek	
<i>Kaiser László: Sorsokban könyvek, könyvekben sorsok</i>	144
<i>Már Orsolya</i>	
Deák-Sárosi László <i>A háromszólamú vers</i> című könyvéről	146
<i>Bérczessy András</i>	
A fregolisapka (<i>Könyv Szepesi György egri zenetanárról</i>)	148
Kegyelet és emlékezet	
<i>Lisztóczy László</i>	
Búcsúbeszéd dr. Fülöp Lajos temetésén	149

Bozók Ferenc		
In memoriam Fülöp Lajos		155
Kaiser László		
Búcsú Sz. Tóth Gyulától		158
Kortárs hangon		
Oláh András		
Távolságok (részlet a kisregényből)		160
Major Mátyás Gábor		
Az Elnök portréja		173
Bakacsi Ernő		
Az utolsó napok		178
Fodor Kiss Júlia		
Különös nap		182
Sziráki Márta		
Búcsú		186
Retro-farce		
Konczek József		
Nagyezsda pizsamája. <i>Retro-farce: hat képben</i>		189
Agria Exkluzív		
Kriston-Vizi József		
Dargay Lajos (1942–2018) útja Egerből Párizson át Kalocsáig		216
H. Szilasi Ágota		
„A művész fogalmakra redukál, vagy fogalmakat alkot és formát teremt hozzá”		217
Dargay Lajos		
Nevelési értekezés		221
Szuromi Rita		
„A hatás szubjektív és ezzel a jövőben is számolni kell”		
<i>Esettanulmány Dargay Lajos kinetikus fényszobrának társadalmi háttéréről</i>		225
Üzenet a múltból		
Homa János		
Kétszáz éve született ifjú Zsaskovszky Endre		241
ARTműhely		
Bemutatjuk Juhász Pált		243
Juhász Pál		
Önmagamról		243
Szuromi Rita		
Állítsátok meg az Időt!		244

<i>Juhász Pál</i>	
Verset írok...	246
A vers napján	246
Bezárva élek	247
Csendjeim ládikája	247
Találtam egy levelet	247
Bemutatkozik Nagy Bence	248
<i>Nagy Bence</i>	
A relatív idő	248
ARTériák	
<i>Juhos-Kiss János</i>	
Az ember	249
<i>Tell Imre</i>	
Kallisztusz mennyköve	250
<i>Ambrus József</i>	
sírással kezdődik a béke	251
töviskereszt	251
<i>Balajthy Ferenc</i>	
Teremtőtől a teremtettekig	252
Ott fenn az ég	252
<i>Balogh Ferenc</i>	
Van mikor	253
Számvetés	253
Érettem	253
Szent és profán	253
<i>Baán Tibor</i>	
Bevezető sorok Varga Sinai Gizella költészetébe	254
<i>Varga Sinai Gizella</i>	
A várakozás színei	255
Élet-kaleidoszkóp	257
<i>Czilli Aranka</i>	
Deviáns	260
Örökség	260
Menedék	260
<i>Csontos Márta</i>	
A semmi sörénye	261
A begyűjtő	261
<i>Farmosi László</i>	
Tanítás	262
Mária országa (<i>Ajánlás édesanyámnak, néhai Juhos Máriának</i>)	263

Hadnagy József

Az irányváltásról	264
Rosinante-monológ	264

Mihályi Molnár László

Mű és érték (<i>Numen adest – Isten jelenléte</i>)	265
--	-----

Megyesi Nagy Imre

7 szösszenet (<i>többet és mást; Két pont; Exodus; Semmin; homeless; no comment; túl és túl igazve</i>)	267
---	-----

Radnai István

lépcsőima	269
kimért határok	269

Sándor József

Sirattak a gesztenyefák	270
-------------------------	-----

Törő István

Éltető imádság	271
Prométheusz	271
Alvó kedves	272

Török Nándor

Fények	273
Az üzenet	273

Várdy Endre

Pilátus álma	274
Legyél mentsvár!	274
Zivatar	274

Véssey Ede

Üres vagy tele	275
Öregember...	275

Zsirai László

Váci öröksége	276
Látszólagos	276
Lekottáznám...	276

Jámbor Ildikó

Prága, 2023 koraősz	277
---------------------	-----

Rumpler György

A XX. század legendája	279
------------------------	-----

Épített örökségünk
Kiszely Tóth Anett

A fényűzés, a vagyon és a rang szimbóluma	
<i>Az erdőtelki Buttler család kastélyának története</i>	280

Homa János

Főszerkesztői ajánlás

Nincs annál jobb érzés, mint amikor egy folyóiratba szinte megállás nélkül érkeznek írások, s a *bőség* zavarával küzd a szerkesztő, hiszen nem szívesen hagyja ki színvonalas cikkeket lapjából.

Valahogy így voltam én is, most, amikor az *Agria* 2024. évi 1. számának szerkesztéséhez fogtam. S miközben a versek, novellák, esszék, tanulmányok közül válogatok, nem hagyhatom figyelmen kívül azokat az *Agriában* is publikáló, jubiláló szerzőket, akiknek születésnapjáról emlékezünk, vagy emlékeztünk meg ezekben a hetekben, hónapokban.

Közülük elsőként Gál Elemér íróat említem, aki Csíkszereda-Csíkzsögödön született 1929. február 28-án. Idén lenne 95 éves. Gyermekkorát Csíkszereda-Csíkzsögödön töltötte, ott is járt elemi iskolába. A középiskolai tanulmányait 1948-ban végezte el szülővárosában, Csíkszeredában, a Római Katolikus Főgimnáziumban. Egyetemi oklevelét a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Bölcsésztudományi Karán szerezte magyar irodalom szakon (1952). Pályáját Szatmárnémetiben középiskolai tanárként kezdte, tanítványai között volt Kocsis István drámaíró és Szilágyi Domokos költő is. Szakfelügyelőként is dolgozott a Babeş–Bolyai Tudományegyetem megbízásából. Szakmai tevékenységével a magyar oktatás színvonalának emelésén fáradozott.

Az újságírással egyetemi évei alatt ismerkedett meg: riportot és kritikát írt. Első karcolata 1952-ben a kolozsvári *Igazság* napilapban jelent meg *Tilos az átjárás* címmel. Módszertani cikkgyűjteményében szerepel 1956-ban *A tanulók írásbeli alkotókészségének fejlesztése* című tanulmánya. Ezt követően a Bukarestben megjelenő *Tanügyi Újság* számos pedagógiai és módszertani cikket közöl. A *Szatmári Hírlap* hasábjain is olvassák publicisztikai és szépirodalmi írásait. Kritikai írással jelentkezett az *Utunkban* is. R riportjait és elbeszéléseit a szatmárnémeti *Friss Újság* hasábjain közölte. Sok színdarabot, valamint mesét dramatizált. 1990–1993 között Szatmárnémetiben főszerkesztője lett a *Szamoshat* című szépirodalmi lapnak.

Irodalmi köröket, színjátszó csoportokat irányított, irodalmi esteket rendezett, az ifjúság számára alkalmas mesejátékokat írt. Szakmai továbbképzéseken előadónak vett részt. 1986-ban *A költő életei* című kötetben tette közzé *Szilágyi Domokos, a diák* című visszaemlékezését, amelyet emlékirat változatban a *Várhely* című folyóiratban (2004. 3–4. szám) közölt. 1994-ben Egerbe költözött, majd ott a *Népújság*, a *Heves Megyei Hírlap* és az *Egri Riport* munkatársa volt.

A Hármashatár Irodalmi Társaság alapító tagja. *Gyóntató* című antológiában szerepel három elbeszélése, amelyet Fehérgyarmaton 1995-ben adott ki a Társa-

ság. 1996-ban az Egerben megjelenő *Heves Megyei Hírlap* hasábjain jelent meg hetvenkét folytatásban *Svejk, a vasfüggöny mögött* című satirikus regényének első fejezete. Az *Új Hevesi Napló*, a *Dunapart* és a *Várhely* című szépirodalmi folyóiratokban publikált. Egerben írta meg legjelentősebb művét, a *Héthavas* című őstörténeti hitregényt, amely 2006-ban jelent meg először, majd a második változatlan kiadás 2008-ban Csíkszeredában a Pallas-Akadémia kiadónál. A *szeretet vár valahol* című posztumusz kötetét 2009-ben Egerben adták ki, házastársa Zolcsák Anna és Murawski Magdolna egri író-költő szerkesztésében.

2007. május 31-én hunyt el, még ugyanabban az esztendőben, augusztus 20-án posztumusz Irodalmi Nívódíjat kapott.

Ugyancsak méltatjuk prof. dr. Lőkös István irodalomtörténészt, szlavistát, nyugalmazott egyetemi tanárt, az irodalomtudomány doktorát, aki a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, magyar–oroszlakon szerzett diplomát.

Tanított az Egri Tanárképző Főiskola irodalomtörténeti tanszékén, majd a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán az Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék docense, tanszékvezetője, 1994–2003 között pedig egyetemi tanára.

Később a Zágrábi Egyetem hungarológiai tanszékének vendégprofesszora. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Bizottságának tagja, 2000 óta a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja.

Kutatási területe a magyar felvilágosodás irodalma, valamint a horvát, szlovén, szerb irodalmak, a dél-szláv és a magyar irodalom kapcsolatai. A szlavista Lőkös István a magyar–horvát kapcsolatok és a horvát kultúra kiváló ismerője. Számára régióink népei – az író Németh László szavával – „tejtetvérek”, akiket összeköt közös kultúrájuk.

Lőkös István a magyar irodalom egyes területein végzett több évtizedes kutatómunkájával, valamint a horvát, szlovén, szerb irodalmak, a dél-szláv és a magyar irodalom kapcsolatait szorosabbra fűző állhatatos tevékenységével érdemelte ki a Cs. Szabó László-díjat. A Horvát Köztársaság Hajnalcsillag Rendje kitüntetését is megkapta munkássága elismeréséért. Ez a külföldieknek adható legmagasabb horvát díj. A szellemi „hídépítő” irodalomtudósról ír az *Agriában* Cs. Varga István.

2018-ban hunyt el Dargay Lajos képzőművész, aki 1942-ben született Pélfmonostoron. A magyarországi kinetikus-kibernetikus művészet megalapozója. Műveit szakmai-műszaki alaposág, pontos kivitelezés jellemzi. A mozgásra, a fényre, a tiszta konstrukcióra épülő kompozícióinak legfontosabb jellemzője a megszerkesztett rend és a művek virtuális terének kiterjesztése. Szobrászati tevékenysége mellett grafikai műveket is alkotott. 1960-ban Sárospatakon érettségizett. 1962

és 1967 között Vilt Tibor és Schaár Erzsébet tanítványa volt. 1967-ben Párizsba utazott, Schöffér Miklós előadásait hallgatta az École des Beaux-Arts-on, majd annak műtermében a mester tanítványaként, később munkatársaként dolgozott. Az 1970-es évek első felében (1970–1972) a dél-franciaországi Les Arcs sur / Argens-ban, a Dallos Fondation szobrászhallgatóit korrigálta. A Magyar Iparművészeti Főiskolán félbehagyott tanulmányok után 1972-ben az egri Tanárképző Főiskolán szerzett rajztanári diplomát. 1974-ben megalapította az MTESZ (Műszaki Természettudományos Egyesületek Szövetsége) Ipaesztétika Szakosztályát, melynek Párizsba történő visszautazásáig elnöke. A művészeti szervezetek elutasítása miatt ebbe a szervezetbe tömörültek a konstruktivista, kinetikus művészek képviselői.

1977-ben ösztöndíjasként Párizsban tevékenykedett. Hazatérve 1975–1983 között az egri Dobó István és a Gárdonyi Géza Gimnázium rajz–művészettörténet tanára. Ebben az időszakban tervezte meg az ország első köztéri kibernetikus fénytoronyát, mely a maga idejében rendkívüli technikai és művészi értéket hordozó alkotás volt. Az egri Kibernetikus fénytorony átadására 1978-ban került sor. Személyesen vett részt a kalocsai Schöffér Múzeum (1980) alapításában, melynek 1983-tól három évtizedig igazgatója. 1985-től kétévente nemzetközi Schöffér-szemináriumokat szervezett.

Tavaly októberben a Líceumban megrendezett konferencia tekintette át munkásságát. A tudományos ülésen elhangzott előadások a tervek szerint önálló kötetben jelennek meg, de folyóiratunkban is közléseztünk ezek közül az előadások közül néhányat.

Természetesen ebben a számban is számos verset és novellát, jónéhány tanulmányt is megjelentetünk. A szerzők közül Ádám Tamás, Bertha Zoltán, Cs. Varga István, Deák Sárosi László, Fecske Csaba, Jámbor Ildikó, Katona Kálmán, Konczek József, M. Fehérvári Judit, Sipos Anna, Tornai Xénia és Vadász János évek óta az *Agria* szerzői gárdájához tartozik. Örömmel szólok arról is, hogy ebben a számban is helyet kaptak erdélyi, felvidéki, sőt az Amerikai Egyesült Államokban és Iránban élő magyar szerzők is.

Jó hír az is, hogy az elmúlt évben 4 lapszámba való támogatást kaptunk, hogy továbbra is nyomtatott formában is megjelentethessük az *Agriát*.

Bízom abban, hogy e számunkban is talál magának olvasnivalót minden irodalomkedvelő!

Tornai Xénia

Na'Conxypanban hull a hó

Gulácsy Lajos emlékére

Na'Conxypanban hull a hó.
Már éppen térdig ér.
Álom szítál. Oly izgatón!
A csend is ily fehér.

A tél üvegjén mennyi jég!
Az alkony tündököl.
Ott künn tucat narancs-nap ég –
Zsonglőr dobálta föl.

Hiába fagy, a bár meleg,
A csésze gőzölög,
És benn a fényben unt telek
Nyugalma füstölög.

Az ablaktáblán pára foly:
Egy sóhajvásznis vágy –
Akár a lányok titka, oly
Pironkodó, de lágy.

A kávéházi szegleten
Egy barkó révedez,
S a messze fényű végtelen
Valója része lesz.

Csodát fogan a képzelet,
És emberarcot ölt.
A délibáb sző végzetet –
Ez *másvilági* föld.

Na'Conxypanban volna jó,
Hisz ott zsidong a vér!
A csend szítál. És hull a hó.
S az álom égiség.

Budapest, 2023. december 16–17. éj

Keringő

A reggel álmos fátyolába bújva
Leány kering a télnek színpadán,
S pihés, fehér virágot hint le rám,
Midőn az égi tálba markol újra.

Mint százezernyi táncos pille, szárnyal
E tünde nép, riszálva bájait.
Hahó, ez ám a pelyhek bálja itt!
Dacolnak ők sok lélek türte árnnyal.

S ha dalt szítál e sűrű függöny, értem:
Gyerekkorom emléke jött el értem –
Szememre álmot hűs varázsa csent.

Libegjete csak, bűvös rózsaszirmok,
S e büszke tél legyen tinéktek, ím, ok
Övig takarni ezt a zord jelent!

Budapest, 2023. december 10.

Szilágyi Rudolf: Tűz

Fecske Csaba

Kerub

Egy hónap múltán, hogy tükörbe néztem,
nem ismertem magamra a tükörképben,
hát én volnék ez a leépült alak,
a hamuszínű bőr a lefittyent ajak?
Szemem kékebb lett a régi kéknél,
mint az üveg a repedésnél,
eltorzult, bizonytalan képeket láthattál
kedvesem, amikor belenéztél,
ahogy szorítottad csontos kezemet
arra gondoltam, milyen jó veled.
Egyszer, mikor a lemenő nap a sugarait
rád vetette, láttam már vannak ősz hajszálaid
füled mögött megbújva szemérmesen,
mint vakolat hullott a kezem
sűrűn teleírt homlokodra,
s bőröm bőrödnek susogta.
amit a nyelv már képtelen,
olyan jó, hogy öledben pihenhet béna félkezem,
s a kórterem kegyetlen-fehér ketrecében
földerengett a szabadság ege kéken,
éreztem föltárul majd az ajtó és én kilépek
a levegőre, élek, hát mégis élek.
Közben az ősz lassan télbe fordul,
lépted jeges-havas úton csikordul,
viszed az elmúlt s hozod a jövő napot,
már messziről érzem köd- és hóillatod,
s míg az infúzió szörcsög a csöndben,
mosolyod lepkeként repked fölöttem,
két tenyeredbe fogod forró fejemet,
vajon miféle hírt hoznak-visznek a lüktető erek,
megfejtjük-e a másik rejtjeleit, vagy vakok vagyunk,
és már a fény sem segít, elmorzsolsz egy verítékcseppet
arcomon, már mindegy is te tartozol vagy én tartozom

Októberi levél

menetrend szerint itt az ősz
nagy bánatokkal viselő
merész tervet hiába szősz
az idő mindig megelőz
bőszén ellened dolgozik
arcod barnája lekopik
csontjaidban a mész neszez
ha nem jól van is így van ez
oly nyugtalan az őszi táj
nem leplezi a félhomály
fáj kicsit s nem tudod mi fáj
kopog a dió gesztenye
a nap nem fűt már oly henye
hogyan nem is volna itt helye
nincs másik évszak már csak ősz
az időddel mondd mire még
ődöngsz csak mint az őszi légy

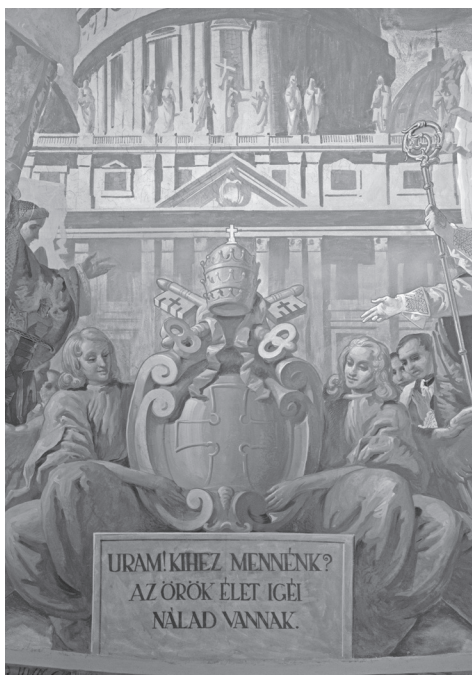

fotó: Gergely Gábor

Aknay Tibor

Minden olyan más

Az út feletti lámpák
ködsüvegukor kúpot
metszenek ki az éjből,
árnyuk ugrókötel
az idő játszóterén.
Minden olyan más.
A szakadó esőben
tegnapi lábnyomaimat
próbálom kerülgetni,
de folyton
magam mellé lépek,
és ázott plakátarcomat
gyűrt sapkaként
hordom szívemben.

fotó: Gergely Gábor

Ádám Tamás

Didergő vers

Majának

Csontot tört a hideg,
az állomás görnyedt hátán
szoborra fagyott egy
rozsdásfarkú szerelmes pár.
Nem segített már rajtunk
zuhanó tűzmadár.

Hónapokig zárva maradt
a rézlakat. Hasztalan fújtatott
a hősugárzó, mint lakkozott
hajtincsek, foltos szőnyegre
peregtek a virágok levelei.
Nehéz szeretkezni fagypontra.

Fekete szemedben szikrázott a vágy,
erőlködött az öreg konvektor,
a csapból langyos víz csöpögött.

Csikókályhát hiába kerestünk,
mégis olvadt a műanyag katicabogár
a remegő lábú asztal fedelén.
Ezt teszi a testmeleg.

Összetoltunk két fázó sezlont,
barangoltunk, tárgult a szoba.
Matrac izzott alattunk, sajnáltuk
az udvaron didergő hóembert,
pufajkát dobtunk a hátára,
hajnalra elolvadtunk.

Ádám Tamás

Három Spenser-sonett

Apósbor

Elsőre nehezebben ment a metszés,
az öreg türelemmel tanítgatott,
rontottam, mégis vállat veregetett,
a demizsonba tavalyi bort húzott.

A szelíd nap kétséget alig hagyott,
a Szent György-hegy kéjesen nyújtózkodik,
vörös vércse dézsmálgat felve amott,
bazaltkő suhan, elröppen a komisz.

Sok munka vár, míg eljutunk a borig,
a segítők tűrhetően haladnak,
csöpög a sárgálló nedű alkonyig,
régibort isznak, reggelig maradnak.

Naponta lötytyent az öreg savanyút,
félíg tele a pohár, spórol a rút.

Aszú

Megmártóztunk a pesti éjszakában,
jó borokat kerestünk kedélyesen,
arrébb toltuk a krumplisalátákat,
észrevétlenül hiány keletkezett.

A lágyuló rizling borstól lett feszes.
Néhány szomjas lány önként csatlakozott,
apasztották a szűkre mért keretet,
Tokaji aszúra vágytak, elfogyott.

Durcásak lettek, mindegyik mormogott,
pirkadatra lassan kifakult ajkuk,
cipőnk fejpályaudvaron kopogott,
engedelmesen, kék vonatra szálltunk.

Tokajban aranyaszt kellett inni,
a lányok nehezen tudták elhinni.

Furmint

A földúton barna Wartburgunk zötyög,
meglátjuk a büszke keblű rézhegyet,
a csüggedt lelkű szőlősorok között
hosszúkarú gépmadárka tekereg.

Nyúzott emberek töltik meg a teret,
nem sokáig bírják a demizsonok,
irodalmárokkal indul a menet,
a kínos este keresztrímet hozott.

Elfárad a tokaji írotábor,
rájönnek, a Furmint fanyarkás ízű,
rendkívül illatos, költőnk másnapos,
közepes írónk bortól lett nagyhírű.

Két liter után a gondolat szabad,
ki megsértődik, maga után szalad.

Homa János

A Mindenség tehetetlenségéről

(Pierre Teilhard de Chardin olvasása közben)

Pierre hitte: a fejlődés lényege a jó növekedése,
a Teremtővel való egység keresése.

„Az ember annál tökéletesebb,
minél sokfélebb világot egyesít.”

Pierre vallotta: a jó és a rossz küzdelmében
csak a szeretet tesz teljesebbé.

„A jó a szellemi, a rossz az anyagi lét.
Az abszolút tökéletesség a cél.”

A Titok:
az önmagában megjelenő Szellem.

Tudjuk:
a csoda Krisztus által megtörtént.

Mégis mintha egyhelyben járnánk!
Nem akar elmozdulni tehetetlenségéből a világ.

Mi lesz velünk?

Még porszemnek is kevesek vagyunk
a vergődő Mindenségben.

M. Fehérvári Judit

Pessoa utolsó napjai

*„Mint sötét ködöt árasztó tengerek,
oly fekete egy egész emberöltő –
gyötör a bú, mint bölcselőt, ha böjtöl.”
(Fernando Pessoa)*

Látomások gyötörnek. Az ablakon túl a padon két ember ül. Közelebb lépek, hogy megnézzem, mit keresnek ott a zubogó esőben. S látom, a lóca függőleges oszlopai azok, melyeken egy deszka fekszik. Mégis olyan, mintha fejük, testük és lábuk volna. Közben kintről egy alak nyaka nyúlik be ferdén szemeim elé. A feje félig látszik, majd eltűnik. Jaj! Munch! Jaj! Sikoly! Az az alak én vagyok! A padon is mindkettő, és a nyakam is hosszúra nőtt. Fények villogtak a szomszédos házakból. Karácsony van. Legelésző oroszánokról álmodtam az éjjel. Olyan szelídek voltak, mint a ma született bárányok. És ott ültem a fűben én is. Fogaim között rágtam a fűvet. Ízlett. Friss aromája volt. Körülöttem lerágott csontok, hús már egyikén sem volt. Kiszáradtak. Senkit sem érdekelt a sorsuk. Tragédiájuk oly régen történt. Ki emlékezne rá? Ki ne emlékezne rá? Morajlik. Az ég vagy a tenger? Ki az, ki meg tudná mondani? Ki az, ki meg tudná mutatni? A létezés hártái mind ott feszülnek a padon, az ablakon, a fűtengerben, de ez Istennek láthatatlan, holott mindenben ott él, mindenben ott ég. Ki tudja? Eltelt vajon három nap? Vagy az örökkévalóságból táplálkozik minden, mi él?

Debrecen, 2024. 01. 05.

Ez már a vég?

Ez már a vég. Most kellene
a múltat visszaálmodni és könnyebb
lábakkal nekivágni ismét.
Ám fáradt vagyok és egyszerűbb
feledni a jegenyék sorát,
kiszellőztetni a múlt emeleiteit,
nem festeni többé a sudár nyárfák égis
érő sorait sehova sem. Költségesekké
váltak azok, mik utat mutattak Vácínál
és fényben táncoltak, ha megláttak egy
gyermek csapatot, mert távírók voltak
és zöld gyertyák, zöld máglyák. Homlokuk
falára felfestették a nappalt, hogy térképévé
legyenek az eltévedőknek, képeslapjává
a vándoroknak... És láttak háborúkat...
Összekalapált, foghíjas sorsokat, ha a hatalmas
hóviharok pöttyös függőnyei közül
kikandikált kancsallá vált szemük... És
megfoltozták az eltévedt madarak csőreit,
szárnyait, bölcsőként ringatva őket, miközben
birokra keltek a faggyal. Iyen casus belliben
is eljövend azonban a béke, midőn a tócsák ablakai
tavasszal megindulnak, és Lator szerint ezek a fák
majd újra „valószínűleg ragyognak”, tornyokká lesznek.
Összefűzött országutakká, mi összeköt múltat,
tanyákat, falvakat, városi sugárutakat és a jelen csillaszikrái
jegenyéket ültetnek újra emlékezni őseinkre, s a múltra.

Debrecen, 2023. 12. 07.

[Sziklához kötözték...]

Sziklához kötözték, belevájtak,
eleven testem közönyösen tűrte
emberségem elvétele, hiszen
sziklába vájtak, megkötözték,
örök életre kárhoztattak, de még
hús voltam gondolatokkal tele.
Izolálódtam. Szomjas és éhes
voltam, feledni akartam nevem,
nemem, életem.
Áldott voltam.
Kürtök ébresztettek, madarak
röpködtek körülöttem, hulló
csillagok cikáztak, szemeim
íriszén az univerzum táncolt.
Saját megsemmisülésem étellel
töltötte el a lelkem, mert sziklához
kötözték, belevájtak, örök életre
kárhoztattak...
Lassan így ért utol a vég.

Debrecen, 2024. 01. 22.

Tánc

Halkul az éj.
Alszanak a fák.
Szerelmes leveleik
összekapaszkodva
a hajnalpírt várják.

Keringőznek a csillagok.
Jobb láb hátra, oldalt, zár.
Bal előre oldalt zár. Négy negyed
fordulat jobbra és így tovább. Női
lépés, férfi lépés a csillagos éjszakában.
pedig mindez nem más, csak egy galaktikus
utazás.

[Egy elpilledt pillanat]

egy elpilledt pillanat szólított
meg ma délután. Erre a legkevesbé
sem számítottam, de hatása a mólóig
sodort. Ünnepelni hajósokat, sirályokat,
önmagam. Emlékeim néha összefutnak,
majd egy útkereszteződésnél ezernyi énné
sokszorozódnak, hogy legyen időm megismerni
önmagam. Talán, ezért folytat a fejemben
örök párbeszédet a sok ezernyi én.

[Tüskés angyalok buktak le a földre...]

Tüskés angyalok buktak le a földre,
amerre röptek háborúk lepték el világunk:
kárminpiros tüzek gyúltak és felhasadt, rángott
a pillanat, ahogyan egymás után borultak el
az emberek, vér festette a rétet, borzalmas
bűz terjengett délutánra és a holtak száma
csak nőtt, miközben Isten kivonult térből és
időből, hiába volt minden ima, az igazak száma
egyre csak fogyott, émelyítően izzott a Nap,
a detonációk egyre erősebben tépték szét az
élők csontjait és szerteszét röptek minden,
miközben hullámozott az égbolt, a világ elsötétült
és szirénák zúgtak a messze távolban szüntelen...

Lájkolok, lájkolók

Sosem tudhatjuk, mi van a fal mögött

Arról, hogy a Facebookon vagyok nem egészen tehetek, ez már az ötödik próbálkozásom, mert rá kellett jönnöm, hogy egyes embereket csak a Messengeren érek el, nem akartam magamnak sem követőket, sem népszerűséget, az ellenségeimnek népszerűtlenséget, sem azt, hogy itt folyjék el életemből egy jelentős mennyiségű idő, de, ahogyan a technika fejlődik, úgy lett az egy főre jutó okos telefonja országunk lakóinak azonnal legalább kettő vagy még több, és lehet nyomni a lájkokat akkor is, ha nem tetszik valami, mert ugye, nem akarunk virtuális sértődést senkivel szemben sem, ezért muszáj jelen lennünk, ami ellen pedig én meglehetősen sokat tiltakozom magamban, mert nem érdekel az, hogy már csoport chatek is vannak, meg adásvételi csoportok, és mindenfélét gyűjtők, akik úgyis átvágnak, ha licitre teszed fel a dolgaid és nincsen szerencséd, mert maffiózók fognak össze ellened, és kapod a magánüzenetek hadait, melyeket már katonai sorokba lehetne rendezni és akkor nem kellene az állítólagos barátaiddal azon veszekedned, Oroszországnak vagy Ukrajnának van-e igaza, sőt, van-e igazság még ezen a Földön vagy mindenütt fellángolnak az újabb harcok most éppen Izrael és a Hármász között, és miközben forrong a világ, egyre nagyobb az ökológiai katasztrófa, de ez most nem számít, mert ki kell csinálni az emberiség egy részét, no, meg a termőföldeket, és olyat is hallottam, hogy a műholdak már arra is képesek, hogy ne legyen nyáron elegendő eső, télen pedig hó, mert akkor az időjárásra fogható az infláció, mondjuk, ebben a kérdésben teljesen tudatlan vagyok, inkább a csillagos ég érdekel, meg az időutazás, de az utóbbira itt nem kapok választ, pedig vissza akarok menni a gyermekkoromba, amikor még csak rádió és TV volt, hétfőn az sem, apám pedig szabadidejében keresztretjtvényt fejtett és totószelvényeket töltött ki, miközben néha sikerült befognia a Szabad Európa rádiót, amire úgy röppölünk, mint méhek a virágokra.

Mintha mozaikcsempe lenne

Nem fair, hogy már annyi helyen kell jelen lenned és lájkolnod, hogy romlik a látásod, hallásod, egyre több kütyüd van, amelyek teljesen feleslegesek, hiszen ez az egész olyan, mint az elfeledett, de pillanatnyi dicsőségben úszó celebek világa, ami ugye, nyilvánvalóan nem szeretnél lenni, mert ezer arcod lehet, de ezek ellentmondásosak, és már azt sem tudod, te ki is vagy, meg minek ez a halom mindenféle és már egy filmet sem tudsz végignézni, de, ha nagyon gyorsan akarsz

valamin szórakozni, ott a Tik-Tok, és , ha verseket olvasol, legyen az leginkább haiku, tanka, apeva, regényeket is digitálisan lapozol, olyan három-négy oldalakat átugorva, jobb esetben könyveket is vásárolsz, de felkerülnek a polcra azzal, hogy majd egyszer lesz idő, pedig a mostban is improvizálhatsz magadnak akár napokat is, csak messze kerüld el az internetet, mert már itt van az AI is, aki lehet, okosabb tőled, igaz, ezt nem merem biztosan állítani, mert messze távol is maradtam tőle eddig, van így is száz meg száz bajom, ami betegségekbe torkolhat, s a pszichoanalitikusom gyógyulást ígér, de ehelyett csak szellemeket ad, hogy éjjel se legyen nyugtom, így a világom olyan, mint egy hatalmas medence, aminek csempéi laptopmonitorokra bomlanak.

Mindenki hátra

A kurvaanyázók a legveszélyesebbek, a lelket sértik meg leginkább, meg az emberségünket, bárkiét, akkor is, ha valóban céda az anyja, meg a dühösek, akik nincsenek jóban önmagukkal, sem a világgal, sem senkivel és bejegyzéseidhez odavetnek egy olyan mondatot, amitől megsemmisülsz néhány pillanatra, aztán felméred, hogy most kell akkor bezárnod az oldald egy hónapra, s pihenned, élned az életed, dolgoznod, de úgy teljes erőbevetéssel, mert a lendület ismét elkapott, mint a gépszíj, jó magyar módra, és nem nézel QR kódokat, nem osztod meg sem őket, nem hiányzik senki és semmi sem, csak a múlt, a béke korszaka, amikor még gyermek voltál és nem fejlődött ennyit a technika, karórád sem volt, de le tudtad olvasni az időt a falióráról, amit a kvarckristályok beültetésével generációk nem tudnak ma már, és nyáron csapatostól szedted a fákrók az orgonát, meg cseresznyét loptál és lovas szekérrel kergettek meg, nem győzte otthon anyád leszedni rólad a piócákat, mert csatornába kellett merülnöd, hogy a lovak ne érjenek utol, igaz azt akkor folyónak nevezték, meg állandóan tele volt a hátad kullancsokkal, hiszen a mezőn és az erdőben ábrándoztál órákig, ma pedig már csak gondolataidban keringőzik veled lágú zenére a múlt.

Debrecen, 2024. 01. 22.

Sípos Anna

A lélek négy színe

Fehér a szellemiség arca
győztes lélek halotti leple
látomásainkkal ösztöneinkkel
a megfoghatatlan égen lebeg
megzabolázni a félszet
a hitetlenek vérért
a neheztelők közönyösségét
A mennyei hatalmak provinciája **kék**
az emberi lelkek hebrencs brigantija
mert hol ad – hol elvesz
hol biztat – hol semmibe vesz
pedig a lélek orgonáira
csillagot szór a planéta fény
utat mutatva a **lilának** bűnbocsánatot kérni
hagyva átlépni – a realitások határait
új és új érzést adva a szellemiség hangulatának
mint az asztrális kézben a bocsánat kérő bokréta
ha elengedte, ha megköszönte s jóvá tette a gondolatait
... akkor jön el a lélek pihenő ideje – várakozás a leendőre
mert a **fekete** csak kétségbeesés – tűkön ülő böjt
a kékben úszó vakító fehér és a lila bujaságát megtörő
émelygő éh előtt
ŐK az ember feletti erők hódító kalandorai
ahol semmi sem lehet esetleges
velük életünk színház harsány monológ
métélyező tarka geometriák képfrekvenciák
szeretkezésük világi érzés – szellemi kavalkád.

Nyerhettünk volna

El lehet siratni azt amit elfogadni soha
mi lett volna akkor mint ahogy most is
reményekkel telve mindenkivel együtt
itt ahol nyerhettünk s mégis veszítettünk
Az elérhetetlenség rejtett valahol bárhol
hiszen a halálnak a halál élők az élet
adódik mint bennünk az anyag és az erő,
ahogy az intuícióban a dimenziókból eredő
Sokszor összegződnek bennem a miértetek
felzaklatnak boldog éveket söpörve be
reményekkel telve mindenkivel együtt
ott ahol nyerhettünk volna s mégis veszítettünk.

Meditáció

Meditációban elért tudattalanban
kibomlanak a felhők fölötti vitorlák
átlátni rajtuk szomjam szakadatlan
nincs kezdet s vég sem – idő van ott
ám időtlenül s mint regények végén
a nemvárt csattanókkal – maradtam
megkönnyebbvedve s egyes egyedül

Levitáció

Az értelemnek nem mindig józan
tudatos tevékenysége van
új világra szomjazott erőmmel
másfajta létezést tud formálni bennem
mint mikor a természet ábrándos képzelgéssel
kiengesztelődik a tűz szüntelenségét megélt pipacsokon
ott ahol magamat – mindig magamra hagyhatom
ott ahol lelkem elkötelező – permanens
lepkeszárnyakon.

Bevallom örökre

Észre sem lehetett venni az elhamarkodott napok múlását
mint ahogy a viharzó együttlét megsejdtő magyarázatát sem
két nyár után aztán mégis megfosztottan magam
nem békültem ki a fontolgató esztelenjárásommal
a semmi sincs sosem ígérettel ahol békében hagyhattalak
milyen furcsa – még a festmények is megtalálják a címüket
csak a kalandnak kellettünk bátrak voltunk az öngyilkossághoz
ahogy kisurrant a lelkünkől az akarat hogy éljünk – mégis életben
egy kisváros szívében egy fűzfa alatti padon – bevallom örökre
mint a végtelenített filmkockákat magadra hagyhattalak.

fotó: Gergely Gábor

Szente B. Levente

Felemelkedettek

A büszke Hadrianust,
ki látta önmagát, a rómaiak legjobbját,
a dicső cézárt, láttad-e szemtől-szemben?
Ki parancsot adott
ama kőfalak építésének egészéhez,
miközben a távoli Rómában, hús-vér
fantomok aranyért, árulásban,
dicsfényben és lázban, megszegett ígérekkel,
Jupiter templomában könyörögve elégték.
Ki úgy hitte, a barbár özönt megállítja,
és kikiáltotta, hogy a kitalált isteneket,
kardokkal legyőzheted,
de jövőt, jövő teremthet.
Uram! Te tudod,
a létrának két oldala van!
E földön, bár egyet is, betartani mily nehéz
a parancsolatoknak.
Cézárok jöttek és mennek!
Lám, mivé lettek ők is, kik
innen-onnan, királycsinálók
felemelkedtek.

Hajladozók, királycsinálók között

A szavak, amelyeket hozzád vágnak,
darabosak, élesek. Olyanok, mint a kövek.
És a meg nem rágottakat is le kell nyelned.

Az arcokból kiszökik a vér.
Neved nem ér. Nem lüktet a büszke halánték.
Nézel, de nem látsz – hánynod kellene rég.

Füled zúg. Ahogy bérceken egykor a rengeteg,
lassan elcsendesülsz – embernek lenni késő.
Lelked, a szétlopott erdők helyén egy kopár temető.

Csak békére vágysz. Megértésre. Megbecsülésre.
Miként szíveddel, te fél szavakkal is megértesz mást.
Azt kérdezik, hol élsz? A szép mesékben, netán odaát.

És leveszik az egyik maszkot, a másikat meg fel. Hangoztatják:
„A forradalmat kétféleképpen lehet importálni!
Pénz. Befolyás. Hatalom. Mindegy, ki melyik oldalon áll.”

Júdás papja

*„A kardvirágok hegye véres,
gyors pengéjük szemembe vág.”
Pilinszky János*

1

a neveltetés címkórsággal vette kezdetét
a fecsegés megbecsülésével együtt
fejükbe vették hogy jól tudják
a kivágott fákkal eltűnik a kéz lenyomata

nem számoltak azzal
hogy az emlékezet keresztje ugyan kifakul
minél színesebb a tett a dicsekvés majd
annál jobban mar és összezavar

ők a fába vert szög
a kerítő – a magukat is feltalálók
Júdás papja ő

2

vajon ad-e ezernyi töltetet
szólít-e világtalant kürt fájón szelíden
vad tudományt éltet-e csókíllat
megismerszik-e a úgy a magány pengeéles virágillata
mint barlangok falán a holtta fagyott pálcika-csillagtánc

megannyi könyvtár irományban
betölteni lehetne-e feledést kegyeleti űrt
ha mágiát és tüzet táplál az erős vegyület
de tintája vér korom emberi hamu állati vizelet

ad-e szívet másik koponyát ütőeret
virágot ellenségnek ölelést özvegynek kézfogást
harminc ezüstenél mely árulás drágább

3
felismerni ki meri
kiket toronymagasból ledobtak és leköptek
de azokban is az emberség az egyenes tiszta jellem
napjainkban csak térdig ér

milyen furcsa
az emberek kimagyarázzák magukat mindig
pedig istenek szószólóik neveit viselik
és felejtik –

(lehetne a költő)

lehetne a költő ember, annál
nem több, nem kevesebb,
mi róva és mondva volt
az egykori kőtáblán.

gyermek, ifjú, agg, szelíd akarat,
szemekben boldog pillanat,
fák között csemete, vagy maguk a fák,
szerelmek között kitartó csodák,
de nem rómeók, júliák.

fény ittas állomás, sötétben égő fáklya, szikra,
csillag, hold és nap, verejtéktől izzadt földgöröngy,
patak csobogás, apró kavics, égbe nyúló szikla,
tudós, jó barát, mindenkit megértő odaadás,
belülről jövő tűz, kéz a kézben, család, otthon, megmaradás.

a mindenség takarója alatt sok minden hát.
de semmi gőg – sem árulás, sem alakváltó képmutatás.

le kéne csöndesen, szépen vetkőzni,
alá szállni, önmagunk vermeibe lemenni –
ha kell, lelkünkig leásni,
rájönni: ki miért, kit talált ki.

*Katona Kálmán***Osztálytalálkozó**

Legvégül megmaradtunk ketten
kezdhetjük – súgta – önmagába
görbül a tér hogy elveszíthessék
értelmüket fogalmaink mint
öregedés vagy kizökkenett idő.

Kísérlet közben a tanterem
körbefordult („we skipped
the light fandango”)
szűkölt üvöltött
egyszerre pörgött
dőlt forgott minden
irányba ezerkilencszáz-

hetvennégy májusa és
tintakék köpenyünk
szertárszagán át a hársak
(ne kérdezz semmit csak
lélegezz mélyen mintha úsznál)
fogd a kezem:

Láss színről színre
ne félj amikor magad maradsz
ne félj amikor találkozunk –

Csak ez az átható
égetthús-szagunk ne volna
s múltunk gézkötései
falon padon
padlón mindenfelé.

Z. S.

Mihez kezd kézfogással
arcomban fénytűivel
mivel kísérthet még
hogy megmaradjak ezen
az álmos sétatfedélzeten?

Túlpárti lovassá válhatok
swingelhetek a Queen Mary kettőn
verseket írat velem aztán mind összetépi
csatornát váltogat a tévén
s lelökhét ezt-azt a polcról
ijesztgetésképpen.

Ha velem virraszt éjjelente
utolsó találkozásunk helyével
üzen és kavár havazást párnám körül
máskor kobaltzöld óceán
zúdul be ablakomon vagy
vakító piactérre veti ágyam –

mihez kezdhethnék vele?
Miért a büntudat hogy élek
s mindig suttogásával takarózom
hajnalonta ébredés előtt?

Balatonszemes

(filmvázlat L. Z. emlékére)

Leszáll egy férfi az állomáson
megáll a lámpátlan csendben
a betört ablakú koraestben.
Vonata épp csak megvárja
amíg a peronra lép.

Újra ötödik nap. Árnyakból inget
tép magára. Hetvenhattól
újrakezdés visszaszámolás.
Fekete vitorlák vonulnak
felhőnek a szemesi égre.

Indulatát szigorra préselt szájjal
pattogó szavanként ugyanazok ellen.

Mert ma még sűrűbb a köd.

S holnap sem neveznek hidat el róla.
Se mosóport sem utcát.
Izgága fűszálak súgják majd nevét
s a kövek közé bújt rozsdarózsák.

Körbefordul a vasútállomás
üres poros színházi díszlete
hogy felragyoghassanak
az égbolt zárófényei.
Függöny. Elmúlt. Történelem.

A túloldalról szemmel tartva mindent
ima és ítélet nélkül
megadatnak a mindennapi
kivégzőosztagok.

Ma éppen őzet

Ma éppen őzet öltem
szelíd alkalmi gyilkos
behorpadt a motorháztetőm
szétszakadt a hűtőrácskeret.

Rángott még pár pillanatig s közben
füvet öklendett az útra.

Mostantól éjszakánként
simogatásomért koldul nyákos
orrával kezemet bökdösi

– könnyű a vadászoknak ők
mindig békésen alszanak.

Indultunk volna

Indultunk volna. Unszolt, taszított
a búcsúzkodás hypó- és félelemszaga.
Összeszorított szájjal hajolt hozzá
anyánk. S kúszott faltól falig a suttogásuk.

Indultunk volna. Otthagyni borotvált fejjel,
frottírköpenyben. Férfiarc, hát rezzenéstelen.
Húgom megállt a lépcsőfordulóban,
szipogott. A nővér sürgetett.

Sokáig vártuk azt a buszt, de nem jött.
Ilyen idegen-kék sosem volt apám szeme.

Wessetzky Dániel

Anyanyelvem

Kirakós. Zegzugos kis rejtelem.
Ha játszom vele, játszik velem.

Agyag a kézben. Megformázhatom,
s ha kész az ékszer, neked átadom.

Kristálycukor. Kávéd mellé teszem:
– Szeretlek, édes. Jó, hogy vagy nekem! –

Falat rakok szavakból: kő a kőre,
szép vers-katedrális épül belőle.

Igét kovácsolok. Cseng, mint a fém:
ne közelítsen éhes vad felém.

Ha gyermekeimnek továbbadom,
nekik is ez lesz majd az oltalom.

Az ősi kincs: játék és védelem,
akárhol élek, ott van énvelem.

Hordom magamban, mint a lelkemet,
sokat próbált, ős anyanyelvemet.

Karácsony

Hullik a mennyei csipke az égből:
hópihe libben a Menny pereméről.
Megtelepedve a sok kicsi házon
fénylik a tájon a hósínű vászon.

Benn a szobának a víg melegében
áll a fenyő. Nagy, ülve a széken
mondja, meséli a csöpp unokáknak,
Krisztus Urunk mit ígért e világnak.

Táncol a mennyei csipke az égen,
hív a harang szava, zendül az éjben.
Felkerekedve a vén meg a gyermek
mennyei Gyermeket áldani mennek.

2020.12.13–2022.11.04.

Őszi-téli hexameter

Ősz kaparássza a fák feje búbját, fúj a hideg szél
Nyirkos a szénszagú köd, leülepszik az utca kövére.
Hosszú az éjszaka és a sötétség egyre korábban
küldi aludni az égről a gyöngé napot.

HHHHHHHullik a sárga levél is: arany-puha szőnyeg a földön.
Százkarú óriásként dideregnek a fák a hidegben.
Állnak azért szakadatlan, a dér szövő körbe az ágak.
Álmuk a nyár melegén, derűjén elidőz.

Fázik az emberi szív, dideregve reméli a békét.
Fázik az emberi szív, ma az aggodalom dobol ott benn.
Fázik az emberi szív, jön-e még tavasz itt e vidékre?
Néma a táj. De az ághegyen alszik a rügy.

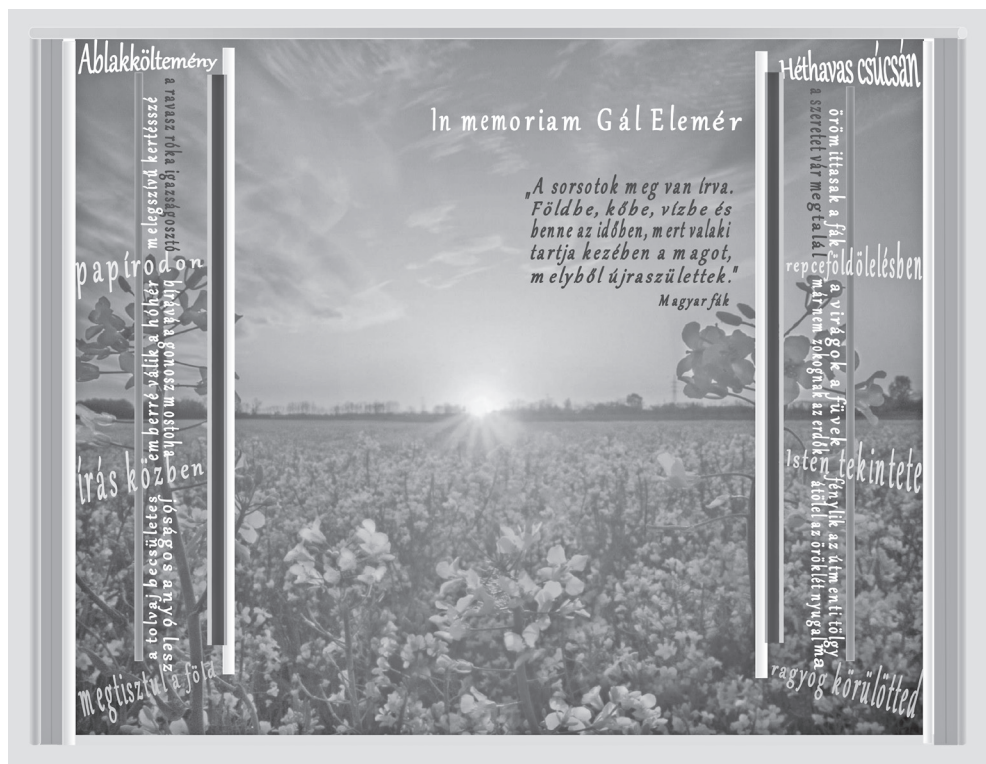
2022.11.02.

fotó: Gergely Gábor

Kelemen Erzsébet

In memoriam Gál Elemér

Elek György

Gál Elemérre emlékezünk

Gál Elemér hosszú utat tett meg szülőföldjéről, Csíkszeredától Szatmárnémetiig, majd Szatmárnémetitől Egerig, ahol végső nyugalomra talált. Én most az 1990–1994 közötti évekre emlékezem vissza, mely időszakban együttműködtem vele a *Szamoshát* című szépirodalmi havi lap szerkesztésében.

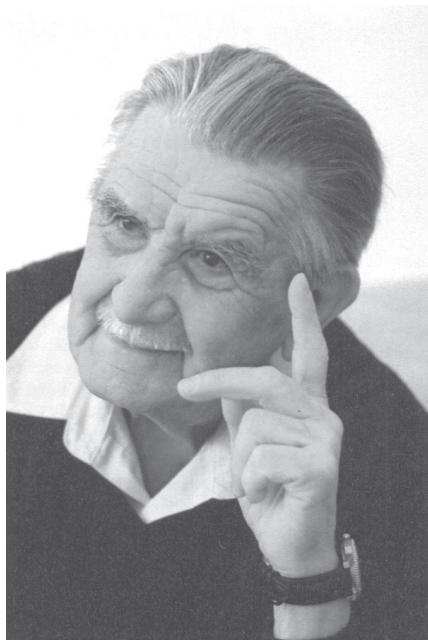
Amikor 1990-ben új lehetőségek nyíltak az irodalmi élet kibontakozására, ő is fontosnak tartotta megpróbálni egy irodalmi műhely létrehozását Szatmárnémetiben az-
al a céllal, hogy tehetséges írók és költők itt maradjanak.

Hamarosan megalakult az egykori tanítványa nevét viselő Szilágyi Domokos Irodalmi Kör, nem sokkal később beindult a *Szamoshát* folyóirat. A lapban lehetőség nyílt arra, hogy a megyében élő tollforgatók közöljenek. A *Szamoshát* hamar ismertté vált, kiépültek a kapcsolatok a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lapokkal és írói csoportosulásokkal, a kárpátaljai írókkal és költőkkel. A Szatmár megyei írók és költők is rendszeres párbeszédet folytattak a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeiekkel. Így jött létre a Hármashatár Irodalmi Társaság, melynek kiadásában irodalmi lap és irodalmi antológiák jelentek meg.

Gál Elemér életműve – pedagógiai és irodalmi munkássága – sokkal többet érdemelne, mint ahogy azt az utókor kezeli.

Én magam négy éven át gyakran találkoztam vele, mégis igazán akkor figyeltem fel nagyságára, miután Egerbe költözött. Akkor gyűltek fel bennem a kérdések, melyeket már nem tehettem fel számára. Nagyon sok tudást és tapasztalatot vitt el magával, melyeket most felhasználhatnánk, szélesedne tőlük a látószögünk. Az ember valahogy képtelen megérni arra, hogy addig becsülje embertársait, amíg azok ott vannak a közelében.

Gál Elemér 95 évesen még itt lehetne közöttünk. Ha ez nem adatott meg, éljünk mi azzal a lehetőséggel, hogy átlapozzuk a ránk maradt szellemi hagyatékát.

(A szerző költő és publicista)

Murawski Magdolna

Egy csöpp Erdély

(Előszó helyett)

Erdélyinek lenni nem pusztán életrajzi adat vagy származási hely. Élethivatás, örök hűség és odatartozás, ahová a Jóisten rendelte határok és hagyományok őrzőjének, egy ősi kultúra letéteményesének. Erdélyinek lenni titok, különbözőség, mégis furcsa vágyak által vezetve lenni, hogy az egységes magyar kultúra szerves részeként mutathasson fel az ember valamit, amit az ősi zászlók és címerek, valamint a népművészet olyan egyszerű spontaneitással fejez ki évezredek óta.

Az Erdélyt elhagyni kényszerülő ember sorsa még több titkot hordoz magában. Elűzetni vagy önként venni a vándorbotot szinte mindegy, ha egyszer nem tartózkodhat többé a neki rendelt helyen, amelyet soha nem tud kitépni a szívéből, mert lelke egy darabját hagyta ott az otthon maradottaknál, és onnantól fogva ez a nosztalgia határozza meg életérzését. Majd' mindegy, hol él, ha a hegyeit és pompás fenyeseit otthon hagyta és nem szívhatja be azok illatát. Helyette valamelyik távoli város poros levegőjével kell beérje, de nem pöröl emiatt, hiszen ő maga lett a szabadság vándora. Azé a szabadságé, amely minden magyar természetes igénye, rendes életérzése, mindennapi kenyeire. Azé a szabadságé, mely genetikailag kódolt mindannyiunkban, és amelyről éppen ezért nem mondhatunk le, bárhová vessen is a sorsunk. Jóban-rosszban velünk marad, mint egy titkos eskü, és a legváratlanabb pillanatokban hallatja hangját, titokzatos zengéssel, templomi, érces zúgással vagy a távoli hegyek fenséges morájával, az erdők párasóhajával.

Gál Elemér Eger vándor-polgáraként élte le élete utolsó, meghatározó szakaszát. A hely is felvállalta őt, ahogyan ő vállalta a sorsközösséget a történelmi várossal, a hazafiság jelképvárosával. Jelentős tanári pályát hagyott maga mögött, hogy az újságírás töredelmes kenyerére cserélje. Ez Egerben különösen nehéz út, ha az ember nem adja fel igényeit és ideáljait, hanem azokhoz hűen él. Az erdélyiség titokzatossága lengte körül, amiről senki nem beszélt, mégis tudható volt és minden mozdulatából kiérezhető. Volt valami sorsközösség ebben, amiről egyikünk se szólt, egyetlen beszélgetésünk során sem. Trianon átka ült rajtunk, mely egy durva mozdulattal tépte darabokra az egykor európai nagyhatalom Magyarországot és szórta szét a szélrózsa minden irányában az utódállam által meg nem tört magyarságot s a szabadság hitvallóit. Ha szóltunk, Erdély is szólalt bennünk, ha mozdultunk, velünk mozdult az a nép és az a kultúra, amely utunkra bocsátott bennünket, a határ ellenkező oldaláról, ám egységesítve, immáron véglegesen azt a kétfajta miliőt, amely még a születésünk előtt eldönti hovatartozásunkat. Gál Elemér úgy távozott közülünk, hogy élete regényét még megírhatta, ám ránk

hagyományozta a mindennapok morzsáit, kisebb prózai műveit is, amelyek egy része megjelent, közismertté vált, míg mások töredékben maradtak vagy nem érték meg a végleges kidolgozást. Úgy forgatjuk őket, mint félbehagyott leveleket, üzenetnek szánt, ám be nem fejezett írásokat, hogy nem tehetjük félre és nem hagyhatjuk ismeretlenül őket, mert általuk a szerző még üzent az utókornak. Ezeket az üzeneteket tartalmazza ez a kis kötet, hogy általa is társaloghassunk még kissé néhai kollégánkkal, barátunkkal, a könyv illatos ajándéka révén, ha kedvünk tartja és rohanó korunk időmorzsái megengedik.

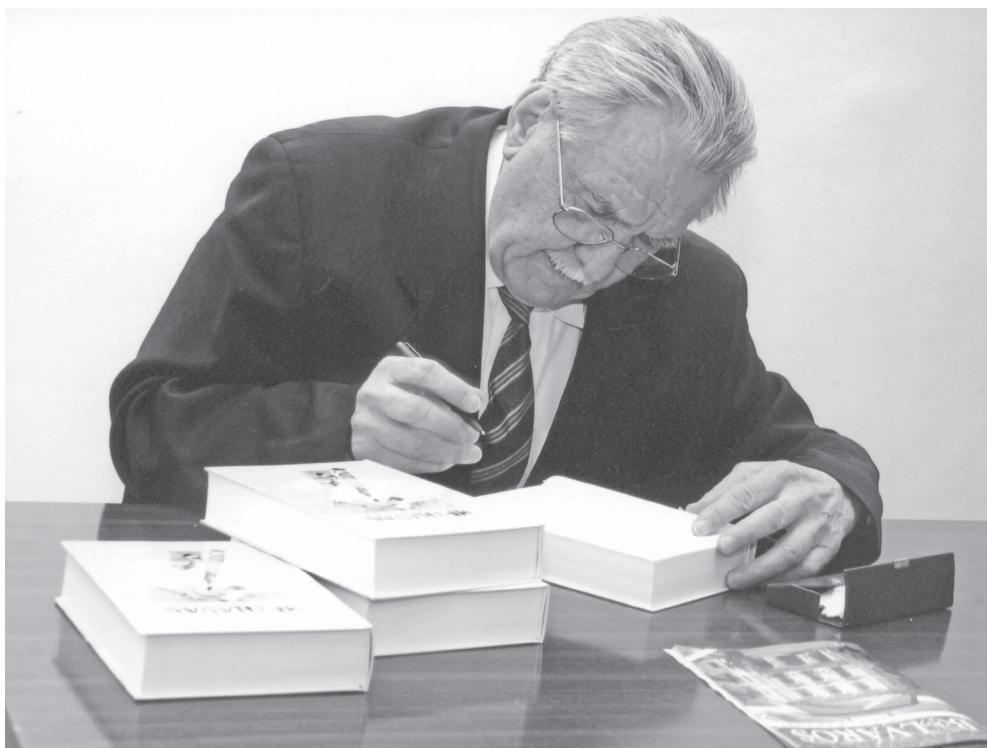
Gál Elemér egyaránt hajlott a szatirikus ábrázolásra és a jókedvű mesemondásra. Erdélyből indult, ahol a férfiak fafaragó bicskával a kezükben születnek, és amelyet jókedvűen forgatnak életük során, hogy közben jellegzetes humorral meséljenek az élet dolgairól, kicsinyekről és nagyokról egyaránt. Az író szeme folyton figyel, talán még a halálos ágyán sem pihen, hogy magával vihesse impressziókat, élményeket, keserű, víg vagy keserédes tapasztalatokat, hogy földi létén túl a Mindenhatónak is elmondhasson egy-egy történetet, ha majd erre szólítja. Az élet apró dolgaira oly kevesen figyelnek. A mai kor embere különösen nem, hiszen minden mellett elrohan, másokat szinte észre se vesz, mert hajtja a végzetes örvény, a letűnőben lévő korok ideges feszültsége. Gál Elemér csendes mesemondóként mégis megállít bennünket egy-egy pillanatra, hogy ne feledjük: az élet alapjában ilyen apró mozzanatokból áll, a modern élet pedig minden olcsó rongyrázása és örökös csörtetése mellett is szemlélhető humorosan. Félretéve a már-már köznapi agressziót, ezt a modernkori tébolyt.

Meséiben hazalátogat azon mesék földjére, ahol királylányok és sárkányok, tündérek és táltosok élnek. Köznapi témáiban ezen mesék világából táplálkozva csilantja fel mindazt a szépséget, amelyet zseniálisan ábrázol a *Molekulák szerelme* vagy *A papucs kilyukadt* című novelláiban. Naplótöredékei, filozofikus írásai már a távozóban lévő ember töprengései az élet értelme és küldetése fölött. A lélek ajándékáról elmélkedve érdekes következtetésekre jut, érinti a kérdést, hogy az emberi lélek voltaképpen a Mindenható szent lelkének egy darabja, jóllehet teljességgel nem adja át ezt a tudást az olvasóknak. Az elmélkedés lehetősége mindenki számára nyitva áll, hogy tovább gondolja ezt a hihetetlennek tűnő eszmét, mely sokakat megtorpanásra készíthetne, ha felfognák ennek szakrális voltát és nem igyekeznének akkora hévvel ártani embertársaiknak azon túl. A *Lelküink lelke* ennek a gondolatnak a jegyében állít meg bennünket, akik Gál Elemér kisprózáját olvassuk.

Katonai, hadi témájú írásai, túl az életnek ezen a kegyetlen oldalán, valami emberire hívják fel a figyelmet, mint a *Lovasok a temetőben*, *A katonák ébredése* vagy a *Nem látott arcokat* című műveiben. Az előbbiben a ló értelmesebbnek és morálisabb lénynek tűnik, de a kegyetlen diktatúra parancsszava becsapja őket is, az

ember leghűségesebb társait, kijátszva természetes visszahőkölésüket az emberi tetemeken való átgázolás bűnétől, az idomítás szabályai szerint. Talán bennünket, embereket is ugyanennek az idomító technikának az alkalmazásával tör meg, hogy aztán odadobjon a globális törtetés kényére-kedvére. *A szeretetnek nincsen szava* egy fénysugár felcsillanása és mindennapi életünk, a zsúfolt buszokon való közlekedés ritka, kedves pillanata, akár egy gyorsfelvétel. *A kertész virágai* már túlmutat ezen, ahogyan a *Tolvaj a templomban* gondolatmenete is, hogy aztán mindez feloldódjék a szülőföld iránti végtelen szeretetben, mely voltaképpen a szeretet himnusza. *A Magyar fák*, *A fenyők meséje* ezt a különleges érzést hagyományozzák ránk, hogy a nem született erdélyi is megtudja, ráérezhessen ennek a zamatára.

Az egriségről szóló elmélkedés tiszteletadás a választott lakóhely előtt, ám a valódi üzenetek egyértelműen a valódi szülőhelytől, önmagába visszatérve, annak visszhangjaként szólalnak meg Gál Elemér kései üzeneteiben. Egy csöpp Erdély, mint a cseppben a tenger, tenyerünkön csillogva visszavillantja huncutkás, székeletes mosolyát, egy viszont-mosolyt várva, semmi más.

Gál Elemér dedikál

Gábor László

Egy korszak hűséges és szelíd krónikása

(Gál Elemér, az újságíró)

Háládatlan mesterség az újságírás. A riportok, tudósítások, kommentárok időszerűségüket veszítik, velük együtt szerzőik is – legyenek bár a tollforgatás művészei – az idő múlásával a feledés homályába vesznek. Írásaik hordozói, a sárguló újságok lapjai is veszendőek, mint feleslegessé vált hulladékok, visszakerülnek az anyag örök körforgásába. Szerencsés példányaik a könyvtárak polcain vagy emlékebe téve alusszák Csipkerózsika álmukat, várva a feltámadást, amikor egy gyűjtő vagy múltat kutató ismét átforgatja sárguló lapjaikat. A holnapra időszerűtlen írások holnapután így már történelemmé válhatnak.

A sajtó struktúrája Egerben is átalakult a rendszerváltoztatás óta. Hosszabb folyamatként drasztikusan csökken az országos megjelenésű lapok keresettsége, ezáltal példányszáma. Ennek elsődleges oka az elektronikus sajtó, az internet térhódítása, illetve a kereskedelmi televízió- és rádiócsatornák megjelenése. A potenciális „hírfogyasztók” a nemzetközi és országos információikat egyre inkább e hordozókból szerzik be, főként a gyorsaság és a kényelem miatt.

Gál Elemér a helyi sajtó kegyelmi állapotában érkezett Egerbe. Éppen akkor, amikor sok írása megjelenhetett. Akkor alakult meg a *Heves Megyei Nap*, amely alaposan felkavarta az újságírás belterjes állóvizét. A rendszerváltozás után egyébként is helyét kereső, évtizedeken át monopolhelyzetben lévő megyei lapnak, a *Heves Megyei Hírlapnak* konkurenciája támadt, több elvetélt lapkísérlet után egy olyan ellenfelet kapott, amely valódi vetélytársává vált. Egy új megyei terjesztésű napilap lépett a porondra, amely mögött a *Népszabadság*, az (akkor még) legnagyobb példányszámú országos újság és annak kiadója állt.

Ráadásul az új orgánus átcsabította magához a *Hírlap* legmozgékonyabb fiatal újságíróit, akik már rendelkeztek szakmai tapasztalatokkal és kapcsolatokkal, de már (vagy még) nem betonozódtak be az állampárti újságírás vagy a kisvárosi érdekek gondolkodásmódjába. Tudták és érezték, hogy az újságírás a demokrácia szülötte, és meg is próbálták ezt valóra váltani. Ezért is tudott szárnyra kapni, és néhány évig igen jól szerepelni a *Heves Megyei Nap*.

A *Heves Megyei Hírlap* a konzervatív lapkészítéshez kötődött, sokkal inkább konfliktuskerülő volt, mint vetélytársa. Ebbe a közegbe jól illeszkedett bele a hirtelen létszámbeli hiány miatt ott munkahelyet találó Gál Elemér mondandója és stílusa, sőt, színesítette azt. Erdélyből jött, maga is konzervatív volt, bár másként, mint a megyei lapnál dolgozó többi kolléga. Ez a fogalom ugyanis az ott dolgozó

többség számára egyszerre jelentette a századelő világából nemzedékeken át hagyományozott kisvárosi újságírói attitűdöt, illetve az állampárti hozzáállást.

A *Heves Megyei Naphoz* átpártoltak mindkettővel igyekeztek szakítani, bár olvasói igény még mindkettőre volt. Az emberek nem változnak olyan gyorsan, mint a politikai széljárás. Igaz, előbb-utóbb kilépnek a munka világából, nyugdíjba vonulnak, majd végleg elmennek nemzedékek, és a következők már többnyire már más divatoknak, szokásoknak hódolnak. Az átmeneti korokban (bár melyik nem az?) mégis érdemes „régimódi” stílusban az idősebb, de még a középkorú is korosztályokhoz szólni.

Gál Elemér mentes volt az állampárti gondolkodásmódtól, a kisebbségi lét és a „létező szocializmus” kettős erdélyi szorításában nem alkudott meg, semmi sem ragadt rá a magyarországi puha diktatúrában kialakult langyos közmegegyezésből. Megtanult úgy írni, hogy különösebben nem sértette senki érzékenységét, mégis megfogalmazta a maga igazságait. Ez a stílus talán a lazacok és a pisztrángok könnyedén sikló úszásmódjára hasonlít legjobban, amellyel vízeséseken és sziklákon keresztül, árral szemben is haladnak. Nem veszélytelen az ösztönös otthonkereső út, de a természet sok-sok tízezer éven át éltette ezeket a karcsú halakat, ha meg is tizedelték létszámukat természetes ellenségeik. Csak az ember technikai „haladása” képes teljesen megakadályozni ezt a „pisztrángos” útkeresést.

Egri helyismerettel sem rendelkezett Gál Elemér. Ezt a hátrányát többnyire előnyére fordította, mert rácsodálkozott olyasvalakire vagy olyasmire, aki vagy ami a helyi kollégák számára annyira megszokott volt, hogy még egy rövid hírt sem ért meg számukra. Ebből aztán olyan portrék vagy tudósítások születtek, amelyek üdítően hatottak a megyei lap áporodott közegében. Ebbe még néhány melléfogás is belefért – értékrendjének nem megfelelő riportalany méltatása –, mert nagyvonalúan átugrotta a kádári korszakot, és többnyire idős beszélgető partnereivel egy-kettőre a szovjet megszállás (felszabadulás) előtti évekről társalgott, különösen, ha a partnere – mint ő is – némi katonai iskolai múlttal is rendelkezett.

Az *Egri Riport*ban jelent meg írásainak másik része. Ez a lap „ropogós” címét onnan örökölte, hogy eleinte – némi együgyű szójátékkal – az *Egriport* névre keresztelték. Ez egy kisvállalkozás által kiadott helyi hetilap volt, amely próbálta betölteni azt az űrt, amelyet a két, rivalizáló, naponta megjelenő megyei újság hagyott. A szó szoros értelmében az utóbbiak közül egyik sem volt városi kiadvány, bár a hasábjaikon megjelent helyi anyagok többsége Egerből származott, mivel szerkesztőségük itt működött, ahogy az – akkor még fontosabb szerepet betöltő – megyei hivatalok és intézmények döntő többsége is. Az *Egri Riport* megpróbált csak erre a településre koncentrálni, és megélni a helyi hirdetésekben. Mivel nem konfrontálódott a helyi hatalommal – tulajdonosa sokáig maga is önkormányzati képviselő volt – hosszabb távon nem vált igazán érdekessé az olvasók számára,

ezért néhány év után meg is szűnt. Gál Elemér erősebb hangvételű, markánsabb publicisztikái itt láttak napvilágot, bár nem helyi kérdésekkel foglalkozott. *A kormányzó, a Napfogyatkozás vagy Ki a polgár?* című írásai időszerű történelmi-etikai kérdésekre keresnek választ.

A *Heves Megyei Hírlapban*, illetve az *Egri Riport* nevű hetilapban megjelent cikkeiben egy más Eger képe bontakozott ki, mint amit az olvasók megszoktak. A település olyan arca, amely legjobban druszájának, a tősgyökeresen egri Apor Elemérnek *Kisváros a felhők fölött* című cikkgyűjteményében foglaltakra emlékeztet. Kapor (Apor) Elemér egykori dokumentumokra támaszkodva elevenítette föl a városhoz kapcsolódó történelmi mondákat, a hírességekhez fűződő regéket és anekdotákat. Hozzá szelíd természetében, műveltségében és stílusában olyan hasonló Gál Elemér viszont elsősorban személyes élményekre, visszaemlékezésekre támaszkodott. Mégis szellemi ikertestvérek voltak, született újságírók, akik végül a szépirodalomban teljesedtek ki. Hiába, ahogy szokták mondani, sokan egrinek születnek, de még többen azzá válnak.

De mi is voltaképpen az újságírás, aminek bűvöletében Gál Elemér élt és dolgozott?

Vajda Éva és Weyer Balázs az *Élet és Irodalomban* igyekezett megfogalmazni a lényegét. Az ideális meghatározás szerint – másból pedig nem indulhatunk ki, hiszen az egész szakma egy ideál, a demokrácia terméke – tájékoztatás, amelynek elvégzését emberek egy csoportja (az újságíróké) vállalja, a társadalom megbízását és támogatását bírva. Munkájukra azért van szükség, mert az egyének – saját, szintén fontos munkájuk mellett – nem képesek ellenőrizni a közösség életének szabályozására és technikai jellegű bonyolítására általuk létrehozott intézmények működését és az ezeket vezető személyek tevékenységét. Az újságírók ezen kívül hírt adnak számos egyéb, a közösség érdeklődésére számot tartó eseményről is.

Gál Elemér munkássága inkább ez utóbbiakban teljesedett ki. A rendszerváltás körül talán túl sok politikai jellegű írás is megjelent, amelyek a maguk eszközeivel igyekeztek előkészíteni és segíteni a történelmi fordulatot. Sokszor naiv módon, csak a felszínt karcolva, mégis hallatlan lendülettel fogalmaztak meg „igazságokat”. Gál Elemér a kisközösségek és az egyes emberek szintjén adott mást, mint a kollégái. Mintaszerű, ahogy egy kertbarát körről, a Lenkey Jánosról elnevezett katonai iskoláról, egy idős szavalóról vagy egy nyugdíjas mérnökről ír.

Milyen módon és eszközökkel végzik munkájukat az újságírók? Igyekeznek begyűjteni azokat az információkat, amelyeket megbízóiknak joguk van tudni. Egy példa: az emberek hagyományosan lemondanak megtermelt javaik egy részéről, illetve befizetik azt egy közös kasszába – az úgynevezett költségvetésbe. Teszik mindezt azért, hogy azt közös vállalkozásuk, az állam olyan dolgokra fordítsa, amelyek létrehozása, megvásárlása vagy finanszírozása az egész közösség érdeke.

Mivel ezeknek a közösségeknek minden tagja nem vehet részt a pénz felhasználására vonatkozó döntésekben, ezért választanak maguk közül néhány megbízható és vállalkozó szellemű embert: döntsenek ők. Az ördög azonban nem alszik és ellenőrizni kell, hogy valóban a közösség érdekeinek megfelelően és elég hatékonyan használták-e fel a rájuk bízott, gyakran tekintélyes summát.

Egy helyi lapnál biztosan van olyan újságíró, akinek el kell mennie az önkormányzat üléséről tudósítani. Az újságíró, aki az ott hallottak alapján megírta a két flekket a másnapi kiadásba, kétségtelenül nem „oknyomozott”. Nem volt szüksége rá: feladatát, a tájékoztatást anélkül is képes volt teljesíteni. De az is lehet, hogy nyomozott, de csak negyedórát, mert ennyi elég volt, hogy kiderítse azt, amit az ülésen nem mondtak el. Ebben az esetben az újságíró nem a saját „szimata” után ment, hanem adott témáról, kiszámítható döntésekről egy előre meghirdetett eseményről tudósított. Az ilyen híradások nélkül az újságírás ugyanúgy nem létezhet, ahogy nagy leleplezések nélkül sem. Nincs tehát értelme megkülönböztetni újságírót és „oknyomozó újságírót”, ahogy autószerelőt és „hibajavító autószerelőt” sem különböztetünk meg. Nyilván vannak, akik tehetségesebben szerelnek autót, komoly feladatokat bízunk rájuk, de alapvetően konszenzus van abban: minden autószerelő hibákat javít. Ha nem így lenne, az komoly kárára válna az autószerelő szakmának, mert a nem kiemelkedően tehetséges (nagyobb) részük nem javítaná meg a hibákat, ez pedig bizalomvesztésével járna az autósok körében.

Ilyen módon foglalkozik Gál Elemér is az élet jelenségeivel, részben példázatokot mutat fel, amelyek egy-egy találkozás alkalmával (Makovecz Imrével, egy lengyel pappal vagy egy zenésszel) teljeseznek ki, vagy pedig – ritkábban – felháborodásának ad hangot (*Másé ne legyen – hát égezzük el, Hárman egyedül*), hogy szembesítsen bennünket a világ ellentmondásaival. Szelíd „autószerelő”, aki többnyire a jóval szembesít, hogy a világot jobbra tegye.

Hogy célravezető-e ez a világlátás és ez az újságírói módszer, amit képvisel?

Hosszabb távon nyilván a kritikus hangnem tartja életben a sajtót. John Keane *Média és demokrácia* című könyvének *A sajtószabadság filozófiája* című fejezetében e mellett sorol fel érveket. Az állami cenzúrát a józan ész nevében bírálja azzal, hogy a sajtó ellen hozott általános megszigorítások nem hatékonyak és nem működnek. „Isten józan ész adott az egyéneknek, s ezzel az olvasás és a választás képességét, amely különbséget tud tenni jó és rossz között.” Ha ezt a városi sajtóra vonatkoztatjuk, láthatjuk, igaz a tétel, mivel az újságok elveszíthetik olvasóközönségüket, amint elvesztik kritikai hangvételüket. A hatalom azonban másként működik, az ő számára nem szerencsés, ha a tömegek sokat gondolkodnak, mert olyan következtetésekre juthatnak, amely sértheti az érdekeit.

A másik érv arra az eszmére épül, amely szerint az igazságot a polgárok korlátozás nélküli, nyilvános vitája tárja fel. Ha egy vélemény hibásnak bizonyul is,

gyakran tartalmaz valami igazságot. Az uralkodó vélemény csak ritkán képviseli a teljes igazságot. Ez azt jelenti, hogy a teljes igazsághoz csak úgy érkezhünk el, ha a véleményt ellenkező vélekedésekkel ütköztetjük. A közügyekben az igazság megköveteli az ellentétek kombinálását és kibékítését.

Mindezeket egybevetve a Gál Elemér képviselte helyi újságírásnak nagy szerepe lehet az egészséges kontrollban, a vélemények ütköztetésében, de attól még messze ma is vagyunk, hogy ezt a hatalom gyakorlói is észrevegyék, illetve pozitívként fogják fel. Pedig az az ember (politikus), aki beismeri, hogy nem tévedhetetlen, hogy hibázott, sokkal szimpatikusabb és hitelesebb, mint aki minden körülmények között ragaszkodik elhibázott döntéséhez.

Azt is kijelenthetjük, hogy ha egy lap komolyan veszi a sajtószabadságot és a kontrollt, előbb-utóbb konfrontálódik, és/vagy megszűnik, vagy bizonyos időközönként új gárda fogja készíteni a lapot. Sajnos, egy városi újság nagyon ritka esetben tud anyagilag függetlenül működni. Az újságíró viszont köteles tartani magát a szakmai, etikai normákhoz még akkor is, ha egzisztenciálisan hátrányokat szenved. Ellenkező esetben nem érdemli meg az újságíró nevet. Ebben a kérdésben Gál Elemér írásaiban sincs megalkuvás.

Egerben az emberek jól ismerik egymást, bár egy néhány tízezres közösség nem lehet annyira zárt, mint egy ezer-kétezer lelkes falu. A „mindenki ismer mindenkit” nyilván nem szó szerint értendő, de a kötődések szorosabbak, mint egy nagyvárosban. A számos rokon, ismerős, szomszéd lehet áldás is – gyorsabban és könnyebben mehet például a segítségnyújtás –, de kényelmetlenség is: bárhol ismerősbe ütközhetünk, még akkor is, ha nem feltétlenül szeretnénk.

Ezen a településen az emberi kapcsolatok mellett a szellemi-kulturális élet is sajátos: a történelmi múlt, az idegenforgalmi vonzerő, az érseki és a megyei székhelyi szerep, illetve az iskolaváros jelleg a lélekszámhoz képest több és nagyobb intézmény létrejöttéhez vezetett. Ennek ellenére nem mindegyik tölti, töltheti be teljes mértékben szerepét, személyfüggő a vezetésük, ezért néha – belső és külső okokból – provinciális jellegű a működésük. A kisvárosi jelleget kutató szociológus, A. Gergely András úgy véli, hogy egy település elsősorban nem méretei vagy népessége alapján válik kisvárossá, hanem sajátos munkakultúrája, történelme és helyi öntudata jellemzi kisvárosként. Ilyen szempontból Eger ellentmondásos. Egyszerre viseli a kisváros és a nagyobb település ismérveit. A falvakhoz képest – ahol ezek a jellemzők szintén érvényesek lehetnek – az a különbség, hogy egy kisvárosban elindulhat a polgárosodás folyamata, de el is akadhat. Nem véletlen, hogy Gál Elemér *Ki a polgár?* címen külön cikket szán ennek a kérdésnek. A kádárista időszakban ugyanis szántszándékkal félreállították azt a nemzedéket, akiknek ő az írásaiban emléket állít, és a város vezetőit különböző Tisza menti és bányászfalvakból hozták ide. Nem csoda, ha még hosszú évekbe telik, míg a tele-

pülés újra visszaszerzi azt az identitását, amelyet az eltelt századok során világlátott érsekei alakítottak ki. Az eredmény a következő nemzedékekben csapódik le, ma a város egyik legnagyobb gondja, hogy a fiatalok nagyon nehezen mozgósíthatók bármilyen közösségi tevékenységre, céljak homályosak, nem tudják, mit akarnak kezdeni magukkal. Legtöbbjük Budapestre vagy külföldre menne.

Miért vágyik mégis olyan sok meglett ember Egerbe, messzire a nagyvárosi forgatagtól? Személyes preferencia a csend és a kisebb autósforgalom iránt, vagy mélyebb motivációkat kell keresni? Egyáltalán, miért jó és miért rossz valakinek a kisváros, az elméleti érveken túl?

Egyáltalán milyen ez a felemás kisváros, milyen Eger arca? Gál Elemér írásaiból ez is kiderül. Olyan, ahol „mindenkit” ismersz, csak nem mindenkinek köszönsz. Olyan, ahol iskolakezdésre minden gyerek kínai nagyáruházakból választhat magának trendi konfekciófarmer-szerkót. De ebben a kisvárosban már óvodába is egyedül mehet a gyerek. Nem utazik átszállással tizenöt megállót az iskoláig, és ha este felnéz az égre, nem trolikábeleket lát. Nem a teherforgalom és a mentőautók szirénáinak ritmusára alszik el. És nemcsak osztálykiránduláson lát erdőt. Ahol a színház évtizedek óta igyekezett tartani az egyensúlyt a könnyen emészthető és az alternatív, fesztiválnyertes darabok között. Ahol a múzeum nem poros népviselet-gyűjteményt jelent, hanem hősi történelmi múltat, élő kultúrát, színvonalas kiállításokat, emberközeli programokat, gyereknapi eseményeket. Ahol működik a szociális programok hálózata. Ahol szerveznek az egész várost megmozgató rendezvényeket, minőségi koncertekkel, kulturális programokkal és jótékonsági akcióval. És hát valahogy mindig visszakeveredik egy-két harminc alatti, aki megjárja a világot Indiától Angliáig. Vendégmunkás, erazmista vagy turista, aki végül hazahoz néhány jó ötletet, és egy kis újdonságszagot, hogy előbbre mozduljunk, és jobban érezzük magunkat itthon. Mert ennek az egyedi kisvárosnak a legnagyobb előnye talán az – fogalmazza meg Gál Elemér –, hogy a tied. Lassan változik, ezért az állandóság biztonságába térsz haza. Abba a térbe – amibe akár beleszülettél, akár választottad – könnyen tájékozódsz.

A másik oldalról ennek a kisvárosnak is egyik legnagyobb átka, hogy kevés teret ad az egyediségnek. Aki nem illeszkedik a helyileg kialakított masszába („fura” ruhákat hord, „fura” dolgokat olvas, „fura” zenét hallgat, ennek következtében „fura” módon gondolkodik), az soha nem lesz igazán része a közösségnek. Azt mondják, mindenki ismer mindenkit, de valójában – derül ki Gál Elemér portréiból is – ez csak felszínes tudás egymásról, amit innen-onnan felszedett sztorikból, pletykákból rak össze magának az ember a másikról. Ahol évek óta jól-rosszul berögzült módon folynak a dolgok, azt nehéz megváltoztatni. És épp a nyitottság hiánya miatt nehéz. Aki egy helyen éli le az egész életét, az sokkal kevésbé toleráns más életstílusok iránt. A sajátja válhat az egyetlen üdvös életformává.

Gál Elemér műveltségét és stílusát Erdélyből hozta. Az újságírással egyetemi évei alatt ismerkedett meg: riportot és kritikát írt. Első karcolata 1952-ben a kolozsvári *Igazság* című napilapban jelent meg *Tilos az átjárás* címmel. Egy módszertani cikkgyűjteményben szerepel 1956-ban *A tanulók írásbeli alkotóképességének fejlesztése* című tanulmánya. Ezt követően a Bukarestben megjelenő *Tanügyi Újságban* számos pedagógiai és módszertani cikket közöl. A *Szatmári Hírlap* hasábjain is olvassák publicisztikai és szépirodalmi írásait. Kritikával jelentkezett az *Utunkban* is. Mint pedagógus, számos tanulmány szerzője volt, a *Beszéd és íráskészség fejlesztés* című pedagógiai gyűjteményben értekezése jelent meg a tanulók alkotó írásképességének fejlesztéséről. Riportjait és elbeszéléseit a szatmárnémeti *Friss Újság* hasábjain közölte. 1990-ben Szatmárnémetiben főszerkesztője lett a *Szamoshát* című szépirodalmi lapnak. 1986-ban *A költő életei* című kötetben is közzé tette *Szilágyi Domokos, a diák* című visszaemlékezését, amelyet a *Várhely* című folyóiratban (2004. 3–4. szám) közölt. Egerbe 1994-ben költözött, a *Heves Megyei Hírlap* és az *Egri Riport* munkatársa lett.

Zsurnalisztikai írásait két csoportra oszthatjuk. Az első csoportba megjegyzései tartoznak a napi eseményekkel kapcsolatban; a második csoport a kevésbé határozott jelentésű „cikk” szóval fogható össze. Ez a megkülönböztetés csak az indítékra vonatkozik, mert lényegük szerint alig különböznek egymástól ezek az írások, annyira megszínűvé mossa őket írójuk sajátos egyénisége. Lehetnek portrék vagy tudósítások, esetleg jegyzetek, hasonlóvá szövi őket a műveltség és az élményanyag. Az első csoportba tartozó megjegyzések olyan eseményekhez kötődnek, amelyek aznap foglalkoztatják a közvéleményt. A „cikkek” már távolabbiak az aktuális napi eseményektől, vagy a napi események ürügyén inkább korjelenségekre mutatnak.

Gál Elemér szerint a publicista feladata, hogy a jelenségeket magasabb összefüggéseik tükrében mutassa meg, a jelen váratlan eseményeit a múlt már lerögzített történéseinek folytatásaként tüntesse fel; vagyis azokat egy meglevő rendszer kategóriáiban elhelyezze. Ehhez állandó erkölcsi és tudásbeli készenlét, szilárd állásfoglalás és történeti érzék szükséges. A társasági, politikai, irodalmi élet legjelentéktelenebbnek látszó megnyilvánulásai is beleilleszkednek nála a magyar élet folytonosságába rendszerint úgy, hogy a jelen egységet alkot a múlttal. Ezt a múltat adatszerűen is jól ismeri; de szellemét, – az egyéni ízü és jelentésű magyarságot – még pontosabban érzi és érezteti. Legfőképpen szoros kapcsolata a nemzeti múlttal ad publicisztikai munkásságának missziójelleget. Újságcikkei szellemi hidat jelentenek, mert azokban a rendszerváltoztatás utáni években hirdtet folytonosságot, amikor minden jelenség ez ellen látszik szólni.

Formai sajátságait vizsgálva Gál Elemér cikkeiről megállapíthatjuk, hogy könnyed elegancia, világos felépítés, egységes hangulat s mindenekfelett a helytel

való gazdálkodás jellemzi azokat. Szokás publicisztikai műfajokat megkülönböztetni (skicc, rajz, karcolat, kroki, portré stb.), de ezek a műfajok azért nem mindig határolódnak el, meg aztán az idő egyre közelebb hozza őket egymáshoz.

Írói, pedagógiai és publicisztikai munkássága között az összefüggés nyilvánvaló. Az újságíró folytonos kontaktusban él az olvasóval, ezáltal könnyen megfigyelheti a közízlés kívánalmait, és az író a kívánt irányba terelheti.

A hagyományos újságírás vezérlő csillaga a lapzártá. A mindig közelgő, minden nappal vagy órával egyet lépő lapzártá. Nem játszható ki, nincs trükk, amit bevenne. El nem tolható, legfeljebb valamilyen okból még közelebb kerül. Az emberek viszont kiszámíthatatlanok, néha ők maguk se képesek az időpontjaikat egyeztetni. A rutinos újságíró ezt tudomásul veszi, alkalmazkodik. Érezhető, hogy Gál Elemér fiókjában ott lehetett egy bármikor előrántható, kilencven százalékból kész anyag, alatta egy harminc százalékos készülségű, mellesleg az egyeztetett lista, kivel akar beszélgetni.

De miért is vonzódott a publicista arra, hogy maradandóbb formában is közzé tegye gondolatait?

Az anyag elkészül, a lapot betördelik, megy a nyomdába, onnan az olvasóhoz. Az olvasó elolvassa. Amit fontosnak gondol, többször olvassa, de a postás hozza a következő lapot, benne, ami benne, köztük a lapszámba került cikk. Az előző lap, benne az előző írás, és egyebek, funkciót vált. Jobb helyeken polcra kerül az elmúlt napok, hetek, hónapok, évek számaival, fogja a port. Miután megérkezett az új, a régi lap a családi lét, a mindennapok szerves tartozékává válik. Kifejezetten alkalmasok a cserépkályhába való begyűjtásra, valamint zöldség és krumplici pucolására. Más családok gyűjtőszennedéllyel megvert családfői – elsősorban férfibetegség – negyedéves-féléves adagokban gondosan összekötözik a számokat (a teljes év sok, nehéz, szétcsúszik a madzagból mozgatóskor), addig tartják-tárolják a dolgozószobában a szekrény és a fal takarásában egymásra halmozva, amíg az asszonyok porszívózáskor kiakadnak, lehordatják a pincébe vagy föl a padlásra. Hogy majd onnan fuvarozzák a telekre, hogy majd „nyugdíjasként újraolvasom az egészet”. A férfiak aztán vagy betöltik a nyugdíjkort vagy meghalnak előtte. Ez utóbbira Magyarország férfilekossága egyre komolyabb eséllyel pályázik. És ha meghalnak, gyűjteményüket gyerekek vágják ki első adandó alkalommal a kuka mellé, a kukások nagy örömeire.

Gál Elemér ezért is igyekezett köteteket is hagyni maga után, legjelesebb alkotása, a *Héthavas* megörökítette nevét a magyar irodalom panteonjában. Mégse mondhatjuk, hogy nyomtalanul elenyésznek újságírói munkái. Sőt, amikor olvasuk írásait, a bizonyítékát tartjuk a kezünkben annak, hogy a helyi hagyományokból kinőhet majd a korábbtól eltérő, frissebb, vibrálóbb sajtó is. Ehhez persze sok mindent újra kell gondolnunk, mert napjainkban a szakma elkerülhetetlen

evolúciója játszódik le, ami majd gazdagabbá, teljesebbé, dinamikusabbá válhat, mint valaha.

Chris Anderson, az amerikai technológiai és kulturális magazin, a *Wired* főszerkesztője beszélt arról, milyen kihívásokkal szembesíti az internet a hagyományos sajtót: „Nem használom azt a szót, hogy újságírás, média és hír. Nem hiszem, hogy ezek a kifejezések ma bármit is jelentenének. A XX. században jól körülírták a lapkiadást – ma inkább kerékkötők.”

Szerinte nemigen találhatunk szavakat, amelyekkel leírhatnánk a tömegkommunikációt, mert egy olyan „különös korszakban” élünk, amelyben az előző évszázad kifejezései már elveszítették jelentésüket. Az információ szerkesztésének, elemzésének, többlettartalommal való felruházásának és elosztásának folyamata azonban továbbra is működik. „Minden a névről, az ismertségről szól. Ezek a legértékesebb javak. Az emberek nagy többsége az internetre ingyen ír. Az is elképzelhető, hogy a jövőben az újságírás nem is szakma lesz, hanem egyfajta hobbi. Nincsen semmiféle törvényszerűség arra nézve, hogy az iparágak örökké ugyanolyan formában létezzenek. Hiszen példája szerint valaha a patkolókovács egy jól menő szakma volt” – véli Anderson.

A sztorik lényegében valós időben, az olvasók szeme előtt épülnek fel, valahogy úgy, mint Gál Elemér tollából. Szerzők közvetlenül a webre publikálnak, az olvasók a hibákat korrigálva, a cikkeket kommentálva a folyamat központi szereplőjévé válnak. Az újságírás lényegében közösségi folyamattá válik. De miközben még működik (és jó darabig működni is fog) a hagyományos újságírás-modell, egyre több területen bukkan fel az új újságírás. Az olvasók egy része mindkettővel érintkezik, egyikkel szembeni elvárásait a másakra is átviszi, ami óhatatlanul komoly frusztrációt okoz. Meg kell szoknunk, hogy egy átmeneti korban, sajátos kettősségben élünk.

Néha még most is úgy tűnik, hogy háládatlan mesterség az újságírás. A pesszista szerzők úgy látják: a riportok, tudósítások, kommentárok időszerűségüket veszítik, velük együtt szerzőik is – legyenek bár a tollforgatás művészei. De a megsárgult, foszladozó lapok helyett egyre inkább ott az internet, amely beláthatatlan ideig teheti közkinccsé az írásokat. Akkor az olyan személyiség, mint Gál Elemér – el nem felejthető tartásával és tudásával – meghatározó egyéniségévé válhat egy korszaknak, amelynek hűséges és szelíd krónikása volt.

(2014)

(Megjelent az *Út a Héthavasra* című kötetben, Média Eger Nonprofit Kft.)

Gál Elemér

„Rajtunk keresztül látja magát a föld”

Ez a cím csak egy mondat abból az előadásból, amelyet Makovecz Imre műépítész tartott március 24-én, az MDF székházában, de olyan költői megfogalmazás, amely visszatükrözi emberi arcunkat a történelem hajnalától napjainkig. Benne van az is, hogy mivé tesszük világunkat, amióta politizálunk, hol van az a határ, amikor már politikai eszközökkel ártunk magunknak és környezetünknek.

Nem véletlen, hogy műszaki igényű épületeket tervező mérnök veszi észre a politika romboló erejét, hiszen ő az alkotás, a fennmaradás elkötelezettje, aki beviszi az otthon érzését a középületekbe, hogy ne érezzük idegen világnak, ahová belépünk.

Bevezetőjében elmondta, hogy a politikának nem azzal kell foglalkoznia, hogy ki szalonképes és ki nem a politika porondján, mert valójában egyetlen nagytöbbségű réteg van, amelyik az új rendben nem szalonképes, és ez a magyar nép. Még nem érte meg a rendszerváltást a szó igazi, az élet mélyére ható valóságban. Ne azzal foglalkozzék az MDF, hogy most békejobbot nyújtson-e azoknak, akik a legkritikusabb időkben otthagyták ezt a pártot, hanem nyisson szolgálati utat, konkrét tettekkel, a magyar nép irányába.

Politikusaink akkor profik, amikor győztesen kell kikerülni a választásokon, utána azonban megfelelnek a nép érdekében politizálni.

Az a hallatlan ipari, tudományos, kulturális fellendülés, amely 1910-ig teljesült, nemcsak világvárossá tette Budapestet, hanem kiépült az ország teljes vasúthálózata, szárazföldi és vízi utak korszerű rendszere, amit ma is használunk. Az akkori építő kapitalizmus munkát és megélhetést adott, de a bankspekulációs összefonódások 3 millió embert juttattak koldusbotra, a jelzálogkölcsönök kihúzták a talajt a középvagyonos osztály lába alól.

Ez a folyamat halmozottan folytatódik tovább napjainkban is, amelyet támogat a „kutyulék kultúra”, hogy kimossa az emberek agyából a családot, az emberi otthon, a nemzet, az erkölcsi embert megtartó hagyományait. A régi háromszatú parasztházban a pitvar választotta el a mindennapi életet szolgáló tartózkodási helyet (ahol a kemence körül elfér gyerek, asszony és meleg van) attól az ablakaival utcára néző szobától, amely tiszta és ünnepélyes, a falakon képek, szárazvirágok, régi olajnyomatok, *Krisztus az olajfák hegyén*, netán Kossuth Lajos, világháborús képek és mindazok az eszközök, amelyekre szükség volt születéstől halálig.

Ez a belső rend a lélek rendje is, amelyet nem felsőbb utasításra alakított ki magának a magyar parasztember, hanem a saját maga számára kijelölt életutat múltja, jelene és jövője.

Ehelyett, a falu és város közti különbség megszüntetésére vonatkozó tervek alapján (az ötvenes évektől) kockaházakat építettek, hogy egy kicsit hasonlítsanak

az új városi házakra; lopott betonból, műanyagokból építettek meg hozzá feljárót, lépcsőt, de a régi bútorokat kidobálták, amelyet felvásárolt a nemzetközi kereskedelmi hálózat.

Az kellene, hogy kerüljenek vissza a fák az út mentén, ne csak lebetonozott járdák fogják el a teret, engedjük lélegzetvételhez a szabad földet is.

A hatalomhoz szokott vagyonhalmozók, nyereségre orientált emberek osztották ketté a társadalmat szegényekre és gazdagokra, akik a múltban 45 éven át kontraszelekcióval fékeztek az ország természetes fejlődését. Helyette gazdasági pangás, államadósság, külföldi tartozás, pénzromlás, olajmaffia, bűnözések terhei sújtják a népet és a népesség egyre fogy.

Két vesztés világháború után, amikor súlyos, nemzetközileg előírt jóvátételeket kellett fizetni, pár év alatt az önálló magyar kormány konvertibilis pengőt teremtett és 1946-ban stabil forintot, ami gazdasági fellendülést, gyarapodást jelentett a nép számára is.

Ma viszont, tíz éve a „rendszerátalakítás” után még mindig infláció van, a nemzetközi monetáris politika által engedélyezett „gazdasági növekedés” nehéz problémáival küszködünk. Rajtunk múlik, mit vállalunk ebből.

A kérdésekre adott válaszok jelentették azt a párbeszédet, amelyet így lehetne töredékesen összefoglalni: – Elérkezett az idő, hogy nem szidni kell az ellenfelet, hanem tevélegesen cselekedni. Szemben álló erőket felsorakoztatni, hogy kénytelenek legyenek szóba állni a nemzeti oldallal. Erőt kell produkálni... A nagycsaládok eltűntek, megindult a fogyás, megcsappant a jövedelem. A hűséget felváltotta a hűtlenség. Nem szólják meg azt, aki felrúgta a családi életet. A természetes emberi érzések kivesztek, pedig rajtunk keresztül látja magát a föld. Természetes kellene hogy legyen az ősökre való emlékezés. Gerince az életnek: a becsület. Ez természetes tulajdonság volt valamikor, hűség az örökéletű énhez. Azt kellene éreznünk, hogy vendégségben vagyunk az életben...

A gyermek Isten csodája, hogy egy csodálatos valaki lesz belőlünk, akiért és vele együtt, miatta érdemes élni... A közigazgatásba olyan emberek kerüljenek, akik tesznek az erkölcsi tisztaságért. Ott kezdődik a társadalmi morálitás... Függőleges hatalmi világban nem hiszek, horizontálisan lehet morális társadalmat építeni... A világot átszövő monetáris erők, bankok, titkosszolgálatok határozzák meg, mit és mennyit tehetünk. Sokszor bizonyos információkhoz hozzá sem juthatunk. Ebben a világban alulról kezdeményezett harcra van szükség. Nem fentről kell várni a megoldást. Naponta mindenkinek ki kell mondania, hogy helye van itt a nemzet családjában, és a családtagok legyenek szabadon felelősek az országért.

E gondolatokat vittük haza mindannyian, akik nyitott ajtóig töltöttük meg a székházat és vittük magunkkal Makovecz Imre ama derűs búcsúmondatát is, hogy „a fedett uszoda avatásakor Ringelhann volt polgármestert bedobjuk a medencébe!”

Szilvás István

Az elmaradt interjú

A szokásos menetrend szerint zajlott a napi lapindító értekezlet. A rovatvezetők délelőtt tíz órakor foglalták el a helyüket a heti szerkesztő szobájában, majd egymás után adták le azokat a cikkeket, amelyeket a másnapi, illetve későbbi megjelenésre javasoltak. Itt dőlt el az is, hogy milyen eseményekre, tájékoztatókra mennek el aznap az újságírók és a fotósok.

– Pista, maradj még egy percre – fordult hozzám a megbeszélés végén a főszerkesztő. – Holnap új kolléga kezd nálunk, a te rovatodba osztom be. Gál Elemérnek hívják, Erdélyből jött át, Jó tollú íróember, de szerintem nincs napilapos rutinja, úgyhogy időt kell adnunk neki, hogy belerázódjon – mondta azzal a megjegyzéssel, hogy ezzel segíthetjük az itteni életkezdesét.

Másnap a főszerkesztő kíséretében egy alacsony, zömök, itt-ott már őszülő, hátrafésült hajú férfi lépett be a szobámba. Gyorsan túlestünk a kölcsönös bemutatkozáson, aztán beszélgetni kezdtünk. Méregettük egymást, emlékszem, ugyancsak meg voltam illetődve, mert addig csak korombeli vagy alig fiatalabb kollégákkal dolgoztam együtt a belpolitikai rovatban. Elemér pedig akkor már tiszteltet parancsoló írói múlttal és élettapasztalattal bírt. Hogy jövök én ahhoz, töprengtem magamban, hogy a főnöke legyek, aki talán három éves lehettem akkor, amikor ő már érettségizett...

A jelentős korkülönbség ellenére, s talán Elemér remek pedagógiai érzékének köszönhetően, hiszen tanárember is volt, hamar megtaláltuk a közös hangot. Akkoriban még nem volt olyan ridegen kiszámított lapkészítési munkatempó, mint manapság, így aztán nagyokat beszélgettünk. Ittam minden szavát, élveztem az ízes beszédét, a magával hozott sajátos nyelvi kifejezések zamatát. Tiszteltem, ahogy a napi taposómalomban is könnyedén és egyszerűen fogalmazva írt a maga választotta, illetve neki osztott témákról. Hamar rátalált például az akkoriban újjászerveződött Egri Tanító- és Tanárképzős Öregdiákok Baráti Körére, s folyamatosan figyelemmel kísérte a közösség életét. De ha fellapozzuk az újság akkori példányait, láthatjuk, hogy meglehetősen színes volt az a paletta, amelyet a tollával „festett” a mintegy negyvenezret közelítő előfizetői tábor számára.

Mint rovatvezető, első olvasója lehettem a *Svejk a vasfüggöny* mögött című szatirikus regény első fejezeteinek is, amelyeket folytatásokban közölt a lap. Amikor az első rész kéziratát letette az asztalomra, aggódva kérdezte meg, hogy vajon eljut-e a nyomdáig. Élvezettel olvastam a sajátos humorral teli, fordulatos történetet, s megnyugtattam, hogy helye van a lapban. Bizonyára lesznek majd olyanok, akik berzenkedve fogadják majd, de ez azt jelenti, hogy a bürokratáknál telibe talált minden

sora. Egyébként is az a rossz, aki rosszra gondol, mondtam neki, s ezzel kapcsolatban elmeséltem azt az esetet, ami Gyurkó Géza egyik színes karcolatához kapcsolódott. Történt, hogy egykori kollégánk írt egy szép, a beteljesedés felé tartó szerelmi történetet *Lefekszünk, vagy nem fekszünk le* címmel. S hogy, hogy nem esett a dolog, éppen azon a napon jelent meg, amikor a szovjet és a magyar fociválogatott lépett pályára egymás ellen. S aki a sorok között olvasni tudott... Akadt azonban köztük egy magas rangú személy is, aki szóvá tette ezt a „véletlen” egybeesést, a lap karakán főszerkesztője azonban gyorsan leszerelte, mondván, túl élénk a fantáziája: hogy jön össze az ágy a gypeszőnyeggel. A *Svejk* is tele volt áthallással, az olvasók körében elért sikere azonban elnyomta a berzenkedők hangját.

Elemér fáradhatatlan tollforgató volt, máig nem tudom, honnan volt annyi energiája, hogy a napilapos rutinmeló után este, éjszaka nekiüljön egy újabb regénynek. Ez volt a *Héthavas*, az a bizonyos östörténeti hitregény, amely élete nagy vállalkozása volt. Amikor megjelent, már nem dolgozott a lapnál, de tartottuk a kapcsolatot egymással. Határtalan örömmel újságolta, hogy kézbe vehette az első példányokat, s meghívott a könyv bemutatójára. Abban maradtunk, hogy arra az alkalomra készítsek vele egy interjút. A sors azonban közbeszólt, fájdalmas és felfoghatatlan hírt kaptam: nem lesz könyvbemutató, s interjú sem. Elemér máig tartozik az utóbbival, hiszen megígérte, talán egyszer majd sor kerül rá az égi íróasztala mellett...

Most, hogy írtam ezeket a sorokat, felnyúltam a polcra és leemeltem a *Héthavas* dedikált példányát, amelyet 2007. január 10-én kaptam tőle. Talán nem veszi rossz néven, ha közreadom azokat a sorokat, amelyeket az első lapra írt nekem: „*Hálás szeretettel Szilvás István újságíró barátomnak, aki teljesítménye alapján értékelte a kollégát. Emlékszem, Pista, amikor az első cikkemet fogadtad, férfias kézszorítás közben mondtad, hogy: Köszönöm! Ez akkor nemcsak bátorított, hanem jobb írásra is ösztönzött. Láttam később, hogy kezdő fiatal kollégáidnak is így köszönted meg a rovatod számára kért cikkeket. Akkor értettem meg, a jó munkát dicsérte kézfogásod. A múltó időben személytelenné válik a jó írás, önálló életre kel: közkinccs lesz belőle, és csak a jó írás köt össze igazán bennünket, újságírókat. Ez marad meg a jövőnek, ha nem is tudják igazán, kik voltunk. Baráti szeretettel: Gál Elemér.*”

Köszönöm, és soha nem feledem a barátságodat, kedves Elemér!

Renn Oszkár

Gyimes tetején 2004

(Gál Elemér emlékének)

Az öreg székelj után kaptatva a lejtőn,
Már mozdulatlanul álltunk a Fügés tetőn.
Szemünkbe fújt a hideg, gyimesi szél,
A fekete köpenyt tapasztotta testünkre.
Merengve, egy égi szózatra vártunk a hegy tetején,
A Kárpát-karéj legkeletibb szélén.
Akkor megnyílt ősi örökséged, rabonbán lelked,
A fényben résnyire szűkült a szemed,
Pár könnycseppet eresztő látnoki tekinteted
A csillagösvényes, mesélő tájra terült,
És emlékező hangodon szomorúság ült:

Hatvan éve ez a föld hős katonák véréből ázott,
A Székelyföld, a megszenvedett, az áldott,
Hinni, ide kell jönnötök magyar zarándokok,
Itt talán elszáll rólatok a vészterhes turáni átok,
És lehet még új egységbe összeforrt hazátok.

A szél elkapta ajkadról a hívó szavakat,
Néped majd hallja és lesz belőlük akarat.

(2007. július 9.)

Gál Elemér

Naplótöredék Egerről

Sok író és költő elment innen, hogy országos elismerésben részesüljenek. Egyedül Gárdonyi maradt itt és Kapor Elemér. Ők találtak itt valamit, amiért itt maradtak, és vállalták a sorsot.

Egyikük sem itt született. Talán ezért? Vagy valami más tartotta itt őket? Az emberek semmiképpen sem. Itt mindenki a maga dolgával van elfoglalva. Hanem a tornyok! Azok nem. A tornyok, a régi boltíves kapuk, templomok, barokk épületek, a városgal, a vár és ami alatta elterül, az egyenként szól az emberekhez. Szólnak vagy inkább beszélnek? Nem. Inkább csak néznek. Ránk tekintenek hallgatagon és csendesen. Mi is nézzük őket, és a nagy várakozó csendben hangokat hallunk. Valaki beszél, szól hozzánk. Egy ismeretlen hang, messziről és mélyről, de halljuk. Érezzük, hogy belülről jön, megindul valami lelkünk mélyéről, és tör felfelé. Már nem is szavak, csak gondolatok.

Hangtalan beszéd, de érthető s világos. És azon kapjuk magunkat, hogy bennünk szólal meg a hang. A mi hangunk. És jönnek a hangtalan szavak a boltívek alól. A templomokból, a várfalak mögül, mindenünnen tódulnak felénk – megálíthatatlanul, és mi úgy érezzük, hogy a néma kövek és falak beszélnek helyettünk. Nyüzsögnek, mint az emberek az utcán.

Ahogy az egyetemnek készült Líceum laterna magica panorámatornyából eleven képekben mozog a város alattunk, úgy beszélnek hozzánk a falak, az utcák, épületek. A mi nyelvünkön. Úgy szólnak mindenkire, ahogyan várják a szót.

A hiányzót. Ezért szeretik ezt a várost, és ezért tér vissza mindenki boldogan egy időre. Itt kerülnek össze a széttöredezt szavak, itt találja meg helyét mondatban a szó, itt fogja meg a közömbös egri ember valaki kezét, amikor éppen el-esne, itt alakul egyesület, amikor sokakat szorongat a magány, itt hagyják az írókat, hogy írja meg a könyvet, de akarják látni, hogy tényleg megírta-e, és ha igen, akkor büszkének rá, hogy mégis csak jó valamire ez az Eger. Talán ezért is drága város.

Eger épületeinek titka a hallgatás. Nagy dolgokat tudnak, de hallgatnak. Csak hozzáértő tud olvasni belőlük. A falakból, kövekből, vagy a homlokzat dísziből. Minden épület egy történet építőjéről, de azok is mesélnek, akik benne laktak. Jóllehet a titkot a mesterek építették bele, ahogyan rakták a köveket és formát adtak az egésznek. A legkisebb barokk, rokokó cikornyában, egy finom csigavonal hajlatában ott rejtőznek suttogó szavak, boldog kacagások, vágyakozó sóhajok, megrázkódtató zokogások – bennük a teljes élet. Még a hulló vakolat is mesél.

Csak vegyünk fel egy darabot tenyerünkbe, hogy közletről lássuk, és akkor elmond valamit nekünk, ami megszólal bennünk.

A mi hangunk, de amit mond, az nem rólunk szól. Sokan éltek előttünk hasonló vágyakkal, örömmel és bánatokkal. De a régi épületek állanak. És ha leomolnak a falak, újak épülnek.

Megint emberek lakják.

Minden régi épület rejtett történelme azoknak, akik akkor itt éltek. Másképp rakták a falakat, más célokat szolgáltak, az építmények alakja, díszítése úgy kekedett, ahogyan nekik tetszett, hogy szép legyen. Ebben a szépben volt elrejtve lelkük.

Amit és ahogyan szerettek, abból rajzolódik ki az őket átfogó élet.

Lovarda a temetőben

Mártírok emlékére – 1956.

A százados komoran, gondterhelten vezeti lovasait. Elöl üget, kissé elszakadva egységétől. Fürkésző, ideges tekintete mintha megfelelő helyet kutatna a mára kijelölt gyakorlatra, pedig nem is a tájat kémleli, hanem csak annyi az egész: nem akar szembenézni embereivel. Ma kerüli legényeinek szemsugarát. Azoknak ma tisztább és erősebb a fényük.

A szakasznyi legénység bizonyára arra gondol, hogy a százados csak azért lovagol előre, hogy alkalmas terepet derítsen fel a mai mozgáspróbákhoz, hiszen díszszemlére készülődnek. Valahogy jó is egy vezér, aki a csapat nevében, érdekében töri az agyát. Addig mindenki a maga lelki bugyraival játszodozhat, a maga kis világával törődhet: otthon jár valahol, vagy valakiről álmodik. Így nem érzik annyira, hogy kemény a nyereg. ... A katonák nappal, éber állapotban is tudnak álmodni, vagy inkább: csak álmodoznak... Hát ezért, a legények könnyedén ügetnek, szabályosan ülik meg a lovat, és inkább a kengyelvason állnak, csak látszólag ülnék le- s felemelkedve a nyeregben, alig érintve testükkel a nyereg felületét, hogy ne gyötörjék a jó állatot. A legtisztább összhang kapcsol egybe lovast és lovat. Mintha még a lovak járnának a lovasok kedvébe. Csinosan táncoltatják farukat, mint amikor a fiatal lányok tetszeni akarnak. Ezt árulja el elégedett horkantásuk, ahogyan rázzák a zablát, riszálják gömbölyű farukat, de még a tüsszentésük is inkább kacagáshoz hasonlít. Egyszerűen, velük a jókedv.

Aztán megérkeznak a tetthelyre.

A százados csodálkozik, hogy a legények nem csodálkoznak.

Egy temetőbe érkeztek... Egy elhagyatott, félreeső temetőbe. Messze a várostól, de még messzebb az emberektől. Egy kísérteties temetőbe. Nem vezet ide se út, se ösvény. Majdnem frissen hantolt sírok domborodnak, alig verte fel őket a gyom.

Se fejfa, se kereszt, semmi jel a kishasú halmokon – a végső búcsúra. Itt nem hangzott el a halott fölött beszéd. Ezek jeltelen sírok. Titokzatos hantok. Még madarak fütyte se hallik ide. Ijesztő, emberkerülte hely. Még lábnyomok se vezetnek erre. Makacs erős gazok indáznak sűrűn. Bozontos fejük a lovak térdét veri... Emberi lélek erre nem keres senkit. Nem bolyongnak erre kereső társak, valakit felkutató barátok. Nem tudja senki, van-e ott valaki a hant alatt... Mintha tilos volna idejárni, bűnt követne el a belépő, de nem is lenne tanácsos betévedni. Az alig rezzenő fák levelei, mintha titkos ügynökök szemei volnának, klorofillfelvevőkkel azonnal jelentenének mindent.

A legények szótlanok, mélyebb a csend a szokottnál. Máskor zümmög a halk beszéd a parancstalanság szünetében, most némán, odacövekelve merevednek lovaikkal együtt, mint valami hátborzongató fejfák. Nem néznek a parancsnokra, de tőle várják a feloldást, mondjon már valamit. Miért hozta őket ide? A parancsnok mintha nem is tudná, mit kell tennie, nehezen oldódik, tétova mozdulatai vannak, húzza az időt, hogy még ne kezdjék. Valami késleltetésre állítja őt. Hanem a legények fejéből egyre jobban kiáll a nagy kérdőjel: mit is kellene itt csinálni? Mit lehet itt gyakorolni? Ezért jöttek volna ide?

A lovak néha prüszkölnek, reszketnek az orrcimpák, kapálják a földet, sörényüket rázzák, összekoccannak a szerszámok, sívít egy-két farokcsapás, és most csak ennyi helyettesíti az emberi beszédet.

Dehát, nem lehet estig várni, a százados kiadja a parancsot: – Ló-ról... Gyakorlathoz készülj!

A vezényszó hangja eléggé érdes volt, a megszokottnál rekedtebb, de most nem a lovak vetették fel a fejüket, hanem a fiúk. Igaz, csak egy pillanatra, mintha a júniusi levegőben meglebbenő ágak más szagot hoztak volna. Azért teljesítették a kurta parancsot, de nem szóltak egymáshoz. Szemük a behorpadt, furcsa kis hantokat tapogatta...

Levetették magukat a nyeregből, igazítottak a hevederen, lószerszámon, tányérsapkájukról, belülről, leengedték az állszíjat, hogy állukra illesszék és várakoztak a ló mellett.

Elhangzott az újabb parancs, amelyet már jól ismertek. Félkaréjba álltak kettesével, de olyan furcsa felállásban ezúttal, hogy minden pár előtt egy sírhant feküdt. Most már támadt egy kis nyugtalanság, mozgolódott valami bennük. A lelkekben nagy volt a döbbenet. Már sejtették, hogy következő parancs, ügetés lesz – a sírokon át...

És a parancs elhangzott. Először lépés, majd könnyed ügetés körbe. A lovak lába azonban még csak véletlenül se botlik egyetlen sírhantba se. (Pedig ez a szigorú titkos parancs: Egyenlővé tenni a föld színével ezeket a hompokat! Még a madár se vegye észre, hogy itt valamikor sírok voltak!)

A százados kezd nyugtalankodni. Kudarcba fullad a parancs, ha nem változtat.

Vágtát rendel el. A lovak fújtatnak, kitágulnak az orrcimpák, hogy fújtató módjára dolgoznak; horkannak nagyokat, a puha földet dobogtatják a vasalt paták, de a sírokat megint csak átugorják, mégpedig szépen, méltóságteljesen, mintha a könnyű lovasság indulójára vonulnának, úszva a levegőben, hullámozva valahol fönn az égi magasságokban.

A százados megretten. Megfordult a világ? A lovak vették át a hatalmat? A lovas, a huszár nem ura a gyeplőnek, nyeregnek, kantárszárnak, kengyelnek, sarkantyúnak? Hova szállt a férfias akarat? Uramisten, mi történik itt?

Újabb parancs! Gyors vágta, szédületes vágta, földrengések robaját keltő irgalmatlan, dübörgő száguldás.

Hiába.

A lovak akkor sem botlanak sírokba... Izzadságuk már emberi könny talán, s barna testükön a fehér hab a halál veritéke.

– Százados úr! Rémkép ez, valóság? – kérdezi a kalimpáló agyvelő. Tenni kell valamit, valami egyebet, ami célhoz vezet. A parancsot teljesíteni kell. Még tíz perc, vagy talán annyi se, és be kell fejezni a műveletet, jelenteni a fővezérnek. Ezt csak ő tudja, egyedül, pontosan, a százados... És agya újra lüktet, pokoli erővel, szíve csak szuszog, csurog róla a veríték, szenved már ő is, mint Krisztus a keresztfán, de most ördöggé kell válnia: Eltiporni a hantokat! Ez a parancs.

Előveszi a korbácsot. Most először. Rácsap a lovára, hogy mutassa be, miként kell ugrattatni a betanított állatot. Paripája, a Délceg meglódul, szélesebben száguld – a sírok felett ő is... A legények utána, a lovak megbokrosodnak, örült kavargásban utánozzák a vezér-lovat. Megbomlik a rend, a lovasok csak bábuk a nyeregben, de valójában nem is ülik a nyeret, a kengyelvason tartják magukat meggörnyedve, előrebukva; a habzó testű nyergesek csak úsznak a sírok felett – megtanulták jól, hogyan kell akadályokat legyőzni.

A százados már nem tudja, mit cselekszik. Eldobja a korbácsot, és az véletlenül fennakad egy faágon. Csüng le róla, mint egy kigyó.

Most egy utolsó kísérlet. Eszelősen ordítja, de valami elveszi a hangját, nem kap elég levegőt hozzá, de mégis parancsolja, hogy a lovak farolva hátráljanak, ne lássák, mi van előttük.

... És most a legények erősen szorítva térdükkel húséges lovuk oldalát, hátrálásra kényszerítik. Beleropognak az erős csontok.

Most aztán repedeznek a hantok, bomolnak a sírok, ha lassan is, de a fölsebzett föld kitárja magát, és ahogy a szakasz így, hátrálva halad, egyre kevesebb a hant, már csak földkupac, finom vakondtúrás, lópatákkal elegyengetett sima föld – az egész temető...

A százados azt mondja, elég.

Mintha ezernyi lóerős traktor szántott volna itt, olyan egyenes, olyan szép termőföldre vált ez a gizgazos, hompos temető. Gőzölög a föld fekete vére. A volt temető most egyenlő a föld színével. Talán csak a rezgő akácok emlékeznek arra, kiket hántolták ide egykor titokban, hogy ne tudja nevüket senki.

Befejeződött a borzalmas mű és a százados fáradt *Megálljt* parancsolt. Csak úgy nyeregben ülve pihent mindenki. Fáradt volt ló és ember. A lovak a friss földet szagolták, az emberszemek csak nézték.

A százados levette tányérsapkáját, de inkább a fejét emelte ki belőle, és megtörölte izzadt homlokát. Nagyot sóhajtott hosszan... Nézte a földet, amelyet lovak patája boronáit porhanyó humusszá. Igen, mert alatta, ő már jól tudja, hogy ott homo sapiensek alusznak, ártatlanul hulltak oda, és várják a feltámadást. Ő már sejti, hogy valamikor itt még lesz halotti beszéddel temetés, de most még erről nem lehet be... Aombok közül lelopakodó júniusi napsugár most már korlátlanul sütheti sapkátlan fejét, és látja, hogy a feltépett földre egy kismadár száll le repesve, valamit csipegetni: azt hitte, hogy tavaszi szántás.

Most felemeli fejét a százados, hogy szembe nézzen embereivel. És mit lát?

Mindenki levett sapkával, néma főhajtással, csapzott hajjal, de fehérülő homlokokkal, szoborrá merevedve ül a nyeregben, ünnepélyes méltósággal, mint amikor díszőrséget áll a század hősök temetésén...

Hevesi Napló, 1995. 2. szám

Gál Elemér, a tanár – tanítványai körében

Zolcsák Anna

Gál Elemér *Héthavas* című hitregénye és üzenete

Sok éve már nincs közöttünk Gál Elemér. Évtizedeken át Szatmárnémetiben élt és dolgozott. Örömteli számomra, hogy élete fő művét, a gondosan előkészített nagy terjedelmű *Héthavas* regényt Egerben írhatta meg azokról az időkről „Amikor bölények járták a havast, / És a nevük Begyen volt / a Hargita hegyeit pedig Héthavasnak szólították.”

„Titkok egész láncolata rejtőzik ebben a könyvben, magam is sámánként rejtőzőm az »elrévülés« nagy pillanatában, hogy megsejdítem ősi múltunk titkait – vallja maga a regényíró Máriás Józsefnek a *Hargita Népében* 2006-ban megjelent interjújában. A magyar őstörténet újabban feltárt hagyományaiból válogattam össze létfenntartó szellemi-lelki örökségünket, azt a megújulni képes hitvilágot, amely államalkotó nemzetté avatta a magyarságot. A hunok sámánhitében és a magyarság táltos szemléletű ősvallásában volt olyan örök érvényű kozmikus tudás, amely időtállóvá tette őseink világképét, hogy megtalálják bennük helyüket. Éppen ezért merültem bele a magyar őstörténet emberének lelkivilágába, mert bennük láttam meg a kozmikus világrendbe illeszkedő ember magatartását, aki nemcsak magára gondol, hanem a közösségre is, amely számára létfenntartó erő, és csak ezen belül tudja elképzelni boldogulását.”

Őstörténeti múltba gyökerező világot kelt életre a szerző, amely magától értetődően hozza magával a magyar mese- és mondavilág szimbólumait, hogy teret adjon a szárnyaló képzeletnek. Ahol a történelem hallgat, ott a naiv mesélő lép elő, hogy léttel töltsse ki a történelem merev és szüksézhúzó kereteit.

Maga a történeti forrás is (Anonymus: *Magyarok cselekedetei*) szabad kezet ad a regényes világkép formálásához, amelyben a történelmi valóság fehér foltjait a képzelet varázsolja mesebeli létté. Ebből adódik az emberi értékek eszményesítése, mellőzi a vadság korának kiábrándító valóságát, az eszményi modell tisztaságára és annak szépségére összpontosít. Mintha csak utalás lenne jelenünk emberi értékekben szűkölködő világára, amelyből kihaltak az eszményi mintaképek.

A honfoglalás koráról szól a regényes történet, a Hargita bércei közé menekült hun utódokról, akik Attila halála után zekelnek, zatulnak, később székelyeknek nevezték magukat. Tették ezt azért, hogy a hunok régi ellenségei ne forduljanak ellenük. Régi, elhagyott várakban találtak menedékre, ahol évszázadokon át megőrizték ősi hitüket, áldoztak a napnak, holdnak, csillagoknak és a vizeknek, hogy hitüket megtartva, fennmaradjanak.

Erős katonai szervezetbe tömörülnek, amelynek feje a papfejedelem, főrabonbán, és minden nemzetség élén nagyrabonbánok, kisorabonbánok, gyulák és harkászok állnak, akik a hat nemzetség vallási és katonai vezetői. Első főrabonbánuk Irnák (Csaba vezér), és Zándírhám a huszonharmadik főrabonbán a magyar honfoglalás idején. A regény cselekménye hatvan év történetét fogja mondai keretbe, amelynek Anonymus krónikája mellett ihlető forrásanyaga a *Csíki Székely Krónika* és a székely ősvárakról szóló mondavilág. Nem a történeti hitelesség igénye vezeti a cselekményszöveget, hanem a népi emlékezetbe sűrített mitikus világ, amely élő emberekkel népesíti be az őstörténeti múltat. Ennek is lehet történelmi valóság hitele, ahogyan éltek, gondolkodtak, szerettek és gyűöltek saját korukban a hegylakó hun utódok.

A szerző két párhuzamosan felívelő szerelem történetével kelti a való élet illúzióját, ahogyan a pogány és keresztény hitvilág felvillanó fényeiben, szerető fiatalok keresik egymást. A szerelmi motívum mindig is valóságteremtő tényező, amely az emberi létezés örök velejárója, ezért nagy a valóságHITELE. A regény hősei háborús időkben élnek, amikor nemcsak népek vesznek el, hanem hitek is dőlnek meg, és sokan hamis ígéreteknek esnek áldozatul.

A rendszerváltás korának is a regénye, amikor új életformát kell választani a nemzeti fennmaradáshoz, de a hitváltás kora is egyben, a tudatnak, is lépést kell tartania a változással. A kő és a vas korában élő havasi embernek le kell jönnie a hegyekről a völgyekbe, hogy a zajosabb élet kihívásaival együtt, tágabb, szabadabb életet válasszon magának.

A hitéleti változás ábrázolása nem törekszik teljességre, csak felvillantja a felbomló pogányhit végének jellemző vonásait és az új keresztény hit felemás kezdetét, mintha még nem dőlt volna el teljességgel a köztük villongó vetélkedés. Erre utal, hogy még az utolsó fejezetben is pogányzendülés üti fel a fejét, és ennek lesz áldozata a főhős. A szerző időszimbólumba sűríti a hitváltást, csak a vég és a kezdet jellemzőit villantja fel, ezért nem részletezi az új mikéntjét, csak egy pillanatra érzékeljük a kezdetet, amely a kibontakozás ígéretes csírája.

Ellenben sokkal részletesebb és realisztikusabbnak tűnik a pogányok világképe, itt azonban erőteljesebb a tettek szimbóluma, az áttérésre alkalmas lelkeség ábrázolása: a bűntudat, nagylelkűség, titoktartás, önfeláldozás, lovagiasság, türelem, alázat az adott szó becsülete és bölcsesség, mind olyan erények, amelyek a keresztény világnak is erkölcsi alapjai. A természetimádó ember naiv hite ott lebeg a tettek fölött, minden emberi megszólalásból érezzük a kettős lélek elfogadó vagy elutasító ítéletét. Természetfüggő ember lelkeségét látjuk, aki csak akkor nem fél, ha összhangban él a természet törvényeivel. Babonák és hiedelmek kísérik életüket, ezek szabályozzák az együttélést. Gondolkodásukban nagy változást hoz a kereszténység, amit fokozatosan vesznek át, nem a szigorú és tiltó parancs szavára, hanem a belső lelki átalakulás törvényei szerint.

Hősei a példaadó elit emberi mintaképei, félig istenek, akiket már nem félelemből tisztel az egyszerű többség, szeretik őket, és föltétlenül engedelmeskednek a felsőbbrendű hatalom beavatott képviselőinek, nyomukba se léphetnek, hiszen természetfölötti erők birtokosai.

A történelmi ember hajnalán érezzük magunkat, amikor sokaság követi a titokba avatott fejedelmet, vakon bízik benne, mert úgy érzi, isteni akaratot teljesít tetteivel, amitől jobb lesz a világ. Úgy sejtik, történelmet csinálnak, és emlékezni fognak rájuk. Zándírhám, a székelyek főrabonbánja a regény központi alakja, papfejedelem, aki a mesék szigorú, de jólelkű királya, bizonyos varázserővel is rendelkezik, látnoki képességgel áldott ember, mindenkiben meglátja azt a cseppnyi jót, amivel a köz javára hasznos, ezért majdnemhogy imádják. Nem tűri az igazságtalanságot, megköveteli a törvényt és bünteti a vétkezőket. Országának bölcs uralkodója, aki számon tart mindent. Irrattára ott hever előtte a nagy kőasztalon, amelyen időrendben sorakoznak a gondok kövei. Minden kődarab egy gond, ami megoldásra vár. Nagyok és kicsik egyaránt. A panaszló követ tesz le a gondok asztalára, hogy emlékeztesse a főrabonbánt a kérelem megoldására, amit nem mulasztana el soha a papfejedelem. Néha maga a főrabonbán helyez el egy követ, amikor gyanús dolgok fordulnak meg emberei körül, legyen az közember vagy főrangú.

Arról is gondoskodik, hogy az illető tapintása is legyen a kövön, amiből kiolvassa a titkot. Valójában mély emberismerő, de azt gondolják róla, hogy táltos, valójában nagy tudományú ember, mégis jobban elhiszik, hogy jóban van az égi hatalmakkal.

Tapasztalata szerint állítja minden emberét a megfelelő helyre, hogy a nagy kazar-bolgár-besenyő támadás idején a maroknyi ország minden erejét összefogja a védelem érdekében. Idejében meneszt küldöttséget Árpád fejedelem szállására, legidősebb fővezérét és fiát bízta meg a segélykérés nehéz feladatával, de a nép egyszerű gyermekei a hősök, akik vállalják a küzdelmes harcot. Bár természet dolgában különbözőek egymástól a főemberek, a főrabonbán mégis okosan használja ki az egymással vetélkedők harcias törekvéseit. A szemben álló erőket is közösségi, nemzet érdek szolgálatába állítja.

Belátja, hogy a vadság állapotából kiemelkedő friss erőket kell az ügy szolgálatába állítania, ezért karolja fel a szolgaságból kivált Zsögöd vitézét, aki méltó társa lesz a főúri származású Ajnádnak. A többségből származó új erők lendületet adnak az erősen fogyatkozó nép önvédelmi harcának. Nemcsak a külső ellenséggel szembeszálló hősök ezek a regényalakok, hanem saját bűneik ellen is küzdelmet vállaló férfiak.

Amikor idegen hadak támadásai ellen szervezkednek, megjelenik a pogány hittel szemben álló keresztény hitvilág is, amely szembe állítaná az egységes székely

népet, azonban a bölcs papfejedelem idejében felismeri, hogy nagy erkölcsi erő rejlik a keresztény hitben, ezért nem irtja tűzzel-vassal, hanem türelmi magatartással szabad folyást enged az új hitnek. Így nem osztja meg a nemzet erejét.

A nő és a férfi szerelme lovagi eszménnyé magasodik, a lélek belső hangja anyagi érdekek fölé emeli a szerelmet, és ez a pillanat a személyes szabadság születése. Az égiek akaratát vélik a párválasztásban. A közép-európai kereszténység hajnalának is a regénye, amikor hívők és hitetlenek, pogányok és keresztények mérkőznek egymással a jobbik hitért, megtanulják legyőzni a bűneiket, hogy jobbá váljanak, emiatt hitregény. Ez is rendszerváltás, a lélek belső forradalma, amikor önmagát győzi le az ösztönember, és felismeri a közösségi összefogás nagy lehetőségeit, tapasztalja a győzelem mámorát is, de nagylelkűen viselkedik a legyőzöttel szemben, a vesztest nem semmisíti meg, esélyt ad a felemelkedéshez.

A kitalált „rabonbánok világa” a hit emberének a felfedezése, amikor az egymást segítő értékek megváltoztatják a vad emberarcot, a gonosz megjavul, akár a mesékben. A Nap és a Hold imádatában fogant érzésvilág és világlátás pogány kori szerelme hatja át a regényt, amelyben az ember és természet kézen fogva vezeti egymást, nincsenek ellenséges határok ember és természet között. A favágó imával fohászkodik a fához, mielőtt kivágná, a vadász megsüvegezi az elejtett vadat, okos törvények szabályozta világban él az ember.

Ez a naiv őstörténeti kalandozás példaértékű számunkra is, olyan érző és értő embereket látni a kő és vas korában, akik lemondtak önző érdekeikről a közösség javára. Vezetőik – nagy idők jöttékor – lélekben tudtak nagyok lenni, magukhoz emelték a kisembert, és a győzelem után mindannyiuk számára otthont teremtetek a közös erővel megvédett hazában. Bár Erdélyről szól, a székelységnek hatvan év fantáziált története történelmi keretek között, mégis az egész magyarság sorsa benne van. Hiszen azzal kezdődik a regény, hogy az őrtoronyban várják a hírhozót, jön-e Árpádtól üzenet, és a várnál fejeződik be, hogy ott az, aki népét, hazáját szolgálja, annak az emléke nem felejtődik soha. Lényege tehát az összmagyarság-kép.

Magyarország népe elvesztheti identitását, ha nem foglalkozik önmagával. Jelent és jövőt építő óhaját, valamint regényének lényegét így összegzi Gál Elemér: „Legyen új arca az embernek. Nyerje vissza, amit elvettek tőle.

Az emberi arc legyen leolvasható, világosan értsen a másik ember belőle. Tudja, kivel beszél. Ellenség-e vagy barát?

Legyen hazája az embernek, találjon otthonára!

Legyen hazája, melyet magának épít lelkének is lakása, otthona.”

(Szerkesztett változata elhangzott 2016. augusztus 1-jén a Miskolci Bölcsész Egyesület Öskutatási Fórumán. Az előadás forrásaként Gál Elemér dokumentumai szolgáltak.)

Kocsis István

Tanárom, Gál Elemér, a tiszteletbeli rabonbán

1.

Hiába mondta néha tréfásan hosszú-hosszú beszélgetéseink szüneteiben, hogy cseréljünk szépen szerepet, mert ő most már nem tanárom, hanem tanítványom – különösen amióta beavattam a Szent Korona misztériuma és tana kérdésköreinek rejtelseibe, tette hozzá rendszerint magyarázatképpen –, én mindig tanítványának éreztem magam, utolsó beszélgetésünk alkalmával éppúgy, mint első beszélgetésünk alatt... Eltelt pedig közben egy fél évszázad.

Fél évszázad alatt félezer hosszú beszélgetés... Többórás beszélgetések, félnaposak, egésznaposak, többnaposak...

Amikor kérdezett, valóban mindig tanárként kérdezett, és én mindig diákként feleltem. Amikor hosszú volt a válaszom, és ő előadásnak nevezte, akkor is vizsgáztam – tele vizsgalázzal...

De azon a kései találkozásunkon, amelyet most megpróbálok felidézni, nem beszélgettünk a Szent Koronáról, de régi emlékeinkről sem, még kedvenc témánkról sem, a tér és az idő elvarázsolásának rejtélyes kérdéséről sem...

A tér és az idő elvarázsolása... Hogy lehet az, hogy mindig éppen erről beszélgettünk legtöbbit? Rendszerint én kezdeményeztem a beszélgetést azzal a komolytalannak tűnő kérdéssel, melyet csak tréfás hangon lehetett feltenni:

– Mikor is voltál nekem tanárom Szatmárnémetinek abban a híres gimnáziumában, ahol 1956-ban érettségiztem?

És mindig úgy tettünk, mintha töprengenénk a válaszon, majd vidáman nevetgélve értettünk egyet abban, hogy dehogyis a XX. század ötvenes éveinek közepén, nem bizony, hanem a XIX. században, annak is a nyolcvanas éveiben...

És mivel indokoltuk e képtelenséget?

Különös történetekkel, melyek ama rettenetes korszak tanárainak a megmagyarázhatatlan magatartásáról szóltak... Kiszolgáltatót, megfélemlített tanárok úgy viselkedtek, ahogy azokban az esztendőben az viselkedhetett, aki nincs tudatában annak, hogy *hol* és *mikor* él... Aki nincs tudatában annak, mit cselekszik... Aki mintha el lett volna varázsolva...

Igen, elvarázsolva! Az én tanárain, Gál Elemér és tanártársai, Szatmárnémeti Magyar Fiú Líceumának, a későbbi Kölcsey Ferenc Gimnáziumnak a tanári kara visszavarázsolta az időt az első világháború előtti időkbe, pontosan a XIX. század nyolcvanas éveibe... És nagyon sokszor pontosan úgy viselkedtek, mintha nem az ötvenes évek Romániájában – a román fasiszta kommunizmus első éveiben – tanították-nevelték volna diákjaikat, hanem a Magyar Királyságban, éppen 1880-ban...

Visszavarázsolták bizony az időt... És csodák történtek iskolánkban...

Nem könnyű ezt megérteni... Nem könnyű még beszélni se az idő és a tér elvarázsolásának különös rejtélyéről... De ez elvarázsolásnak köszönhetően élhattünk át abban a gimnáziumban számtalan csodát.

Nagy titokról van szó – lelkenedezem most is –, felfoghatatlanul nagy titokról! Tele voltak a tankönyveink hazugságokkal, életünkre törő hazugságokkal, de akármi volt a tankönyvekben, mi csak azt voltunk képesek felfogni, ami 1880-ban is érvényes volt!

Gál Elemér és méltó tanártársai bizony rejtélyes módon Szatmárnémeti magyar diákságát kimenekítették az elviselhetetlenül nehéz évtizedekből, abból a térből és időből, amelyben élni lehetetlen is lett volna, visszavarázsolván az időt a XIX. századba... A múltat varázsolták jelenné, a jelent pedig rossz álommmá.

Talán legfontosabb tantárgyunkká vált az elvarázsolás ősi tudománya... Az idő és tér elvarázsolásának ősi tudománya... A legfontosabb tudomány minden nehéz helyzetben...

– Mi ennek a legfőbb titka? – kérdeztük annyiszor Gál tanár úrral. – A legfőbb titka nem más, mint az – magyaráztuk –, hogy *csak aminek van égi előképe, az valóságos*... Ha pedig a földinek nincs égi előképe, akkor csak rémálom. Legyen az ál-állam, ál-határ, ál-iskola... Mindez ál-időben természetesen...

Eszembe jut most az is, hogy nemcsak elvarázsoltan voltak bátrak az én tanárain... Egyszer az ún. szocialista realista irodalom egyik nagynak kikiáltott, de természetesen olvashatatlan regényéről tartott Gál Elemér tanár úr előadást. Már legalább tíz perce beszélt – és nem mondta ki, hogy a regény hazug alkotás, ráadásul olvashatatlan... Nem mondhatta ki, mert érettségi tételről beszélt... Kínlódott, arcán megjelent a szégyen foltja, de folytatta...

Hirtelen elhallgatott, csak nézett ránk, diákjaira – mintegy segélykérően –, majd a padlót kezdte bámulni, de kisvártatva kiabálni kezdett, hogy nem hajlandó tovább beszélni arról a hazug regényről, melyben kisemmizett földművesek rebegnek hálát azoknak, akik megfosztották őket földjüktől...

Oly hangos volt akkor a mi halk szavú tanárunk, oly hangos volt, hogy saját kiabálása ráébresztette arra, hogy mit is cselekedett! És amikor kicsengettek, nem ment ki a tanteremből... És mi is ott maradtunk vele... Hallgattunk, egy darabig ő sem mondott semmit...

De aztán nagyon csendesesen megszólalt: – Fiúk, lehet, hogy ma tanítottam utoljára... Félek, bevallom nektek, hogy félek! Mert ha egy is van köztetek, aki elmondja olyasvalakinek, aki aztán képes lenne feljelenteni, akkor bizony nem fogok én többet magyar irodalmat tanítani... De kisvártatva felderült az arca, és lelkesen mondta: – Megérte! Megérte kimondani az igazságot arról a hazug regényről! Ez lesz a próba, a tanítás és nevelés próbája!... Ha egy is van köztetek, aki nem fogja most fel, hogy nem szabad emlékeznie idegenek jelenlétében arra, hogy mi történt ezen a magyarórán, akkor az irodalomtanításnak nincs értelme! De ha én meg-

tarthatom itt még jövő héten is a magyarórát, akkor győzött a magyar irodalom. Akkor érdemes tanítani! Mert akkor eszményképetek Zrínyi Miklós, Rákóczi Ferenc, Kölcsey Ferenc, Széchenyi István és Arany János lesz, és tanáraitok a legtitkosabb gondolataikat is kimondhatják a jelenlétetekben!

Kiállta osztályunk a próbát, tanárunk maradhatott Gál Elemér.

2.

Gál Elemér tanárom, barátom bátorságát megannyi történettel igazoltam már! De sosem írtam legbátrabb vállalkozásáról, a *Héthavas* című különös regényéről... Ő hitregénynek nevezi, mert ír regényében a magyar őstörténet és a régi magyar hitvilág elhallgatott kérdésköreiről...

Miért kell ehhez rendkívüli bátorság? – kérdezném, ha olyan fiatal lennék, mint amikor Gál Elemér diákja voltam.

De ma már ilyen buta kérdést nem teszek fel... Inkább szomorúan megállapítom, hogy a valódi, a feltétlenül igazságkereső és az igazmondást vállaló európai és magyar történetírás megszületését elvárások, tilalmak, kötelező előítéletek és tabuk akadályozzák. (A magyarét még valami: az indokolatlan kisebbségérzés és az ezzel együtt járó kishitűség.)

Beszélgessünk ezekről – ha kellemetlen foglalkozni velük, akkor is –, hogy felfoghassuk a Gál Elemér könyvének a rendkívüli jelentőségét...

Ő hitregényt írt, de nem vette figyelembe azokat a tabukat, elvárásokat, tilalmakat és kötelező előítéleteket, amelyek a magyar őstörténet és régi magyar hitvilág hiteles megírását lehetetlenné teszik.

Felsorolok néhányat közülük:

- Az újkorban és a legújabb korban (különösen a felvilágosodás után) nem vállalhatják a történetírók a történelem metafizikai megközelítését.

- A magyar őstörténetben nem lehet szó semmiféle kinyilatkoztatásról, küldetésudatról, a magyarság akkor sem lehet Isten által valamely feladatra kiválasztott nép, ha a források erről szólnak.

- A magyar nyelv rejtélyét (bár e rejtély éppolyan megrendítő és magasztos, mint a piramisok rejtélye) nem szabad megfejteni, nehogy kiderülhessen, hogy valamely birodalom (birodalmak?) állami és hitéletének „hivatalos” nyelve volt.

- Nem szabad felismerni, hogy magyar szakrális királyság valóban létezett.

Meg kell próbálnunk méltóképpen leleplezni, mi van a tabuk, az elvárások mögött, de én most csak azokra a szempontokra hívom fel a figyelmet, amelyek megkönnyítik a Gál Elemér könyvének a tanulmányozását:

- Az ősi magyar hitvilág, hitélet, vallás igenis méltóképpen tanulmányozható és megismerhető. Róla szól mitológiánk, róla szólnak mondáink, regéink, egész

mesekincsünk, népköltészetünk, archaikus népi imádságaink, egész népművészetünk, egész szerves műveltségünk. És róla szól a magyar nyelvtörténet. A hiteles magyar nyelvtörténet.

– Kimutatható, hogy a régi magyarok vallása egyistenhívő vallás volt. Hittek az egy Istenben, a Világ és az Ember Teremtőjében, abban, aki Teljességében felfoghatatlan, de megnyilvánulási, megjelenési formáiban mégis megismerhető, abban, aki egyetlenként Igazi – de megnyilvánulási, megjelenési formái végtelenek. Legmagasabb rendű megnyilvánulása az Élő Égi Igazság, aki egyébként a régi magyar küldetéstudatban foglal el központi helyet.

– Összefüggésben van a küldetéstudattal az ősi magyar hitvilágban fontos helyet elfoglaló Nagyboldogasszony-kultusz. (Gál Elemérnél: Babba Mária kultusza.)

– Krónikáinkból, mondáinkból, regösénekeinkből igen sokat megtudhatunk a régi magyar hitvilágról. Többek között azt, hogy a legismertebb ókori vallások közül a zoroasztrizmus hozható vele összefüggésbe, hiszen középpontjában a Világosság és a Sötétség, a Fény és az Anyag, a Jó és a Rossz, illetve a Világosság Urának és a Sötétség Urának a küzdelme áll. És az ember részvétele e küzdelemben. Az emberé, aki elsősorban önmagával küzd meg, önmagát győzheti le, azaz a benne meglévő sötétséget. Azért teremtettet, hogy ezt a nagy próbát méltóképpen kiállja. Ha kiállja a nagy próbát, beavatottá válik, megvilágosodottá, de számára a beavatás, a megvilágosodás nem csupán a saját személyét érintő kérdés, mert győzelmével hozzájárul a Fény, a Világosság, illetve a Világosság Urának a végleges győzelméhez.

– A régi magyar hitvilág kérdéskörei közül legtöbbit a küldetéstudatról (melynek legfontosabb kérdése, hogy mi által szán Isten sajátos értelmet a magyar létnek) és a beavatásról tudunk, hisz szükségképpen e kettőnek maradtak fenn a legtöbb emlékei a magyar mitológiában, szerves műveltségünkben, archaikus imádságainkban, archaikus népmeséinkben és mondáinkban.

– A Nagyboldogasszony-kultuszt meg kell különböztetnünk a boldogasszony-kultusztól, amely a beavatással van összefüggésben. Meg kell értenünk, ki Nagyboldogasszony, kik a boldogasszonyok, kik a tündérek, ki Tündér Ilona.

(Nagyboldogasszony az Élet Fenntartója, földi halandó számára elérhetetlen, a boldogasszonyok, tündérek viszont elérhetők: a régi korok beavatottjai be is léphettek az ő világukba. Nem volt könnyű, de a táltos paripa hátán belovagolhattak a Tündér Ilona kastélyába. A táltos paripa és Tündér Ilona ma mesehősök, a régi korokban valóságosak voltak.)

Az indiai tantrizmus és a kínai taoizmus sokat megőrzött abból az ómagyar tündér-, illetve boldogasszony-kultuszból, amelynek valóságosságát oly hitelesen bizonyítja a magyar mitológia, szerves műveltség és archaikus népmese.)

– Más irányból közelítve nagyon röviden is megfogalmazhatjuk, hogy mi a lényege az ősi magyar hitvilágnak. Ennyire röviden: az ősi magyar hitvilág egy szakrális királyság hitvilága.

És ha képesekké válunk felfogni, hogy mit jelentett az ősi magyar hitvilágban a szakrális király, a táltoskirály, akkor azt is megértjük, miképpen eshetett egybe a régi magyar világban a hivatalos és a szakrális (archaikus) hierarchia. Ez azt jelenti, hogy a beavatás minősége többet számított, mint az előkelő születés.

Gál Elemér könyve elsősorban a szakrális királyság, a szakrális király és a szakrális hierarchia rejtélyeiről szól.

Azon a kései találkozásunkon eleinte ő szokatlanul céltudatosan tette fel kérdéseit, ráadásul néha türelmetlenül félbeszakított... Rövidesen megtudhattam, hogy felkészített valamire... Annak az örömhírnek a fogadására készítettem fel, hogy megírta „majdnem ezeroldalas hitregényét”, a *Héthavast*. Méltó fogadására, azaz arra, hogy nagyon szigorú szemmel olvassam a „hitregényt”...

El is olvastam *nagyon szigorú szemmel* a könyvet, de Gál Elemér barátomnak már nem mondhattam el a *dicséretemet*, a *méltatásomat*. És nem beszélgethettünk már arról sem, hogy a magyar őstörténet, valamint a régi magyar hitvilág mely kérdésköreit látjuk különbözőképpen...

Most végre elmondom véleményemet a könyvről – Gál Elemér tisztelőinek. És összehasonlíthatom a *Héthavassal* a régi magyar történelemmel és a régi magyar hitvilággal foglalkozó tanulmányaimat...

És elmondhatom véleményemet a rabonbánokról! No, nem foglalkozom azzal, hiteles-e a Gál Elemér egyik fő forrása, a *Csíki Székely Krónika* vagy sem, hiszen aki a hitelességét kétségbe vonja, az nem a rabonbánok létét, hanem elnevezését vonja kétségbe...

Legfontosabbnak annak a megállapítását tartom, hogy *a főrabonbán* azonos *a szakrális királlyal*, de nyomban hozzáteszem: akár azonos vele, akár nem, a mai hivatalos történelemtudomány nem tud vele mit kezdeni.

Erdélyi István *Őseink nyomában* című könyvében bemutatja – akarva-akaratlan – az őstörténet helytelen megközelítésének iskolapéldáit. Külön fejezetet szentel annak, mit tudnak kezdeni ún. mérvadó, azaz hivatalos történészeink az ún. ket-tős fejedelemség, illetve a szakrális fejedelem kérdésével. Kiderül: semmit sem tudnak kezdeni vele. Útjukat állja egy félelmetes tabu. Ez: szakrális fejedelem a valóságban nem, csak a „primitív” népek hamis hitvilágában létezett. Annyit el szabad hinnie a történésznek, hogy kivételt képez a Biblia világa: ott valóságosak a szakrális fejedelmek, persze csak addig, amíg a szakrális fejedelem kérdéskörét teológiai és nem történelemtudományi kérdésnek tekintik.

Az ősi magyar hitvilág kérdéséhez tehát elsősorban azért nem tudnak érdemben hozzászólni az ún. mérvadó történészeink, mert a vallástörténetet, hitvilág-történetet minden esetben (azaz bármilyen vizsgálat bármilyen eredményétől függetlenül) *hitvilág-fejlődésnek*, *hitvilág-tökéletesedésnek* fogják fel. Másik baj, hogy – előbbinek ellentmondva – gyakran a mai hitvilágot vetítik vissza a múltba, feltételezván például, hogy az ősi magyar hitvilág nemcsak hasonlított a mai sámán-központú hitvilágokhoz, de csaknem azonosítható is velük. Harmadik baj: a hitvilágokat materialista megközelítéssel vizsgálják, nem számolva az egyszerű igazsággal, hogy hitvilágoknak nem lehet hiteles materialista megközelítése. Ha materialista vagy ateista ember foglalkozik a régi hitvilágok kérdéskörével, akkor úgy jár, mint James G. Frazer, aki mindent tud a szakrális fejedelemeiről, de semmit sem ért.

(James G. Frazer talán a leghíresebb brit etnológus. Főművének, *Az aranyágnak* első kiadása 1890-ben jelent meg két kötetben, de 1911 és 1915 között megjelent a mű 12 kötetesre kibővített változata. Frazer lelkiismeretes kutató volt, hatalmas tudással és munkabírással. A szakrális fejedelem kérdésköréről bizonyonnyal senki sem tudott többet, mint ő – és abban is biztosak lehetünk, hogy munkásságával nem ártani, hanem segíteni akart.

Bizonnyal tudta is, hogy munkássága rendkívüli hatással van az őstörténet-kutatásra, de azt biztosan nem tudta, hogy végzetes hatással.

Ő minden szakrális hagyományban, illetve az egykor életerős szakrális hagyomány maradványaiban a primitívség ismérveit kereste, és – mert gondtalanul vállalta a szentnek a materialista megközelítését – meg is találta. Ő hitette el azt, hogy a fejedelemség tulajdonképpen csak az ún. primitív népeknél „szakrális” jellegű. Akikkel e képtelenséget elhitette, az ősit azonosítani is kezdték a primitívvel. Hogy a primitívek – nemcsak az egyiptomi, de a dél- és közép-amerikai primitívek is – miképpen voltak képesek piramisokat építeni, ezt Frazer és követői elfelejtették megmagyarázni.

Frazer óta megkérdőjelezhetetlen követelmény a hivatalos magyar őstörténet-kutatásban is a *primitívség* kimutatása – akkor is, ha életmódról van szó, akkor is, ha hitvilágról.)

Úgy kutatják a mi mérvadónak tekintett történészeink is például a szakrális fejedelem kérdését, hogy fogalmuk sincs arról, ki a szakrális fejedelem, és ha kutatásaiknak az ősi magyar hitvilágra vonatkozó részét is komolyan vesszük, akkor tudományos fokozataikkal együtt válnak szemünkben „őstörténeti csodabogarakká”.

De szerintünk „őstörténeti csodabogarakká” válnának (e kifejezéssel, melyet Zsirai Miklóstól vesz át, Erdélyi István bizonnyal nem őstörténész-akadémikusainkat minősíti) még akkor is, ha tartózkodnának az ősi magyar hitvilág tanulmányozásától, mert különös módszertani hibát engednek meg maguknak: a hivatalos

(elsősorban a tudományos fokozatokkal is büszkélkedő hivatalos) történésztársaik bármilyen állítását oly mértékben tekintetbe veszik, hogy egy idő után maguk az állítások – akár hitelesek, akár hamisak – a tények helyébe tolakodhatnak, mintegy helyettesítvén azokat.

A főrabonbán a régi magyar világban a legmagasabb rangú személyiség, Híd a földi és az Égi világ között. Ő az, aki képes méltóképpen fenntartani a kapcsolatot az Égi Világgal. Isten kegyelméből uralkodik, Istennel egyetértésben, azaz Isten akaratának közvetítőjeként.

Méltóságát megalapozhatja a származás, de nem feltétlenül, mert ami nélkülözhetetlen, az beavatásának sikeressége. Akkor is létezett, ha csak a székelyek hívták főrabonbánnak, s akkor is, ha a székelyek sem így hívták... Hívhatták szakrális királynak, papkirálynak, főkirálynak vagy nagyfejedelemnek... Én például szakrális királynak vagy szakrális fejedelemnek nevezem könyveimben, az alacsonyabb rangú rabonbánokat pedig beavatottaknak, a rejtélyes szakrális hierarchia tagjaiknak.

Gál Elemér barátomat a könyve megjelenése utáni vitáinkon bizonyosan nem az érdekelte volna elsősorban, hogy miért foglalkozom annyit a szakrális királyság kérdéskörével, hanem az, hogy miért éppen a szakrális király beavatása számomra a legfontosabb... Nehéz, rejtélyes, a mai ember számára már-már felfoghatatlan beavatása...

Én lelkesen magyaráztam volna, hogy mi volt a régi magyar világban a beavatás legszívesebben vállalt útja...

A beavatás legrejtélyesebb – de hajdan legmindennapibb – útjáról szóltam volna: beavatásról a szakrális szerelem által... A táltos paripa és a Tündér Ilona kultusza volt ebben a legfontosabb. És bár nem könnyű megértenünk, micsoda is a táltos paripa, a Tündér Ilona kultuszának a jelentőségét, illetve a rejtélyeit még nehezebb felfognunk. Mert Tündér Ilona gyakran nagyon magasan helyezkedik el az Égi Hierarchiában (mint Nagyboldogasszony), de sok esetben ő is egyszerű boldogasszony, Időtlen Égi Asszony. Ha „csak ennyi”, akkor az archaikus népmese hőse el is nyerheti a szerelmét, és következhet a különleges lakodalom, amelyről nehéz megállapítani, hogy az Égi vagy a földi világban történik... Az Égi vagy a földi világban? Tündér Ilona égi lény, de a régi korok magyarja – mint a népmesében a legkisebb királyfi – elindult megkeresni. És meg is találta? Megtalálhatta az égi lényt, aki fényből való? Megtalálhatta, mégpedig a Tündér Ilona kastélyában. Ahova hogyan is jutott be? A táltos paripa hátán... Arra kellett tehát képesnek lennie, hogy felismerje, megszeli, majd megülje a táltos paripát, aki a népmesében csak paraszat eszik, nem is ehetne semmi mást, hiszen ő is fényből való... Hogyan tudta megülni a régi korok magyarja a fényből való táltos paripát? Neki

magának is fénybe kellett öltöznie, hogy megülhesse. Ez „átöltözés” volt talán a legnehezebb próbája a beavatásának.

Mindehhez még a táltos paripa mibenlétéről kellett volna annyit hozzátennem, hogy a legnagyobb önfegyelemmel, önmegtartóztatással összegyűjtött, megőrzött, majd finomított, átalakított energia – „csodatevő” energia, melynek beavató, teremtő erejét a mai ember már nem ismeri fel, ezért elpazarolja vagy szunynyadni hagyja. Miért nevezhetjük csodatevő energiának a táltos paripát? Mert aki képessé válik arra, hogy „meglovagolja”, azt a fény rejtélyes világába, az Élő Égi Térbe röpítheti. Aki ezt először éli át, az képtelen felfogni, miféle csoda történt, hisz miképpen is foghatná fel, hogy az a fényzőn, amelynek közepében létezve mindenhova, akármilyen messzire, akármilyen magasságba eljut, egészen Tündér Ilona kastélyáig, az nem más, mint az ő táltos paripája... Ez a fénybe öltözés gyakorlata. Tudományosabb elnevezése ennek nincs is...

Tulajdonképpen az anyag és a fény szétválasztásának azon képességéről beszélek, amely a régi korok beavatást vállaló magyarjainak a gyakorlataiban – és a középkori lovagok, az alkimisták és a Dante gyakorlataiban, meditációjában – a legfontosabb, s amelynek megszerzése nem képzelhető el rendkívüli erőfeszítés, elsősorban az önmegtagadás, önmegtartóztatás magas színvonalú gyakorlása nélkül...

Gál Elemér barátomnak biztosan elmondtam volna azt is, hogy számomra annak a felismerése a legfontosabb, hogy a régi magyar élet *ma* tanulmányozható *személyes tapasztalatok* által is. És feltehetjük a kérdést: ha a táltos paripa a mai kutatót is átröpítheti Tündérországba (pontosan Tündér Ilona kastélyába), akkor az miért ne vállalhatná e rejtélyes utazást? Mert elvárják tőle, hogy akár materialista vagy ateista, akár nem, viselkedjen úgy, mintha materialista vagy ateista lenne, és jó hangosan azzal ijesztgesse el magától a táltos paripát, hogy márpedig metafizikai világ nem is létezik? Ha képesekké válunk a táltos paripa hátán berepülni a Tündér Ilona kastélyába, és megtanulunk ott tájékozódni, akkor a réges-régi magyar élet legsajátosabb rejtélyei tárulhatnak fel előttünk... Mikor először írtam e kérdésekről, arra is válaszolnom kellett: szabad-e írni róla? De arra is: jogom van-e hallgatni róla? Szerencsére felismertem, hogy Danténak ugyanaz az alapélménye! S ha azt mondom, hogy vegyük nagyon komolyan mindazt, amit Dante az *Isteni színjáték*ban elmond a szakrális szerelemről, akkor már nem is tűnnek olyan felfoghatatlannak a rejtélyesebbnél rejtélyesebb kérdések sem... A nagy kérdés: ki Dante Beatricéje? Az Égi Beatrice kicsoda? Az Égi Beatrice nem a jutalomképpen Égbe került Beatrice. Ő az, aki létezett a földi Beatrice születése előtt millió esztendővel is. Fényből való, fénybe öltözött Asszony, Időtlen, nem a mi időnkben és terünkben létezik. A Nimfák, akik Dantét megmerítik az Égi pataokban, így szólnak Beatrice időtlenségéről: „Nimfák vagyunk itt, csillagok az égen! / s még Beatrice nem volt a

világon, / már öt szolgálni voltunk szánva négyen.” Beatrice Dante beavatásának utolsó szakaszában, az Út végén jelenik meg, mert csak akkor jelenhet meg: „... s láttam Őt, ahol az örök Sugárból / magára koronát és takarót fon.” Időtlen Égi Asszonyról, fénybe öltözött, fényből való asszonyról ír tehát Dante. És elhisszük neki, hogy amiről ír, az valóságos. Azt is elhisszük Danténak, hogy aki a Fénybe Öltözött Asszonyával mint valóságos lénnel találkozni akar, annak magának is fénybe kell öltöznie, fényből valóvá kell válnia. Szét kell választania önmagában a fényt és az anyagot. Fénytestet kell magának teremtenie? Azt kell megalkotnia, amit az indiai jógi (a tantrikus jógi) gyémánttestnek nevez, s amit az európai alkimista csillagtestnek? Nem felfoghatatlan csodáról van szó... Miért kell ilyen sokat beszélnünk Dantéről? Mert amit Dante az *Isteni Színjátékban* elmond a szakrális szerelemről, az nagyon hasonlít arra, amit a régi magyar hitvilág emlékeit megőrző mitológiában megismerhetünk. Igen, a régi magyar hitvilág *boldogasszonyait, tündéreit* is felidézi Dante Beatricéje. Ezért mondhatjuk azt, hogy a régi idők magyarja is bizonytalansággal járta azt az utat, amelyet később Dante. Neki is volt Beatricéje, azaz Tündér Ilonája. Akivel miképpen is találkozhatott? Fénybe öltözötten... Bizony, Dantét olvasva is a régi korok magyarjainak a világában járunk. Dante Beatricéjének a rejtélye talán ma már nem is fejthető meg a régi magyar hitvilág ismerete nélkül. Természetesen Petőfi *János vitéze* Iluskájának és Vörösmarty *Csongor és Tündéje* Tündéjének a rejtélye sem.

Mindazonáltal miután elolvastam a *Héthavast*, azon gondolkoztam, miképpen magyarázhattam volna meg író társamnak és barátomnak, hogy nem biztos, hogy a *hitregényében* írnia kellett volna a táltos paripáról és Tündér Ilonáról... Miért is kellett volna, hiszen az ő kedvenc hősné, Zsögödnek nem lett volna ideje órákat eltölteni révülésben – mondjuk öt éven át napi négy órát –, hogy képessé váljon felülni a táltos paripára, de hát szüksége se lett volna rá, rabonbán, azaz szakrális fejedelem lett ő szüntelen próbatételekből álló neveltetése által....

És arról is szívesen beszéltem volna, hogy Zsögöd és Csenge szerelme éppúgy tekinthető beavató szerelemnek, mint a rejtélyes szakrális szerelem... Oldalakat idéztem volna a *Héthavasból*... Csenge és Zsögöd magasztos szerelme leírásának legszebb soraira hívtam volna fel a figyelmet: „Valaki most átrendezte a világot. Kicserélődtek a fények, nappali csillagokra bomlott a Nap, mindenfelől kis napok ragyogtak, körbetáncolták a hegyeket, és egy pajkos napocska lelkébe költözött. Csenge volt. Csak most érti, az éjszakában tőle fényesebb a csillagok.”

És még elmondhattam volna – Zsögöd és Csenge rendkívüli szerelmének ismeretében –, hogy az ún. hétköznapi és az ún. szakrális szerelem között mi által szűnhet meg a különbség... Csak azt kell ehhez figyelembe venni, mi az, ami nyilvánvalóbb...

Legnyilvánvalóbb, hogy a szerelmes ember képes felülemelkedni önmagán, s mint földi hívságok legyőzője, földi önmaga legyőzője megtapasztalja – bár e megtapasztalásban semmi tudatosság sincs – azt az Időtlen Énjét, aki egyébként felfoghatatlan számára.

Nem egészen rendkívüli, amiről beszélünk.

A szerelmes ámultan tapasztalja, hogy szerelme szeméből forrás fakad; fölé hajol, szomját olthatja. Ki is mondhatja: „Szemében forrás van. Ha belenézek, elmúlik a szomjam.”

De szerelme szemének forrásvize táplálja is: éhét oltja.

Van ennek egyszerű magyarázata: szerelme szemébe nézve – anélkül, hogy tudná – oda kerül a szerelmes, ahol nem számít a szomjúság és az éhség. Kilép a terükből és időnkéből. Legyőzhetetlennek érezheti magát a szerelmes. Beavatottnak, szakrális személynek. Átélteti, hogy nyitott számára az Ég kapuja, beléphet rajta.

Igen, a szerelem is megvilágosíthatja azt a láthatatlan és felfoghatatlan Világot, amelyben a földi törvények nem érvényesek: amelyben megszűnik a tér és az idő: amelyben az emberi szemmel érzékelhetetlen Fény-Út, maga az Út, a Teremtőhöz vezető Út érzékelhetővé, járhatóvá válik. A szerelem segít legyőzni a Föld vonzását, a földi lét vonzását és korlátait. A szerelmes úgy érezheti, hogy képessé vált szerelme segítségével átváltozni, újjászületni. Igen, mintha a nagy, igazi földi szerelem is valamilyen nagy, fontos, de felfoghatatlan beavatásnak a része volna.

3.

Legérdekesebbé, de egyben legmegnyugtatóbbá talán akkor vált volna a beszélgetésünk, amikor felvettem volna a szakrális hierarchia kérdéskörét...

Kezdtem volna talán azzal, hogy a szakrális királyság hanyatló korszakában, majd a szakrális királyságok megszűnése után még inkább a valódi hierarchia áttekinthetetlené válik, hiszen éppen az válik jellemzővé, hogy a szakrális fejedelem nem király és a király nem szakrális fejedelem.

Következésképp semmi sem fontosabb, mint megkülönböztetni a régi korok valódi szakrális királyát az újkor és a legújabb kor minden szakralitástól mentes machiavellista királyától. Vegyük tehát komolyan az újabb korok történelmének egyik legnagyobb titkát, azt, hogy két hierarchia létezik a ritka pillanatoktól eltekintve: a *hivatalos hierarchia* és a *szakrális hierarchia* – utóbbit ma már rejtőzködőnek is nevezhetjük. (A szakrális hierarchia nem tévesztendő össze az egyházi hierarchiával, hisz utóbbi is hivatalos hierarchia.)

A tisztségnek, amelyet visel a szakrális hierarchia feje – ha nem azonos a hivatalos hierarchia csúcsán állóval –, e tisztségnek a neve: *szakrális fejedelem trónus nélkül*.

A szakrális hierarchia legfontosabb rejtélei tehát a következők:

A szakrális király a legfelső helyen áll a különös (a későbbi korok hivatalos hierarchiájánál sokkal rejtélyesebb, de áttekinthető és ezért megbízható) szakrális hierarchiában (nevezhetjük archaikus hierarchiának is), de nem másért, mint azért, mert beavatása magasabb színvonalú, mint országa többi beavatottjáé.

A szakrális hierarchiában mindenki beavatásának minősége által meghatározottan foglalhatja el a helyét.

Nagy rejtély az is, hogy a szakrális királyok, fejedelmek, egyházfők, hadvezérek, nemzetségfők és családfők (nagycsaládok vezetői) óhatatlanul hasonlítottak egymásra a szakrális hierarchia különös világában. Érthetővé válik ez, ha azt is figyelembe vesszük, hogy nem volt akkora a különbség a király és az „egyszerű” családfő között, mint egy mai államfő és egy mai közember között. Tanúsítják ezt archaikus népmeséink is, de azt is mondhatjuk magyarázatképpen, hogy nem is lehetett volna másképpen.

Magyarázhatnám ezt azzal is, hogy a szakrális királyok, fejedelmek, egyházfők, hadvezérek, nemzetségfők, családfők stb. neveltetése hasonló volt, de többet mondok, mégpedig azt, hogy beavatásuk módja volt hasonló. És nem azt jelenti ez, hogy beavatásuk eredményessége, minősége azonos volt (nemcsak hogy nem volt azonos, de beavatásuk minősége meg is határozta, milyen helyet foglalhatnak el a szakrális hierarchiában), de még azt sem, hogy a beavatásuk során személyiségük sajátos jegyeitől bárki meg akarta volna fosztani őket, hanem csak azt, hogy meg kellett felelniük egyetlen szent elvárásnak: képessé kellett válniuk a *közvetítői* szerepre. És akkor is azo kellett, hogy legyen legfőbb céljuk, hogy méltó közvetítői legyenek Isten akaratának, ha államfői szerepet töltöttek be, akkor is, ha hadvezéri, akkor is, ha főpapi szerepet, és természetesen akkor is, ha csak családfői szerepet. És mindez meghatározta a magánéletüket is. Mindamellettt pontosan úgy különbözhettek egymástól, mint a mai emberek, de ami életüket döntő módon meghatározta, azok nem személyiségüknek egyénítő sajátosságai voltak.

Meghatározta a magánéletüket is, bizony – de tegyük még hozzá ehhez azt is, hogy ma már eléggé felfoghatatlan a régi idők magyarja magánélete, szerelmei, szexuális élete... Azaz felfoghatatlan lenne, ha nem tudnánk – többek között az archaikus magyar népmesékből –, hogy mindez alá volt rendelve beavatásának.

A legszebb mindenképpen az volt a szakrális hierarchia rejtélyes világában, hogy a beavatás *nem egy vezető rétegnek, nem egy uralkodó elitnek* a kiváltsága volt. Nem arról szól a réges-régi hagyomány emlékét őrző népdal, hogy nézzük, milyen szépen megy be az aranykapun a király, és tapsoljuk jól meg, hanem azt mondja, hogy mindenki számára nyitva van az aranykapu, aki méltóvá válik arra, hogy beléphessen rajta. A népmesében sem arról van szó, hogy aki királyfinak születik, az oly méltóságosan és szépen lép be Tündér Ilona kastélyának kapuján,

hogy le kell borulnunk ámulatunkban, tenyerünket pirosra kell tapsolnunk lelkesedésünkben, hanem arról, hogy aki méltóvá válik rá, az beléphet Tündér Ilona kastélyának a kapuján. Ne keressük tehát azt a nagy különbséget a szakrális hierarchia világában a királyfi és a juhászbojtár között, amilyen nagy volt a különbség mondjuk a királyfi és a jobbágyfi között a rendi társadalomban, vagy amilyen nagy a különbség manapság a bankárfi és a munkásfi között.

Amit a címben felvetettem – hogy ő tiszteletbeli rabonbán, azaz trónus nélküli szakrális fejedelem lett volna –, azt talán nem mertem volna elmondani Gál Elemér barátomnak... Pedig tudta ő, hogy mi az a valódi, az archaikus, a szakrális hierarchia... És azt is tudta, hogy e hierarchia csúcsán ma is fejedelmek állnak – fejedelmek, akiknek nincs trónusuk, és Budapesten is, Székelyföldön is rejtőzködnek... Lehetett vele ilyen rejtélyes rejtőzködő szakrális fejedelmekről beszélgetni, csak arról nem, hogy – talán – ő is szakrális fejedelem volt trónus nélkül...

4.

Hitregényt írt Gál Elemér – régi korok hitvilágát mutatja be, de nem vette figyelembe a metafizikai megközelítés tilalmát.

Ennek jelentőségét csak akkor leszünk képesek felfogni, ha megértjük, miről is szól e tilalom...

A hivatalos történésznek el kell felejtienie mindent, ami igazolná a metafizikai világ létezését. De ha elfelejti, akkor a magyar őstörténet, illetve a régi magyar hitvilág tanulmányozását el sem kezdheti. Nem foglalkozhat érdemben a szakrális királyság, illetve a szakrális király kérdésköreivel, nem értheti meg a régi magyar küldetéstudatot, és nem találhatja meg azt az ókori birodalmat, amelyben az állami és hitéletnek az ómagyar volt a hivatalos nyelve. És hozzá sem kezdhet a régi magyar hitvilág még rejtélyesebb kérdéskörei tanulmányozásához.

Tegyük még hozzá fentiekhez: amennyire jogos egy történelmi korszaknak a politikatörténeti, gazdaságtörténeti, hadtörténeti, dinasztiatörténeti, közjog-történeti, népesedéstörténeti stb. megközelítése, legalább annyira jogos a metafizikai megközelítése is. Akkor is, ha nemzeti, akkor is, ha világtörténelemről van szó.

Mindazonáltal a következő kérdést is fel kell tennünk: lehet-e hitelesen írni mindarról, ami metafizikai, azaz természetfölötti, érzékelésfölötti?

Valóságunk tartjuk-e a metafizikai valóságot?

Ha igen, megismerhetőnek tartjuk-e a metafizikai valóságot vagy sem?

Elismerjük, hogy a kérdés költői, hiszen a Lét legfontosabb kérdésköreivel mindig csak azok tudtak érdemben foglalkozni, akik képesek voltak megtapasztalni,

hogy a metafizika világa valóságos, tehát megismerhető. Vegyük itt tekintetbe azt is, hogy ha a metafizika világát nem lehetne megközelíteni tapasztalatok által (pl. meditációban), akkor nem írhatna senki érdemben a legfontosabb, de legrejtélyesebb kérdésekről.

Vigyázzunk mindazonáltal, nehogy leegyszerűsítsük a metafizikai valóság megismerhetőségének a kérdését.

„Aquinoi Szent Tamás – írja Aldous Huxley – élete vége felé megtapasztalta a Feltöltő Szemlélődést. Ezt követően már nem akarta folytatni befejezetlen könyvét. *Ezzel* összehasonlítva minden, amit olvasott, amiről vitatkozott, és amit írt – Arisztotelész és a Tételek, a Kérdések, a javaslatok, a fenséges összegeзések – nem volt már más, csupán értéktelen szócséplés.”

Huxley különös, de igaz dolgot mond ki: az már nem ír, aki minden fontos kérdésben, a Lét legnagyobb kérdéseiben is bizonyos.

Nem, nem is olyan felfoghatatlan, hogy akiben már nincs egy százaléknyi bizonytalanság sem, az már nem ír. Nem felfoghatatlan, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az írás a bizonytalanság elégetéséhez szükséges. Igen, akármennyire furcsa, a bizonytalanság szüli az íráshoz szükséges feszültséget.

Nem véletlen bizony, hogy Püthagorasz és Szókratész már nem ír, Szent Tamás pedig abbahagyja az írást.

De az írással kapcsolatban fentieknél súlyosabb kérdést is felvethetünk. Mégpedig azt, hogy az írás talán nem is alkalmas a metafizikai valóság nagy kérdései megvilágítására.

A metafizika szerve – mondja Hamvas Béla – a misztikus intuíció. De „a misztikus intuíciónak nincsenek fogalmai, nincsenek képei; a metafizika ideákban gondolkodik. Az ideák pedig a természetfölötti realitás őszvalóságai. Az őszvalóságok nyelvre lefordíthatatlanok és szóval kifejezhetetlenek. Ma is úgy van, és minden időben úgy volt, hogy minél döntőbb jelentőségű dologról van szó, a pontos megfogalmazás reménye annál kisebb; ezért van az, hogy a legfontosabb dolgok megfogalmazása a legkevésbé lehető, s amikor abszolút dolgokról van szó, ezeknek megfogalmazása teljesen lehetetlen.”

Látszólag ellentmond ennek, hogy bizonyos szint felett az írás sem más, mint felkészülés a legnagyobb titkok megértésére. És ez azt jelenti, azt bizony, hogy írás közben az is megvilágosodhat előttünk, amit előbb képtelenek voltunk felfogni. És azt is jelenti, hogy az írás is lehet annyira eredményes, mint mondjuk a magas színvonalon végzett meditáció.

A metafizikai megközelítés tilalmánál mindazonáltal nincs komolyabban vett elvárás. És az európai szaktudósok többsége már annyira megszokta e tilalmat, hogy még akkor is komolyan veszi, ha megfeledeznek arról, hogy „kötelessége” igazodni hozzá.

Korunk tipikus tudósa bizony a metafizika világába akkor sem tekint bele, ha annak kapuja megnyílik előtte. Tanulmányozni azért tanulmányozhatja például a szakrális fejedelem kérdésköreit – mint az általa hiteltelennek tartott régi hitvilág érdekességét. Az ilyen tudósok némelyike nagyon komoly munkát végez, de amikor a magasabb rendű világ nyitott kapuján benézhetne, megilletődötten becsukja a szemét.

De azért próbáljunk meg válaszolni az egyik legsúlyosabb kérdésre: milyen veszélyekkel jár, ha az ember beleszédül az emberi faj fejlődőképessége tetszetős elméletébe? Ha elhiszi, hogy az emberi faj valóban fejlődésre ítéltetett... Fejlődésre *ítéltetett*, mert létezése minőségétől függetlenül megmarad, sőt fejlődik. Milyen veszélyekkel jár? A legnagyobbal is: áldozatává válhat a mai ember saját butaságának, önteltségének és tiszteletlenségének. Miképpen? Fölényesen leegyszerűsíti a régi időket – és magabiztos mosollyal fordul el Istentől. Magabiztos mosollyal fogadja így el a Minden helyett a Semmit. Önmaga jelentéktelenségét hirdeti tehát magabiztosan.

Minek az áldozatává válik? Diadallal üresíti ki a mítoszok világát. Kiszabadítja magát a mítoszok világa „rabságából”, s még elégedetten kiabálja is közben: lám, ő nem halhatatlan, hanem egyszerű halandó – de mily nagy dolog, hogy egy halandó a többi halandóhoz viszonyítva ily nagyszerű halandóvá fejlődött. Mintha nem lenne a legfejletlenebb halhatatlan is magasabb rendű a legfejlettebb halandónál! Csak ennyit hagy ki a számításból a mai ember. És fölényével – mely a legnagyobb butaságot leplezi – meg is teremti a feltételeit az ember alacsonyabb rendűvé válásának.

Gál Elemér regénye mindezen kihívásokra az egyik legméltóbb válasz.

5.

Tudta – írás közben is tudta! –, mi erősíthetné most a magyar nemzet önbizalmát, derűlátását...

Az erősíthetné, ha megértené, hogy a magyar történelem misztériumjáték... És mi a magyar író feladata? Segíteni a magyar nemzetet a magyar misztériumjáték megértésében!

Miért? Trianon óta a magyar bizonyosan Isten kiválasztott népe... Igen, Krisztus misztériumához ma a magyarságnak van legtöbb köze, de nem másért, mint azért, mert a magyarság Trianonban kiválasztott nép lett... Igen, Krisztus létének, misztériumának legtöbb köze ma a magyarsághoz van. Annak következményeképpen, hogy a Krisztus ellen küzdő sátán leglátványosabb, legsúlyosabb támadásának a magyar nemzet lett a szenvedő alanya...

És ha a magyarságot az I. világháború után nem mint bűnöst, hanem mint legártatlanabbat büntették, mindenki helyett, ellenfél és szövetséges helyett egyaránt, akkor Trianonnak metafizikai magyarázata is van. És az észérvekkel és érzelmekkel – például gyűlölettel – is megindokolhatatlan döntéseket képtelenek is lennénk felfogni, ha ezt nem ismernénk fel... Mintha a régi, nagy misztériumjátékot játszanák újra... Hogy megértsük, fel kell tennünk a kérdéseket: ki a Misztériumjáték rendezője? Mi a tétje? Ki mozgatja a misztériumjáték „kába, de győztes” játékosait? Ki választja ki a misztériumjátékban az áldozatot, a keresztre szántat? Az is megtörténik a békediktátum idején, ami senkinek sem érdeke... Bizony, a Kárpát-medence tönkretétele nem lehetett érdeke még a kulisszák mögül diktálóknak sem, miképpen senkinek sem a világ épeszű emberei közül. Mégis tönkreteszik, és akik tönkreteszik, azok – akármennyire hihetetlen – pontosan úgy viselkednek, mintha nem valódi politikusok, nem valódi pénzemberek, hanem a Nagy Misztériumjáték elvarázsolt résztvevői lennének. Pontosán úgy viselkednek, mint majdnem kétezer évvel előbb az Isten megtestesülésének, Jézus Urunknak a keresztre feszítését előkészítők. Igen, mintha semmi sem lett volna fontosabb Trianon kiagyaloínak, mint a legártatlanabb megbüntetése, a legártatlanabb keresztre feszítése. A régi misztériumjáték újrajátszása... És mit jelent mindez? Magyarországot Isten helyett feszítették keresztre az I. világháború után...

De a nemzet, kit Isten helyett feszítették keresztre, nem megsemmisül, hanem csak megsemmisíthetetlené válik... Ez a következtetés volt az, amely Gál Elemér is mindig megnyugtatta...

Mi erősíthetné még derűlátásunkat? – kérdeztük annyiszor Gál Elemér barátommal, íróársammal...

– A kereszténység történetének a mélypontja Trianon... Trianon mint tudatos szembefordulás Istennel. Nyugat-Európa népei nem fogták fel Trianon évében, hogy mi történt a kulisszák mögött, nyilván a politikusok többsége sem. Nyugat-Európa államférfiai szolgaként engedelmeskedtek vagy néma cinkosként. Tisztelet a kivételnek... Legtöbben nem tudták, mit cselekszenek... Nyugat-Európa népei bizony nem fogták fel, mi történik: hogy amire a végsőnek szánt csapást mérik a cinkosságukkal, azok az éltető hagyományok... A sajátjaik is... Nem volt még tudomásuk a közelgő veszedelemről: a nemzethalál fenyegetéséről. Ma már nemcsak magyarok beszélnek a magyar nemzethalál rémképéről, és nemcsak németek beszélnek a német nemzethalál elkerülhetetlenségéről, hanem franciák is a francia nemzethalál, angolok is az angol nemzethalál fenyegető réméről. És a franciák és az angolok is tudják ma már, hogy a nemzetüket fenyegető halálos veszedelem Trianonban született... Ma már tudják, akik merik tudni... És tudják, hogy ha az idő „nem tolatik vissza a helyére”, a nemzethalál ellen nem tudnak küzdeni. És

már sejtik, hogy Trianon rejtélyes urai miért éppen Magyarországot akarták megsemmisíteni... Tudták azok, hogy itt vetheti meg a lábát az, aki a kizökkent időt helyretolja: aki visszavezetheti a kereszténységet a szakrális hagyományokhoz. Az éltető hagyományokhoz... Aki ma felelősen küzd a nemzethalál réme ellen, aki nemzete számára a biztonságos jövő feltételeit szeretné megteremteni, az ma már Trianon ellensége... És akkor is, ha látszatra nemzetének nincs köze Trianonhoz, akkor is, ha látszatra nemzete Trianon kedvezményezettje.

Osztálytalálkozó

Vén diák találkozó – Szatmárnémeti

Beke Sándor rendező mondja a *Héthavasról*

Héthavas gyermekei... Ha ezt a címet látjuk, olvassuk, halljuk, akkor kérdések ötlenek fel bennünk. Sokan kérdezik, mi ez a *Héthavas*, hol van. Azt is megkérdezik ki írta. Ezekre a kérdésekre pedig választ kell adni. Igen, a *Héthavas* Erdélyben van, a 18. századig ez volt a neve a Hargita hegyláncának (Hét Erdők Havasa), amelynek hét csúcsa van. A *Héthavas* című regényt Gál Elemér írta, akinek a neve ismert Erdélyben, bizonyára Egerben is, és bízom benne, hogy a regényből készült színjáték bemutatása még szélesebb körben ismertté teszi a szerzőt és művét.

Az első, ami megfogalmazódott bennem, amikor elolvastam Gál Elemér regényét, hogy Csenge és Zsögöd szerelme a legszebb szerelmi történet, amit valaha megismertem. Ám rádöbbsentem arra is, a mű egy olyan eddig feldolgozatlan témát tár elénk, amihez mostanig – tudomásom szerint – senki nem nyúlt. Ez a székelység megmaradásának a története. A szerző megmutatja, a székelyek – Attila hun király „gyermeikeként” – milyen viszontagságok, áldozatok árán tudtak életben maradni a havasok kegyetlen világában, milyen keménnyé edzette őket a hegyek zord fagya, és milyen széppé nemesítette lelküket, mikor a *Héthavas* már kivirult és zöldellt...

Bennem mindig égett a kíváncsiság, hogy megtudjam, milyen lehetett elődeink élete, történelmünk, a magyarság története. Az is izgatott, hogy a magyar és a székely nép története hol kapcsolható össze. És Gál Elemér rendkívüli ráérzéssel tudott választ adni ezekre a kérdésekre. Olyan gyönyörűen alkotta meg a székelység megmaradásának a történetét, hogy engem ez nagyon megragadott.

Az, hogy ez összefügg a magyarság megmaradásának történetével is, hogy ez a nép a szívósságának a becsületességének és – ha úgy tetszik – harci erejének köszönheti megmaradását. Elsősorban a becsületességet emelem ki ezek közül. Az apa nekiszegezi a főszereplőnek a kérdést: „Csak annyit mondj, édes fiam, becsülettel jártál ugye?” A fiú egyszerűen válaszol: „Igen édesapám és haza is hoztam. Magától tanultam, hogy ne veszítsem el. Így mondta nekem, becsület csak egy van, és ott van Istenünk kezétől az égre akasztva...” Vagyis a becsületet tartották az egyik legfontosabb emberi tulajdonságnak.

Fontos számomra, hogy a műben vegytisztán jelennek az alapvető morális kérdések egy olyan világban, amelyben a székelység ki van téve a környező törzsek támadásának, akik le akarják őket igázni, a pénz uralmát akarják bevezetni. Az egyik főszereplőnek azt ajánlják, királlyá teszik, ha segíti ebben őket. Ám ő – aki később a székelyek vezére lesz – morális megfontolásból visszautasítja az ajánlatot. Olyan kérdések ezek, amelyek a véletlenek furcsa összjátéka folytán ma nagyon időszerűek lettek.

A műben igazolja a szerző a kettős honfoglalás elméletét is, mert hiszen a székelység belepusztult volna a környező törzsek támadásaiba, ha Árpád fejedelem udvarából az első magyar törzs Tétény vezetésével nem jön őket megsegíteni.

Gál Elemér hitregénynek határozza meg művét, amelyben nagyszerűen fonta össze a régi hitvilág és a kereszténység találkozását. A keresztény és az ősi pogány hit nem egymással szemben, hanem egymás mellett, egymást kiegészítve jelenik meg. Az emberekben a természet mitizálása létezett. A legszebb világok egyike lehetett, amikor együtt éltek a természettel, a Napistennel, a Holdanyával, a csillagokkal. Még a vizet is szentnek tekintették. Ám azt is megmutatja a szerző, hogy a kereszténység már Árpád udvarában megjelent, és ott volt már Székelyföldön is. A kereszténység első megjelenésének leírása hitelesnek bizonyul, hiszen a csíki székelyek és a gyimesi csángók a Holdat Babbának nevezik ma is, a Napbaöltözött Asszonyt pedig Babba Máriának. Csíksomlyón még mindig a Napbaöltözött Asszonyt várják reggel a hegyek felől feljönni.

Tapasztalatom az, általában rosszul állunk történelmi ismeretek dolgában, nemzeti múltunk kérdéseire nem tudunk mindig megfelelő választ adni. A saját történelmünket ismerjük legkevésbé. Nekem komoly hiányérzetem van, talán az egyik kezemen meg tudnám számolni, hogy hány drámaíró merített témát a magyarság régi történetéből.

Állítom, ha Shakespeare nem lett volna, akkor az angolok is kevesebbet tudnának saját történelmükről. Számomra megdöbbentő például az is, hogy fordultatos filmet készítettek Attila királyról az amerikaiak. Alig tudunk valamit Attiláról, vagy magáról Árpád vezérről, Álmos fejedelemről...

Bennem a kíváncsiság középiskolás korom óta megvan. Örülök, hogy Gál Elemér műve módot adott arra, hogy néhány kérdésre választ adhatok a regényből született előadással.

A színpadnak óriási a kisugárzó ereje. A színház művészi eszközeivel, a színészi játékkal, a látványvilággal, a zenével könnyebben belelopja a nézők tudatába azt a feltételezett ismeretanyagot, amit az íratlan történelem hagyott ránk. Beleégeti lelkünkbe, beleitatja érzésvilágunkba az élményt.

A másik nagyon fontos szempont, ha bemutatjuk ezt a művet az Egri Gárdonyi Géza Színházban, és ha csak tíz előadásban látja a közönség, akkor négyezer ember hangosan olvasta és ismerte meg Gál Elemér regényének alaptörténetét, négyezer néző viszi magával a gondolatot, az élményt.

(Lejegyezte: Pásztó András)

Fűrész János

Olvasónapló Gál Elemér *Héthavas* című regényéről

A 2007-es év vitathatatlan könyvszenzációja Gál Elemér *Héthavas* című östörténeti hitregénye. A székely gyökerű középiskolai tanár, újságíró-szerkesztő üstökösként robbant be íróként a magyar irodalomba: „Hadúr van itt köztünk / Hadúr e roppant őspogány / Üget sötét pej vadlován” (József Attila).

A *Héthavas* gyönyörű sodrású mű, lélegzetelállító kalandokban bővelkedő, költői ragyogású meseszövéssel megírt könyv a honfoglalás kori székely rabonbánság világáról.

Lebilincselő hitregény a maroknyi hunutód székelység szabadságszeretetéről, hitéről, mindennapjairól, ünnepeiről, harcairól, szinte csodaszámba menő megmaradásáról.

„Olyan a könyv – Takács Tibort idézem –, mint az asszony, csak akkor szólal meg, ha kézbe vesszük. Ha feltörjük a pecsétét. Édesapám mindig arra oktatott, fiam, ... ha könyvet csinálsz, gondolj arra, hogy asszonyt öltöztetsz. Az asszonynak szépnek kell lennie. Ha betűt metszel, gondolj arra, hogy a betű a könyv szeme. És a szem akkor szép, ha gyönyörű a metszése”.

Ez a könyv ilyen! Mind a 674 lapja.

Véletlenek lennének a szakrális számok ilyen egybeesése?

Az író 2007-ben adta ki könyvét, 37 év kutatómunkájával, 77 évesen, Árpád papfejedeleme halálának (907. június 7.) 1100. évfordulóján! Vajon miért most? Mert nehéz időket élünk, szellemi immunrendszerünk legyengült, vissza kell nyúlnunk gyökereinkhez, ahogy Gál Elemér tette a 2002-es lovagrendi Tanácskozáson: „A jelen embere mindig olyan példaképeket keres a múltból, amelyek a szépség csodálatán túl sugároznak valamit a lélekbe, szellemi táplálékot, ami lelkesít, bátorít és történelmi korszakok fölött is tanúságul szolgál a mindenkori embernek”.

A szabadság és a szerelem gyönyörű sodrású, szakrális szépségű remekműve.

Az író finom, szellemes ajánlása is az Aranyasszony lelkét simogatja: „Anna(k), aki regényem sorai fölött féltő gonddal őrködött”.

A nő szövi és fonja földi sorsunkba a mennyei rózsát, s az ármányt is a könyv 8 fejezetének szinte mindegyikében, ilyen alcímek alatt: *Egy leány elveszett*, *Leány halála változtat a világon*, *Hol a leány?*, *A lány visszatér*, *Holdistennő népére tekint*, *Mara kötele*, *Babba Mária*, *A sziklakápolna asszonya*, *Egy asszony a vár fokán...* s a személyekre vonatkozó nevek: *rigólányok*, *Csege*, *Tusnelda*, *Villőke*, *Ivóka*, *Linka asszony*, *Borbála asszony*, *Rózsa nagyasszony* mind nők, akik az élet zenéjét adják.

Olykor pikantériát sem nélkülözve, költői részletezések szolgáltatnak izgalmat: „... Olyan a nő teste, mint a bevehetetlen vár... Csenge sikolyától szétnyílt a várfalak szája, és szerettek, kacagtak az öröm hasadékein”.

Őt fejezetben kilenc alcím viseli a nyilat, ami ősi fegyver, a táltosok legősibb varázseszköze, tűzcsiholója, hangszere, égbe röpítője, a magyarság csillagképe, a sorhúzás eszköze, a kozmikus férfi-princípium nemző erejének fallikus jelképe: *Zengő nyíl a toronyba, Nyilak ablaka riaszt, Kié a nyílvesző?, A nyílveszők lelke, A második nyílvesző titka, Nyílveszők szerződése, Zengő nyilak tüzes háborúja, Nyilak népei találkoznak, Nyilak békéje.*

Rózsa nagyaszonny, főrabonbánné meséli el a vérszerződést, s Álmos fejedelem halálát. Őseinknél ugyanis kialakult egy égi sugallatú rend képlete, melynek földi letéteményese a fő(pap) fejedelem, aki az égiektől támogatva, népe érdekében kap segítséget, s ha elveszti pártolói kegyét, vagy elöregszik, vagy csapás éri a népét, élete feláldozásával is át kell adnia helyét földön kívüli erőktől kedveltebb utódnak.

Megfogták az olvasó lelkét az öröm, szívet melengető háztűznéző, kézfogó, esküvő, nászéjszaka, a gyermekszületés s a halál szakrális szépségű leírása (Halotti tor, Ahol élnek a holtak stb.). „Ki vagy te sárga legény? Én vagyok a Nap lova. Miért jöttél Nap lova? Leányt kérni uramnak. Ki a te urad, Nap lova? Ki lenne más, mint a fénylő Napisten!”

Krónikáink egybehangzóan állították, Árpád egyenes ági jogutódként követelte Attila örökét a hon(vissza)foglalás idején, s a székelyek is Attila ivadékainak tartják magukat. A regényben Odor mesél a gyerekeknek Attila kardjáról.

Az író hangyaszorgalommal, nagy alaposággal kutatta ki a rabonbánok hadfelépítését: „Minden törzs élén a nagy-gyula állt... Méltóságban őt követte lefele a nagyrabonbán, kisgyula, harkász, kisoronbán, százados, hadnagy és tízes kopjavezető”.

A könyvborítón a 7-es számban vágató lóalak látható. Szoláris mítoszokban, mesékben ló és lovása a teljesség, a győzelem jelképe: kettőjükben egyesül a négy alak, a Nap és a Hold, a nappal és az éjszaka varázsa. A regény fehér, illetőleg fekete lovai, lovasai tulajdonságait is hordozzák. A székelyek a seregtesteket törzsenként, nemzetségenként más-más színű lovaik szerint csoportosították. Temetési rítus részeként lovat áldoztak :„... a feláldozott fehér ló máját, szívét, tüdejét, gyomrát darabonként mutatta fel a kádár... Rossz jelekről árulkodnak a belsőségek...”

Beke főtáltos víziója a hunok–magyarok jövőjéről történelmünkben beteljesedett. Koppányt 997-ben „keresztény, megértő rokoni szeretettel felnégyelték, I. István a nemzet felét (sámánt, táltost, urust, vajákost stb.) leöli, Szilveszter pápa tanácsára a régi magyar betűket, véseteket, a jobbról balra folyó rovásírást (iratokat, köveket, pálcákat) tűzzel-vassal kiirtotta, az ősvallást elvetette, az ország nagy részét a bajor lovagoknak adta.

A magyar ősvallás, a természetvallás keresésénél kalandozva kell kutakodni az ősi szkíta, perzsa, szanszkrit, sumér leírások útvesztőin. Őseink hitvilága hármas volt – az alsó a gonosz szellemeké, a középső a földi, a felső a hétrétegű jótékony szellemek birodalma.

„Minden ember lelkében ott az Isten, aki megnyitja előtte lelkének kapuját. A Hargita rengetegében élő rabonbánság hitében Damasek főisten az Egek Ura, aki a nagy Mindenséget megteremtette és a kisistenek seregét”.

A regény akkor játszódik, amikor „bölények járták a havast és a nevük begyen volt, a Hargita hegyeit pedig Héthavasnak szólították.. „Misu, az óriás bölény megállt Bélbor előtt... Púpjának a magassága beárnyékolta a rabonbán alakját. Megvan másfél tonna.”

A szkíta népek a „szarvas népei” voltak. (Kate Serédy *The white stag* című könyve 1937 óta máig kedvelt olvasmánya az amerikai gyerekeknek, talán valaki egyszer magyarra is lefordítja.) Gál Elemér könyvében szépséges történetben jelenik meg az óriás Fehér Sarvas.

Fel-felbukkan afféle „lélekvezetőként”, esküvősszegést szenvedő alanyként a kutyája is.

Csodás epizódok szólnak titkos földalatti utakról, a barlangbejáratát elzáró víz-esésről, furfangos mozgó ház erődökről, arany kincsekről – hamis pénzekről, a fortélyos erdőemberről, aki besegít gyermektelenség esetén, Odort bebalzsamozó fenyőtű főzetről, Bélbor tetszhaláláról, Mózes népéről, csíksomlyói remetéről, Töhötöm vezérről, a székely nemzet hat kőpajzsáról, a főrabonbán elődök kőbe vésett nevével 453-ig.

Székelyföld szülötte élő lármafaként a középkori krónikások, geszták anyagából s egyéb írott-íratlan emlékekből, hagyományokból kiindulva példaértékű őstörténeti kalandozásra csábítja az olvasót. Gál Elemért olvasva Ady szavai erősítenek megítélésében: „Ím, jött Keletről, Nap fia szinte. Táncos csillagok csalták Nyugatra. Hagyjuk aludni: Bús útjait, alleluja, alleluja, kínnal rakták ki az asszonykezek”.

Szeretettel ajánlom értő figyelmébe minden magyar szívű olvasónak, kicsinek és nagyak lelki épülésére.

Jámbor Ildikó

Találkozások Gál Elemérrel

Sok évtized távlatából tudjuk csak igazán szétválasztani és utólag értékelni az életünk fontos élményeit, s azokat a hatásokat, és személyiségeket, akik egy-egy életszakaszban meghatározóak lehettek, vagy lehettek volna. Gál Elemér tanár, újságíró számomra ilyen volt. Másfél évtized mindössze az az időszak, amikor találkozhattam, kapcsolatban lehettem vele. Fájdalmasan rövid. Hirtelen halála döbrentett rá, hogy mennyi mindent elszalasztottunk: beszélgetéseket irodalomról, életről, politikáról, vagy csak azt a gesztust, hogy nem mondtam neki elégszer mennyire tisztellem, becsülöm, és milyen jó lett volna még a bölcsességében, okos mondataiban megmerítkezni! Szerencse, hogy az utolsó pillanatban megszületett nagy regénye, a *Héthavas* szellemiségét hűségesen őrző és szellemi hagyatékát gondozó özvegye Zolcsák Anna által összegyűjtött publicisztikai kötete *A szereket vár valahol* címmel. Ezek megmaradtak számunkra. S még számtalan kézirat, amelyről csak sejthetjük, hogy ott lapul a fiókban és közlésre vár. Szerencse az is, hogy tanítványainak emlékezetében, szellemi alkotásaiban is megőrizve, tovább él. Szilágyi Domokos költő egy-egy ihletett sorában, Kocsis István drámaíró egész szellemi horizontjában, a költő, színházi szakember Kovács András Ferenc szintetizáló poétikai gondolkodásában, s mindannyiuk erkölcsi magatartásában belső egyenességében ott van a lelkes szatmári tanárember, aki mindig a jót, a legjobbat adta tanítványainak, nem csupán jól, hanem kiváló színvonalon!

Már érett felnőttkorban találkoztam vele, olyan életszakaszban, amikor már nehezen és ritkán köt barátságot az ember.

Egy új hang a megyei napilapban

A kilencvenes évek közepén a megyei napilapnál dolgoztam a kulturális rovat szerkesztőjeként. Abban az időben, amikor felfigyeltem Gál Elemér írásaira, éppen hogy olvasója voltam a lapnak, és nem írója. Gyermekgondozási szabadságon töltöttem otthon egy megérdemelt esztendőt. A *Heves Megyei Hírlap*ot minden nap megküldték nekem, s egy idő után nagyobb rálátással követtem az abban foglaltakat. A „benti munkatársak” mellett akkor még több helyi szerzőt is foglalkoztattunk, főiskolai tanárokat, helytörténészeket, s akadt olyan is, aki Egerből elszármazottként rendszeresen küldte jegyzeteit a „hevesi tájházába”.

Gál Elemér neve számomra nem volt ismerős, de megleghangú tárcái arról tanúskodtak, hogy figyel a körülötte lévő embereket, elemzi, és mély empátiával közelít feléjük. A Kosztolányin és a *Nyugat* klasszikusain iskolázott íróember ro-

konléleknek tűnt a másik, hasonló eszményeket követő publicista számára. Írásainak ritmusa, nyugodt áradása, azt is sejtetni engedte, hogy nem a legfiatalabbak közül való. (Nem szeretnék senkit megbántani, de a fiatalabb generációkban, ha egyáltalán hírlapi tárca írására adja a fejét valaki, akkor a szókincs szűkössége, az elnagyolt emberábrázolás szinte nagy biztonsággal kijelöli, hogy a szerző melyik évjáratból való.) Választékos stílusa, nyelvi fordulatai gazdag irodalmi műveltségről, olvasottságról tanúskodtak.

Tudtam tehát, hogy egy idősebb, nagy műveltségű, mély empátiával rendelkező szerzővel van dolgom. Hétről hétre a „vonat alatti” gondolatokból aztán kirajzolódtott Gál Elemér személyisége. Már állandó olvasótáborral bírt, s a levelezési rovatban is többször megszólították (egy időben szerkesztői kérésre vállalta is a levelezést, válaszadást). Később megtudtam, hogy a szellemi muníció, a lelki tartalom, sok évtizedes tanári – és nem akármilyen pedagógusi – tevékenységének a hozadéka, lenyomata.

Jegyzetei, tárcanovellái egy része még ma is vár a kötetbe rendezésre. Sajnálattos, hogy ő nem tudott végezni ezzel a feladattal, de hetven év felett képes volt kifejtetni alkotói energiái legjavát, hiszen megírta a fiatalság- és a közepgeneráció okulására szolgáló regényét a *Héthavast*, melyet östörténeti hitregénynek nevezett. Miként emlékszem erre az időszakra – szinte lázas önkívületben alkotott. Ahogyan megszülettek elméjében a szereplők, Csenge, az eszményített nőalak, Zsögöd és Ajnád, a nő szerelméért küzdő férfiak, s a történet, melynek gerince a sámánhitből a kereszténységbe való átmenet. Szinte egyszerre élt a két világban: a regénybeliben, és itt, miközöttünk. Élete zenitjén a szemünk előtt alakult át íróvá. Mint akinek csak most jutott rá ideje, s ez valóban így volt, kései házasságában az alkotói nyugalom, az íráshoz szükséges ideális környezet megteremtődött számára. S felesége személyében meglelte az első kritikust, szerkesztőt és műzsát. Nagy ajándék a Teremtőtől, hogy ez így lehetett!

Az íróasztal két oldalán

Nagyképű megnevezés részemről pályatársnak nevezni őt. Hiszen csak annyi közös volt bennünk, hogy ugyanúgy kerestük a helyet a folyton változó íróasztalok két oldalán. Hiszen hol voltam, hol vagyok én őtőle? A kilencvenes évek a magyar sajtó, s ezen belül a megyei sajtó átalakulásának időszaka is. Változás volt ez. A régi karakteres megjelenésű (jóllehet, olykor markánsan pártállami karakterű) napilap átváltozásának időszaka. Mindaddig voltak rovatok és újságírók, akiknek arca volt, akiket ismertek a kisvárosban, akiket közéleti szerepre kértek olykor, akiknek néhány mondatából felismerhette a tapasztalt tartalomelemző olvasó, hogy kié az írás.

A külföldi mintára szerkesztett, s egységes arculatúra tervezett megyei napilapoknál már kiszabott keretek közé, sorra, hasábra, kimért „ablakokba” kellett írni, az előre kigondolt tördelési vázlatot megtölteni. Így esett, hogy jó esetben két hasáb, 24 sor, vagy legrosszabb esetben egy hasáb, 18 sor jutott egy eseményre. A kultúra rendszerint „a rövidebbet húzta”. Na, ezeken az akadályversenyeken bukdácsolunk nap mint nap az igazságot üzve-keresve, mégis becsempészve a lap kulturális oldalaira. Igyekeztünk mindenütt ottlenni. Elemér bácsi, mert így hívtuk – erre feljogosított minket közvetlen természete, s persze hatvanöt feletti életkora – többnyire a korosztályi rendezvényeket látogatta. Portrékat írt neves egriekről, de a színház, bábszínház előadásain, irodalmi rendezvényeken is szakavatott szemmel látta meg az értéket, s csípte nyakon a talmit. Csak később tudtam meg, hogy tanárként színjelölőadásokat írt, rendezett lakóhelyén, Szatmárnémetiben, amelyek nagy közönségsikerrel, népes látogatottsággal zajlottak.

Előfordult, hogy együtt mentünk színházba, s jó előre megegyeztünk abban is, hogy melyikünk adja be a keserű pirulát a sikertelen produkciók létrehozóinak.

Egy alkalommal egy igazán dicstelen előadásról kellett véleményt formálnunk. Elemér bácsi vállalta a kényes küldetést. Okos érvekkel, de szókimondó kritikát írt. Közösén izgultunk a megjelenésén. Hogy is gondolhattuk, hogy célba talál? A rendező, akinek egyik munkatársunk lekötöztetettje volt „nem kaphatott bírálatot” a lapban. A cikket tizedére „meghúzva,” megcsonkítva közölték, elvéve a bírálat életét. Ettől kezdve azonban a világnézeti hasonlóság is összetartott bennünket. Egyetértettünk abban, hogy a kiemelkedő teljesítmény dicséretre érdemes, ám ha valami hazug, silány, nem érdemli meg a jó szót, még akkor sem, ha létrehozója a „Mi kutyánk kölyke”.

Politikai publicista

Nagyjából egy időben kerültünk kapun kívül. A *Heves Megyei Hírlap* „rationalizálásának” áldozatai lettek a nyugdíjasok, és a létszám fölötti másként, kicsit másként gondolkodók. Az átszervezés technikájára jellemző, hogy egy reggel arra mentünk be a szerkesztőségbe, hogy az íróasztalunkat kitolták a folyosóra – mondván átrendezés lesz: a szoba társalgónak, titkársági szobának kell. Aztán a felesleges íróasztalokat leselejtezték. Elemér bácsinak szüksége volt a publikációs lehetőségre. Egyrészt mert új egzisztenciát kellett teremtenie, másrészt mert mindig munkált benne a közlésvágy, az igazság szeretete, és feltétlen képvisellete. Egy év sem telt bele, s már megint közös szerkesztőségi szobában ültünk, a városi „ellenzéki lapnál”, az *Egri riport*nál, és a megye alapítványi formában megjelenő folyóiratánál, a Murawski Magdolna szerkesztette *Új Hevesi Naplónál*. Az *Egri riport*ban közölt vezércikkeit máig emlegetik. Frappáns választ írt az *Esernyő alatt*

összegyűlteknél, amikor reflektált az SZDSZ vezetett ellenzéki összefogás szószólójának. Nemzeti gondolatot és nemzeti egységet hirdetett. Széleskörű történelmi ismereteivel, a kisebbségi létben edzett harcmodorral kiválóan megfelelt a kihívásoknak.

Az általa leírt, kimondott szónak megvolt az erkölcsi fedezete, valótlan nem állított, szellemesen mondta ki az igazságot.

Ady felidézője

Az ezredforduló Egerben a civil szervezetek megszokszorozódását hozta. Az élet akkor már engem a Megyei Művelődési Központban talált. Gál Elemér az akkor alakuló Kálnoky László Egyesületnek tagja és az Életet az Éveknek Klub rendszeres és kedvelt előadója volt. Kortársai szívesen hallgatták avatott előadását Adyról, Petőfiről és még sorolhatnám. Csupán csak katedrát váltott, most nem az iskolásoknak beszélt, hanem a nagyobb, az itteni szabadiskolásoknak, felnőtteknek, a tudásra éhezőknek. A Szilágyság avatott istenes költőjét ő jobban ismerte, mint itt mi oly sokan, akik egy másik szemüvegen át tanultuk az Ady-életművet a szocialista irodalomtörténet-írás szemüvegén át. Egy jól sikerült előadás kötetlen beszélgetésekkel folytatódott. Gyakran találkoztunk mások előadásain, koncerteken, ahol mindig volt egy-egy reflektáló mondata a hallottakra, látottakra. Biztos értékítéllettel, józanul szelektálta a kulturális eseményeket. A Gárdonyi Géza Színházban egy kortárs szerző előadására már én hívtam meg őket feleségével, Annával. Az erdélyi történelmet deheroizáló Márton László-darabot – a színészek tehetséges játéka ellenére – egyként utasítottuk el. Noha nem szokásunk, az első felvonás után az előadást otthagytuk.

Sok kedves emléket idézhetnék. A *Héthavas* Kálvin ház-beli dicsőséges könyvbemutatóját, ahol kiderült, milyen sokan értenek egyet vele, milyen sokan becsülik, tisztelik.

A Magyarok Világszövetsége Házában, a fővárosban már a szerző halála után magam is részese lehettem a *Héthavas* sikertörténetének. Aztán még egyszer, Verőcemaroson, az „Erdélyország az én hazám” táborában vittük hírét az östörténelmünket felidéző regénynek.

Két évre rá Zolcsák Anna fáradhatatlan munkájának eredményeként megszületett a publicisztikák legjavát tartalmazó kötet, a *Szeretet vár valahol*. A Bartakovics Béla Községi Ház rendezvényén – reméljük – értő kezekbe jutottak a könyvek.

Észre se vettük, így telt tizenhét esztendő. Büszke vagyok rá, hogy ismerhettem Gál Elemért, büszke vagyok rá, hogy fiatalabb nő létemre a barátjává fogadott. Irigylem, hogy volt bátorsága hatvanöt esztendősen is újrakezdeni, és csak remélem, hogy képes leszek a példáját követni.

Csatáné Bartha Irénke

Gyász hír

(Gál Elemér halálhírére)

A júniusi csendbe
hasított a hír,
fekete gyászt
könnyezett az ég,
szíven ütött az árvaság,
elment egy jó barát,
s magával vitt
egy lámpásnyi fényt –

Egy havasi gyopár vallomása

(Gál Elemér emlékezetének)

Gyökerem alatt
míg békésen nyújtózol,
szívedet markolja a sötét,
fölötted magányos csodaszarvas,
előtte szirmaim csodalámpása világol.

Én ölembe vonlak téged,
és szeretettel átölelek,
mint hűséges testvér,
az elmúlás örök körforgásában
mintha sorstársam lennél.

Vigaszul megsúgom neked,
hogy az otthoni ereszalja – fészekből
minden tavasszal visszatérnek
sírod fölé örömhírről a fecskék,
s tavaszról, nyárról énekelnek
a zöld dolmányos cinkék.

Mikor halkan elindul útjára a havasi szél,
fenyőillatból koszorút fon fejfádra,
kaszáscsillag gyúl, örökmécses,
ezt a csillagot te is nézed,
míg imává csendesül, s hozzád szegődik
a feltámadásra várakozó emlékezet...

Kelemen Erzsébet

A vállalt küldetés

Gál Elemér A szeretet vár valahol című kötetének bemutatója

Egy posztumusz kötet mindig titok. Egy személyes és megismételhetetlen élet titka. A megtalált kincs felmutatása. Úgy forgatjuk az ilyen kötetet, akár egy titkos naplót, egy gondosan elrejtett kapcsos könyvet: szakrális ünnepélyességgel vesszük kézbe az alkotó itthagyt s megtalált üzenetét. Egy posztumusz kötet olyan, akár egy íróasztalfiókba zárt csiszolatlan gyémánt, ami az elmaradt végső megformálás előtt feltárja az alkotásnak gyémántszemcséket rejtő folyamatát is. Az írás misztériumát. A mű megszületésének stádiumait. Azt a teremtő folyamatot, amiről csak a beavattak tudhatnak. Egy posztumusz kötetben megérinthejtük az író. Legtitkosabb alkotó énjével találkozhatunk az olvasás során. Jelenvalóvá válik előttünk úgy, hogy a találkozás, az érintés egyben emlékeztet bennünket az örök művészi hitvallásra, az elmúlással kezdődő új élet nyitányára is. S arra, hogy megtanuljuk a töredékeségben meglátni a teljességet. A villanásban a fényt, a dallamívben a szimfóniát, a sorokban az alkotói-írói habitust. Az író vállalt küldetését. Az üzenetét felénk. Mert egy gondolatfoszlányban egész világ lehet. Egy félbe maradt novellában, egy lejegyzett villanásban, egy átdolgozásra váró műrészletben is ott van a teljesség. A töredékesség így válhat a tökéletesség rejtett attribútumává. A mindenség megjelenítőjévé.

Ilyen alkotás Gál Elemér posztumusz kötete is. Mert *A szeretet vár valahol* egybefűzött prózai írásai nemcsak az alkotópálya egy-egy részletének szinkron megjelenítését, felfejtését, tanulmányozását jelentik immár, hanem az életmű csúcspontjának, a IX. század székelly világába kalauzoló *Héthavas* című terjedelmes őstörténeti hitregénynek diakronikus interpretációját is. Hiszen a kisprózai művek írása során kristályosodott ki ennek a sorsjelző alkotásnak a szellemi-történeti háttere, hitelménye, ősi mondavilága. A műfajpoétikailag rendkívül változatos írásokban, így például novellákban, mesékben, karcolatokban, naplótöredékekben, esszéekben, tárcákban, élettörténetekben ugyancsak találkozhatunk a regényből már jól ismert meditatív hanggal, filozofikus látásmóddal, a változatos nyelvi stílussal, az árnyalt, finom lélekrajzzal. A „szabadság vándora”, ahogy Murawski Magdolna a kötet bevezetőjében írja, „csendes mesemondóként [...] megállít bennünket egy-egy pillanatra, hogy ne feledjük: az élet [...] apró mozzanatokból áll”, s ebből az apró mozzanatokból építhetjük fel a teljességet.

Ilyen életmozzanatok a kötetben a történelmi időszakokra utaló, a múlt sebeit megjelenítő írások is. A „száműzött igazság” idején, 1959-ben még parabolikusan, a mesék tanító, igazságmondó nyelvén is veszélyes volt a megnyilatkozás. Gál

Elemér mégis vállalta ezt a szókimondó, bátor attitűdöt. A *Bábuk ébredésében* allegóriává nő az élethasonlat. Mesefigurái a „diktátori kezek parancsától”, az életüket irányító zsarnoki erőktől csupán az álmovilágban tudnak megszabadulni. Itt viszont minden jármot ledobhatnak magukról. Nem azt kell már megélniük, amire kényszerítik őket, nem kell vak parancsoknak engedelmeskedniük, hanem a mozdulataiknak élhetnek, végre az élet-tetteik a sajátjuk lehet. Ebben az álmovilágban megtisztul minden negatív hős: a tolvaj becsületes emberré, a hóhér melegszívű kertésszé, a ravasz róka igazságosztó bírává, a gonosz mostoha jószágos anyóvá válik, s a tizenkét fejű sárkány csodás tarisznys, jótevő öregemberré. A bohóc pedig komoly, világhírű tudós lesz, s Hófehérekének sem kell már háromszor meghalnia. Ha létezne, ha eljönne ez a megálmodott világ, akkor János vitéz sem a francia királykisasszonyt mentené már meg a török kezéből. Hiszen „hiába ölte meg a zsványokat, az óriáskirályt, a boszorkányokat, a hétfejű sárkányt, mégis tele velük a világ.” Ő akkor lenne igazán boldog, „ha kardjával ott üthetne szét, ahol kisebbre szelik a szegény ember kenyerét.” Mind „szétaprítaná [...] a gazembereket”!

Az író a diktatórikus hatalom ellen szól – ugyancsak a mese nyelvén – *A katonák ébredésében* is. „Készülj végnapjaidra, ütött az órád” felhívása a zsarnoki uralom végét szimbolizálja. Mert a gonoszságnak egyszer vége szakad. Nem lehet örök szolgaságban élni. Gál Elemér viszont nemcsak az írásaiban, de a mindennapokban is vállalta ezt a tiltakozást. Tanítványa, Kocsis István drámaíró a mesterére, tanárára emlékezve idézi fel azt a magyarórát, amikor a tanára az indulatában falhoz vágta a tankönyvet azért, mert az „a szocialista realizmus mintapéldjaként földre álmódott kommunizmusról” szólt. (2009 májusában, Cs. Varga István rádióinterjúban – Szent István Katolikus Rádió – hallhattunk erről a történetről.) Ez a tiltakozás, ez a felháborodás Gál Elemér állásába, a tanári hivatása gyakorlásába kerülhetett volna. De tanítványai hűségesek voltak: megőrizték magukban a titkot, megértették a jogos felháborodást, és senki sem jelentette fel a mélyen tisztelt és szeretett tanárt. Ahogy Cs. Varga István is vall róla: Gál Elemér „tanár volt, nevelő, karizmatikus egyéniség, akinek a diákjai éltre szóló élményként őrzik a vele való találkozásokat, közös élményeket.”

A *Bábuk ébredése* című „modern mese” mellett a történelem sebe lüktet a *Nem látott arcokat* egypercesének soraiban is, az ávós bűnvallomásában, aki húsz év után keresi fel a megkínzott papot, hogy beismerje tettét, s feloldozást kérjen. A lelkiismeret bántja *A sétálóutca titkaiból* című történet hőseit is, aki a rendszerváltás után igencsak kellemetlenül érzi magát egy nem várt találkozás során. A már-már szatirikus írás a múltra reflektáló textusok sorában az ironiába hajlik át a Vörös Csillag Érdemrend első fokozatával és a többi munkásmozgalmi kitüntetésekkel játszó unokának és az érmék birtokosának, a nagyapának a történetében

(*Kitüntetések a szőnyegen*). Az öregúr kegyeletsértésnek tartja ezt a játszadozást, mégsem avatkozik bele a kisfiú önfeledt játékába, sőt a gyermek kérésére még újabb marék féltett kincset hoz a vitrinből. Ujjai viszont elyengültek, „már nem tudták marokba szorítani az érmekeket, és kiengedte a kezéből. Puhán koppantak a tömött perzsán.” Az író a lélekben lezajló drámát a szűzsé bravúros erejével idegeníti el az olvasótól: a távolságtartó attitűd ironikus reprezentánsai, a gyermeki játék fordulatai lehetetlenné teszik az olvasó számára az azonosulás gesztusát, a munkásmozgalmi múlttal, a nagypapa dilemmájával való pozitív érzelmi viszonyulást. Az érmékkel való játék ugyanis egy korszak elítélését prezentálja, s egyben a humor forrásává is teszi azt.

A *Lovasok a temetőben* című novellában viszont már a kommunista diktatúra kegyetlen módszereivel szembesülhetünk. A mit sem sejtő katonák feladatával, a mártírhálált halt hősök jeltelen sírjának meggyalázásával, a halmok letiprásával, a föld színével való egyenlővé tételével. De hiába minden kényszer, a lovak ugyanis átugorják a sírokat, a hajszolt, nagy iramban véletlenül se botlanak meg bennük. Még csak nem is érintik lábukkal a halmokat. A százados kemény parancsa viszont se holtat, se élő nem kímél immár, nem enyhül meg a megdöbbszent lovasok és a fáradságtól fújtató, horkanó lovak láttán sem: „a lovak farolva hátráljanak”, ez a parancsa, ne lássák, mi van mögöttük. Erre „a legények erősen szorítva térdükkel hűséges társuk oldalát, hátrálásra kényszerítik [őket]. Beleropognak az erős csontok. Most aztán repedeznek a halmok, bomlanak a sírok, ha lassan is, de a fölsebzett föld kitarja magát”. A jeltelen sírok meggyalázásának döbbenetén túl a lovak viselkedése, a sírhalmokat ösztönösen vigyázó tisztelete elgondolásra késztet bennünket az olvasás során. S pironkodásra is. Óvjuk mi ennyire a ránk bízott természetet?

Gál Elemér novellái és meséi ugyanis az állat- és növényvilághoz viszonyuló emberi magatartás etikai kérdéskörét is érintik. A trófeákról, a szarvasok, őzek fehér csontvázkoponyáinak megdöbbszentő múzeumi tárlatáról (*A kereszt*), a favágók fejszéitől reszkető fákról, a zokogó erdőről olvasva (*Zokogott az erdő*) akaratlanul is szembesülünk önmagunkkal, a bennünk rejtőző agresszivitással és könnyelműséggel, s azzal az antropológiai tévedéssel, hogy úgy gondoljuk, önkényesen rendelkezhetünk a Földdel. Az ember természet fölötti uralma pedig egyáltalán nem korlátlan. Hiszen felelősséggel tartozunk a környezetünkért, az élővilágért. Erre a kötelességre hívja fel a figyelmet II. János Pál pápa is az *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában: „az ember arra hivatott, hogy művelje és őrizze a világ kertjét”, s „különleges felelősséggel tartozik az élő környezetért, azaz a teremtésért, melyet Isten személyes méltósága élete szolgálatába állított”. Erről a világot átölelő szeretetről, törődő odafigyelésről szól Albert Schweitzer is, akinek az eszméi olyan nagy hatással voltak a világra, hogy az emberi élet tiszteletéről szóló elvei

az orvosi, a Hippokratészi eskü új, módosított szövegébe is bekerültek az 1950-es években. Albert Schweitzer ezt az életvédő felelősséget az állat- és növényvilágra is kiterjesztette. Ő mondta, hogy minden élet szent, még az is, ami emberi szempontból alacsonyabb rendűnek tűnik. Az élet tisztelete először is azt jelenti, hogy az állatok megölése ne legyen színjáték vagy sport, s meggondolatlanságból nem semmisítsünk meg életet ott, ahol a szükség erre nem kényszerít bennünket. Ha például egy jó módú gazdát hűségesen szolgált a lova, de kora miatt az igavonásra már alkalmatlanná vált, a gazdának nincs joga arra, hogy a lovat olyan emberek kezébe adja el, akik kínozzák majd, hogy az utolsó párát is kihajtsák belőle. A gazda inkább irgalomból tartsa meg az állatot, vagy adja el levágásra. „Tartsd nyitva a szemed – figyelmeztet Albert Schweitzer –, hogy ne mulaszd el az alkalmat, ahol szabadító lehetsz!” Ne menjünk el érzéketlenül a vízbe esett rovar mellett sem, hanem gondoljuk el, mit jelent a vízi halállal küzdeni. Fogjunk egy fadarabkát vagy egy horgot, és segítsük ki a szárazra a bajba jutottat. S ha a kis állatka a szárnyait tisztogatja majd, akkor abban a felemelő érzésben lesz részünk, hogy életet mentettünk. A kemény járdára tévedt giliszta is elpusztul, ha nem segítünk rajta, hiszen nem tudja magát a talajba fúrni. Ezért fogjuk meg, és tegyük a puha, selymes fűre, hogy életben maradjon. „Eljön az idő – mondja Albert Schweitzer –, amikor csodálkozni fognak, hogy az emberiség oly soká jutott el annak a belátására, hogy az életnek való ártás nem egyeztethető össze az etikával. Az etika a végtelenségig kiszélesített felelősség minden élő iránt.”

Gál Elemér meséi is ezt a szemléletet tükrözik. Történeteiben a növények éreznek: sírnak a fák, a virágok, a füvek, az emberpusztító tevékenysége miatt zokognak az erdők, fulladoznak a nagyvárosi forgalomtól az út menti fák (*Zokogott az erdő*). Pedig a természet roppant hálás tud lenni az emberi törődésért. Az író ezt üzeni az *Erdők karácsonyában*: a természetvédők több millió fa életét mentették meg, olyan fenyőkét, amiket „párórányi emberi örömeért áldoztak volna fel”. Ezért hálából útra kelt az erdő, elment az emberekhez, hogy „a szent estére ne maradjanak karácsonyfa nélkül”. S a kertjét féltve őrző gazda állhatatos munkájáról olvasva (*A kertész virágai*) tapasztalhatjuk meg azt a mély igazságot, hogy a természet értékét ugyan az ember ismeri el, de a tőlünk alacsonyabb rendű élőlények valójában önmagukban rejlő értéket hordoznak, olyan kincset, amely „megelőzi ennek az ember által történő elismerését” (Harsányi Pál Ottó, *A globális felelősség kérdései*, 2002). Ez az önérték az, amely megalapozza a létük tiszteletben tartásához fűződő emberi kötelességeinket (*uo.*). Az állatok és a többi élőlény, sőt az egész világ isteni ajándékként, adományként ránk van bízva. Sajnos, ezt sokan úgy értelmezik, hogy „ki vannak nekünk szolgáltatva, kényünk-kedvük szerint bánhatunk velük” (N. Horváth Margit, *Legyetek jók, ha tudtok*, 2006). Gál Elemér az írásaiban ez ellen tiltakozik. Felébreszti bennünk a szunnyadó lelkiismeretet, s

a környezetünkre jobban odafigyelő magatartást követel meg tőlünk. A mesék világa, s számos más hétköznapiak tűnő történet sor így válik morális útmutatóvá, lángoszloppá előttünk a befogadás során.

Meditatív jellegű írásaiban Gál Elemér közvetlenül is érinti az emberi lét meghatározó kérdéseit. Életről, halálról és a lélekről elmélkedve a *Naplótöredékek*ben az élővilág iránti mély szimpátiája során az állatoknak is, jóval alacsonyabb fokon ugyan, de lelket tulajdonít, s akarati cselekvéssel, szabad akaratral ruházza fel őket. A teremtett világ iránti tiszteletből csakis az emberre jellemző sajátosságokkal így ruházza fel a szerző az állatvilágot.

Az ember történelmi lény. Meg tudja különböztetni a múltat a jövőtől, identitástudattal és jövőképpel rendelkezik. Tevékenysége teleologikus. Szellemi megismerése fogalmi jellegű és a teljességre, a mindenségre irányul. Az állatvilág viszont a rendkívül összetett szenzomotorikus rendszere ellenére sem képes a fogalmi gondolkodásra, megismerésre, cselekvéseiket pedig nem az akarat, hanem az ösztön irányítja. Az embert az Istentől kapott adománya helyezi a teremtett világ csúcsára. S ez a többlet, az istenképiség az, ami felelőssé teszi az embert az élővilágért. Az író is megfogalmazza a *Naplótöredék* folytatásában ezt a különbséget. Nevezetesen: a lélek az, „ami emberré teszi az embert”. S alapvető tulajdonságunk, hogy boldogságra vágyunk. S bár kisiklik a kezünk közül, „és csak egy pillanatra tartjuk ujjaink közt, mi mégis örök boldogságról merünk álmodozni” – vallja az író a boldogságélmény megragadásának filozófiai problémáját vitató *A szem csak néz, de a lélek lát is* című értekezésben. Ezért is tartja a pillanatot megismételhetetlennek, nagy kincsnek, ún. „szakrális egyediségnek” (*A szem csak néz, de a lélek lát is*).

A boldogság és a szeretet korrelatív fogalmak. Feltételezik egymást. Erről a másakra odafigyelő, önzetlen szeretetről vall az író *A papucs kilyukadt* soraiban is. A művön végigvonuló metafora, a papucs allegorikus képe a hűséges társ, a férj odaadó, szolgáló, áldozatokat is önként vállaló szeretetét jeleníti meg. Azt a szeretetet, amely feltétel nélkül tud szeretni. A köznapi nyelvben pejoratív fogalmat (lásd: papucsférj) a humor finom eszközével így írja át az író a szeretet jelévé. Ez az önzetlenség a szeretet legmagasabb foka már. Az agapé. A másoknak a legnagyobb jót kívánó érzés. Mindez olyan életteret igyekszik teremteni, amelyben a szeretett személy szabadon megtalálhatja a legnagyobb boldogságát. Ezt a ragaszkodást jeleníti meg a *Molekulák szerelme*. A mű egy metamorfózis leírása. Két vízcsepp összetartozásának lírai története. Az író vallomása a feleségének: „Szétválasztva is egyek vagyunk, minden percnyi különletünk csak azért van, hogy frissebb erők mozduljanak bennünk a találkozásért. [...] Minket az tart össze, hogy egymásért születünk, kötőelemek vagyunk mindenütt, és ez tart a Teremtés óta” – mondhatja az író a lánymolekulával. „A mi szerelmünk nem déli, forró tűző mámor, egy estére fellobbanó fáklya, hanem mélyen izzó láva, amely mélységekben fortog sok ezer

évig. Ha kell, vár a kitörésig, hogy kiszabadítsalak ércbe zárt koporsódból, ha odasodort a véletlen. Ha jegekbe fagytl, a hömpölygő lávafolyam odavisz engem, hogy én forró tüzemmel kiolvasszam vak csillaggá fagyott testedet” – folytatja később a vízcsepp-fiúmolekula. Jel ez az írás, s jel az írás megjelenése is. A novella a férj, a posztumusz kötet a feleség szeretetének a jele. A férjét még a halála után is szolgáló lelkületé. Az ilyen kapcsolat láttán megállunk egy pillanatra az egymásra nem figyelő, rohanó világunkban. Hiszen kincs ez, amiből gazdagon töltekezhetünk.

Az embertársi kapcsolatok megnyilvánulási formái közül a filia, a másik javát akaró baráti, személyes szeretet tárul fel a felnőtt-gyermek, pedagógus-diák kapcsolatokról szóló írásokban. Az író ezekben a műveiben is nevel. Hiszen tudja, hogy az oktató-nevelő munka hosszú távon történő gondolkodást igényel. Az elhintett mag csak később szökken szárba, talán évek, évtizedek múlva érik meg egy-egy gondolat a fiatalokban.

A kötet címadó novellájában a tanító nénik és az osztálytársak szerető részvételében az édesanyját elvesztő gyermek újra átéli a szeretetet. Azt a gondoskodó odafigyelést, amit addig csak az édesanyjától tapasztalt meg (*A szeretet mindenkire vár valahol*). Ez a kommunikatív, kitárulkozó és bölcs szeretet nyilvánul meg Gál Elemér hitvallásában is, amikor a gyerekek kérdésére, „Tanár úr, ön szerint van-e Isten?”, így válaszol: „Rossz a kérdés! [...] Ezt nem egy ember dönti el, ezért úgy kell kérdezni: hisz-e Istenben. Erre én úgy válaszolok, hogy – igen” (*Esti vándor*). S a további gyermeki kérdésben már ott érezzük a gazdag ifjúnak a jézusi életre vágyakozó lelkületét is: „Mit tegyek, hogy higgyek?” (Lásd: „mit tegyek, hogy elnyerhessem az örök életet?”, Lk 18,18) Válaszában az elbeszélő a belső hangra inti a kérdezőt. A nagy bajban ugyanis, akkor, amikor mindenki elhagyja az embert, megszólal egy hang. Ez a hang pedig nem más, mint „az Isten [...] maga, aki bened van. Csak fel kell figyelni rá, amikor szól hozzád. És amikor már beszéltek egymással, akkor hiszel” – vallja az író. S a további üzenet, miszerint „ahol tagadták az Istent és előfordultak tőle, ott [...] az államok porba hulltak, ahol a hit útján járnak, ott az emberek boldogulnak”, mindez nemcsak a kommunista diktatúra összeomlásának egyik fő okát prezentálja, de intő jel a jelennek is, figyelmeztetés a szekularizált társadalmak számára.

A filia tehát a másikat önmagáért kedveli. Engedi a személyt létezni, az értékeit kibontakoztatni. S szívesen kommunikál vele. Ennek a lelkületnek a hiányával, a távolsággal, a magánnyal *A pad nem bírta el...* című novellában találkozhatunk. Ebben a világban már nincs kapcsolat az idős és a fiatal nemzedék között. Párbeszéd egyáltalán nem születik köztük. A fiatal fiúnak hiába minden akrobatikus mutatványa, az idős férfi nem érti ezt a kommunikációra hívó gesztust, sőt boszszankodik, mert „nem veszi észre magán ez a fiatalember, hogy illetlenül viselkedik. [...] nem arra használja a padot, amire szánták”.

A fiatalabb nemzedéknek követendő példa kell. Eszmény, ami lelkesíti, s csiszolja is a jellemet. Egy másik novellában a főszereplő tábornok személye ezt jelenti a haldokló honvédnek. A hazát. A lángoszlopot, amit követni tudott, s amit mindenkinek követnie kell. A katonának ez a vallomása a szabadságharc elvesztése után erőt ad a kivégzés előtt álló tábornoknak is. Jelezve, hogy a példánkkal, a nevelésünkkel mi is formálódunk, s erőt nyerhetünk a mindennapjainkhoz (*A tábornok*).

Gál Elemér példát adott nekünk a hazához való hűségéről is. Ragaszkodott a szűkebb pátriájához, az erdélyi gyökereihez, de ugyanúgy otthonra talált Eger városában is. Írásaiban megvallja ezt a hitét, tanúságot tesz hűségéről, a szülőföld iránti szeretetéről. Az identitástudatát elvesztett magyarságnak így ad erőt, hogy újra megtalálhassa önmagát. Hogy nép maradhasson az elkövetkező évszázadokra is. „A sorsotok meg van írva” – mondja a *Magyar fák* című esszéjében. „Földbe, kőbe, vízbe és benne az időben, mert valaki tartja kezében a magot, melyből újraszülettek. Villámok sújtanak, de az üszők mögül kihajt a zöld, vizek árasztanak, de a tenger is elapad és kiemelkedik törzsököd, rengések borítanak föld alá, de más csúcson kinövekedsz újra, és nagy fa leszél megint; dús lomb koronája ül majd ágaodon. [...] Nem pusztulhatsz ki, ágaid levelén írva vagy, hogy itt élned és halnod kell”.

(*Elhangzott Egerben, az EKMK Bartakovics Béla Közösségi Házban 2009. december 1-jén.*)

Tokaji író tábor – Gyurkovics Tiborral

Cs. Varga István

A szellemi „hídépítő” irodalomtudós

Lőkös István 90!

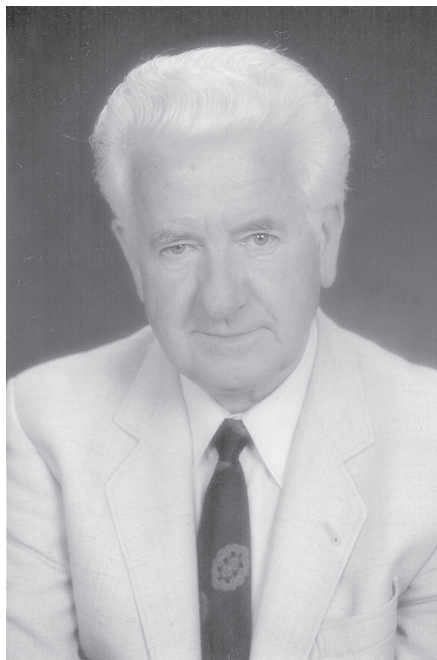
Eger – Debrecen – Zágráb

Lőkös István, szlavista, kroatista irodalomtudós 90 évesen is csúrbegyűjtő, kutatói tevékenységével munkálkodik. Nyugalmazott egyetemi tanár, az MTA doktora, a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia tagja. Legfőbb kutatási területei: a magyar felvilágosodás korának irodalma, a magyar és a délszláv kultúra találkozási pontjai, a horvát, szlovén, szerb irodalmak, a magyar és délszláv irodalmi kapcsolatok...

Egerben született 1933. november 10-én. Általános és középiskolai tanulmányait szülővárosában és Felnémeten, „felnevelő falujában” végezte. A tisztelet és szeretet jegyében tanulta meg a rend és pontosság követelményét, a mértéktartást, a minőségre törekvést: *a holtig tanulás* életeszmenyét. Akkor még nagy tisztelet övezte az iskolát, még a falusi tanítók munkáját is. Még nem szakadt szét ennyire a család, az iskola és a társadalom; nem uralkodott el ennyire a mennyiség a minőség felett. Felnémeti és egri tanítói, tanárai erkölcsi megbecsülésnek örvendtek, a bizalom légkörében felelős hivatástudattal hívták elő tanítványaikban meglévő tehetséget.

1953-tól 1957-ig a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar–oroszlakos hallgatója. 1957–1959 között az egri Közgazdasági Technikum tanára. Negyedszázadon át, 1959-től 1985-ig az Egri Tanárképző Főiskola irodalomtörténeti tanszékén tanársegéd, adjunktus, majd pedig főiskolai docens. 1985 őszétől 1994-ig a Kossuth Lajos Tudományegyetem összehasonlító irodalomtudományi tanszékének egyetemi docense, 1988–2003 között tanszékvezetője, 1994 és 2003 között pedig egyetemi tanára.

Hosszú időn át utazó tanár volt Eger és Zágráb között. A horvát főváros egyetemének hungarológiai tanszékén tanított. Kultúraszemléletével és nyelvtudásával korszerű, közép-európai műveltségmodellét képvisel. Magyar és orosz szakos

képzettségét magas fokú horvát és szerb nyelvtudással, szlovák, lengyel, német és francia nyelvismerettel gazdagította.

A magyar és horvát kapcsolattörténetről

Szent László királyunk 1091-ben kiterjesztette hatalmát Horvátországra, amelynek kormányzását Álmos hercegre bízta. Ezt a magyarok hódításnak tartják, a horvátok pedig egyezségnek, szövetségnek. Történelmi tény, hogy Horvátország 1102-től 1527-ig személyes (perszonális) unióban állt Magyarországgal. Szent László 1094-ben alapította a zágrábi egyházmegyét és püspökséget a Kaptol-hegy délkeleti részén: a *Kaptolon*. (Capitolium, Captulum: Kaptol; Káptalandomb. A „Zagreb” elnevezés is 1094-től használatos.) A Horvát Királyság megszűnt, a Horvátország a Magyar Királyságon belül tartomány lett, de komoly autonómiával bírt, közigazgatásilag különállt az ország többi részétől. Végso soron nyolcszáz éves horvát–magyar állami szimbiózis kötötte össze a két népet.

Horvátország 1527-től 1918-ig a Habsburg Birodalmon belül is Magyarország része. 1867-ben létrejött az Osztrák–Magyar Kettős Monarchia. A horvát autonómiát 1868-ban állították helyre. Szabályozták a két ország közjogi viszonyát. A magyar–horvát kiegyezés kimondta: a két ország „egy és ugyanazon állami közösséget képez”. A Magyar Királyságon belül Horvátország „külön territóriummal bíró politikai nemzet”, „belügyeire nézve saját törvényhozással és kormánnyal bíró.” 1868–1918 között társországi státusszal rendelkezett.

Az I. világháborút követően Horvátország a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része. Ez az államalakulat 1929-től – szerb vezetésű – Jugoszlávia néven ismert. A II. világháború idején rövid időre Horvátország ismét „független” lett. Az Ante Pavelić által vezetett Független Horvát Állam azonban náci bábállam volt. Az fasizmus és nácizmus veresége után a szocialista Jugoszlávia egyik föderatív köztársasága lett. (Első elnöke, Josip Broz Tito részben horvát származású.) Horvátország Jugoszlávia felbomlásakor (1991) vált valóban függetlenné.

„... a létfontosságú megértés jegyében”

Lökös István eddig harmincöt könyvet publikált magyar, horvát és német nyelven. Jóval 600 felett van a folyóiratokban, újságokban megjelent tanulmányainak, cikkeinek száma. Különösen Gundulić, Katančić és főképpen Krleža munkásságát vizsgálta behatóan. Szövegkiadásokat, sajtó alá rendezést, jegyzeteket, elő- és utószavak írását is vállalta. A költő, műfordító, szerkesztő Csuka Zoltán, Dudás Kálmán, Vujicsics D. Sztoján, Illés Sándor, Herceg János, Ács Kálmán mellett horvát nyelvű műfordítóként is fontos feladatokat végzett.

Mindig különösen ügyel a magyar és horvát történelmi és irodalmi párhuzamokra, kapcsolatokra. Szembetűnőek a horvát és magyar irodalmi hasonlóságok: például a középkori horvát költészetben az *Énekek éneke* fordításai, Mária-síralmak, halotti szekvenciák. A dubrovnikai (raguzai), spliti (spalatói) zadari (zárai) stb. „kis reszpublikák”, irodalmi központok történetét és eredményeit is főképpen is az ő könyveiből ismerjük.

Részletes, filológiai szempontból is alapos portrét készítettett a morálteológus és költő Marko Marulić Splitsaninról, költői nevén Marcus Marulus Spalatensis-ről, magyar átírásban: Marulics Márkról. (Őt tartják a „pszichológia” kifejezés kitalálójának is.) A „horvát reneszánsz atyjának” nevezett humanista költő horvát népnyelven írt műve a haténekes *Judit* eposz (1501). Marulić a hőslélekű nő és Holofernész bibliai történetét dolgozta fel. Művének célja eszmei szempontból ugyanaz, mint a mi *Zrínyiászunké*. A *Judit* eposzt Lőkös István kiválóan ültette, fordította magyarra, kiadásának bevezetőjét és jegyzeteit is ő írta. (Eötvös, Bp., 1999) Értőn szól a sokáig elveszettnek hitt, latin nyelvű Marulić-eposzról: a *Davidiasról*.

A reneszánsz kori Zadarban kibontakozó irodalmi élet kiemelkedő alkotása Brne (Bruno) Karnarutić *Sziget várának elfoglalása* című műve, amelyet a szerző a szigetvári hős fiának, Zrínyi Györgynek ajánlott. Karnarutić horvát és hungarus tudattal hangsúlyozza: „Zrínyi Miklósnak dicsőséges és halhatatlan híre fennen ragyog s tündököl e világnak végezetéig, nemzedékről nemzedékre száll, s írás nélkül is megőrzi kegyelmének dicsőségét.”

Rendkívül bonyolulttá válik az irodalomtörténész munkája, amint az illirizmus, a horvát romantika korához érkezik. (Az *illír mozgalom*, az *illirizmus* a horvátoknál 1830 körül kialakult nemzeti mozgalom a szerb, horvát és szlovén nép politikai és kulturális egyesítésére. 1848/49-ben a magyar és a horvát nép – a Habsburg „divide et impera” praktika miatt fájdalmasan, ráadásul önérdéke ellenére –, Kossuth és Jellasics (Josip Jelačić) népeként került szembe egymással. A magyar szabadságharc leverése után, ha meg nem is szűnt, de egy időre mérséklődött a horvát és magyar ellentét.

Németh László „Tejtestvérek” eszméje

Németh Lászlót megragadta a magyar és horvát történelmi, társadalmi helyzet kísérteties párhuzama Krleža monumentális *Glembay*-ciklusában. A *Glembay*-trilógia próza- és drámaciklus, három dráma és tizenegy kisregény hatalmas, összefüggő sorozata. A horvát óriásműben, történelmi-társadalmi tapasztalatban Németh ráismert a horvátokéval mélyen rokon magyar valóságra: „Glembayak. A monarchia: a magyarságból és a magyarság ellen is kitermelt egy csomó Glembayt és ezek itt vannak,

a glembayzmus tovább él bennük, ha a császárság meg is bukott. Magyar vezető réteg és nép viszonya azért más, mint a franciáé vagy németé, mert ez is Glembay-föld.”

Németh *Tejtestvérek* című írása (*Tanú*, 1932., 2. sz.), a *Közép-Európa* – a *Kritikai Napló*val váltakozva új rovatban jelent meg: *Az új nyelvtanokra, Összehasonlító népköltészettan, Egy folyóirat terve* (*Tanú*, 1933., 4. sz.) A „tejtestvérek” eszme legteljesebb értelmezése. A *Magyarság és Európa* (1935) című tanulmány és a *Magyarok Romániában* (1935) című útirajz párhuzamban értelmezhetők. A közép-európai kérdéskört folytatja a *Krlezsa Adyról* (1940) a *Híd a Dráván* és a *Most punte, silta* (1940)

A Németh László-i „tejtestvérek”-eszme lényege: „A megismerés: megértés, a megértés: szeretet”. Elmaradtunk a megismerésben, pedig a tájékozatlanság, szeretetlenség „érdekeink ellen való tudatlanság” Németh tudatosan figyelt az „át-szivárgás törvényeire”. Szerinte például „a népköltészet inkább a szokástörvény, mint a tehetség műve”, itt az összehasonlítás is könnyebb. Az egyes népek sajátos „recepturát” fejlesztenek ki. Például a *Kőműves Kelemenné* vándorló témakör három-négy rendszerben más és más módszerrel szólal meg. Találóan, bár kissé sommásan tipizál: „Az orosz a lírai tárgyat is elbeszéléssé alakítja; a tót a dalocskát szereti, a szerb a keményléptű, célratörő formát. A cseh, lengyel dalokat a műköltészet sorvasztja, míg a bolgár versben már török rózsák nyílnak. A finn tavaktól a Marmara-tengerig hányféle változat s mégis mekkora egység.”

Németh a *Most, punte, silta* című cikkében rámutat a „tejtestvérek” elnevezés értelmére: „Tejtestvéreinknek neveztem egyszer a szomszédos népeket. Azaz: nem egy anyától lettünk, de egy sors tejét szíttuk. Ez a közös tej üt ki történetünk, társadalmunk és politikai küzdelmeink hasonlóságában. Különösen a Német-római Birodalom és a kelet népviharai közé szorult Duna-kárpáti népek sorsában mennyi az azonos. Még a nagy dátumaik, a nagy politikai és irodalmi szerepeik is csaknem ugyanazok.”

Az *Egy folyóirat terve* című kisesszéjében Németh egy olyan folyóiratról álmodik, amely „nemcsak Kismagyarországa s nem az egyik kisebbsége, hanem mind a négy magyar világé egyszerre. Azontúl, hogy a négy magyar világé, a szomszéd népeké is, amelyek közt szétszóródtunk. Ennek a folyóiratnak elsősorban műveltségünk közös népi elemeit kellene nyilvántartania”, „egymás értékeinek a megbecsülésére” kellene nevelnie.

Grezsa Ferenc tömören fogalmaz: „Németh László a közép-európai gondolat eszméit rendszerébe foglalja: a magyarság történetének és irodalmának arculatát a régió sajátos fejlődéséből magyarázza. (...) A »tejtestvérek« koncepciója »adottság és vízió« kettősségében alakítja ki: egyfelől történelmi alapú, reális helyzetismeret, másfelől viszont programérdekű jövőkép, melyet az idea tisztasága tölt ki.”

Miroslav Krleža

Lőkös István irodalomtörténeti kutatásainak középpontjában és csúcán Miroslav Krleža életműve található. A közép-európaiság vállalásában a szlávság felé hajló Rilke mellett Krleža Adyt jelölte meg példaképének. Nem véletlen, hogy Németh László pedig a magyar és horvát sorsközösség felismerésének hatására Krlezt nevezte mesterének a közép-európaiságban.

Krleža nagyon szerette Adyt. Bizonyára imponált neki Ady zsenialitása, a modernitás iránti érzékenysége, amint magyarságszemlélete is. *A menekülő élet* című kötetből *A tavalyi cselédekhez* című költemény költői deklaráció: „Testvéremül elfogadom, / Ki tiszta ember és magyar. (...) Kirabolt, szegény, kis magyar, / Kitárul afelé karom, / Kit magyarrá tett értelem, / Parancs, sors, szándék, alkalom.” *A Sírni, sírni, sírni* lírai Ady-vallomást Krleža fordította horvatra. Adyval együtt hitte: „Dunának, Oltnak egy a hangja, / Morajos, halk, halotti hang. (...) Mikor fogunk már összefogni? / Mikor mondunk már egy nagyot, / Mi, elnyomottak, összetörtök, / Magyarok és nem-magyarok?”

Krleža különösen szerette *A Duna vallomása* című költeményt, amelyben Ady a dunai népek megbékéléséért száll síkra: „»Mindig ilyen bal volt itt a világ? / Ere-dendő bűn, lanyha vétek, / Hideglelés, vergődés: könny, aszály? / A Duna-parton sohse éltek / Boldog, erős, kacagó népek?« / S halk mormolással kezdte a mesét / A vén Duna. Igaz az átok. / Mit már sokan sejtünk, óh mind igaz: / Mióta ő zúgva kivágott, / Boldog népet itt sohse látott. // A Duna-táj bús villámhárító, / Fél-em-berek, fél-nemzetecskek / Számára készült szégyen-kaloda. / Ahol a szárnyakat lenyesték / S ahol halottasak az esték. // »Sohse lesz másként, / így rendeltetett«, / Mormolta a vén Duna habja. / S boldogtalan kis országok között / Kinyújtózott a vén mihaszna / És elrohant tőlem kacagva.”

Miroslav Krleža származása és életútja is igazi korabeli hungarus történet. Horvátországban született, az akkori nevén Horvát-Szlavónia „társországban”, amely az Osztrák–Magyar Monarchia részét képezte, és azon belül Magyarországhoz tartozott. A pécsi katonai alreál, majd a budapesti Ludovika növendéke volt. Az osztrák–magyar közös hadsereg tisztjévé avatták. Kaposvárott volt tüzérhadnagy, amikor kitört az első világháború.

Ifjúkorában változatos, gyakran kalandos, sőt veszélyes élményekben volt része. (Idős korában ízületeivel, reumával is vesződött, fiatalon pedig szeretett a jeges Szávában fürdeni.) Krlezt a Jugoszláv Királyság nem szerette, de tisztelte. A második világháború idején a horvát állam (Ante Pavelić rémuralma) ellenségnek tartotta, betiltotta, könyveit máglyán égette. Kiadójával együtt őt is letartóztat-ták. Börtönben, de szerencsére élve érte meg a II. világháború végét. Volt megtűrt, gyanúsított, üldözött író, és végül hosszú ideig ünnepelt, már életében klasszikus-

nak számító alkotó. De történhetett vele és körülötte bármi, ő rendületlenül írt: verset, regényt, drámát, esszét.

Horvát anyanyelvén túl kiválóan tudott magyarul, németül, írt, olvasott, beszélt franciául és oroszul is. Előfordult, hogy Budapesten, a Belvárosi kávéházban Krleža egy asztalánál különböző anyanyelvű tüézertisztekkel magyarul beszélgetett.

Lőkös Istvántól tudjuk azt is, hogy minden bornál többre becsülte a badacsonyi kéknyelűt. Szerette a magyar réteseket, a kedvence azonban a krémes volt. Mindig szívesen beszélt magyarul, érdeklődött a magyar dolgok, kiváltképpen az irodalom, főképpen pedig az irodalom, személy szerint Illyés, Déry Tibor és Németh László iránt.

Élőszóban is szívesen beszélt műveiben is megjelenített pécsi hadapródiskolás emlékeiről és pesti ludovikás élményeiről. Bejárta Baranyát, a budai Svábhegyet, hátán borjút, vagyis katonai hátizsákját cipelve eljutott a Tátrába is. Magyar felmenőket is számon tartott. Teréz nagymamája Varasdról költözött hozzájuk, nagyanyja családja Nagykanizsáról származott, úkanyját pedig Hunyadinak hívták.

Krleža 1947-ben egy jugoszláv kulturális küldöttség tagjaként vett részt budapesti látogatáson. Szembesült a változásokkal... Krleža emlékét – Zágráb ajándékként – ugyanolyan szobor őrzi Budapesten, a Józsefvárosban, a Ludovika előtti téren, mint a horvát fővárosban. Pécsen járt középiskolába. Nevét Pécsen horvát tannyelvű nemzetiségi óvoda, általános iskola, gimnázium és kollégium viseli. Az Országos Széchényi Könyvtár emlékkiállítással tisztelgett a jeles horvát író előtt.

1921-ben a *Jugoslavenska literatura* kiadásában önálló kötetben jelent meg a *Magyar királyi honvéd novela. Kr. Ug. domobranska novela. Lirski fragment iz ciklusa Hrvatski Bog Mars*, Zagreb, Čaklović. Érdekessége, hogy a kötet címe magyar, az alcím pedig ennek a horvát fordítása. Az első kiadás sajtóhibája a horvátosan, egy *l*-lel írt „*novela*” szó. Fordította: Sinkó Irma. Bevezető: Sinkó Ervin. Újvidék, Testvériség – Egység Kiadó. (Sinkó Ervin Krleža Zágrábban élő barátja, Sinkó Irma pedig a felesége.) 1952-ben a magyar és jugoszláv viszony mélypontján jelent meg, amikor Magyarországon elképzelhetetlen volt, hogy jugoszláviai szerző műve napvilágot lásson.

Krleža, a modern horvát irodalmi esszé megalkotója elképesztően nagy műveltségre tett szert. Ady, Rilke, Apollinaire költészete esztétikai eszménykép a számára. A 20. század magyar szellemi életének kiváló ismerője hatalmas szépprózai, költői, dráma- és esszéírói életművet hozott létre, amelynek számtalan magyar vonatkozása van. Költői főműve az 1936-ban megjelent *Petrica Kerempuch balladái* című költeménysorozata. A Zágráb környéki archaikus, izes, tömör és kifejező *kaj* nyelvjárásban írt remekmű a horvát múlt évszázadait idézi, Ady-kurucverseinek inspirációival és Arany János balladáival is rokonítható.

Krleža drámái az 1960-as és 70-es években nagy színházi sikereket értek el Budapesten. *Zászlók* című regénye a 20. század egyik legnagyobb műve. A horvát Miroslav Krleža Ivo Andrić-tyal, a Nobel-díjas szerb íróval, közéleti személyiséggel együtt a 20. századi délszláv irodalom „legvilágirodalmibb”, mindenütt elismert és megbecsült írói. (Andrić *Na Drini ćuprija* 1945. – *Híd a Drinán* című regényéért kapta a Nobel-díjat. *Híd a Drinán*; ford. Csuka Zoltán; Szikra, Bp., 1947.)

Lőkös István témaválasztásaiban megtalálta az egyéni, tanulságos, megszólító erejű motivációkat: az igazi kutatóörömet is. Többször is hallotta Krležától, szavait, a horvát írófejedelemmel való találkozásainak emlékeit meg is örökölte: „Ne felejtse, (...) közöttünk csak egy patak folyik, a Dráva, és nem nehéz hidakat építeni a Dráván”.

Amint Krleža élete és műve Zágrábot, Pécsét és Budapestet köti össze, Lőkös István irodalmi hídépítő munkássága pedig Egert, Debrecen és Zágrábot. A magyar kroatistát Miroslav Krleža, amint Sinkó Ervin is, életre szólóan fogadta barátságába. Kiemelkedően jelentős Lőkös-könyv *A horvát irodalom története* (1996). Az első magyar nyelvű szintéziséért 1997-ben Lőkös Istvánnak ítelték oda elsőként a horvát kormány és a horvát írószövetség által a külföldi kroatisták számára alapított „Davidias-díj”-at. Horvát nyelvű könyve a *Hrvatsko-madarske knjizevne veze. Rasprave i članci. (Horvát–magyar irodalmi kapcsolatok. Tanulmányok és cikkek. Matica Hrvatska, Zagreb, 1998. Lektorálta: Dunja Fališevac és Krešimir Nemec.)* Ezzel a könyvvel indult útjára Zágrábban a *Külföldi Kroatisták Könyvtára* horvát nyelvű könyvsorozat, amely a Lőkös István iránti elismerésen túl a magyarság irányában tett horvát gesztust jelentett. Németh László esszé-címei és Miroslav Krleža inspirációi sugallták Lőkös István *Hidak jegyében* című könyvcímét (1974)

Érdemes számba venni más opusait is: *Vitkovics Mihály* válogatott művei (szerkesztés, kísérő tanulmány, 1980); *Virág Benedek* válogatott művei (szerkesztés, 1980); *Érzelmes históriák. Erköltsi Mesék, melyket frantziából fordított Báróczi Sándor magyar nemes testőrző, Geszner’ Idylliumi* – Fordította Kazinczy Ferenc, *Bácsmegyeynek öszve-szedett levelei – Költött történet.* (szerkesztés, 1982); Ányos Pál válogatott művei (szerk., 1984); *Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok* (tanulmányok, 1984); *Toldy Ferenc: Irodalmi arcképek* (szerk., 1985); „*Külömb-külömb féle jó és rossz szagú virágokkal telles kert.*” *Pasquillusok a XVII–XVIII. századból.* (Szerk., 1989); *A Kaptoltól a Ludovikáig* (1997).

Déli szláv–magyar szellemi kapcsolatok (1997) *A Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei* című tanulmánykötetről (Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997, Csokonai Könyvtár; Bibliotheca Studiorum Litterarium, 10). Bori Imre elismerő kritikát írt róla az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1998. 5/6-os lapszámában. Megállapítja: „Lőkös István (...) a magyar tudományosság szempontjából jól mi-

nősíthető témát dolgozott fel, amikor a 16–17. századi horvát törökellenes műepikát és Zrínyi Miklós gondolkodását vizsgálta, valamint a *Szigeti veszedelem* mögé odarajzolta a horvát eszmei-irodalmi hátteret is, kiegészítve ilyen módon eddigi Zrínyi-ismereteinket. Felfedte, hogy a horvát irodalom szintén kidolgozta azokat az eszmei téziseket, amelyek Zrínyi felfogásának is sarkalatos tételei. Nevezetesen azt, hogy Isten büntetése a török veszedelem, és hogy az idegen túlerővel a számbelileg kisebb, de erkölcsileg tiszta és egységes közösség képes megküzdeni.” A törökök pusztításai miatt a horvátokat Európa-szerte *maradékok maradékainak* nevezték: *reliquiae reliquiarum*.

Lőkös Istvánnak horvát és német nyelven is jelentek meg könyvei: *Erlebnisse und Rezeption. Krležas Kerempuh-Balladen aus ungarischer Sicht* (1999; *Nemzettudat, nyelv és irodalom: horvát–szlovén irodalom és művelődéstörténeti interferencia*. Lucidus, Budapest, (2002); *Od Marulića do Krleže* (2003); *Nemzettudat és regény* (2004); *Horvát irodalmi antológia* (2004); *Átölelő szívárvány* (2005); *Horvát–magyar és szerb–magyar irodalmi interferenciák* (2007); *National Bewusstsein, Ungarnbild und Roman. Kapitel aus der Geschichte der kroatischen Kunstprosa des 19. Jahrhunderts* (2008); *Ksaver Šandor Gjalski; Eötvös József, Bp., 2008; Od Kaptole do Ludoviceuma. Hrvatska nacionalna svijest i doživljaj mađarstva u djelu Miroslava Krleže / A Kaptoltól a Ludovikáig. Horvát nemzettudat és magyarságélmény Miroslav Krleža életművében; Croatica, Bp., 2013; Litteratura kajkaviana et croatica; Felsőmagyarország Könyvkiadó, Miskolc, 2013. (Vízjelek könyvsorozat.); Litteratura kajkaviana. A kaj horvát irodalomtörténet magyar szemmel; Kairosz, Bp., 2014.; A Dráván túl és innen. Miroslav Krleža és a horvát irodalmi kapcsolataink. Nap Kiadó, 2019. Szellemi hídépítése Nagy László igazát bizonyítja: „szomszédaink szellemi értékeit szeretjük és tiszteljük a létfontosságú megértés jegyében.”*

Jelentős tanulmányokat publikált például a *Hitel* folyóiratban: *Trianon után: Ady-recepció az utódállamokban (1920–1944)* A horvát, a szerb és a szlovák Ady-kultuszról...

A szülőföld élményrétegei: Eger és Felnémet

Lőkös István jó kedélyű, jó humorú ember, akit a társalgás bölcs derűje jellemez. Amikor társaságban szó esett arról, hogy Krleža szocialista, sőt kommunista volt, csendesen csak annyit mondott: „De nem moszkovita”. Szülővárosához, szűkebb pátriájához gyerekkorától tudatosan ragaszkodik. Sokat tett az egri születésű, egyszerre „tüzes magyar és szerb” kiválóság, Vitkovics Mihály egri és országos kultuszáért. 1978-ban az MTA és a Szerb Akadémia közös rendezésében kétnapos tudományos ülészeket szervezett, melynek első napjára Budapesten, a másodikra Egerben került sor. Az Újvidéken rendezett Vitkovics-konferenciának is szer-

vezője és előadója is volt. Az egri Szent Miklós Görögkeleti Szerb templom, vagyis a *Rác templom* megújított parókiáján rendezett, emlékezetes Vitkovics-kiállítás forgatókönyvét is ő készítette. Eger irodalmi múltjáról értéktáró sorozatot publikált. Jelentősen hozzájárult Tinódi és Balassi egri kultuszának ébrentartásához. Dayka Gábor életművének egri vonatkozásait is kikutatta. Alexovics Vazulról értéktáró tanulmányt, leveleiből pedig szép válogatást közölt. Egy olyan Kazinczy-levelet publikált, melynek nyomára az egri Rác (Szerb) templomban bukkant.

Gyermek- és ifjúkoráról, szellemi felnőtté, életének, szellemi-lelki fejlődésének fokozatairól ad hírt a Gonda Zsigmond és Hubai Gruber Miklós által szerkesztett, *Átölelő szivárvány* (Eger, 2005) című könyv, amelyből az akkor 70 esztendőes irodalomtudós írói célját is megismerhetjük: „... az olvasottakat jó írásban rögzíteni. Nem feltétlenül tartalmi összegzést vagy a jellemek rendszerét fölvezetni, elég a szebb passzusokat kimásolni az olvasott szövegből, vagy éppen a saját szavainkkal összefoglalni azok lényegét.”

Hajdani egri tanítványa, a főiskolai irodalomtanárból nyugdíjasként szépíróvá vált Széplaki György írja az *Átölelő szivárvány*ról, hogy mi minden található az összeállításban: nagyszerű, szinte szépírói erényekben bővelkednek a *Felnevelő falum varázsa* és *A tovatűnt diákkor emlékei* című fejezetek, amelyekben derék és kiváló egri és felnémeti tanítóinak, tanárainak állít emléket. Felmutatja, milyen erős hatású, magas műveltségű és szilárd erkölcsű emberek voltak ők, pedig a történelmi kor, a huszadik század őket sem kényeztette el.

Szellemi és valóságos úti kalandozások sorakoznak a kötet záró fejezetében (*Útirajzok*). Lőkös Tanár Úr, szűkebb szakmája révén (szlavista, kroatista) mindenütt otthon van Kelet-Közép-Európában. Barátokra, kollégákra talál, konferenciára indulva, vagy éppen magánutazást téve. Színes, lebilincselő útirajzaiban ismét megcsillannak szépírói erényei: egy-két vonással fest tájat, jellemez, láttat, mert meglát minden fontosat, s ezekkel ajándékozza meg olvasóit is. Széleskörű műveltsége ad eligazítást a látnivalókban, legyen az régmúlt történelmi esemény, személyiség, művészi alkotás vagy építészeti remek. Írásainak az a titka, hogy megérzi a hely szellemiségét, s azt képes olvasóinak is megmutatni.

Epilógus és egy költői kérdés

Lőkös Istvánnak élete 88. esztendejében kellett rájönnie, hogy illúzióban ringatta magát, amikor azt hitte, hogy megjelent írásait legalább a szakma nyomon követi és azok a szervek is, amelyek hivatásszerűen foglalkoznak a kulturális élet alakulásával. Meglehet, munkásságát neki is jobban kellett volna adminisztrálnia. Azonban nem kevés elégtétel a számára, hogy Horvátországban illőn és méltón odafigyeltek/figyelnek tevékenységére.

Jellemző, hogy magyar nyelven írott, *Litteratura kajkaviana* című 450 oldalas monográfiáját elsőnek a német *Zeitschrift für Balkanistik* című folyóirat méltatta. Ez az ún. kaj-irodalomtörténet, az első összegezése a nevezett, észak-horvát területen keletkezett s a 16. századtól a 19. század első harmadáig virágzó irodalomnak. Horvát nyelven máig sincs róla összegező könyv. Ez a prioritás is az övé. A *Trianoni veszteségünk: Milan Šufflay* című tanulmánya is újat jelent a magyar kroatisztika történetében, amely a *Magyar Szemle* 2021. évi március–áprilisi számában látott napvilágot. Kilencven évesen is képes fontos könyveket produkálni. Sajnos, az már a múlté, amikor Újvidéken, Zágrábban, Dubrovnikban, Splitben, Šibenikben, Ljubljanában, Washingtonban, Badenweilerben, Tübingenben, Bambergben, Pozsonyban számtalanszor beszélhetett a magyar–horvát irodalmi érintkezésekről, recepcióról, amint Csehov novellisztikájáról, Turgenyev közép-európai párhuzamairól is. Értekezett a horvát költészet és kultúra nagyjairól: Marulićtól Verancsics Antalón, Gundlulićon, Ivan Mažuranićon át Gjalskiig és Krležáig. Mintegy harmincöt könyv (köztük horvát és német nyelvűek is) jelentik az aranyfedezetet a díjak mögött és a tiszteletet a jelenkortől, és bizonyára majd az utókortól is.

Lőkös István a magyar–horvát kapcsolatok és a horvát kultúra kiváló ismerője, egy nagy nemzedék tagja, számára régiók népei – Németh László szavával – „tejtestvérek”, akiket összeköt közös kultúrájuk és közép-európai sorsközösség. Az irodalomtörténész életműve arra is példa, hogy a történeti tudományokhoz nem elég a szakmai tudás, igazán akkor teljesezhetnek ki, ha ott van bennük a megértés szándéka és a szeretet.

Lőkös István külhonban magasan jegyzett és kitüntetett munkásságáért háromszorosan érdemelte ki a Horvát Írószövetség *Davidias-díját*. (1997; 2008; 2011) Birtokosa az *INA-díj*nak. (2003.) A külföldieknek adható legmagasabb elismerést, a *Red Danice Hrvatske s slikom Marka Marulića – a Horvát Hajnalcsillag Érdemrend Marko Marulić képmásával* kitüntetéssel 2018-ban ismerték el munkásságát. Magyar kitüntetése: *Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti keresztje* – polgári tagozat 2003. 89 éves korában a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti-díjában, a Cs. Szabó László-díjban részesült.

Harmincnégy éve, hogy Lőkös István 1989-ben – egyéni kezdeményezésre, közösségi felterjesztéssel, 273 támogató aláírásával – Pro Cultura Agriae díjban részesült. Azóta az iránta való sajtóságos viszonyulás miatt – őhelyette, a nevében is – Szabó Lőrinc parafrázisával kérdezem: 'Szülővárosom, mikor lesz szemed tudós fiadon?'

Bertha Zoltán

Az akadémia igen örvendetes nyeresége

Laudáció Jánosi Zoltán MMA levelező tag székfoglaló előadásához

Elnök Asszony, Kedves Zoltán, Tisztelt Egybegyűltekt!

A művészet küldetése egyidős az emberré válással – s így az irodalom hivatása is elidegeníthetetlenül ősi és örök: „az emberi közösség elemi érdekeit védi, és az ember bukásaiból újra meg újra utat nyit a felemelkedésre.” Az irodalomtörténész Jánosi Zoltán legújabb (s a Magyar Művészeti Akadémia nívódíjával is kitüntetett) monumentális tanulmánykötetéből származik ez az állítás. De idézhetnénk hasonló gondolatokat a műértő – a képző-, a zene-, a színházművészetben is ott-honos – kritikus esszéista, a művészetelméleti szaktudós, a kultúrhistorikus, a honismereti művelődéskutató, a folyóirat-főszerkesztő és könyvkiadó-vezető, az irodalomszervező és -népszerűsítő, az egyetemi tanár és rektor, sőt a költő vagy novellista műveiből is: hiszen Jánosi Zoltán grandiózusan szerteágazó és fáradhatatlan kultúrmissziós munkássága minden irányban koherens erkölcsi, esztétikai, világképi szemlélettávlatokat bontakoztat teljessé. A humanitás egyéni és kollektív, történelmi és jelenkori lényegvalóságát boncolgatja és tudatosítja minduntalan – a magyar és az egyetemes művészettörténet mélységes és magasságos dimenzióiban. Annak az őseredeti művészet- és kultúrantropológiai eszmének, sőt aboriginális eszménynek a bizonyosságát, mely szerint az artisztikus emberi sorskifejezés egyenjogú és abszolút metafizikai méltósága, hitelessége semmilyen viszonylagos vagy lealacsonyító evilági körülmények által nem befolyásolható, nem rongálható. Hogy például a változatos társadalmi, etnikai, vallási, nemzeti alávetettségben, kifosztottságban, kiszolgáltatottságban szenvedő népek és néprétegek autentikus szellemi önfelmutatása részint par excellence önértékű művészi, poétikai igazságbeszéd – amelyben heideggeri értelemben is rendre felfénylik a létezés költőien egzisztenciális alapigazsága –, részint pedig örökérvényű spirituális felülkerekedés is az adottságok keserű gondtapasztalatain. Hogy tehát – Németh Lászlóval szólva – ha az ember sorsa erősebb is, mint ő, de azért az ember mégis több a földi sorsánál.

Küzdelem a mindenkori méltánytalanságokkal szemben: az emberként, magyar-ként megmaradás és a felelősségvállaló szellemi excelsior ígézetében. Az égető magyar nemzeti sorsproblémák, élet-halál kérdések művészi magasrendűséggé emelt humánontológiai sajátosságainak (a „magyar műhely”, a hagyományelvű nemzeti

sorsirodalmi paradigma jellegzetességeinek) erőteljes szellemtudományi képviselője. A legendás iskolateremtő, Kossuth-díjas akadémikus professzor Görömbei András legkiválóbb tanítványaként Jánosi Zoltán ezeket az ideálokat követi – a Nagy László-filológia jelenlegi első számú letéteményeseként, a Hetek, a Kilencek költő-, író-nemzedékeinek elhivatott értelmezőjeként, Ratkó József és Oláh János monográfusaként (az Ács Margit gondozta *Közelképek írókról* című sorozatban), az MMA számos kiadványának (konferenciaköteteinek, irodalmi lexikonának) is szerzőjeként és részeseként, vaskos tanulmánygyűjteményeinek tucatjaiban, kortárs irodalmunkat – a Kárpát-hazai glóbusz határok nélküli egészét átfogva – feltérképező értekezéseinek százaiiban, elemző írásainak ezreiben. Kölcsey, Arany, Ady, Móricz, Krúdy, Németh László, Tamási Áron, Illyés Gyula, Sinka István, József Attila, Szécsi Margit, Sütő András, Pilinszky János, Csoóri Sándor, Czine Mihály, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Tornai József, Serfőző Simon, Ágh István, Kiss Anna, Mezey Katalin, Kovács István, Kiss Benedek, Péntek Imre, Hajnóczy Péter, Körmendi Lajos, Nagy Gáspár, Vári Fábián László, Majoros Sándor, Finta Éva, Szentmártoni János, Iancu Laura, Cs. Varga István, Árkossy István és még annyi mindenki életművében elmélyedve: napjaink magyar irodalomtudományos mezőnyében egyedülálló alapossággal, páratlan részletességgel és árnyalatossággal világít rá az úgynevezett bartóki modell vagy szintézis lét- és szemléletigazító perspektíváira, eleven érvényességére, kulturológiai jelentőségére. S a bartókiság univerzális hatósugarú művészi megjelenésformáit vizsgálva, a folklorisztikus ihletettség és horizonttágítás alakzatait faggatva, a népi és a magas literatúra, archaikum és modernség gyökeres identitásképző összefüggéseit kimutatva mindegyre felderíti az emberiségkultúra számtalan területén – köztük a földgolyó peremvidékein, árnyoldalain – született világirodalmi értékminőségekben rejlő lelki és sorsközösségi párhuzamokat, analógiákat, s a koloniális vagy posztkoloniális hasonlóságokat is. Északtól délre, keletről nyugatig – ázsiai népcsoportoktól és -törzsektől andalúzokon és feketéken át amerikai indiánokig; s minden égtáj centrumai és periferiái, őshonosai és önvédő kisebbségei felé nyitottan. Lorcától Ajtmatovig számos idegen – spanyol, német, orosz, kirgiz – nyelvű munkájában, kiadványában is értekezve minderről. S ami a gondolati eredményeket közvetíti, az a kortársi irodalomkritikában szintén kivételes jelenségnek számító olyan beleérző, felfedező, kifejtő és figyelemfelhívó előadóstílus, amely az analitikus tárgy- és szakszerűséget egyfajta különösen magával ragadó – szépírói szenvedélyű, lírai veretű és érzékletes ragyogású – ihletett nyelviséggel képes megszínesíteni és felgazdagítani.

Jánosi Zoltán mostani még szorosabb hozzákapcsolódása az MMA-hoz az akadémia igen öröndetes nyeresége. Sok erőt kívánok neki, gratulálok, köszönöm a figyelmet!

Budapest, 2023. december 12.

Cs. Varga István

Zentai László névjegyére

Zentai László jogi végzettségű költő, író és szerkesztő. Kortárs irodalmunk olyan személyisége, aki műveiben lélektani érzékenységgel világít rá korunk emberének, kisvárosaink polgárainak a küzdelmes lélekállapotaira, kiszolgáltatottságra, a történesek abszurdításaira, esetlenségeinek ismétlődéseire. Szenvedélyesen keresi az igazságot. Írásai izgalmas, tanulságos emberi léthelyzetek művészi, szépírói tükörképei. Hitelesen, plasztikusan világítja meg az emberi létállapotokat, keresi a megoldások lehetőségeit. Verseskötetei és prózakönyvei a közügyekért felelős, igazságkereső, aggódó, de meg nem alkuvó író és gondolkodó alkotásai.

Eddigi publikációi: három verseskötet, két elbeszéléskötet, három regény, egy recenzió- és tanulmánykötet. A személyes felelősség felé orientálja olvasóit. A mindennap tapasztalható problémák, egymásra rakódó konfliktusok megoldását fürkészi. Jobbító szándékú – hibáink leleplezését is ábrázoló – írásaiban regényhőseit tetteikkel szembesíti. Szereplőinek jellemábrázolását lelki folyamatok, lélekállapot-rajzok erősítik. Különböző idősíkok sokaságában kétkedéseivel, alkotói vívódásaival együtt mutatja be szereplőit.

Első verseskötete, a *Kökényhúsú ég alatt* 1989-ben jelent meg a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában. (Teljes szerzői jogdíját az Erdélyi menekültekért Alapítványnak utaltatta át.) A *csúcsok megközelítése* című esszérecenziós könyv (Xénia Kiadó, 1995), *Porban aranyrögök* (Válogatott és új versek. Gyöngyharmat Kiadó, 2007.) Kortárs szerzők könyveit méltatta, recenzeálta – értékkereső kritikai szemmel.

Zentai költészetének, regényeinek, novelláinak soproni színezete, országra-világra nyitott patrióta ismérve, értéktudata, szemlélete tetten érhető. Szereti szülővárosa hajdani polgárainak szorgos életmódját, kultúratiszteletét, patríciustudatát. Hibátlan versformákra, tiszta képalkotásra, gondolati megfogalmazására, jóhangzásra törekszik. Babitsi „versenyt az esztendővel” sarkallást is tartalmaznak a *Mikor jön az öreg?* és a *Fel a hatodikra* című prózakötet és Összegyűjtött verskötete: *Lemosott idő* (Civil Flotta Kiadó, Bp., 2019.)

Első regénye, *Bolhasípok Jankó városában* – címmel 2019-ben jelent meg a Civil Flotta Kiadó gondozásában. (Jelenleg a belőle készült filmforgatókönyv fejlesztés alatt áll.) Második regénye, a *Rebeka, meg az a 66. senki odafönn* (Civil Flotta Kiadó, 2021) tipikus jellemrajz, az emberi irigység, kisvárosi ráartiság, gőg és az emberi magatartás sikeres, szarkasztikus ábrázolása. Harmadik, a *Von Alexander, a csirkefogó* – című családregénye (Civil Flotta Kiadó) a karácsony előtti hetekben került a könyvesboltokba.

Zentai László 2015 óta szerkeszti a *Soproni Füzetek* című, évente megjelenő irodalmi és művészeti antológiát. Költőként, íróként, szerkesztőként is folytatja a soproni irodalmi élet örökségét, Sarkady Sándor, a Kossuth-díjas Rakovszky Zsuzsa, a József Attila-díjas Kerék Imre, a költő és művelődésszervező Bősze Balázs, és más kiválóságok irodalomgazdagító, kultúraépítő munkásságát. Szépírói tehetségét a csűrbegyűjtők felelősségtudatával, sorjázó, időszerű művekkel teljesíti be.

Zentai László

Vallomások a tükörnek

Babonás ember volt Babarczi Balázs. Rettegett azoktól a péntektektől, amelyek tizenharmadikára estek. Már előző este gondosan elzárt minden eszközt, amelyekkel kárt okozhatott volna magában. A zsilettpengéket is eldugta az íróasztala fiókjába. Rendre napokkal később találta meg ezeket. Halogatta a keresésüket, mert addig legalább nem kellett borotválkoznia. Ilyenkor halvány örömféle pirrogott az arcán és valóságosan is kellemes érzés töltötte el, ha az előszobában belenézett a dédöreganyjától megörökölt öreg tükörbe. Mi több! Nevetségesnek találta, ahogy a – hegyes álláról kiálló – szürke kecsketincsek fénylettek a bozontos, ápolatlan, fekete szakállán. Napok alatt a borosta sarjadó bozonttá terebélyesedett. Kezdtet megbarátkozni a pofázmányával, de néhány héttel később megunta a zsírosodó szőrzetet és a nagyapjától kapott éles beretvával „lekaszabolta”.

Babarczi egyedül élt a házban. A szomszédai annyit tudtak róla, hogy a felesége elhagyta egy másik emberért és magával vitte a közös lányukat, pedig az nagyon szerette az apját és ragaszkodott is hozzá. Törvénytisztelő emberként nem támadta meg a bírói végzést, tehát a kislánynak akkor is mennie kellett az anyjával, ha nem akarta. Kéthetente láthatta Emíliát, akinek a hajszíne és a szeme is egyezett az apjéval. Délután kettőkor hozta az új férj a tízéves leányt és este kilenckor már vitte is vissza. Soha nem kísért be Emíliát, csak megnyomta a kapucsengőt, kiengedte a lányt az autójából, megvárta a verandaajtó nyílását és Babarczinak siettében odakiáltott:

– Meghoztam a gyereket! – Majd a kocsiból toldotta meg: – Kilenckor itt vagyok érte. Addigra kész legyen.

Babarczi jámborsága köztudott volt. Nem mondta senkinek, hogy mekkora baromnak tartja a riválisát, az asszony újdonsült emberét, de a tükörnek bevallotta:

– Jaj, de szívesen kitekerném ennek a gazembernek a nyakát! Kétszer balra, aztán ugyanannyiszor jobbra – mondta, miközben nagyon mérgesen belebámult a saját tükörképébe. Szinte látta, hallotta a nyakcsigolya roppanását.

– Még hogy kész legyen! Normális ez a hatökör? Úgy beszél az én Emíliámról, mint valami tárgyról – dűnnyögött tovább, felháborodottan. – Az ilyeneket csak fel kellene akasztani a fára, hogy hadd szakadozzanak egy kicsit a szélben... – mondogatta a tükörnek, egyre gyakrabban.

Szabályosan gyűlölte Hadik Lajost, akivel együtt dolgoztak a közeli kertészetben. A volt feleségét az egyik augusztus 20-i ünnepségen mutatta be neki. Évekig semmit sem sejtett a viszonyukról. Emília tizedik születésnapján jelentette be az asszony, hogy elköltözik és a lányát is viszi magával. Babarczi Balázs csak állt a nappali szoba közepén. Bámult maga elé. Szemben azzal a nővel, akihez egy legendásan viharos szerelem kötötte. Lehet, hogy elsőre fel sem fogta az asszony szavait, de egy dolgot azonnal megértett.

– Ilyesmivel nem szoktak tréfálkozni az emberek. A gyermekük születésnapján meg legfőképpen nem! – dörrentette oda az asszonynak.

Felesége az ablaknak háttal állt. A napsugarak fénycsóvát formáltak a sziluettje köré. Ebből a megvilágításból, ebből a különösen groteszk „mennybemenetelből” előbukó, közönyös hangja kegyetlen gúny glóriájával döfte át a lelkét és gondolatban a testét is. Határozottan, merev lelkiismeretlenséggel vágta oda:

– Te csak magaddal törödsz, meg Árésszal, a kutyáddal! Én még fiatal vagyok. Élni akarok – folytatta a színtelen, alig érzékelhetően dacos hangján. – A kolégáddal két éve jöttünk össze. Ő szeret, tisztel, nőnek tart, elfogadja a lányunkat is – hadarta érveit egyre indulatosabban. Közben Babarczi feje fölé nézett, még véletlenül sem a szemébe.

Kis szünetet tartott. Meglehet, hogy a válaszreakciójától félt. Hirtelen megelőző csapást zúdított az urára:

– Mit mondjak még? Ne nézz így rám! – förmedt Babarczira.

– Miért? Szerinted, ebben a helyzetben, hogyan kellene rád néznem? Vigyorognom kellene? Vagy örömodát zengeni, hogy a felségem két éve megcsal, és minden este befekszik az ágyamba? – vágott vissza az asszonynak. Szösszenetnyi szünet után így folytatta: – A kérdéseimre nem várok választ tőled. Nem is vagyok kíváncsi, hogy mit maszatolnál össze, mert egy szavadat sem hinném el. De pont Emília születésnapján jelentetted be? – nézett egyre haragosabban a feleségére.

– Valamikor meg kellett mondanom – felelte fapofával rögtön az asszony.

– A legalkalmasabb pillanatot választottad. Mit mondjak? – gúnyolódott még élesebb hangon Babarczi. – Nemcsak érzéketlen vagy, hanem könyörtelen is. Csak egy nő képes ilyen ridegen belegázolni a másik lelkébe! – kiáltotta az asszonyra. Visszafogott és lovagias akart lenni, ám ez aligha sikerülhetett. Vannak helyzetek, amikor képtelenség elegánsan viselkedni a másikkal.

Legszívesebben képen vágta volna. Nem Hadik Lajos miatt, hanem a közös gyermekük jövője miatt. A jólneveltség, az otthonról hozott béketűrés, az anyjá-

tól örökölt türelem, józanság és az apjától kapott határtalan nagylelkűség tartotta vissza, hogy megüsse. Különben is! Nála ez elvi kérdés volt, hogy szabad-e egy nőt megütni vagy nem szabad... Ő úgy gondolta, hogy egy asszonyt akkor sem tisztességes verni, ha az megérdemelné. Az csak a férfiember gyengéjét jelzi, ha visszaél az erejével, a testsúlyával, a keménységével. No meg Emília miatt sem, aki éppen ebben a pillanatban szaladt le a lépcsőn. Hozta a plüss koalamaciját, mert nélküle soha nem rendezhettek szülinapi ünnepséget. Az apja hároméves korában vette neki. Késő éjszaka fektette mellé, amikor már aludt. Egy fejjel magasabb volt a plüssmaci, mint Millike. Másnap reggel örömsikoltozásra ébredtek. A leányuk boldogan cipelte Kocort a felnőttek ágyához, mert amikor felébredt, azonnal ezt a nevet adta neki.

– Édes apucikám! Te hoztad nekem Kocort? Köszönöm, köszönöm, drága apucám! – furakodott a szülei közé. Maga mellé fektette a hatalmas állatot. Az apja nevetve kérdezte:

– Kicsikém! Már nevet is adtál neki?

– Persze, hogy adtam – válaszolta, majd rövid gondolkodás után, komoly magyarázattal is szolgált: – Tudjátok, az oviban minden állatnak adtunk nevet. A dadus nénik mondták, hogy senkit sem lehet név nélkül hagyni, mert akkor nem tudjuk megszólítani! – vágta ki Emília hirtelen.

Babarczinak ez jutott eszébe, ahogy meglátta az emeletről érkező lányát. Már egészen nőies mozdulatokkal közeledett feléjük. Az asszonyt a pokolba kívánta, de a látszat kedvéért mosolyt erőltetett magára. Gyűlölte az ilyen pillanatokat, mert nem szerette az alakoskodást. „Az a legrosszabb, ha nem magunkat adjuk, ha felveszünk egy pózt” – gondolta.

Emília gyanútlanul kérdezte:

– Miről beszélgettetek?

– Kérdezd édesanyádat! – passzolta tovább a válaszadást Babarczi és elvette a lányától Kocort. Odaültette maga mellé a sarokpadra. Pontosabban a derékszögű hajlatnak támasztotta. Mulatságosan néztek ki. Az egyik végén ő, a másikon a felesége, középen pedig a plüssállat, mint valami békebíró. A serdülő Milli az apja mellé fészkelte be magát. Nagyon szerette a szüleit, de az apjához jobban vonzódott. Komolyabbnak tartotta, mint az anyját.

Erzsébet asszony lazább volt, komolytalanabb. Nem vívódott semmin. Nem latolgatta, nem méregette a dolgokat. Ha valamit eltervezett, azt azonnal végrehajtotta. A családon belül az ő szava döntött. Most se nagyon zavarta a férjével folytatott vitája, mert rögtön belevágott:

– Figyelj, Emília! Apád jó ember, de mi nem illünk egymáshoz. Másként látja az életet, mint én. Beletörődő és mindent úgy fogad el, ahogy adják neki. Tíz éve vagyunk házasok, de még egyszer sem állt ki mellettem. Másoknak előbb ad iga-

zat egy-egy vitás kérdésben, mint nekem. Meguntam, hogy állandóan értelmetlen vitába fulladnak a beszélgetéseink.

– Anyucikám! Én még sohasem hallottalak titeket veszekedni – nézett az anyjára Milli.

– Mert nem előtted vitatkozunk.

– És akkor most mit fogtok csinálni? – nézett kétségbeesetten mindkettőjükre.

– Elvállunk, kislányom. Apád itt marad a házban, mi meg elköltözünk egy másik családhoz – mondta Erzsébet asszony, de annyira szenvtelenül beszélt, hogy Kocort is kibillentette a pad derékszögű hajlatából. Élettelenül zuhant fejével lefelé, egyenesen az asztal alá. Emília sírni kezdett. Fölemelte a plüssmacit és felszaladt az emeletre. Úgy bevágta a szobája ajtaját, hogy megremegtek a földszinti ablakok.

Három hét múlva költöztek el. Emília az apjánál hagyta Kocort. Azt mondta neki, hogy „itt maradsz az apukámmal és vigyázol rá”.

Babarczi Balázs nagyon várta a kéthetenkénti találkozásokat. Mindig kiöltözött, nyakkendőt is kötött. A tükör elé állt és a hasonmásával élcelődött:

– Jó leszek az én kicsi Emíliámnak? Talán csak megfelelek neki? – kérdezgette a tükörképétől és kihúzta magát.

Gondosan elkészítette az ebédet. A gyümölcsöstálat telerakta sárgabarackkal, szilvával, vagy az éppen erre az alkalomra vásárolt finomságokkal. Tudta, hogy Emília él-hal a gyümölcsökért. Ha a lánya az egész hétvégét ott tölthette, akkor fonott kalácsot és gyümölcsjoghurtot is vásárolt neki. Soha nem mulasztotta el a kedvencét, a Korfu szeletet beszerezni. Volt, hogy a fél várost körbe kajtatta, amire kapott abból az omlós csokoládéból. A szobáját kiszellőztette, felporszívózta, sőt a könyvespolcát is letörölgette. Az íróasztalára tette a Korfut és mindig egy rajzlapra odaírta: „Apától Millikének!”

A szomszédok nem sejtették, hogy Babarczi magányában egyre inkább zugivó lett. Reggelente bevágott egy felest a HÉV-megálló melletti talponállóban. Előre kiszámította, hogy mikor kell a háztól elindulnia ahhoz, hogy kényelmesen lenyelhesse a cseresznyepálinkát. Szertartássá varázsolta az egész ceremóniát. Odaállt a söntéspulthoz, letette a forintra kiszámított ellenértéket és csendben várta az italt. A kocsmavitézek nem vették észre, de ő mindig köhintéssel jelezte a pultos embernek, hogy mikor kell neki az a pálinka. Nem sürgette, de elvárta, hogy a torokköszörülés végéig elé tegyék az italt. Egy mozdulattal magába eresztette és köszönés nélkül kilépett a megálló peronjára. Harmadnapjára már olajozottan ment a dolog. Senki sem szólt egy szót sem.

Babarczi már este kikészítette a konyhakredencre a papírpénzt és reggel becsúsztatta a farzsebébe a harmonikásra hajtogatott összeget. Úgy, gyűrötten dobta a söntés pultjára. Arra azért vigyázott, hogy ne a mosogató mellé, mert nem akarta, hogy elázzon.

Árészt, a hatalmas, kaukázusi medveölő kutyáját kiengedte az előkertbe. Többet ért az a nagy testű állat minden zárnál. A gazdáján kívül csak a Szentlélek tudott bemenni a házba, mert más ember csak akkor léphetett a kékre festett kerítés belső felére, ha Árészt kikötötte. Akkora sörénye volt ennek a kutyának, hogy bele lehetett volna kapaszkodni. Senkinek sem jutott eszébe, hogy efféle mutatvánnyal kísérletezzon. Ez a hatalmas állat messziről lomha, cammogó és négy lábon imbolygó medvének nézett ki, de ha közelebb jött a kerítéshez, félelmetes vadállatnak látszott. Sistergett hangjától a levegő, amikor elmorrantotta magát. Ugatása mélyen és öblösen töltötte be a hegyoldalt. Babarczi még csak a lakópark aljában caplatott, amikor a kutyája már a kertkapu belső oldalánál keresztbefekve várta. Bárhol volt a kertben, mindenhol odaért. Ahogy Babarczi a belső oldalon lévő retest elhúzta, Árés azonnal hanyatt vágta magát és elvárta, hogy a gazdája megvakargassa a hasát. Hosszasan maradt így, mind a négy lábát az ég felé tartva. Aztán, amint megelégte a dolgot, azonnal fölugrott és gyors fejcsóválás kíséretében megrázta magát.

Ezt a mutatványt csak a gazdájával volt hajlandó rendszeresen eljátszani. Az asszonyt, amikor még együtt laktak, nem szerette. Beengedte, de egyet vakkantott és eltűnt a garázsbejárat árnyékos oldalán. Ha esett az eső, ki se ment eléje. Az ételt elfogadta tőle is, de semmi lelkesedést, semmi farkcsóválást nem mutatott neki. Emília lányuk semmilyen hatást sem váltott ki a kutyából, de azért elkísérte a bejárat lépcsőig. Megvárta, amíg felszalad a lépcsőkön, aztán visszament a garázshoz.

Babarczi hasonlóan viselkedett az emberekkel. Csak Emíliát fogadta el feltétel nélkül. Hajdanvolt asszonyát becstelen néembernek tartotta és a tükörnek többször szemre hányta, hogy hova tette az eszét, amikor ezzel a fehérnéppel kötötte össze az életét. A szomszédokról sajátos véleményt fogalmazott meg. Szerinte mindegyik néma zsinórbáb figura, haszonleső és merev, mert csak a pénz mozgatja őket. A fantáziájuk a kertkapuig terjed, mert mindent elfelejtettek abból, amiért valójában embernek születtek. Fapofával, rezzenéstelen arccal kikandikálnak az erkélyajtón, de ki nem bújnának, mert akkor köszönni is kellene.

Különösnek és lakóparkinak tartotta a közönyüket. Olyannak, mint amilyen a zsíros haj, amelyet soha nem lehet egybefésülni. Nem akarta őket megváltoztatni, összefogásra buzdítani, de egyre ingerültebben utasította el a köszönésüket is. Szerinte, már évtizedek óta falanszterizálódik a világ. Ebben a „kaparj kurta” önzésben valahogy nem akarnak az emberek egymásra figyelni. Az együttérzés gyorsan kikopott az emberi közösségekből.

Nagyon felháborította, hogy az egyik este nyitva felejtette az utcai előkert csapját, ezáltal reggelig zubogott a víz az úttestre. Autóval legalább húszan haladtak el a háza előtt, de senkinek sem jutott eszébe, hogy figyelmeztetve becsöngessen

vagy bekiabáljon neki. A valóságban csak annyit kellett volna mondani, hogy öreg zárd el csapatot, mert ha reggelig nem veszed észre, hamar elúsztat sz pár ezer forintot. Valamelyik el is fordíthatta volna az elzárót. Reggel Babarczi zárta el. Káromkodott hozzá, persze szolidan, csak úgy a bajusza alatt.

Lassan teljesen magába fordult ember lett belőle. Senkivel sem akart kommunikálni, mert nem látta értelmét. Mindenki megy a maga dolgára és nem foglalkozik a szomszédai bajával vagy az ostobaságával. Ebben a lakóparkban, mindenki egy elzárt sziget, ahova csak az ottlakóknak van belépési engedélyük. A többiek csak leshetik, ha ég a másik háza. Lesik is, de csak annyira, hogy a saját házukra át ne terjedjen.

Babarczi Balázs a munkából hazafelé jövet is betért a kocsmába. Délután szintén megitta a felesét. Aztán, ahogy melegeedett az idő, egy jó hideg hosszúlépést is elkortyolgatott hozzá. Ahogy kitavaszkodott, egyre öregebb este ért haza. Árészt mindig megvárta. Rendületlen hűséggel, a kellemesen bizsergető haskaparás reményében. Ez volt a jutalma, amiért egész nap őrizte a házat. Éjjel meg Babarczit, aki sehogy sem tudott beletörődni a hirtelen rákényszerített egyedüllétbe.

A televíziót elvitte az asszony, hogy ne hiányozzon Emíliának az új családtól kapott szobájából. Az apjának maradt az öreg, csöves rádió, amelyiket néha ütögetni kellett, hogy beugorjon a keresett állomás. Időnként nagyon szakadozott ebből a jobb kort megélt, kárpitozott dobozból sugárzott műsor, de ha szólt, akkor egészen mélyről bűgött belőle a hang. Gyakran fordította az ágy felé. Ilyenkor úgy érezte, mintha a nézőtéren hallgatná az opera áriáit. Éjjel többször arra ébredt, hogy sistereg a készülék. Az adás végén csak hangjeleket közvetítettek benne. Szopránosan sípoló, szaggatott nyávogás riasztotta fel leggyakrabban. Ilyenkor néha egy óra is eltelt, mire újra elaludt. Közben olykor-olykor fölkel, nyújtózkodott, kiment a vécére. Reggelente egyre fáradtabban ébredt. Talán attól félt, hogy nem tud időben fölkelni, de ez a veszély nem állt fön, mert Árészt már öt óra körül zörögni kezdett az alumíniumtáljával, követelve magának az ételt.

Babarczi lassan elvesztette az időérzékét. Olykor éjfélkor nézett ki az ablakon, hogy nem hajnalodik-e már. Máskor meg hajnali négykor arra riadt fel, hogy késő van már a felkeléshez. Egyre gyakrabban elkésett a munkahelyéről. Eleinte elnéztek neki, merthogy elhagyta az asszony, de néhány hónap múlva kirúgták.

Teljesen felborult az élete. Maradt a tükör, és abban az egyre soványabb tükröképe. Az államtól kapott segély hamar elfogyott. Elszegődött a helyi kocsmároshoz napközben segíteni, hordókat gurgatni, meg mosogatni. Felszolgálni nem kellett, mert ebben a közegben a vendégek saját maguk vitték asztalukhoz az italt, meg a dohányillatú töpörtyűs pogácsákat. Majdnem mindig kannás borral fizették ki a napi munkáját. Háromnaponként kapott egy ötliteres, bontatlan műanyag flakonban tárolt italt. Olyan kövidinka feliratút, amely sohasem látott szőlőtőkét.

Igazi népbutító lőrét, hogy reggelre legyen, ami meghasogatja az emberek fejét. Ám az Babarczi baja volt, nem a kenyéradóé.

Minden második hét péntekjén egy kortyot sem ivott. El sem ment a kocsmába. Bevásárolt Emíliának és várta, hogy megérkezzen. Annyira összefolytak a mindennapjai, hogy egyszer elszámította magát. Már csütörtök délután várta a lányát, aki persze nem jött, mert azon a napon nem jöhetett. Nem hozta az asszony új embere, mert csak pénteken volt köteles „leszállítani” a kislányt. Babarczi ki-be rohángált, az óráját nézte és közben sűrűn öntögette magába a bort. Estére megitta az egész flakont.

A tükörképe előtt, a padozaton aludt el. Örökre. Mellette feküdt Emília koalamackója. Hullamerev kezében is szorította Kocort. A halottszállítók alig tudták kiszedni az öleléséből...

Frang Gizella

Hősök – antihősök?

(Zentai László Von Alexander, a csirkefogó című regényéhez)

Zentai László 2022 végén megjelent, 2023-ban bemutatott regénye, a *Von Alexander, a csirkefogó* ismét a megszokott soproni környezet korabeli állapotát, a 100 esztendővel ezelőtt kezdődő folyamattal a történelem és a családi sorsok forgangóságát mutatja be.

A mesélés apropóját egy a Sas téren lévő hirdetőoszlopnak támaszkodó férfiút ábrázoló, megbarnuló fekete-fehér fénykép adja. S hamar bevonul a történetbe a másik kép, ami már a Széchenyi téren készült, s a család női tagjait örökítette meg a halhatatlanságnak. A családot, amelynek feje a származás jogán Alexander von Galbavy, az egykori óturai birtokos, s akinek személye keretbe foglalja a családregényt.

E képek a könyv külső borítóján meg is jelennek, vizuálisan is tükrözve az 1900-as évek eleji Sopron mindennapjainak hangulatát.

Mert hol is játszódhatna máshol ez a Sámson Klára, a közelmúltban elhunyt, közkedvelt, s a szerző által különösen szeretett magyartanár emlékének ajánlott regény, mint Sopronban. Ott, ahol Zentai László gyermek- és ifjúéveit töltötte, s ahová negyven év után ismét hazatért.

Könyvét tehát soproni szemmel és szívvel lehet olvasni, annál is inkább, mert a helyszínek megválasztása, az egyes szereplők útvonalának lefestése szinte a város egy részének térképét kínálja. Ilyen, ma is létező helyszínek például a Sas tér, a

Szentlélek templom, az Erzsébet utca, a Deák tér, a Széchenyi tér a Legnagyobb Magyar szobrával, a Perkovátz vendéglővel, a Kaszinóval vagy éppen az orsolyita és a domonkos rendházzal, a Várkerület, az Ikva-híd, a Dorfmeister utca, a Károly-kilátó vagy éppen a Muck...

Esetleg a régiek emlékében még élő kereskedő, cukrász dinasztiák sora: Hoffmann cukrász, Lobi bácsi (Lobenwein-család), a fényképész, a Reisch-család... Azután azok az épületek, amelyek már vagy funkciót váltottak azóta, esetleg elpusztították a bombázások, vagy a régi nevükön nevezik őket, de azok is, amelyek szervesen meghatározzák Sopron arculatát. Ilyen többek között a hajdani zenetánoda a Russ villában, az Evangélikus Teológia és a Tanítóképző, a reál gimnázium vagy az evangélikus líceum (egyébként ez utóbbi a szerző alma matere), a Szent Lélek, a Domonkos és a Szent István templom, a Julianeum, és ide tartozik a Selmezbányáról Trianon után átmenekült bányászati-kohászati-erdészeti akadémia (ma többek között az egykori óvónőképzővel és a később alapított közgazdasági karral alkotja a Soproni Egyetemet), vagy éppen a híres 48-as laktanya...

A cselekményszövés kapcsán megelevenedik Sopron a maga valóságával: a mindennapi élet zshivaja, forgataga, az akkori város jellemző figurái: kereskedők, papok, varrónők, úri hölgyek és felsőbbrendűnek tartott urak, a bölcsész- és teológushallgatók, az akadémisták jellegzetes viseletükben, a grúbenben és a waldenben. Él a város, szép és napsütéses, a fényképeken látható pillanatait valamint az írói gyermekkortól kezdődő élményeket és érzéseket megszépítő emlékképek-ből megjelenő arcát mutatja.

Önmagában ez a felsorolás mutatja, hogy ízig-vérig soproni helyszínről könyvet tart a kezében az olvasó, mely olyan ember tollából született, aki nem csupán ismeri, de szereti is szülővárosát. Hiszen hiába jelenik meg egy villanás erejéig Ótúra, az ingolstadti hadifogolytábor, Bécs, Budapest, Sopron, mint helyszín erőteljesen és meghatározóan ott van a mindenkor jelenben és az író szívében. Annak ellenére, hogy a zárószóban, amit a szerző Utóhang(olás)nak nevez, malíciózusan megjegyzi: Sopron „*már nem az a város, amelyet négy évtizede elhagytam. Magas szakmai és közéleti körökből zuhantam vissza oda, ahonnan elmentem. Az őszintén szeretett szülőváros pitiáner acsarkodásai közé. Mégis szeretem, mert 70 év fölött illik szeretni az emlékeimet, az őseimet, a barátaimat és az ellenségeimet – a rosszakaróimmal együtt*” (223. p.).

Ez a szeretet és megbocsátás lengi be a családi történetet is, hiába az egykor nemesi (Mátyás királytól kapták a kutyabőrt) rang, a dzsentrí sorba süllyedt, majd a polgári, dolgozó réteghez kapcsolódott család „csirkefogó” tagjai sem csak gonoszok és rosszak. Egyszerűen emberek, akik képtelenek változni, s szenvedélyeik miatt csúsznak lefelé a lejtőn, mint Alexander, aki Bécsben gesztenyesütőként tengeti utolsó éveit.

De nem csupán az ükapa és a nagyapa kártyaszenvédelye okozza családjá hanyatlását, hanem az a szerencsétlen és borzalmakkal teli kor is, mely a vörösteror és az I. világháború szörnyűségei után a feldarabolt és idegen kézbe került szülőhaza magyarjait menekülésre kényszeríti. A Galbavy nemesi família egyik percről a másikra kénytelen otthagyni birtokát, a cseh megszállók miatt, s csupán néhány bőrdny holmit tudnak magukkal hozni: a legszükségesebbeket. Azután a II. világháború végén, az 1944-es bombázás idején, mely Sopron véres dátuma, a nagymama és Otília tanti is életét veszti.

A szerző az ingolstadti amerikai hadifogolytábort sem idealisztikusan mutatja be: ott is vannak visszaélések, a foglyok élelmezése is esetleges, s csak az jár jól, akit gazdaságokba helyeznek ki, hogy az onnan hiányzó férfimunkát elvégezzék. A háború tehát a harcolókat és a polgári lakosságot is meggyöttri. Még fel se ocsúdnak, szinte még meg sem ölelik a frontról vagy a táborokból visszatéró szeretteiket, egy újabb kor köszönt a Galbavy családra.

A gyermekek a háborús sokk után leginkább a következő politikai éra szenvedő alanyai: a horthysta katonatiszt semmi jóra nem számíthat, a négygyermekes asztalosmesternek pedig a műhelyét veszik el a „*nép nevében, a népnek... Ma is ott árválkodik betört üvegű ablakaival*” (193. p.).

Egy olyan században élnek a családtagok generációról generációra, amely maga is fokozatosan süllyed az erkölcsi, emberi méltóságot elvesztő pokolba. Részben oda, ahol titokban kell megtartani az egyházi esküvőt, ahol '56-ról hallgatni kell, ahol a félelem és a „*kuglifejű szónok*” (Rákosi) uralkodik, ahol a ház előtt váratlanul és minden valós indok nélkül megállhat a „*nagy fekete autó*”, s amit a szerző egyszerűen, de kifejezően csak „*vörös kuplerájnak*” nevez, ami „*aljas kor, amelyben egyszerre lehetett valaki cinkos és áldozat*” (223. p.)

Ez az a kor, amelyben a lángelelű fiatalok vagy forradalomról (a szovjet katonai emlékmű felrobbantása), vagy csupán az életben maradásról álmodoznak. Gyakran az ifjonti látásmód és a barátságba vetett hit, illetve a naivitás nem érzékel sokat, pedig az akkori élet sunyi megalkuvásokról szól. Ennek lesz részese az idősebb Galbavy lány fia, ifjabb Neményi János, akit vörös szakállú barátja akaratlanul szervez be, majd rúgat ki a kíméletlen politikai gépezetből.

Az első pillanatban családregeynek nevezhető könyv a történelmi korszakok bemutatása mellett alkalmat ad a belső kalandozásnak, így lelki kalandregénynek is tekinthetjük. Hiszen a tettek mögött gyakran ott van a szenvedély, az eltökéltség, a kékvérűség mint identitás, ami mind meghatározza a szereplők viselkedését, tartását vagy megalkuvását, s sokszor belső vívódásokra, lelkipurdalásra vagy éppen önfelmentésre ad okot. Ezeket hol apró jelzésekkel, hol mély filozofálással mutatja be a szerző. És ez az önvizsgálat a mesélőt sem kerüli el. Nem csupán ellentétes karakterei megjelenítésében, hanem saját sorsának felidézésében is jelen van.

Rámutat az emberiség általános gyengeségeire, és szűkebb körben a hazánkban működő politikai diktatúra idejére, amely alatt volt, aki „építeni akart. Sok száz-ezer emberben felépítette a reményt, a szeretet és az odaadás örömét. Százezreknek adott, hogy valamit is visszakapjon a becsületéből. Adott, mert *adni = kapni. Vezekel a saját elkövetett vagy el nem követett vétkeiért*” (210). Mások „*állatias ösztönöktől vezérelve, csak magukkal voltak elfoglalva (...). Kisded játékaikkal szórakoztatták magukat, bosszantották egymást, pedig másként is alakulhatott volna az egész emberiség ontológiai fejlődése*”(211. p.).

De bármelyik utat is választotta valaki, a vége a halál utáni elszámolás – vallja a szerző. Ahogy azt is, hogy a történelem kerekét ugyan az ember forgatja, hiszen az embert a Teremtő szabad akarattal ruházta fel, s talán ebből fakad, hogy mindig lesznek olyan karizmatikus, de bűnösen gonosz vezetők, akik békétlenséget, véres háborúkat hoznak...

Nem véletlen a család kapcsán, de az emberiségre általánosan kiterjeszthető gondolat: „*nem tudják még, hogy milyen az egyenesnél még egyenesebbnek maradni*” (218.p.)!

A morális tartalom és az abszurdítások adta kérdésözön mellett a múlt után a jelenre is rátekingt a szerző, amely vészes globális jövőt vetít előre: „*A komiszabb idők még ennél is komiszabb demokráciát hoztak. A szabadelvűség sunyító isten-tagadását a XXI. században, amelyben mindent elönt a szenny, a mocsok, az emberi és gépi szemétség, meg az ifjú Naményi Jánoshoz hasonló ostoba naiv lelkek lelkesedése...*” (209. p.).

Ha Zentai László regényét a stílus és a hangvétel oldaláról közelítjük meg, akkor ugyanazzal a kívülről, könnyed írásmóddal találkozunk, mint korábbi regényeiben. Eredeti hangvétele olykor humoros, olykor filozofikus, s minden részletet átleng a szeretet és a megbocsátás. A derű. Ez az, amit a világegyetemben oly’ kicsiny ember a hitből és bizalomból fakadó legfőbb kincsének tarthat. Ez az, amit az olvasó tanulságul levonhat a göröngyös utakra tévedt vagy kényszerített szereplők szeretettel bemutatott hányatott életéből.

És ezen keresztül érthető meg, hogy a sokszor legazemberezett von Alexandert nem ítéli el (a vádakát más szereplők szájába adja), csupán szeretettel szemléli, megbocsát, s ezért is nevezi „csupán” csirkefogónak.

Az olvasó, aki kezébe veszi Zentai László legújabb regényét, ne könnyű nyári olvasmánynak tekintse, bár a szerelmi szál itt sem hiányozhat, hanem a történelem mögöttes jelentését megértve álljon meg egy pillanatra az olvasásban, s tekintsen a saját életére...

(*Civil Flotta Kiadó, 2022*)

Vadász János

Egy garabonciához

(Konczek Jóskának)

horgas-örömmel károg a varjúcsapat
rút torkoktól visszhangos az erdő – de így
szól Mátyás a tizenharmadik apostol

lásd gyermek hó harsan s nem roppan a jég
a gyémánt-tél közönye mégis elhussan
szekercém örökös tavaszba tör utat

vagyok Jégtörő Mátyás érted kiáltom
süss fel nap! téged óv övez jó tudásom:
a lét örök az élet szent élni öröm

Egy büsztre

Seneca tokája vérbő ajka
tömpe orra felett sas tekintet
tündöklő bátor homlok uralja
a fejet – szelíd lázadó élet

szít így lélekerőt erényt hitet
s tanít: nem haszontalan a lét
izzása – remény élteti szíved
okos rend égi méltósága véd

amíg tántoríthatatlan állsz ki
a zsarnokokkal szemben szabadon
tenger fájdalmunk ellen keresni

a béke dús ösvényét – konokon
küzdve szárnyas időnkben fellelni
utunk – addig meg nem öl e vadon

Hazám

hóvirágillatú szelíd haza sohase voltál
minden csupa vér sár kín évezredes honfoglalás
írástudatlan középszer se benn se kinn
mindig bent is kint is keresztény-pogány
ólomtól süket tüzes trónos keréketört karón nyakas
királygyilkos és vadszabad royalista republikánus
kinek csak gond a gondolat és áruló gyenge a kiegyező
igricet krónikást író tudóst lélekben testben egyaránt
megnyomorító száműző minden magvetőd megvető
igazadban is vesztes jóra szomjazóid lebunkózó
ne fogadj szívedbe – benned vagyok
rettenthetetlen ólomkatona

Végül

engem már nem köt a rög
mezítelen tar síkon állok
tiszta szívvel jövőt kiáltok
engem már nem köt a rög

van irgalom *tünde fény*
a lelkem s tudom szeretni
jó – teremni törvény s hinni
van irgalom *tünde fény*

nem pille-szárny a remény
öröm – az igaz szó erőt ad
nap föld víz levegő s új mag
nem pille-szárny a remény

Cséby Géza

A vers hatalma

(*Ultósó Vadász János Ikervers című kötetéhez*)

Átgondolt, a költő többszörös rostáján túljutott, jelentős verseket tartalmazó kötetet vesz kezébe az a tisztelt olvasó, aki Vadász János könyvét választja.

Az öt fejezetbe illesztett versek, mint „cseppben a tengert”, mutatják meg azt a sajátos költői világot, különleges teljességet, amit a szerző nagyobb lélegzetvételi opusában foglalt össze számunkra. Egy életen át ívelő pannó bontakozik ki verseiből, amely pillanatok és évezredek át jelenvaló, örök emberi álmokat együtt foglal magába – a gondolatokat, érzéseket vonzóan, lelket-érintően jelenítve meg.

A kötet szép, saját zenével rendelkező, élő szóban is mondható, érett versekben összegzi mindazt, amit a költő a vers lényegéről, értékéről, létezés-módjáról, szükségességéről vall. E felfogásban a vers hatalommal bíró érték, amely a világ, s benne az emberi élet jobbítását, gazdagítását szolgálja. Hatni kíván, s képes is hatni a mindennapi életre úgy, hogy túlmutat azon.

A feltoluló gondolatokat, érzelmeket a költő, sokszínű formavilágán átszűrt helyzetjelentésekbe, tudósításokba tömörítve, a rá jellemző feszes, pontos, rövid sorokban tárja elénk:

*arcom arcod mellett
hajnalodik*

*a sebek alvadnak
varasodnak*

*szemeink közt
szögesdrótháló
hajad*

(*Helyzetjelentés*)

A pillanatnyi benyomás-szülte vers persze itt is – akár a kötet többi versében – több mint „helyzetjelentés”, mert a sokkal fontosabbra, a pillanat örökké tartó és megtartó erejére irányítja rá a figyelmünket. A szavakban ott él a lényegre törő jelen, amely gyakran megmásíthatatlan, s nem is biztos, hogy szükséges, fontos a megváltoztatása. Sőt! Máskor azonban – s innen a lét, benne a költő verseinek ikerkettőssége is – szinte kötelez minket a változtatásra, a változás követelésére.

A kötet indító verse a *Fotográfia*. Ebben „*egy kisfiú szalad feléd a réten / gesztenyebarna kerekfejű loboncos*”, a jövő bizodalmaiba vetett hit sugallatával. Még gyermek, de benne már a kezdetektől fogva ott van életének megannyi reménysége, hite, sikere és buktatója. Nem tagadható, hogy ez a gyermek maga a szerző, aki életének számos, megélt pillanatát, drámáját és örömét sűríti e könyv verseibe. Önfegyellemmel, kerülve a bőbeszédűséget, önkritikával szelektálva, tisztán és őszintén, csak azokat a verseket, élet-pillanatokat mutatva meg, melyek úgy személyesek, hogy azon túliak is egyben, s mélyebb, tágabb összefüggésekre nyitják rá a szemünket.

Költészetéről vallja, hogy azt a gondolati, képviselési, politikai lírai irányt érzi magáénak, amit elsősorban Balassitól, Rimaytól, Berzsenyitől, Kölcseytől, Petőfitől, Adytól, Radnótitól, József Attilától tanult. Ezt a költészetet kívánja tovább vinni, s tehetsége erejével – az ezredforduló, s a 21. század költőjeként – továbbfejleszteni. Ez szellemi kötődése, iránya is egyben. S önálló, saját hangon megszólaló versei bizonyítják, hogy nála szó sincs e költők gondolatiságának, stílusának átvételéről. Versei a magyar lírai út egyik lehetséges, szerves, hiteles folytatását jelentik századunkban.

A felsorolt költők közös jellemzője – az emberi méltóság, az igazság, a fejlődés, a szabadság, a tiszta szó képviselése mellett – hazájuk szeretete. Költőnk verseiből is szembe öltik azonnal az általa vallott hazaszeretetet. Ez azonban nem a „lobogós”, nem a „kokárdás” kötés, hanem a hazával felelősséggel és hűséggel való együttélés. *Hazám* című versének kezdő sora „*hóvirágillatú szelíd haza sohase voltál*”, keserű költői felismerése nem rendíti meg, mert érzi, tudja és – másként, mint József Attila tette – dacosan, fájdalommal, személyes bizonyosságával mondja: „*ne fogadj szívedbe – benned vagyok / rettenthetetlen ólomkatona*”. Tudja, bár már sokszor leírták, elmondták és vallották, hogy haza csak egy van, még akkor is, ha olykor mostohának érezzük. De azzal is tisztában van, hogy hamis, pillanatnyi érzés lehet csupán a keserűség olykor minket megcsaló képzete. Mindezzel szemben élnek – figyelmeztet az *Álmok* című versben is – az emberségben megtartó példák, értékek és cselekvések, azokra kell figyelnünk.

A nagy hazának része a szülöttem föld – egy falat világ. A *Hazaversben* írja: „*vas megye őrség szalafő pityeszer / a kástu mellett piros almafa / mögötte az ország*”. A falvak, a boronaházak, s azok az emberek, akik „*őtemberes pálinkát koccintanak rá és köszöntenek Istent, hazát*” – úgy érzi – az ő vérei, belőlük táplálkozik, merít erőt, és olykor megnyugvást. Ezért mondja a vers záró szakaszában: „*vagyok szikkadó kenyér békeidő / konok méltóság jó földbe vetett / hit – hűség tehozzád*”.

A költő az emberi élet megannyi stációját meg- és átélte. A szerelem, a szeretet és a testi-lelki teljesség meghatározó élménye erőteljesen rajzolódik ki munkásságában (*Szerelemdal, Rondó*). *Fohász a teljességért* című versében kiáltja, parancsolja, könyörgi a lét számára egyetlen elfogadható megoldását:

*üvöltöm – a lélek-fény még szabadon ég
a szívemben – könnyörgök ölelj magadba
s szerelmed add örökbe! a társam légy*

Olykor azonban meghatóan törnek elő a lemondás pillanatnyi gondolatai, amint azt *A vers halála* című rövid, feszes versében olvashatjuk: „*elhagynak mind / a látszatok*”. Emlékek, békés, pipafüstös este borul a költő világára. A csendes – látszat szerinti – megnyugvásban azonban ott feszül e lét szükségességének megkérdőjelezése is:

*de a zöld-fekete földre közönyt hint a fehér ég
s te már tudod: a szép nem igaz az igaz nem szép
létünknek nincs harmóniája*
(Balatongyörök)

Teremtés

kettétört gyöngyök himnusza
(Az idő szerkezete – részlet)

Nem ez a mély keserűség Vadász János meghatározó világa azonban, mert ő mindig lázad, s a jövőt igenli verseiben. Hitelesen, erőteljesen. Ez az emberi tartás mutatkozik meg már a *Kórházi levél 1966-ból* című versében, s ez a politikum, „lá-zítás”, a változtatás akarata jelenik meg az *Utcaseprők himnusza*, az *1998 tavasza*, vagy a *Zsoltár*, az *Óév-Újév* című versek mellett az alábbiakban is:

de mi tudjuk

*szikkadó közönyök óarany őszeiből
jégbéklyós kristály-teleiből
szabadulva*

*a világ meggörbült
gyémánttengelyét
kiegyenesítjük
mégis*

egy új tavaszig

(Lázadó ifjúság)

*ám ha mi nem engedjük
a sunyi kint uralmát
tovább sokasodni*

*tiszta jó erőnk a mélyből
újrateremt felszabadít*

*s kezdhettünk mindent előről
(A mélyből)*

A költő a körülötte lévő világ tükrözte tényekkel, igazságtalanságokkal, mély el-
lentmondásokkal, azaz, a „napok hordalékával” helyzetjelentéseiben, tudósításaiban
sorra ütköztet minket (*Koldus, Nincs bocsánat, Számvetés*). A társadalomban meg-
lévő drámai feszültségek sokaságát, az ember-ember közötti kapcsolatok változásai-
nak összességét, s végezetül, magát az embert: örömeivel, gondjaival és tragédiáival
együtt. Ugyan számára is kedves és földmeleg a meglegelni vágyott mindenség:

*nyárfasor kapui nyílnak előttünk
csecs-meleggel csalogatnak a földek
nedves por lepi izzad az arcunk
nap tüze röpteti futásunk*

*a mindenséget ölelnénk lankadatlan
(Lázadó ifjúság)*

Mégis, tudja – ugyanebben a versben –, hogy „kimért időnk abroncsa szorítja
szívünk”, mert „parancs-szél lököd előre / zárt utakon hajigál idomít / könnyeket
perget szemeinkből / éhség szomjúság nyomorúság”. Amiközben a teljesség látta-
tásának igénye a legfontosabb számára, a remény, a megújulás, az új tavasz szinte
mindig felsejlik a költő vágyott jövőjében (*Remény*).

A szerzőnek nincs kétsége afelől, hogy „élünk / napakarattal / s meglásd
friss-erővé / szüljük / a jövőt” (*Utcaseprők himnusza*). Még akkor is, ha a világ
tébolyult háborúkat vív. A költő verseiben az elérhető jövőt jelentő békét hirdeti,
a belső és külső békének a megteremtését kívánja, sokszor az ellentétes pólusok
megmutatásával is (*Ikervers, Egy büsztre, Végül*), vagy az alábbiak szerint:

*döbbsen állok felette s eszmélek –
alattam e mosolygó fejben immár ötezer éve
én álmodom rendíthetetlen a békét
(Egyiptom)*

*körbekeríti éj-zöld erdő
egyedül áll vérpirosan
haldoklik a háztető*

....

*sorsa betelt parázslík mégis
Főnix-varázsos új reményt
éleszt lelkedben – békét
(Háború)*

A kötet *Groteszk* címet viselő fejezetének versei bizonyítják az irónia, a színe és visszája világ láttatásának, s nem utolsó sorban az önirónia kontrolljának a szükségességét (*Élet-halál-játék, Koncert-fricska, Idill*).

Könyve utolsó, *Nembúcsú* fejezetcímmel ellátott versfüzérében számára fontos embereknek állít emléket a költő: Édesanyjának, Szabó Imre, Gyimesi László, Birtalan Ferenc költőknek, Ferenczi Fischer László, Szerdahelyi István irodalomtörténészeknek, Benedek István Gábor és Kertész Ákos íróknak. S ezt is úgy teszi, hogy a versekben örök érvényű üzeneteket közvetítsen a küzdelemről: „*minden ígás hatalom ellen szabadon / míg a szív jó uralma értünk ki nem áll*” (Birtalan Ferenc), avagy a halállal szemben: „*aki itt állsz most / s hallod lázadó hangom tudd / míg él benned az ének élek*” (*Sírfelirat*), végül pedig (*Haláltánc*) „*az örök körforgásról*”. Hiszen mindannyian – elmúlásuk ellenére – velünk maradnak gondolatainkban és a szívünkben, nem búcsúzunk el tőlük.

A kötetet záró, keretbe foglaló verscíme önmagáért beszél: *Summa*. Helyzetjelentés, végső konklúzió, üzenet, összegzés. Egy-két szavas sorok, azokból sem sok, összesen kilenc. Az élet, benne a történelem, a költői lét summája:

*végül
boldog vagyok*

*csak a zápor
állít falhoz
embereket*

*élhetek élek
élünk*

*európa
mocskos poharában*

Vadász János költői világát a tiszta, láttató képek, a gazdag jelentés-tartalom, a versek ritmikájának változatossága, a versformák váltakozása, sajátos látásmód, stílus jellemzik. Érdekes megismernünk, gondolkoznunk rajta, megjegyeznünk.

Az *Ikervers* esszenciális jelentőségű, a mai magyar irodalomból kiemelkedő könyv, amit minden olvasónak jó szívvel ajánlok a figyelmébe.

(A szerző irodalomtörténész, PhD, műfordító, költő)

fotó: Gergely Gábor

Deák-Sárosi László

A pozsonyi csata, 907 (eposz, részlet)

50. ének: A frank hajóhad felgyújtása

Amíg Tarhos s Árpád megvívták a csatát,
Közben Tétény kétszáz harcossal s egy tucat
Málhással elindult nyugati irányban.
Még a Nap nem bukkant keleten fel éppen,
Mire meglelték a Duna vizén álló
Frank hajóhadat nagy készülődés közben.
Értesülhettek a magyar támadásról,
Mivel sürgés-forgás hallatszott felőlük,
S egyik-másik éppen felszedte a horgonyt,
Több hajóról pedig csónakok indultak
Északi part fele tele harcosokkal,
Fegyverekkel és jó adag elszántsággal.
Tétény harcosai kioldva a málhát,
Tüzet csiholtak a száraz tapló fölött,
S amint lángra kapott, nyilakat gyújtottak.
Célba vették gyorsan mind a csónakokat,
Majd a hajókat is, megfontoltan, sorra.
Tüzes nyilaikból nem sok tévesztett célt.
Lángra lobbant minden hajó, bárka. csónak,
Meggyulladt a frankok pajzsa és ruhája,
Maguk pedig tüzet torkukból okádtak.
Nappali fény áradt sugárban a partig,
Megvilágítva a menekülők arcát,
Amint a tűz és víz közül választottak.
Kik a vízben leltek menekvést, a nyilak
Meglelték őket is, s ki a hajón maradt,
Vaktában löhetett már a sötét partra.
Sieghard herceget is hajóján lepték meg
Égő nyílzáporral, aki esztét veszített
Harcosoknak szórta meddő parancsait.
Sieghard felemelte kezét, s ekkor egy nyíl
Árbochoz szegezte ingét, lángra gyújtva,

Vergődött soká, míg kiszabadult végre.
Padlóra vetette magát, forgolódott,
Előbb a deszkákon, majd nem érve célt így,
Páncélját ledobva vízbe ugrott gyorsan.
Mintha jeges lébe vagy épp lobogóba
Csobbant volna, rémült fejét úgy kapkodta,
S úszott több bajorral át a déli partra.
Veres kakas ahogy felfalta a vízen
Minden mozgó s minden élő maradékát,
Kihunyt a Tétényék által rakott tűz is.
Ám akkor egy rejtett oldalágból hajó
Siklott ki a Duna sodrásán nesztelen,
Méretes volt, akár tizenöt lóhossznyit.
Azt remélte talán kapitánya, egy frank,
Hogy elrejtik őt a fák s az éj sötétje,
S eljut így a Morva torkolatáig is.
Mégis észrevette őt a magyar csapat,
S Tétény két harcosa még nesztelenebbül,
Kiúszott víz alatt, oldalt és elébe.
Egy-egy fokost vittek övükre kötözve,
S lebukva a hajó aljához, egy deszkát
Felfeszítettek, a víznek utat nyitva.
Nem volt nagy roppanás, fel se tűnt a hajón
Lévő harcosoknak, csak amint a habok
Nyaldosni kezdték a fedélzet deszkáit.

51. ének: Üldözők és menekülők

Mikor nem maradt már Luitpold hadából
Egy fia lélek se, Jelek parancsára
Visszavonultak a gázló irányába.
Megpihentek kissé túl a déli parton,
Mevártak egy fürkészt s híreit: mit tudni
Itt, a római út mentén a frankokról.
Sorolta a fürkész híreit Jeleknek:
„Kétnapnyira Hatto serege fegyverben,
S feléjük tart három csata maradéka!”
Ki bírta még szusszal kétnapnyi küzdelem
Után itt, a magyar győztes seregünkben,

Jelek besorolta két töménnyi hadba.
El is indította azon nyomban őket,
Nyugati irányban, hogy elszámoljanak
Hatto érsekkal és Lajos királlyal is.
Siegward kievickélt nehezen a partra,
S néhány harcosával ahogy bírta, futott
Közelben a parti, titkos őrhelyükig.
Őrei nehezen ismerték meg őket,
Kik alig hittek a szemüknek s fülüknek:
„Siegward herceg vagyok, elégtek hajóink,
Felgyújtották a gaz magyarok nyilakkal,
Meneküljünk mind az Ennsig s akár tovább,
Veszélyben van Lajos király serege is!”
Ezt a beszédet már értették az örök,
Tartaléklovakra szálltak mindannyian,
Némelyikre ketten, s vágára hajszozták.

Bertha Zoltán

Nemzeterősítő hőseposz

(Deák-Sárosi László: A pozsonyi csata, 907)

A több hullámban zajló magyar honfoglalás Kárpát-medencei nemzetalapító, apostoli királyságot teremtő maradandóságához a korai honmegtartó hadi erőfeszítések sikerei is nélkülözhetetlenek bizonyultak. A 907-es pozsonyi csata hosszú távra biztosította Árpád törzseinek, népének történelmi létfolytonosságát, a honszerző (vagy honvisszaszerző) magyarok országépítő törekvéseinek a kiteljesedését – mintegy a honfoglalás szentesítését. Ez a csata tehát történelmünk egyik legfontosabb, sorsdöntő eseménye, amelynek máig tartó eredménye, hogy mi, magyarok több mint ezerszáz év után is a Kárpát-medencében élünk. Ezzel az eseménnyel fejeződött be a (második vagy többedik) honfoglalás, és e győztes csata után mintegy 123 évig nem lépett idegen, hódító katona magyar felségterületre. A megtelepedés és az évszázadokra berendezkedő, felvirágzó honalapítás és életteremtés különleges szellemi, lelki, vitális energiákat kellett, hogy mozgósítson. Ezek a mai szemmel csakis káprázatosnak tekinthető képességek olyannyira fényesen mutatkoztak meg az első századokban, hogy azok a rendre túlerőben lévő korabeli és későbbi ellenségeink meghökkenését, megütközését vagy fájdalmas ámulatát is ki tudták váltani. „A sagittis Hungarorum libera nos, Domine!” – könyörögtek-sopánkodtak a nyugati ellenerők és nagyhatalmak, látván és tapasztalván a magyarok kivételes harcászati gyakorlottságát és leleményességét.

Ennek a népvándorlás kori forrongó, háborgó időszaknak volt az egyik kicsúcso-sódó eseménye az a pozsonyi csata, amelynek során a magyarság önvédelmi küzdelme korszakos sikert ért el, mert a rátámadó külső nyugati birodalmi (frank, bajor, szász, sváb) hadakat sikerült visszavernie, sőt megsemmisítő győzelmet aratni felettük, a magyarokat kiirtással felérő „kiűzési”, „eliminálási” haditerv ellenére. IV. Lajosnak a „sötét század” egyik álkeresztény bábapája, III. Szergiusz által támogatott rendelete szerint „csupán bajor felségterületről” akarták kiszorítani magyar eleinket („*Ugros Boiariae regno eliminandos esse*”), de a Frank, majd a Keleti Frank Királyság Nagy Károly avarok elleni rablóhadjárata óta igényt tartott az ellenőrzésük alá volt Pannónián kívül a Dunától és a Tiszától keletre fekvő területekre is, ezért volt a támadásnak a célja több, mint a kiűzés. A Pozsonynál aratott győzelem, ez az óriási jelentőségű történelmi tett, ez a diadalmas honvédelmi triumfus legalább olyan nemzeti önérzet-szilárdító hatással kellene, hogy befolyásolja a magyarság historikus identitástudatát, mint a jó félévezreddel későbbi győztes törökverő viadalok Nándorfehérvártól Egerig. De hogy ez nem következett be, annak oka a

történettudományi ismeretek hiányosságától az utóbbi évszázadokat hódoltságban, idegen uralmi elnyomatásban átszenvedő magyarságot lelkiekben-szellemiekben is sorvasztani igyekvő igen eredményes, kiterjedt külső és belső önelidegenítési, hungarocid stratégiákig számtalan kártékony jelenségben kereshető. Napjainkban élénkült meg valamelyest és örvendetesen a pozsonyi csata iránti figyelem, olyannyira, hogy az a magyarságkutatás és a hungarológiai érdeklődés egyik központi elemévé emelkedett. Terveznek róla többféle ismeretterjesztő filmes alkotást készíteni, gyarapodó számban írnak róla elbeszéléseket, esszéket, értekezéseket (sőt, legalább négy regényben is feldolgozták már, amelyek közül az egyik legújabb és legsikerültebb Bakacsi Ernő: *Árpád álma* (2020), egy igazán élvezetes-lendületes prózamű; amely „fordulatos, részletes, de mégis követhető cselekménnyel” „emberi közelségbe hozza a kort” (Deák-Sárosi László, *Agria*, 2020/4.); s amelynek fő üzenete, hogy „a magyarság megmaradása csakis egységben, egyet akarásban képzelhető el” (Oláh András, *Agria*, 2020/4.); de említhetjük Cey-Bert Róbert Gyula *A pozsonyi csata* (2013) című művét is, vagy Benkő Lászlóét, szintén *A pozsonyi csata* (2019) címmel – vagyis a közérdeklődésnek ha talán nem rögtön a fókuszába is, de legalább a látókörébe bekerülhet ez a magyarság történelmének sokáig szándékosan elhallgatott dicsőséges fejezete. Az eltitkolás, az elbagatellizálás oka nyilvánvalóan a magyar nemzeti önbecsülést eltipró, gyarmatosító törekvés; Czakó Gábor szerint is, mivel a honfoglalás eseménysora e „legnagyobb ütközettel, a pozsonyi diadallal tetőzött és ért véget”, ezt „kellett kiradírozni a nemzeti emlékezetből” – nehogy a modern kori nemzeti önérzetet is táplálhassa azzal a ténnyel, hogy a régi magyarok milyen fejlett társadalmi és hadipolitikai szervezettséggel bírtak. És nehogy rádöbbenjen az (akkor még) magukat kereszténynek nevező nyugat-európai hatalmasságok képmutató önzésére és rabló-kolonizáló könyörtelenségére. Hiszen a pozsonyi akció célja, feladata sem más volt, mint a magyarok „fölszámolása, kiirtása a Kárpát-medencéből”; „egyenesen nemzetünk megsemmisítése” (Czakó Gábor).

De hogy a minderre leleplezőn rávilágító, s ezzel a magyar öntudatot restituáló – és ugyan még manapság is nehezen meginduló – szellemi tendencia mégis folytatódhassék, annak a küzdelemnek az egyik vezéregyénisége Deák-Sárosi László, a kitűnő költő, tudós irodalmár, kultúrtörténész, filmesztéta, kritikus, esszéíró. Aki nemcsak az egyik legkiválóbb szakértője témának, hanem unikális alkotómunkáival aktív részese is a valahai események mai átélhetővé tételének – mégpedig különleges művészi teljesítményeivel. Egyrészt egy megvalósításra váró élszereplős filmforgatókönyvet állított össze a csata előzményeiről és lefolyásáról – s azután egy még kiemelkedőbb vállalkozással valódi modern epopeiát, grandiózus hősi nemzeti eposzt írt a korabeli történelemsokról. A dicső magyar múlt és honfoglaló eleink eddig alig megbecsült fegyverténye méltó epikai, nagyszabású műnemi formát nyert – s így mintha Tinódi Lantos Sebestyén, Zrínyi Miklós, Gyöngyösi István, Vörösmarty

Mihály, Arany János vagy az „éposz-katedrálisokat” emelő Juhász Ferenc nyomdokán járva kerekedett volna ki ez a rendkívüli hozzáértést, történelmi anyagismertet, historikus empátiát, műfaji-verstani gondosságot, egyszerre tömör és csiszolt felidéző-megjelenítő erőt tanúsító és összesűrítő bravúros műalkotás. A verses elbeszélő költemények műtípusában a krónikás-históriás hosszú-énekek egyedülálló tüneménye (pontosabban annak irodalom- és szellemtörténeti értelemben jellegadó, jellegmeghatározó vonulata): voltaképpen irodalom- és műfajtörténeti, történeti-poétikai kuriózumszerűség az egyetemes európai, sőt világirodalomban is. Valamifajta esztétikai „hungarikumnak” tekinthető az epikus költészet (vagy epiko-lírai hősköltészet) e válfaja – a magyar nemzeti irodalmi paradigmához organikusan hozzátartozó, sajátos jelenségnek, ősi eredetű veretes, patinás, artisztikus alakzatnak. Deák-Sárosi László tehát a páratlan történelmi témához ugyancsak a magyar kultúra nemzeti sajátosságaiból autochton módon származtatható, archaikus és időtlenül mindig aktuális – miközben a világkultúra legegységesebb és aboriginális mintáihoz is szervesen kapcsolódó – művészi keretet rendelt hozzá, s ezzel a magyarság eredendő élet- és kultúráteremtő, egyben a nagyvilág számára is erkölcsi példát adó géniuszának halhatatlanságát egyaránt szuggesztíven kisugáratva nagyszerű művéből.

A markáns és klasszikus eposzias szemléleti és stiláris alakzatok, kellékek, költői és drámai elbeszélő és megjelenítő mintázatok, hangnemi és szerkezeti vonások mutatis mutandis művészi nyomatéka és többlete: mind-mind e színes, sokrétű, mives remeklés egészének emelkedett összhatását fokozza. Invokációnak, propozíciónak vagy expozíciónak feleltethető meg az eposzindító dicsőítő ének, s azután az rekonstruált események előadása, a ragyogó kimenetelű csatát megelőző szövevényes – és zűrzavarosan háborgó – történések aprólékos meglevenítése, a helyzet minden kül- és belpolitikai, hadászati, hétköznapi, személyes, sőt érzelmi, családi, szerelmi szálának kibontása, az előzmények minden lényeges mozzanatának számbavétele, az „enumeráció” szerinti kivetítése és elénk festése, a csodaszerű fejlemények fiktív dramatizálása, a heroikus tetőpont, a varázslatos sikerbe torkolló végkifejlet, a lélekisztító katarzis erkölcsi magaslatainak (hiperbolikus magasztosságukban és fenségességükben is) hitelesen (és autentikus hálaadó imádságban kifejeződő) expresszív megérzékítése: külön-külön és együttesen is delejező, lélekemelő összbenyomásban összegeződik. „Magyarok és testvérek! / Dicsérjük az ég és a föld, / Látható és láthatatlan, / Tűz, víz s minden lelkes állat / S nemzetségek teremtmény urát” – hangzanak az első istendicsőítő mondatok, s hogy: „Néktek zeng az ének, el ne feledjétek / Árpádot s fiait, kik nagy vitézségben / És vetélkedésben megóvták honunkat.” S az elokvenciához illő keretesség szerinti befejező hálaének pedig ekként summázza a poema egészéből is megindítón sugárzó üzenetet, a magyar megmaradás himnikus szövegét: „Legyőztük a frankok s szövetségeseik / Mienknél

háromszor nagyobb hadseregét, / Hírmondó is alig maradt, s az is futva. // Leta-
roltuk őket kevély vezérükkel, / Pedig ők akartak minket elűzni e / Földről, ami ősi
idők óta miénk!”, „Magyarok és testvérek! / Üstengrinek adjunk hálát, / Diadalra
vitt most minket / Pozsonynál a frankok ellen. / Győzött velünk most az igazság!
(...) Tudja meg a nagy világ, / Míg csak magyar él e Földön, / Ide ellenség ne jöjjön,
/ Országunk itt fog virulni / Ezerszáz évig és még tovább!” Árpád nagyfejedelem
vezérletével megmentődött „a csodás Kárpátok karéja” övezte Kárpát-haza, s maga
a fejedelem így zárta a népéhez intézett méltóságosan értelmes szavait: „Most pedig
hallgassuk Isten dicsőségét, / S szóljon a tisztelet hangja hőseinkről, / Akik óvják
magyar törzsszövetségünket! // Ne legyen bátor tett s meg hasonlítás, miről / Nem
emlékeznek meg az énekmondóink, / Ahogy tették is ezt, ősi idők óta. // Hitből s
igazságból merítsetek erőt, / S bátor tettekből, hisz nem csak egy pillanat / Mondja
meg, kik vagyunk, magyarok, testvérek!”

A fájdalmas vérveszteséggel is járó csatározás, de a mindennek ellenére szinte hi-
hetetlenül mégis sikeres végkimenetelű küzdelem, az összeforrasztó, tanulságos és
tanúságtevő (Németh László kifejezését kölcsönözve: „nemzetragasztó”), praktikus
és morális helytállás: megható örök példa és mementó. Azonban Deák-Sárosi Lász-
ló hőskölteménye nemcsak a hiteles pátosz húrjait szólaltatja meg, hanem hallatlan
tónusgazdagsággal, változatosan részletező, akkurátus közelképi leírókészséggel,
eseményelbeszélő bővérűséggel képes kiábrázolni például a pozsonyi csata előtör-
ténétét, minden fontos előzményét is, s lebilincselő deskriptív mozgalmassággal,
sugallatos történetstömörítő, látványmegjelenítő valóságérővel érzékeltetni, szem-
léltetni a korabeli Európa bonyodalmas diplomáciai erőviszonyait, a hadakozások,
a csúrcsavaros területszerzési manőverek, politikai-uralmi taktikák, ármányok, vi-
szálykodások végtelen rengetegét. A magyar hadviselések jobb híján „kalandozás-
ként” emlegetett sorozata is ebben az összefüggésben helyezkedik el, és ami az eposz
egyik legfőbb és leghitelesebb mondandója ebben a vonatkozásban, az talán az, hogy
a magyarság a letelepedés biztonságát szavatoló erődemonstráció (elrettetés, figyel-
meztetés) érdekében, illetve kölcsönös hasznosságú nemzetközi szövetségekötések
keretében hajtották végre ezeket a részint zsákmányszerző, de leginkább a saját erőt
felmutató hadműveleteket, hadjáratokat. Az egyes nyugati császárok, királyok, egy-
házi és világi vezérek, tartományi vezetők szívesen kérték a magyarokat a maguk
érdekeinek az érvényesítése céljából, hogy vállaljanak részt ezekben az akcióikban.
A 9–10. század fordulóján legalább négyen pályáztak a római császári címre és hata-
lomra, ezért egymással háborúztak, miközben északon a vikingek sanyargatták a ke-
resztény lakosságot, délen pedig a mórok rendezkedtek be az Ibériai-félszigetre, nem
kis időre. Mindebből pedig az szűrhető le, hogy a magyarságot semmiképpen sem
valamifajta hódító szándék vezérelte, a Kárpát-medencén kívül semmilyen egyéb te-
rületet nem kívántak elfoglalni. Ezzel szemben amikor a nyugati hatalmak – a bajo-

rok által tárgyalásra hívott és álnokul törbe csalt Kurszán fejedelem legyilkolása után – összesövetkezve és kimondottan a bosszúszomjas eltiprás, kiűzetés, kipusztítás szándékával rontottak rá a magyarokra: az igenis aljas agressziónak, erőszakos inváziónak tekinthető. Amely ellenében a modern értelemben is vehető haza megvédése és megmentése a védekező identitás kialakításának és megszilárdításának sarokkövévé: egyben távlatos ősigazságává kristályosodott és nemesedett. Támadás helyett a mitikus és metafizikai gyökerű, lényegű reális önvédelem, önmegőrzés, önrendelkezés elve szerint. Az autonóm nemzetépítés önaffirmációjával. Amiként a huszadik században, az országmarcangoló Trianon után a költő Falu Tamás igei hangzású-zengésű versebe öntötte: „Nem kell nekünk a más folyója, / Nem kell nekünk a mások bérce, / Csak magyar hegy és magyar róna, / Ahogy az Isten rég kimérte. / Nem kell nekünk idegen égbolt, / Egy porszeme sem a világnak, / Csak az kell, ami a miénk volt... / Igazságot Magyarországnak!” (*Magyar visszhang*).

A keleti frank, szász, sváb és bajor seregek 907 nyarán indultak meg Árpád népe ellen, mégpedig három hadoszloppal, két hadtesttel a Duna jobb és bal partján, s egy hajóflottával a folyón. A felderítő, elterelő, bekerítő, hátranyilázó, rajtaütő stratégiákkal, a színlelt megfutamodásokkal, a rendkívül gyors, rugalmas, változatos csapatmozgatásokkal a magyarok – a már addig annyiszor megcsodált fürgé és fortélyos katonai, hadviselési találékonyságukkal – a sokszorosan (legalább háromszorosan) nagyobb, körülbelül százezres létszámmal felvonuló elbizakodott ellenséget lényegében tönkrevérték. A hajókat felgyújtották, s a szárazföldön, mindkét parton is diadalmaskodtak egy váratlan és kifürkészhetetlen éjszakai dunai gázlós átkeléssel meglepve a támadókat. Világra szóló vereséget mértek rájuk. Ezután több mint százhusz évig nem mertek rátámadni az országra.

Johannes Aventinus bajor humanista történetíró az ezerötszázas évek elején jellemzi úgy a győztes magyarok harcmódorát, hogy „gyorsabbak nehéz fegyverzetel felszerelt seregünknel, amikor még azt hisszük, hogy távol vannak, már ott is teremnek”, s nyílzápporral, elsöprő lovasrohammal kerekednek felül. Deák-Sárosi Lászlónál ilyen sorok festik ezt a zivataros harcmódort: „Mint pusztító vihar, tarolt a magyar had, / S mire kardjaikat kivonták a frankok, / Túlvilágra jutott legalább harmaduk”; s szinte halljuk, amint zúgott a „huj, huj”, a mindent elnyelő hangzavar, s benne „szörnyű nagy robajjal magyarok szablyái”, „lovaik patái s azok nyerítése”. Vagy amikor „tüzes nyilaiktól” „lángra lobbant minden hajó, bárka, csónak, / Meggyulladt a frankok pajzsa és ruhája, / Maguk pedig tüzet torkukból okádtak. // Nappali fény áradt sugárban a partig, / Megvilágítva a menekülők arcát, / Amint a tűz és víz közül választottak. // Kik a vízben leltek menekvést, a nyilak / Meglelték őket is, s ki a hajón maradt, / Vaktában lőhetett már a sötét partra.”

A mozgalmasan és lendületesen sorjázó, szinte egymásra torlódó – és filmszerűen vizuális, auditív művészi effektusokkal telített, megragadó szenzuális energiával és

sodróan áradó – jelenetek bősége, epikus, lírai és drámai hatásossága azonban nemcsak a harci események leírásában fokozódik fel, hanem a korabeli hétköznapiak, prófán és szakrális, egyszerű és rendkívüli szokásformák, viselkedésnormák életes színre vitelében is. A szüntelen cselekményesség kiterjed például az állatáldozati rítusoktól az archaikus hitvilág és hitélet, a magyar ősvallási tradíciók számtalan jellegzetes megnyilatkozásáig, a totemisztikus turultisztelettől a sámánizmus, az animizmus (a szinkretikus „tengrizmus”) ezernyi hitéleti válfajáig; a manicheista vagy őskeresztény színezetű magyar mitológia sokféle árnyalataig és jelenségéig. A Teremtőhöz, a telitalálatosan ősi hangzású „Üstengrinek” nevezett Istenhez forduló imádságok, a sólyommadár üzeneteire fogékony álomlátások, az izzón és emelkedetten lelkesítő családi, törzsi, kis- és nagyközösségi szertartások megannyi módzata alkalmat nyújt a leírások etnográfiai, őstörténeti, szociografikus felgazdagításához. A frankok, szászok, svábok, bajorok vezéri udvarába pazar lakomára hívott és orvul megölt Kurszán nagyfejedelem temetését is megrendítő rituálé kíséri: „Midőn a Nap éppen leszentülőben volt, / Aranykoszorút font gyászolóok fejére / És egy szép halomra, ahol körben álltak. // Ott feküdt előttük Kurszán halott teste / Ékes kaftánjában, szablyával, fokossal, / Íjjal és tegezzel, teljes harci díszben. (...) Nagyfejedelmünkhöz négy jó derék harcos / Fehér lovat kísért, legszebbet a kedvenc, / Harcban edzett tüzes paripái közül. // Kál dobját egy tőrré ekkor lecserélte, / Tisztelete gyanánt meghajolt, majd villám- / Mozdulattal a ló piros vérét vette. // Kurszánt ekkor tágas sírjába helyezték, / Lábához e fehér lova fejét, bőrét, / S ki jelen volt, az mind lehajtotta fejét. // Amint vezérünket befogadta a föld, / Szörnyű nagy madarak tűntek fel az égen / S rajuk mögött nyomban suhant a Kék Sólyom.” S amikor pedig néhány évvel később magában a heroikus csatában elveszett vitézeket temették, „Árpád intett ekkor Kál főtáltosunknak, / Ki mielőtt szólott, dobját fölemelte / Tiszteletét téve háromszáz holt hősnek. // Közben meggyúltak a fények az égbolton, / Egyre tündöklőbb lett fent a Csillagösvény, / Honnan a hőseink visszaintegettek.” Elevenen felvillantott életképek, markáns jellem- és eseményrajzok, lüktető helyzetábrázolások dúsítják a különböző társadalmi csoportok, néprétegek, nemzetségek mindennapos vagy ünnepnap, szokásos vagy kivételes viselkedésének mozaikos tablóját és freskóit, a közösségi létezés számtalan területének apró momentumokból és vonatkozásokból összerakódó panorámáit. Élet és halál forgatagában is kiszélesedik ez az ábrázolás a korabeli életmód és kultúra sajátos elemeit magába foglalva: a sátras-jurtás lakókörnyezettől a nomád állattartásig, a különféle foglalkozásoktól és tevékenységektől az öltözködés, a viselet, a viselkedés árnyaltos színképéig, az evés-ivás, lakomázás, udvarlás, párvalasztás, közösségi érintkezés mindmegannyi válfajáig. És a nyelvi archaizálás finoman népies-régies szófordulataival, ritmusával, sziporkázó vagy éppen hömpölygő előadásmódjával tarkítva, cizellálva, távlatosítva.

Deák-Sárosi László e nagyszabású munkáját már két hasonló elbeszélő költeménye is megelőzte – két úgymond székely eposz. Az egyik a *Libás Matyi – Egy igazi*

magyar rege négy levonásban (2013; megzenésített hangoskönyvként: 2019) olyan pazar humorú és iróniájú verses mese, példázat és szatíra, amelynek aktualizált tanítómesei erkölcsi célzata a mindenkori nyereszkesedés, úrhatnámság, alakoskodás, igazságtalanság fanyar kipellengérezése; a mai kor jelenségeihez igazított travesztálás, parodisztikus transzformációja, egyfajta költői parafrázisa Fazekas Mihály klasszikusának. „Jelentősége többek között abban is rejlik, hogy ismét ráirányította a figyelmet Fazekas Mihály *Lúdas Matyijára*” – állapítja meg róla (alapos méltatása summázataként) Adamik Tamás is (*Agria*, 2021/1.); s „a vaskos hexameterek, a székely környezetbe helyezett történet elvarázsolja a hallgatót” – Gáspár Ferenc olvasata szerint (*Kortárs*, 2020/12.). A másik pedig olyan székelymagyar és egyetemes történelmi nemzeti identitást erősítő (és szintén hangoskönyvként is megjelent) opus, amely az 1603-ban Erdély fejedelmeként szolgáló és véres harcokban elesett Székely Mózesnek állít emléket: a *Nyolcágú csillag – Székely Mózes és brassói csata* (2019). Erős Kinga írja róla, hogy a főhős „hazafisága, rettenthetetlen bátorsága és hősiessége példaadó volt a maga korában, de példaadó most is a mi számunkra.” Aki „»személyében olyan vitéz volt, hogy az Nagy Sándor hadában is az válogatott vitézeknek számok közzé lehetett volna« – így vélekedett Bethlen Gábor, a későbbi nagy erdélyi fejedelem Székely Mózesről. (...) Ezt a Székely Mózesben fellelhető összmagyar jelképiséget ragadta meg Deák-Sárosi László kivételes erővel *Nyolcágú csillag* című művében” – mégpedig „igen magas művészi színvonalon, láttató erővel és szuggesztív módon” (*Agria*, 2020/2.). Maga a szerző – Tófalvi Zoltán vele folytatott beszélgetésében (*Vár*, 2021/1.) – pedig azt vallja róla, hogy ez az eposz a maga egészében, a cselekményes és párbeszédes részek szerves együttesével: „krédó a hitről, illetve a székely-magyar egységről és Magyarország feltámadásáról.”

Az énekelt történelmi nagyeposz műfaja több mint félezer év után éled újjá tehát itt a szemünk előtt – amint ez a pozsonyi csatáról szóló alkotás is most ezt tanúsítja. A verseket Fábri Géza, korunk jeles énekmondója és kobozművésze saját, illetve népi és historikus dallamokkal, virtuóz közjátékokkal, neves zenészek közreműködésével kelti életre, bemutatva a kobozsal kísért énekmondás erejét. (A két szerzőnek egyébként ez már a harmadik közös munkája – az említett *Nyolcágú csillag* és a megjelenés előtt álló *Három sing a jutalom... című művek* mellett.)

S az ezt a nemzeterősítő törekvést és missziót rendületlenül (és remélhetőleg viszszychangos sikerrel) folytató új hőseposz, a könyvben és CD-n most megjelent *A pozsonyi csata*, 907 – 3470 sorával, 60 énekével, több mint hét és egynegyed órányi megzenésítésével – az első perctől az utolsóig magával ragadó, különleges élmény. A magyar megmaradás erkölcsi és a művészi sorskifejezés esztétikai értékminőségét egyszerre sugározza.

(*Százhalombatta, Üveghegy Kiadó, 2023*)

Ádám Tamás

Mert a modern ember folyton önmegvalósít

Handó Péter A semmiből egyszer című kötetéről

Játék a borítón, játék a belíveken. Legalábbis a felszínes szemlélődő így vélekedhet, ha ráteking a közel százhatvan oldalas munkára, a H(al)andó Könyvek második darabjára. Pedig a könnyedebb, groteszk szövegek mögött sokszor roppant komoly gondolatok feszülnek. A semmiből egyszer cím joggal azt sejteti velünk, hogy hirtelen előbukik valami elementáris erejű felfedezés, és bizony nem is nagyot tévedünk. Csak el kell olvasnunk a fülszöveg első sorait, máris zavarba ejtő sorokra bukkanunk. Olyan mondatokra lelünk, amelyeket nem egykönnyen feledünk. Pedig Handó szerint egyszerű a megoldás. Már csak az a kérdés, mely ponton lépünk be az irodalom birodalmába. Csupa szellemes töprengés: „*Mindig minden az irodalomról szól Zo szemében, kivéve az irodalom. Az az igazságról. Zónak ugyanakkor azt kell látnia, ami Mulder ügynök szájából válik szállóigévé: „az igazság odaát van.” De akkor mi van ideát, ahol az irodalmat művelik, csinálják, kreálják.*” Ez itt a hamleti kérdés. Ne gondoljuk, hogy a könyv filozófiai alapmű, éppen ellenkezőleg; olvasmányos, szellemes, ugyanakkor elgondolkodtató szövegfolyam.

Nincs sok idő töprengeni egy-egy novellán, a következő magával ránt, így folytatódik ez végig. A kötet közepe felé olvashatjuk az *Irodalom* című darabot, melyben a fordulatossá cselekmény nem várt irányba halad. Az írás főhőse egy fogorvosi székben találja magát, ám, mire idejut, kiolvas egy regényt, formás lányoknak ad tanácsot a fogak megtartásának lényegéről: „– *Ha lehet, ne húzassák ki, inkább töméssek be!*”. Zo a magáét mégis kihúztatja, egyre véresebb lesz a vatta. Egy óra van még a busz indulásáig, mialatt hősünk irodalomra vadászik. Elsőre a postán próbálkozik, de se könyvet, se folyóiratot nem talál. Azt tanácsolják neki, a nemzeti dohányboltba térjen be, ott sikerrel járhat. Zo trafikol kettőt, mígnem belátja az irodalommal kapcsolatos alapigazságot: minden az irodalomról szól, kivéve az irodalom.

Zavarnak a nyolcpontos apró betűk, az elején nehezen haladok a szöveggel, be-párásodik a szemüvegem. De a szépívű novellák kárpótolnak mindenért. Belátom azt is, másképp nem lehetett, csak így jelenhetett meg ez a színvonalas könyv. Drága a nyomda, a papír, spórolni kell az oldalakkal. Ilyen anyagi világban élünk, muszáj alkalmazkodnunk.

Nevezzük az első rövid, tömör írást előnovellának, *A kezdet* címűről van szó. „*Nézte a kezében remegő tollat. Ha az ember nem is, a papír mindent kibír...*” A

következő írás, a *Magányos jegyzetelő* az írói lét nehézségeire utal. Amikor szembenézel az üres papírral. A *Flakonváró* főhőse úgyszintén ezen a pályán mozog, író és alkoholista egyszerre. Ezzel az írással már találkoztam valamelyik folyóirat hasábjain, és már akkor felfigyeltem rá. Hajszálpontos jellemábrázolás, humorral nyakon öntve. Groteszk élethelyzet. Kevesen tudják ezt így megoldani. *Karakterek jönnek elő a semmiből*, ahogy a következő fejezetcím is erre utal.

Amikor az *Ajándék* című írás első sorát olvastam, meg kellett állnom, hogy eldöntsem, nevessek vagy szomorkodjak. „*Két rossz fogam van. Több nincs. Már-mint fog.*” Két magányos nő évődik, jókat kacagnak saját nyomorúságukon. Itt már elbizonytalanodik az ember, aztán komorrá válik. „*A Julis is hasonló cipőbe került, csak egy kicsit előbb. Még akkor, amikor az ura élt, de már nagyon beteg volt. Ekkortól többé nem ment dolgozni – feketén. A rák ette a belét az emberének. Julisnak máig lelkifurdalása van, hogy így végezte az ő hitvese. Úgy hiszi, ő küldte rá a rontást.*” Mindenki ismeri ezt a fajta átkot: a rák essen beléd! Karácsony közeledett, a történet főszereplője kinézett magának egy csizmát, ám papucsot vásárolt helyette. Maradt pénz egy bejglire. Különben is, megszokta már a lába a hideget.

Azért időztem el hosszabb ideig ennél a novellánál, mert rámutat Handó Péter írói technikájára, a tragédiák, emberi sorsok könnyű-keserű ábrázolására. A szerző ellenpontoz, arányérzékkel helyrebillenti a történeteket. Reményt lop a keserűségbe. Handó mindig az esetetek oldalán áll.

A folytatásban egymást követik a tömör írások. Felvillannak különös alakok, töprengő hétköznapi hősök, borongós hangulatok, megmosolyogtató élethelyzetek. Kocsmák, ösvények, földutak. A tördelés itt válik igazán hangsúlyossá, hiszen az alulra zárás következtében nagyobb területek maradnak üresen legfelül. Lélegzik a könyv, lélegzünk mi is.

Az első sorok hangsúlyosak Handónál, erre építi a szöveget. Merészek, szellemesek, sokat sejtetőek a kezdetek. Bár a „*Késsel a hátában még a legközelebbi sarok is túl távolinak tűnt.*” homályosan emlékeztet Rejtő Jenő *Piszkos Fred, a kapitány* című klasszikusára. Ott ez hangzik el: „*A kocsmáros azt mondta, hogy amíg nem hoz orvost, hagyjam bent a kést, mert különben elvérzek... Kés nélkül mégsem mehetek éjjel haza.*” Persze szó nincs átfedésről, más a hangulat, és más az írói kivitelezés. Handó Péter egyéni hangja itt sem kérdőjelezhető meg.

Valahol ebbe a vonulatba illik a *Ravatali ügyek* című munka is: „– *Milyen nyugodtan, példamutatóan fekszik. Ha most ezt láthatná, úgy érzékenyülne.*” Borzonghatnánk a halottat látva, de nem tesszük. Immáron megtanultuk, Handó nem engedi, hogy leragadjunk e pusztta ténynél, segítségül hívja a groteszket. Ennek következtében még a csipát is észrevesszük a halott szemében.

Hasonló hangulatú novella a *Talán az utolsó*. Így kezdődik: „*A lelke által hátrahagyott teste szép volt, mint egy időtlen idők óta őrzött repedt fazék a komód tetején.*”

A következő írás is félelmetesen bájos: *„Hová tűnt a hulla? Kezdetben bizonyosan nagyszerűen érezhette magát: kényelmesen feküdt a hátán mereven, szó nélkül, megadóan tűrte, hogy vetkeztetik.”* Az író hullái szeretetre méltóak, sose szólnak vissza.

Kanyarodjunk vissza az irodalom definíciójához, keressünk irodalmi helyszíneket. Rossz úton jár, aki azt gondolja, hogy az irodalom valami fönséges, földöntúli világ. Végére is minden az irodalomról szól. Maga az élet az irodalom. A semmiből előtűnő hús-vér alakok hősökké válnak, a szerző a valóságból merítkezhet. Zo olyan regényhős lesz, aki úgy keresi helyét a világban, hogy pontosan ismeri a lehetőségeit, helyét szűkebb hazájában. Tisztában van saját korlátaival, mégis megpróbálja elérni az elérhetetlent. S ami megdöbbenő, olykor sikerül neki. Mert *„a modern ember folyton önmegvalósít. Ugyan gulyibának, hétköznapi dalolászásra építették, de operaháznak adja el magát. Önfelmagasztosít. Ha hamis a dal, akkor is. Ha tudatában van ennek, akkor is. Sőt, éppen az benne a különleges, az egyedi. Hiszen mindenki egyedi! A gulyiba is, az operaház is. Miért ne érhetne ugyananyinyit? Hát akkor érjen!”* Ha ezeket a mondatokat kiragadjuk a szöveggörnyezetből, másként hatnak, ám a lényege akkor is megmarad. Ez a mi igazságunk is.

Hogy milyen metszően pontosan fogalmaz Handó a *Paradicsom* című opuszban, arra bizonyíték az alábbi idézet: *„... kultúrlénynek azt tekintjük, aki igazodni képes vagy igazítható a deklarált szabályokhoz, a vele szemben támasztott elvárások szerint él, legyen az növény, állat vagy akár ember. Világos? Ti az én kultúrámhoz tartoztok, eszerint viselkedjete!”* Ezek után helyre kell tennünk magunkban azt a képletet, melyet oly rég hordozunk. Viszonyítás kérdése minden.

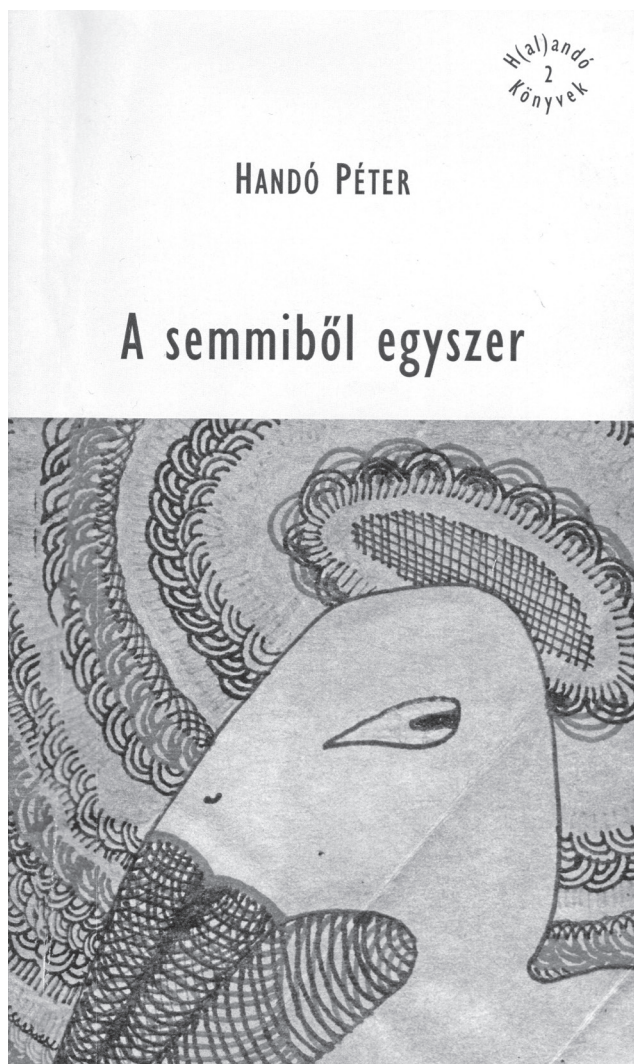
A *Kálvária-járás* novella tipikus példája annak, hogyan lehet csavarásokkal, abszurd módon, erőlködés nélkül bemutatni korunk mehökkentő történeteit. Egy építkezés megkezdéséről határoz az önkormányzat, csakhogy a beruházás komoly akadályokba ütközik, mert a Kálvária-hegy oldala magánterület, így nehéz belevágni a munkálatokba. Szerencsére a testület igen találékony, felismeri, hogyan kell átvágni a gordiuszi csomót: az építőanyagot és a melósokat ágyúval lövik fel a hegyre. Határozat születik, majd kiírják a szabályos közbeszerzési pályázatot. *„Meglepően szép számban adtak be kivitelezési pályázatot. A nevezők között cukrárszipari kft. is akadt. Tervkidolgozójuk kürtőskalácsból, jó erős grillezésbevonattal gondolta el az ágyút.”* Nincs ebben semmi meglepő a lomb nélküli lombkoronaösvény hazájában. Így élünk mi ebben a kicsi, de gyönyörű országban.

A *Tükröződések* tucatnyi rövid, elgondolkodtató szövegből áll, az alcímek árulkodóak. Jónéhány helyen bibliai utalásokkal találkozhatunk. Noé például előre megmondta *„– Isten állatkertje holnap sem lesz kisebb.”* Hát, nem lett! Bálványok, vágyak, érzelmek, az Úr pedig rendet tart.

Remekül felépített könyvről van szó, az átgondolt szerkesztés Zsibói Gergelyt dicséri. A nyomdai előkészítés a szerző munkája, és a felelős kiadó is Handó Pé-

ter. Magyarán, magánkiadásról van szó, amelyről nincsenek túl jó tapasztalataim, legtöbbször pont a legfontosabb, a tehetség hiányzik. Ha egészséges országban élnénk, a kiadóknak versengeniük kellene egy ilyen színvonalú kötetért. Handó Péter mindent megcáfol, nem árt leszámolni az előítéletekkel. Látunk magunk körül agyonajnázott, túlfuttatott közepszerű szerzőket. Egyszer csak szembe-találkozunk Handó színvonalas novelláival. Foghíjas a Kánon.

Handó Péter: A semmiből egyszer. Magánkiadás, Sóshartyán, 2023

Bistey András

Könyvek és emberek

Kaiser László: Sorsokban könyvek, könyvekben sorsok

Kaiser László új könyvéről az olvasó első benyomása könnyen az lehet, hogy az író amolyan „apróságok” kötetet állított össze, az irodalom határmezsgyéjén álló rövid írásokból. Ebben a vékony, alig százhusz oldalas kötetben ugyanis elhunyt író-költőbarátokról szóló búcsúztatókat, születésnap-i köszöntőket, könyvbemutatók alkalmából elmondott laudációkat és recenziókat, könyvkritikákat ad közre.

Az olvasónak még sincs olyan érzése, hogy valamiféle maradékelv alapján született meg a kötet. Ennek elsősorban az az oka, hogy az írásokban hangsúlyosan jelen van Kaiser László, anélkül azonban, hogy túlságosan magára akarná vonni a figyelmet. Ír a szóban forgó személyhez fűződő kapcsolatáról, hiszen többnyire ismerősökről, barátokról van szó, közösen átélte eseményeket idéz föl, miközben méltatja a búcsúztatott vagy köszöntött személy művészeti tevékenységét. Nem bocsátkozik részletes műelemzésekbe, erre a műfaj adta terjedelem nem is alkalmas, de igyekszik elhelyezni a búcsúztatott életművét működési területén. Így lesz több ez a könyv búcsúztatók, köszöntők és recenziók egyszerű gyűjteményénél, alkalomszerű, de nem hevenyészett kis irodalomtörténet, még dolgozó vagy a közelmúltban elhunyt alkotók munkásságáról, életművéről. Érdeme, hogy felhívja a figyelmet kevésbé ismert értékes életművekre is, amelyekkel a jelenkori kritika, felületességéből, elfogultságból vagy egyéb okok miatt nem vagy nem érdemüknek megfelelően foglalkozott, foglalkozik.

A könyv két nagy részre oszlik, az első *Sorsok és munkásságok* címmel halotti búcsúztatókat és köszöntéseket, a második, rövidebb, *Könyvek és tanulságok* című rész pedig recenziókat, illetve régebbi kötetekről írott szubjektív hangú jegyzeteket tartalmaz. A halotti búcsúztató különös műfaj, szigorú szabályai vannak, például nem vagy csak egészen kivételes alkalommal tartalmazhat kritikai elemeket. A gyász miatti megrendülés arra készíti a búcsúztatót, hogy a halott érdemeit, munkásságának eredményeit hangsúlyozza, anélkül, hogy veszítene hitelességéből. A szerző így ír erről az előszóban: „Portrékat, életutakat villantottam föl, búcsúztattam, értékeltem és összegeztem...”

Már említettem, hogy Kaiser László búcsúztatói személyes hangúak, vagyis önmaga is „szerepel” a gyászbeszédben, ettől lesznek mondatai életszerűek, így elkerüli a műfaj kliséit és hitelesíti megállapításait. Jellemzően így van ez a Bányai Tamásról vagy a Dukay Nagy Ádámról szóló búcsúztatóban. Másik fontos elem az emberi kapcsolatok minősége, az idő és a távolság által sem elenyésző barátság méltatása, például Labádi Lajos esetében.

Gyakori fordulat a búcsúztatókban, a laudációkban és a köszöntőkben: „Én barátként, kortársként szólok...” Azaz nem titkolja baráti érzelmeit. Ez is, talán furcsa módon, éppen a hitelességét erősíti.

A kötetben olvashatók születésnapi köszöntők is, például H. Varga Gyuláról, az azóta elhunyt Gyimesi Lászlóról és Novák Imréről vagy Kődöböcz Gáborról, 60. születésnapja alkalmából. A leghosszabb és a leg részletesebb emlékezés Dinnyés Józsefről szól, akire nem búcsúztatóval, hanem a „daltulajdonos” egyik korábbi zenés irodalmi estjének bevezetőjével emlékezik. Ebben felhívja a figyelmet, hogy Dinnyés József nemcsak zenész, énekes és dalszövegíró, hanem költő is volt, ha az utókor elsősorban nem is mint költőre emlékszik rá. Idézi Dinnyés egy régebbi mondását, amely furcsa köztes helyzetére vonatkozik, „Költők között zenész, zenészek között költő vagyok.”

A könyv második része, mint már szó volt róla, recenziókat, kritikákat tartalmaz. Az első a *Házsongárdi rekviem* című könyvet, a történész Györkey Jenő és a filmrendező Ságghy Gyula közös munkáját méltatja. Az írás, amellet, hogy szemléletesen ismerteti a kötetet, arra is utal, hogy mit jelent a Házsongárdi temető a kolozsvári, az erdélyi és az egész magyarság számára.

A *Tersánszky és az első világháború* című írás alig több mint öt oldalon áttekintést ad az író munkásságáról. Ilyen kis terjedelemben természetesen nem bocsátkozhat alapos elemzésekbe, inkább összefoglalja Tersánszky életművének jellegzetességeit.

Sarusi Mihály *Pinceszer* című könyvének „főszereplője” a bor. Az *ivás (és írás) méltósága* című recenzió a borról és a borivásról, ezeknek a magyar hagyományban játszott szerepéről szól. Kaiser László nevezetes embereket „hív” érvei megerősítésére Ady Endrétől Hajnóczy Péterig.

A Tersánszkyról szóló íráshoz hasonlóan rövid tanulmány olvasható a kötetben Németh László *Iszony* című regényéről. Ebben a kötetében és máshol is gyakran hivatkozik Kaiser László Németh Lászlóra, akinek esztétikája és etikája vállaltan fontos igazodási pont a számára. A recenzió fő kérdése, hogy meddig mehet el az ember a személyiség autonómiájának védelmében. A Németh László-i válasz az, hogy a legvégsőig, és ez Kaiser László válasza is.

A könyv utolsó írása előszó *A befolyásolás formái a médiában. Szándék, hatás, forma és tartalom* című kötethez, amely tizenegy szerző tizenkét tanulmányát tartalmazza. Mai viszonyaink között ez rendkívül időszerű könyv, Kaiser László is hangsúlyozza időszerűségét az ismertetésben. Az adott terjedelemben nem lehet érdemben értékelni a kötetet, a recenzens így elsősorban a témák ismertetésére szorítkozhat, csak egy-egy alkalmasszerű közbevetéssel reagál tartalmi kérdésekre. Kaiser László könyve maga sokféle témájával, ezek eltérő megközelítésével összességében érdekes, olvasmányos módon szól alkotókról, művekről. Közben pedig egy sokféle érdeklődésű, sokféle műfajban otthonos szerző képe is kibontakozik az írásokból.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2022)

Már Orsolya

Deák-Sárosi László *A háromszólamú vers című könyvéről*

Örömteli élményben részesül, aki kezébe fogja Deák-Sárosi László Herczeg Ferenc-díjas magyar költő, filmesztéta, klasszikus gitáros 2023-ban megjelent 512 lap terjedelmű elméleti és gyakorlati munkáját. A kötetet pedagógusok, előadóművészek és diákok önmagukban is haszonnal tudják forgatni, igazi filológusi munkaként váltja be a címben és alcímben ígérteteket, alapos és logikus felépítésű elemző-magyarozó, a magyar verstant új alapokra helyező könyv.

A kötetet rövid köszönetnyilvánítás nyitja, majd a bevezetéssel együtt tizenegy nagyobb fejezetre tagolódik, amelyeket bőséges szakirodalom- és forrásjegyzék követ. Mindezek után a *Függelék*et és a *Példatár*at találhatjuk, majd lezárásként a *Verstani minienciklopédiát* olvashatjuk.

A kötet a hangképzési szintek (alapintonáció, emelkedő, ereszkedő) alapjára épül fel. A háromszólamúság az időtartam, hangerő és hangmagasság szerint érvényesül. A szerző megkísérli az időmértékes verselést, a metrikát összebékíteni az előadásmóddal. Arra keresi a választ, hogyan szólal meg jól a ritmikus vers. A *Gyakorlat és elmélet – a ritmika alapjai* fejezetben a szerző bemutatja részletesen az ötféle dikciót, amelyek közé sorolja a recitálást is. A fogalmat a szerző dolgozta ki: az emelkedőkkel, ereszkedőkkel és hangerőkkel, három hangsúllyal és két lehetséges kombinációjával úgy dolgozunk, hogy mindkettő megszólaljon. A kötet borítóján is megjelenő ábrát a szerző „fűrészfog ábrának” vagy „tájkép hegycsúcsokkal” nevezi meg, lényegében ez mutatja a hangerő nyomatókat, amelyek az ütemezést jelzik. Mivel nincs két azonos szinten intonált szótag, az ábrát nevezhetjük a dallamhangsúlyozás alfájának és ómegájának. A szerző ezt dallamhangsúly elméletnek nevezte el, és a kötet egyediségét az adja, hogy ezt az elméletet a példatár, valamint az interneten elérhető ingyenes hangfelvételek segítségével gyakorlatban is tanulmányozhatja az érdeklődő. A *Hangsúlyos típusú verselések*, valamint *Az időmértékes verselési típusok* című fejezetekben alapos és kellő arányú áttekintést kap az olvasó a magyar hangsúlyos verselésről, a szótag-számláló verselésről, a szabadversről, a rímes prózáról, a hangversről a képvers és egyéb határterületeiről. Példákkal és képletekkel szemléltetett táblázat foglalja össze a klasszikus időmértékes verslábakat, szintén táblázat segítségével mutatja be a legfontosabb klasszikus időmértékes kólonokat. Ezeket konkrét típusok és példák követik elemző módon, figyelembe véve a műnemek, műfajok és formák közti különbségeket és összefüggéseket. Újdonságként nevezhetjük, hogy a külön-

böző kólonokról nemcsak leírást találhatunk, hanem külön tárgyalja azok zenei értelmezését is.

Az ötödik és hatodik fejezetekben a szimultán, kevert és ötvözött verselést mutatja be a szerző Weörös Sándor, Csokonai Vitéz Mihály valamint Ady Endre és Deák-Sárosi László versei mentén. Megállapítja, hogy a szakirodalomban mintaként tekintett Weörös Sándor *A tiündér* című versében „nincs szinkronban mindig a hangsúlyos és az időmértékes képlet”, így nem felel meg a szimultán verselésnek. A szerző értelmezi és példákkal támasztja alá a kevert és ötvözött vers fogalmát a már említett szerzők művei alapján. Deák-Sárosi az *Időmértékes és hangsúlyváltó hamis jambus* című 7. fejezetben a sokat „vitatott” jambust tárgyalja, és saját versével illusztrálja, hogy lehetséges jambusban írni nemcsak rövid, hanem jó verset. A drámai műfajok ritmusait vizsgálja a szerző a kilencedik fejezetben, és arra a kérdésre keres választ részletezően, hogy lehet-e érvényes alapja a drámai nyelvnek a jambus, ha pedig nem, akkor mi más lehetne.

Mivel a rímmel az összes verstan foglalkozik, nem tesz mást a szerző sem, hiszen a kilencedik fejezetben, amelynek címe *A rím*, körbejárja a rím meghatározását, szerepeit és funkcióit, típusait valamint olvashatjuk saját elméletét és ehhez kapcsolódó gyakorlatát is. A következő, tizedik fejezetben – *Versszakok, átvett versformák* – a szerző részletesen mutatja be a következőket: szonett, stanza, ritornell, Anyegin-strófa, Chevy Chase-versszak, ballada mint versforma, limerick és haiku. Az utolsó, tizenegyedik fejezet *A korai ír hangsúlyos verselés néhány fontos tanulsága a magyar verstan szempontjából* címet kapta, amely gazdagítja ezáltal is a magyar verstant.

Ahogy már említettem, a kötet egyediségét az adja, hogy példatár követi az elméleti részt, 66 verset olvashatunk és hallgathatunk meg, illetve láthatjuk a háromszólamú verselmélet szerint a versek tagolását is. A könyv végén, a *Függelék*-ben található *Verstani minienciklopédia* sem elhanyagolható, hiszen 375 verstani fogalom tisztázásával, meghatározásával segíti az olvasót.

Deák-Sárosi László munkája kiérlelt, módszertanilag alaposan átgondolt, tanulságos, jól fölépített, szerkesztése érthető. Eredeti célkitűzését maradéktalanul teljesítette, kellő alapot nyújt ahhoz, hogy a jövőben alkalmazni lehessen a háromszólamú verselméletet. Mindezekon felül meghozza a kedvet az új magyar verstanban való elmerüléshez az ilyen téren még tapasztalanabbak számára is, illetve hatása remélhetőleg érezhető lesz az elkövetkezendőkben.

Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2023. A könyvajánló írója az Antos János Általános Iskola (Réty, Kovászna megye, Románia) magyartanára és intézményvezetője

Bérczessy András
A fregolisapka

„*A fregolisapka*” – ezt a címet kapta Szepesi György zenetanár, a Farkas Ferenc Zeneiskola nyugalmazott igazgatójának önéletrajza. A 2015. február 2-án elhunyt a szerző a bevezetőben elárulja, a cím utal sportolói múltjára, s zenei életének kettősségére: „Olyan vagyok, mint a vízilabdázók fehér és kék sapkája. A fehér sapka a komolyzenei éneket, a kék sapka a könnyűzenei éneket jelképezi. Mind a kettőt vállalom, jól megfér egymás mellett a két zenei műfaj, csak jól kell csinálni.”

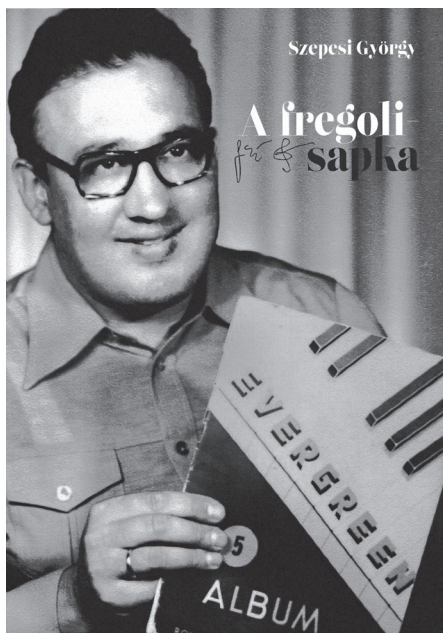
Eger kulturális életének meghatározó alakja volt, az Egri Szimfonikus Zenekar alapító tagja, a szórakoztató zenészek helyi stúdiójának vezetője volt, s a Szepesi Jazz Quartett bejárta egész Európát.

A könyv olvasmányos stílusban ad betekintést a család életébe, a sorokat olvasva szinte hallani Gyuri bácsi jellegzetes hangját. Nagy mesélő volt, élményszerűen adta elő történeteit, s ezek írott formában is igen élvezetesek. A sorokat olvasva olyan nevek elevenednek meg, akik emlékét ma már utcanév, tábla, intézmény őrzi.

Szeretettel ír családjáról, kollégáiról, tanítványairól, s a gazdagon illusztrált kötet számos korabeli dokumentumot, újságcikket vonultat fel. A könyv utolsó fejezetében a család, a pályatársak, barátok visszaemlékezései, élményei olvashatók. A könyv felelős kiadója Gonda László, egykori tanítvány, a bevezetőben emlékezik meg mesteréről.

Szerencsére jó néhány felvétel maradt Szepesi Györgyről. Egyik utolsó, rendkívül emlékezetes estje, a Seress Rezsőnek emléket állító *Szomorú vasárnap* elérhető a TV Eger archívumában, és a Szent István Rádió hangtárában is őriznek értékes felvételeket.

A város közösségének szeretetét jelzi, hogy az Egri Farkas Ferenc Zeneiskolában 2017. május 5-én emléktermet avattak tiszteletére, „*A fregolisapka*” című kötetet pedig a 2023-as Szepesi György Bárzenész Fesztivál idején vehették először kézbe az olvasók. A színes anyagot Szepesi György lánya, Szepesi Andrea szerkesztette.

<https://fregolisapka.hu>

Lisztóczy László

Búcsúbeszéd dr. Fülöp Lajos temetésén*

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Kedves Családtagok és Rokonok!

Kedves Barátaink!

Hemingway ezt a John Donne-idézetet illesztette *Akiért a harang szól* című regénye élére: „Senki sem különálló sziget; minden ember a kontinens egy része, a szárazföld egy darabja; ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házát, vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól.”

Értünk szól a harang most is, amikor utolsó földi útjára kísérjük az utóbbi évtizedek gyöngyösi alkotó értelmiségének a legjelentősebb, legnagyobb hatású, iskolát teremtő, egy egész korszaknak arcot, nevet adó személyiségét. És olyan hangerevével, olyan szívbe markolóan szól az a harang, hogy messze túlzengi Gyöngyös, sőt Heves megye határait is.

Búcsút kell vennünk egy lánnglelkű és lángszívű embertől, aki szülőföld-hűségével, izzó, földet és eget magához ölelő szeretetével, érzékeny és tiszta emberségével sokunk szívébe kitörölhetetlenül beírta a nevét. Búcsúznunk kell Gyöngyös város díszpolgárától, a Toldy Ferenc-díj szerény tulajdonosától. El kell köszönnünk Gyöngyös és a Mátravidék, a trianoni határokon is átlépő Palócföld kiváló tudósától, a sokoldalú és sokszínű tehetségtől, az utolsó gyöngyösi polihisztertől, aki tanárként és iskolaigazgatóként, lapszerkesztőként és néprajzi kutatóként, nyelvészként és történészként, irodalomtudósként és pedagógiai szakíróként, intézményvezetőként és közösségteremtőként egyaránt beírta a nevét a magyar művelődéstörténetbe. Szinte megszámlálhatatlan cikke, tanulmánya és sok-sok könyve jelent meg az említett témakörökben. A palóckutatás terén kiteljesedett tudományos rangja és jelentősége túlmutat a maradék haza határain is, és e világi halhatatlanságot ígér számára. Szerteágazó közéleti tevékenysége és magánélete között tökéletes harmóniát tudott teremteni: példát mutatott, az átlag fölé magasodott családfőként és a mindennapok embereként is.

Hatalmas űr maradt utánad, drága Barátunk, nagyon-nagyon össze kell szednünk, nagyon-nagyon meg kell emberelnünk magunkat, sokunknak össze kell fognia, hogy ezt az űrt betölthessük.

* Elhangzott 2024. január 9-én Gyöngyösön

Benedek Marcell azt mondta egyszer édesapjáról, hogy Benedek Elek több mint Benedek Elek összes művei. Ezt Fülöp Lajosról is elmondhatjuk: több volt ő művei összességénél. Mindenekelőtt és mindenekfölött ember volt, csupa nagybetűvel írt EMBER. Klasszikus ember, klasszikus értelmiségi, klasszikus polgár volt ő a szó legnemesebb, legtisztább és legfőlemelőbb értelmében. Régi, a múlt idő rostájából ki nem hullott értékeket őrzött úgy, hogy semmi sem volt idegen tőle, ami új, ami korszerű és ami emberi. Előadóként, szónokként régi retorikai örökséget képviselt és idézett. Leveleit mindig kézzel, hagyományos szerkezeti és stílári mintákat követve írta. Nagy gonddal tartotta számon folyton növekvő barátai és hívei születés- és névnapjait, róluk soha meg nem feledkezett, újra és újra válogatott és bensőséges szavakkal köszöntötte őket. Minden adventkor és minden nagyhéten elsőként az ő karácsonyi és húsvéti üdvözlését, jókívánságait hozta meg a postás. Modorát, magatartását, kapcsolatteremtő képességét kivételes, magasröptű nemesség, igényesség, kulturáltság jellemezte. Előzékeny, udvarias és tapintatos volt mindenkire. Következésképpen fejedelmi borraival adott mindazoknak, akiktől bármilyen szolgálatban részesült, az autóbuszok sofőrjeinek is. Gyöngyösre hazalátogatva táskáját félig csokoládéval vásárolta tele, hogy elosztogathassa.

Róla lehetett volna megmintázni az önzetlenség és a szeretet szobrát. Lenyűgöző volt jellegzetesen palóc humora is. Érdemes lenne kis kötetbe gyűjteni közszájon forgó palóc vicceit és anekdotáit. Az általa használt szavakból meg lehetne szerkeszteni a legkedvesebb, a legudvariasabb, a legszebb magyar szavak szótárát. Tetteiből, szokásaiból, gesztusaiból kikerekednék a kedves, az udvarias, az emberi méltóságot előítélet és feltétel nélkül tiszteletben tartó emberi magatartás enciklopédiája.

Valamennyi szempontból és minden téren a Márai Sándor által is képviselt és kanonizált polgár méltóságteljes vonásait mutatta, melyet gazdagított és színesített más időszakok maradandó értékeivel is, s mindezt ötvözte saját egyénisége utánoszthatatlan, követhetetlen varázsával. A lehető legrelevánsabban testesítette meg az eszményi, a becsület és a humánus elveit soha meg nem tagadó, a szépség, a jóság és az igazság szentháromságát oltárra emelő emberi–polgári attitűdöt. Azt a viselkedési kultúrát, amely egyre kevésbé leli meg a helyét és tölti be szerepét elgépiesedő, elidegenedő, uniformizálódó világunkban.

Világképének és magatartásának az előzményei és indítékai igen messzire nyúlnak vissza az időben. A modern polgári értékrendhez fűződő elkötelezettségét formálta és gazdagította a reneszánsz időszakban az antik görög–római örökséggel szövetkező, az európai műveltség és erkölcs alapjait megteremtő keresztény hagyomány is, a Jézus Krisztus által elmondott, napjainkban is fájdalmasan időszerű „hegyi beszéd” szelleme. Számos keresztény vonást fedezhetünk föl életvételeiben és emberi kapcsolataiban. Tevékenységét nem a hatalom- és a dicsőség-

vágy, nem a számítás, nem a pénz, nem az érdek vezérelte. Úgy tette a jót, hogy nem várt érte viszonzást és elismerést. Az őt ért bántásokat sokszor észre sem vette vagy figyelmen kívül hagyta, gyorsan megbocsátotta és elfeledte. Nem selektív módon szeretett, mindig mindenkinek többet adott, mint amennyit kapott. Ellensége, haragosa nem is volt.

Fejlett erkölcsi érzékkel és törhetetlen hűséggel ápolta emberi és közösségi kötődéseit. Igen fegyelmezett és visszafogott volt a másokról való véleményalkotásban és ítélezésben, tartózkodott attól, hogy bárkiről, bármiről is rosszat mondjon. Szigorúan átgondolt és céltudatos eszmevilágának a keresztényi szeretet normájával összefonódó hűség volt az egyik legfőbb kulcsszava. Élete vezéreszméjeként idézte egyszer Tamási Áron híres mondatát: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”. Egész pályáján hűséges volt és kényszerű távozása után is hűséges maradt szülőhelyéhez. Kultusza, népszerűsége évtizedek óta elevenen él Karácsondon, Gyöngyösön, Gyöngyöspatán és Egerben, mondhatni, egész Heves megyében.

Életem egyik legszebb ajándéka volt a hozzá fűződő barátság. Pályája utolsó évtizedeinek közvetlen szemtanúja, hagyománygazdagító és hagyománynépszerűsítő munkásságának részese lehettem. Legszebb és legfőlegelőbb emlékeim közé tartoznak a vele való gyöngyösi találkozások, ahová ő Budapestről indult el, én meg Egerből. Ott tartottuk a félig-meddig tréfás szóval illetett ún. munkaértekezleteket, amikor egy-egy közös könyvünk a megjelenés előtti szakaszba ért. Viszszatérő színhelye volt találkozásainknak az azóta megszűnt Kulacs étterem, ahol általában palóclevest és sztrapacskát ebédeltünk, az utóbbit dupla feltéttel. Így egyszerre elégítettük ki tudományos ambícióinkat és hedonista vágyainkat.

Ha hazalátogatott kedves városába, és vele együtt róttuk utcáit, tanítványok, barátok és ismerősök serege köszöntötte őt megemelt kalappal, lehajtott fejjel, az öröm, a tisztelet és a szeretet szemmel látható jeleivel. A mellette sétálót is magával ragadta az öröme és szeretetnek az az eufóriája, amit tapasztalt. Óhatatlanul is arra gondolt, hogy mégiscsak érdemes szépen és tisztán élni és dolgozni, másokért áldozatot hozni, mert a viszonzás, a jutalom nem marad el. Embertársai – pedagógus esetében mindenekelőtt a tanítványok – szereteténél senki sem kaphat nagyobb elismerést.

Gyöngyös és a Mátra iránt érzett hűsége és szeretete áthatotta a *Nyugat* című folyóirat költői örökségét magáénak tekintő, mives, poeta doctusra valló költészetét is. Az 1962-ben keletkezett *Szülőföldünk* című versének például fölismerhetően a Gyöngyös utcáin tett séta és annak közösségépítő ereje szolgált ihlető háttérrel. Dinamikus fantáziával rajzolja meg benne a város gyönyörű fekvését, a táj szín- és fényjátékait, epigrammatikus tömörséggel és bensőséges líraisággal vallja meg iránta táplált szeretetét. Hozzá való kötődéseit a völgy és a hegy, a nappal és

az éjszaka, az élet és a halál ellentéteivel, a kenyér és a bor ősi toposzaival nyomatékosítja, emeli ki a tér és az idő korlátaiból. A települést először a messzeség és a magasság távlataiból láttatja, majd egyre közelebb, személyesebb és meghittebb viszonyba lép vele. Hatásának legfőbb titka egyszerűségében és tömörségében rejlik:

*Látod ezt a fényben fürdő várost?
Körötte kéklő, méla hegykaréj:
déli derűben hosszan álmodó,
de éber, hogyha jön a hűvös éj.*

*Akik élünk-halunk e hegy tövéen,
szülőföldnek becézzük a tájat:
esszük kenyerét, kortyoljuk borát,
és itt minket mindig hazavárnak.*

Elbűvölte őt a Mátra is szépségével és titokzatosságával. Varázsát idegen tájakra is magával vitte. *Mátrai monológ* című, Budapesten keletkezett versét legkedvesebb költője, az erdélyi hegyek szerelmese, *Áprily Lajos emlékének* ajánlotta:

*Jövök a kéklő Mátra felől,
s te-fajta szóval kérdezem:
rakéta-korban kell-e szelíd,
ember-dallamú énekem?*

*Hozom a hegyek üzenetét,
a ritmus remegve éled,
s míg nem-járt utakat kutatok,
ó-erdők fái zenélnek.*

Gyöngyösön érezte igazán otthon magát: „messze tornyokat” látogatva, szédült, elbúsongott és lehullt „a porba, amelyből vétetett”. Gyöngyösre vezetett az útja – Ady Endre *A föl-földobott kő* című versét idézem – „százszor is, végül is”.

Nem, én sem találkozhatok vele már soha többé a mindkettőnk által hőn szeretett és munkásságunkkal meg is szolgált városban, s nem találkozhatok vele sehol másutt a föld kerekén.

Kizökkent számomra az idő, amikor halálhíre eljutott hozzám, és mindmáig nem tudtam helyretni azt. Az idő tájt épp magyar népköltészeti gyűjteményeket lapozgattam, hogy népdalokat válogassak egy készülő új antológiába. Megdöb-

benve fedeztem föl, hogy milyen drámai erővel fejezik ki akkori lelkiállapotomat azok a réges-régi, a gyászt, a fájdalmat, a csalódást megéneklő és tovább nem fokozható tömörséggel, remek képalkotó fantáziával megalkotott népdalok, amelyeket a legkiválóbb szürrealista költők is megirigyelhetnének. Például ezt is:

*Annyi bánat a szívemen,
kétrét hajlott az egeken.
Ha még egyet hajlott volna,
szívem kettéhasadt volna.*

Fájdalmamra, kétségbeesésemre az életművet megillető hálaérzet és az örök élet reménye nyújtott némi vigaszt. Mélyen meghajlunk előtted, drága Barátunk, meghajlunk – Németh László szavait idézve – „arányos, szépen fejlett, másokat melegítő életed”, szerteágazó, gazdag alkotói pályád előtt. Köszönjük a Teremtőnek, hogy voltál, köszönjük, hogy a Mindenség Ura szép életkorral ajándékozott meg. Köszönjük, hogy magas mércét, követésre ösztönző példát adtál nekünk emberségből és magyarságból. Köszönjük, hogy megtanítottál minket hinni az emberben: e nélkül a hit nélkül minden, de minden értelmét veszti. Neked is megkülönböztetett hálával tartozunk azért a képességért, hogy tudunk gyönyörködni a létezés csodálatos szentélyében; hogy – Einstein szavaival – át tudjuk élni a legborzongatóbbat: a dolgok eredendő titokzatosságát; hogy keresztet tudunk vetni nemcsak az Atya, Fiú és Szentlélek, hanem a természet, a művészet és a tudomány nevében is.

Köszönjük, hogy rád emlékezve, dacolva, pörölve minden sérelemmel és csalódással, újjászülethet és gazdagodhat a hitünk az élet értelmében, az ember méltóságában, nagyra hivatottságában.

Akkor lehetünk csak hívek emlékedhez, életbölcsségedhez, ha tudomásul vesszük, hogy a szív igazsága nagyobb, mint az észé, és ha azt is belátjuk, hogy az idő határát – az egyénét és a világét is – Isten szabja meg, s mi nem láthatunk szándékaiba, feltétlen bizalommal és reszkető alázattal kell meghajolnunk akarta előtt.

„Cselekedd, ami rajtad áll./ Nincsen halál” – olvashatjuk Sík Sándor *Áldott, aki előre néz* című versében. A hívő keresztény számára – közéjük tartozott drága halottunk is – földi életünk csak átmeneti állomás a teljesség, a tökéletesség, a végtelenség dimenziójába vezető úton. A hit a lélek halhatatlanságában és a végső igazságszolgáltatásban, amely a legszabatosabb és a leghatározottabb választ adja az „oh, jaj meg kell halni, meg kell halni!” babitsi gyötremére, ihlette Gárdonyi Géza *Ha meghalok...* című versét:

*Ne nézzetek rám borzalommal, ha meghalok:
az a halott a koporsóban nem én vagyok.
Csak hamu az, elomló televény.
A láng eltűnt. A láng, – az voltam én. [...]*

*S mikor a szónok a sírnál beszél,
és végül kiált: „Hát Isten veled!”
ne le a sírba integessen nékem,
fölfelé nyújtson búcsuzó kezet!*

Az ég felé tekintve, az újratálalkozás hitével és reményével búcsúzom hát tőled én is, búcsúzom mindannyiunk nevében, drága Lajos bátyánk. Elkészönök tőled az Egerben működő Dsida Jenő Baráti Kör nevében is, amelynek a legidősebb, a legtekintélyesebb és mindvégig aktív tagja voltál.

Szívem minden melegével kívánok neked jó utazást a határtalanság, a végtelenség, a léten túli lét birodalmában!

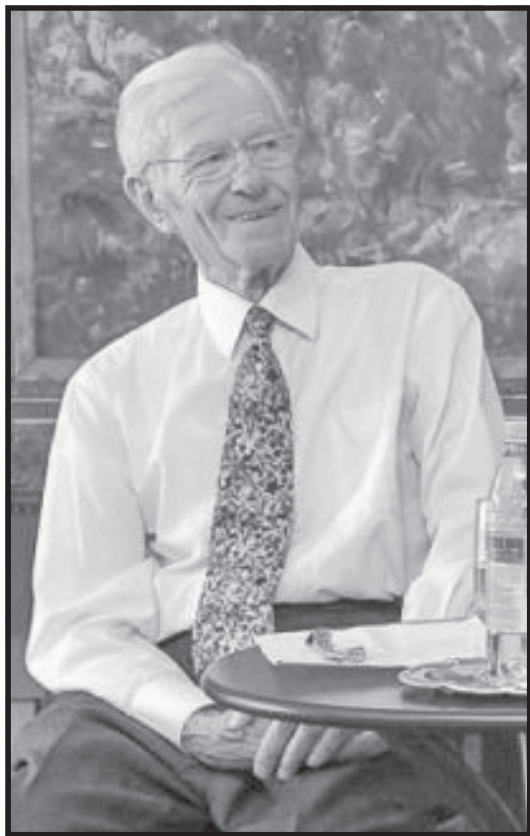
Nyugodj békében!

Szellemivé lényegült emléked alkotásaidban és a szívünkben tovább él.

A lélek pedig halhatatlan: találkozni fogunk!

Várj reánk türelmesen kozmikus otthonodban, ahol bizonyára rátaláltál már odaköltözött Kedveseidre is!

Viszontlátásra!

Bozók Ferenc

In memoriam Fülöp Lajos

Ülök az íróasztalomnál. Budapesten vagyok, a Piarista Rendházban. Szobámból a Citadellára, a Gellért-hegyre látni. Eszembe jutnak az otthoni hegyek... és megindul bennem valami olyasféle emlékezet-folyam, amelyet Proust érezhetett, amikor belemártotta a teáscsészébe a madeleine süteményt. Egy nagybetűs Emberre emlékezem. Pár hete elköltözött egy tágasabb hazába, egy otthonosabb Otthonba. Pedig amíg köztünk volt, addig is gyengéd szeretettel viszonyult az otthonhoz, a hazához. Ha a „lokálpatrióta” szócikket keresnénk a lexikonban, Fülöp Lajos lehetne a példa. Fülöp Lajosról, a palóc tudósról sokan, sokat írtak, nálam alaposabban, értőbben, átfogóbban. Én inkább a költőről írok néhány mondatot. Fülöp Lajos a kiváló pedagógus és tudós közismert. Fülöp Lajos, a költő, ennél rejtőzködőbb, de értékeit hiba lenne véka alá rejteni. Egy küllemben esztétikus, ám szerény, vékony kis verskötetet tartok a kezemben. Szerzője és a szerző szíve is szerény, mégis gazdag. Egy másik Lajosnak, Kassáknak sorai jutnak eszembe óhatatlanul: *„Eljön majd az idő, mikor leültök az asztalomhoz / mézet kanalizni és gyönyörködtek a kiszállt rajokban / melyek az én dalaimat dalolják / a virágzó rétek fölött s tükröződve / a csobogó patakok ezüstjében.”* (A költő önmagával felel)

Fülöp Lajos, a szerző (korkülönbségtől függetlenül) minden találkozásunk alkalmával olyan barát volt, akivel nem kell zavarodott köröket írni, „kommunikációs társasjátékokat” játszani. Akivel a párbeszéd olyan tisztán, otthonosan és gyengéden hömpölygött, mint a szülőföldemet, Domoszlót ezüstláncként átölelő, Mátrából érkező hegyi patak, a Závoza. A korkülönbséget soha nem éreztem távolságnak kettőnk között. Fülöp Lajos az idősebb testvér, a „régbben fiatal” időtlen barát volt. Immár valóban időtlenné lett. Amikor találkoztunk, mindig azt mondta: „Szervusz, Barátomuram!” Kötete lapozgatása során megszólíttasságot, érintettséget, otthonosságot érzek, mert azokról a helyszínekről dalol, amelyek nekem is otthonosak. Szülővárosomról, Gyöngyösről, a Fülöp Lajos által *„fényben fürdő városról”*, valamint felnevelő hegyemről, a Mátráról. De a *Sástói emlék* című verse is sok gyerekkori emléket indít el bennem. Az idősebb (bocsánat, mint már említettem, „régbben fiatal”) pályatárs kézen fog és nem kapkodós, nem „maratonias”, de kényelmes, andalgós, derűs, nosztalgizáló sétára hív. A séta az én gyerekkoromat is előhívja. A felidézett, otthonos, meghitt táj nemcsak táj, hanem hangulat, élmény, reflexió, emlék is.

Fülöp Lajossal abban is közös a sorsunk, hogy bár életünk távolabb sodort felnevelő közegüinktől, de a szívünk ott maradt: *„Bársonyos ujjaddal megsimogatsz, / dajka-daloddal elandalítasz, / pest-budai Bakonyában élő, / tékozló fiadat.”* A

Mátra ívét és Gyöngyös sziluettjét időtlenül, amulettként hordjuk egy életen át. Lajos bátyámmal úgy voltunk Gyöngyössel, ahogyan az Egertől távolra került Kálnoky László fogalmaz: *„Nem maradhattam ott örök rabodnak, / de hogy eszembe sem jutsz, mégse hidd.”* (Egy városhoz)

Lisztóczy László, az elmaradhatatlan örök barát és sok közös irodalmi és értékmentő munkában Fülöp Lajos társa, így fogalmaz a kötet előszavában: *„Gyöngyös jelenti számára az archimedesi pontot, ahová – bármerre veti is a sors szeszélye – mindig hazatérhet. Rendületlen szülőföld-szeretetével receptet állít ki arról, hogyan védekezhetünk korunk szellemi pestise, az otthontalanság, a gyökértelenség, az uniformizálódás lélekölő hatalma ellen.”* A kötet versei, metrikai iskolázottságukkal, formakultúrájukkal a klasszikus hagyományörzést és értékfelmutatást reprezentálják. Legkivált talán személyes kedvencének, Áprily Lajosnak hangján szólal meg legszívesebben és legnagyobb ihletettséggel. Nemcsak az érhető lokálpatriotizmustól fűtött Gyöngyösről tud szép dalokat zengeni, de tollából fakadt például a téli Hortobágyról írott kifogástalan szonett is. Szép műfordításában Jeszenyin végtelennek tűnő orosz nyírfaerdőit és roztábláit is úgy képezi meg, hogy magunkénak érezzük, szinte „szülőföldünké szeretjük”.

A kötet második felében szép csokrot kapunk a szerző ízlését tükröző versfordításaiából. Ezek a fordítások filológiai igényesek, nem „eredetieskedik, egyénieskedik” fölöslegesen. Missziójának tekinti, hogy a magyar olvasó erőltettség és bűvészkedés nélküli, érthető magyar nyelven találkozzon a külföldi szerzők verseivel. Fordításaiban a fordított költőt kívánja az olvasónak nyújtani, nem önmagát. Nagy erény ez. A fordítás helyett talán helyesebb magyarítást mondani. Esetemben ez a fordítás-válogatás szintén telitalálat, mert szinte kivétel nélkül olyan világirodalmi klasszikusokat szólaltat meg világosan és bravúrosan magyarul (Heine, Rilke, Villon, Assisi Szent Ferenc, Holan, Jeszenyin), akik nekem is szívközeli kedvenceim. Verseiben és fordításaiban egyaránt megmutatkozik a nyelvművelő és a tanárember nyelvi tisztaságra, pontosságra és igényességre törekvése. A kötet címadó versében aggódva teszi fel a legfontosabb kérdést az utókornak: *„Jövök a kéklő Mátra felől, / s te-fajta szóval kérdezem: / rakéta-korban kell-e szelíd, / ember-dallamú énekem?”* Erre röviden csak ennyit válaszolhatok: Most kell igazán! Ebben a kötetben szereplő Vladimir Holan *Feltámadás* című versfordítása alá írta a kötetben: *Bozók Ferinek ajánlva*. Ez nagy, szívmengető büszkeség számomra. Én is írtam hozzá egy verset, melyet 90. születésnapján még itt, e földi létezésben is olvashatott:

FÜLÖP LAJOS '90

körülöttünk
megelőző
szeretettel
fiatal szív:
tudós és palóc,
kamasz és vadóc
sürgölődik

hazajöttünk:
tekerődző
levelekkel
hű szemében
kékellő Mátra
lélegző sátra
tükröződik

Kaiser László

Búcsú Sz. Tóth Gyulától

Egy mélyen humanista ember, egy igazi pedagógus, remek író, kritikus, egyben az *Agria* állandó szerzője távozott 2023. március 9-én. Az 1945 júniusában született Sz. Tóth Gyula a barátom is volt, iskolapéldája annak, hogy az irodalmi kapcsolatból hogyan lesz irodalmi barátság s ebből mély emberi kapcsolat. Kiadója is voltam, nagyon jó háziszerezőnk volt, ezt a jót értem a kiválóan előkészített anyagtól a hibátlan munkakapcsolaton át a könyvbemutatókig, kulturális találkozásokig.

Elment Sz. Tóth Gyula; a könyörtelen betegség, annak is az egyik legrosszabb fajtája nem ismert irgalmat, csak haladékot; de a haladék időben is dolgozott az író, érdeklődött a világ, az irodalom, a mindennapok iránt. Betegen, egészségesen az volt, ami a létezés talán legmagasabb foka: a szellem embere, igazi értelmiségi, európai műveltségű magyar.

A nyelv, a nyelvek szerelmese volt, nem véletlenül végzett francia–oroszl szakon 1972-ben a szegedi József Attila Tudományegyetemen. A tanítás szerelmese is volt, tanított több más mellett a szekszárdi Garay János Gimnáziumban, hangsúlyosan részt vett a mára – sajnos – kevésbé ismert Zsolnai-programban, volt munkatársa az Oktatási Kutatóintézetnek, francia nyelvtanítási programokat dolgozott ki, irányított vendéglátós-turizmus szakmacsoportokat. Az sem véletlen, hogy doktori címét pedagógiából szerezte. És mindeközben rendszeresen publikált. Úgy tesz, a tanítás, az írás, a pedagógia, a kommunikáció és a francia kultúra rajongója volt igazán, cselekvő ember, óriási kulturális hátszaggal.

És ha írás. Számtalan cikkét, tanulmányát, könyvét felsorolni is lehetetlenség. Élete fő műve minden bizonnyal a 2008 óta évente megjelent naplója, egész pontosan a *Tanári noteszek*, beszédes alcímekkel, szerény szerzőként művét így aposztrofálva: *Sz. Tóth Gyula jegyzetei*. Mindenre: könyvekre, eseményekre, politikára, emberi megnyilvánulásokra, a kultúrára oly érzékeny szerző szinte napi penzum-szerűen rózta a sorokat és a gondolatokat, ha úgy tartotta, szigorú ítéleteit. Nagy naplóíró a magyar, gondoljunk csak Máraira, Illyés Gyulára, Németh Lászlóra, Karinthy Ferencre, Fodor Andrásra, Rónay Györgyre – hosszú a névsor. Sz. Tóth Gyula – állítom – a legnagyobb naplóírók közé sorolható, az öndokumentáció és a világ pásztázása mögött ott volt mindig az aggódó tekintet: a kultúra és a kulturáltság féltése.

Nem esett szó még szűkebb és tágabb családjáról. Az ötvenegy esztendeje felesége, társa Mari, valamint lánya, veje, unokái. És a nagy család: mindazok, akik annyira kedvelték munkássága miatt meg ettől függetlenül is a végtelenül kedves, rokonszenves, mindig udvarias, szeretnivaló Sz. Tóth Gyulát. Sok-sok szellemi

társ és barát őrzi emlékét, kézfogását. Sipos Lajos, Bárány László, Ködöböcz Gábor, Balázs Géza, Fűzfa Balázs, Madarász Imre, Oláh András... Istenem, kiket hagyok ki, folytathatnám – kollégák, szerzőtársak sora. És a nekrológ írója, aki a Hungarovox Kiadó nevében is búcsúzik Gyulától: mércének tekintve életét és munkásságát...

(Forrás: irodalmiradio.hu)

Oláh András

Távolságok

(részlet a *kisregényből*)

„Egész életem teli volt szeretettel
– és nem vettem észre...”

(Kierkegaard)

2. ANIKÓ NAPLÓJA

Anikó naplóját Tolnai Miklós bocsátotta a rendelkezésemre. Mivel a szövegbe-li hivatkozások, célzások a kívülálló számára ismeretlen eseményekre utalnak, megkértem, hogy készítsen lábjegyzetet. Gyakran azonban számára is kihámozhatatlannak, megfejthetetlen eredetűnek bizonyult egy-egy utalás. Ezeket kihagytuk. Egyébként – ha már a műfaji meghatározásnál tartunk – meg kell jegyezni: a füzet tartalma nem igazán naplószerű, hiszen nem feltétlenül és nem mindig a napi eseményeket taglalja, Anikó ugyanis többnyire csak impressziókat, benyomásokat vetett papírra. Ugyanakkor mindig datálta a leírtakat. A bejegyzések nem is rendszeresek, és – különösen az elején – nagyon is esetlegesek. (A szerző)

„1973. július 21. Beszereztem egy könyvet. Amolyan használati utasítás a férfiakhoz. Érdekes. Olykor ránk illő utalásokra bukkanok. Például szól ez a könyv a közönségességről, amire a férfiaknak állítólag szükségük van. S lám, a minap épp arról nyafogtam, hogy Miklós néha előkap azzal, hogy most van 1 órája... Ilyet az utcalányokkal tesznek. Nála ez lehet a közönségesség igénye... De mindig levesz a lábamról.”

(Ez a titkos kapcsolatok átka. Tényleg rettentően kevés időt tudtunk lopni egymás számára. Megjegyzem: elég furá volt olvasni ezt a naplót, mert a kapcsolatunk első feléről szinte semmi információ nincs benne. Mintha csak akkor kezdte volna följegyezni a benyomásait, amikor már túléltünk az első nagy felárgoláson. Amikor egyre inkább előtérbe kerültek a „hiányok”... T. M.)

„1973. július 27. Nem voltam eléggé résen. Valami rejtélyes okból azt hittem, hogy az irodai telefont csakis Miklós veheti fel. Rádadásul férfihang volt. Így aztán jól eldiskuráltam vele. Az meg csöppet sem tiltakozott. Hagyta, hadd nyomjam a sódert, csak a végén nyögte ki, hogy ő Ádám... Kínos. Miklós próbál kialakítani, megőrizni magáról egy pozitív képet, én meg folyton belerondítok. Elhallgathattam volna a dolgot, de nem tudok hazudni, és nem akartam, hogy Miklós valamit ne értsen majd az Ádám viselkedéséből.”

(Anikó szabadságon volt. Telefonon keresett, s észre sem vette, hogy nem én vagyok a vonal túlsó végén, s elővigyázatlanul randit egyeztetett Ádámmal. Aztán próbálta tréfának feltüntetni, elütni a dolgot, de Ádám alighanem gyanút fogott. Ennek később komoly következményei lettek. T. M.)

„1973. augusztus 5. Az elmúlt néhány nap hallatlan boldogságban telt. Minden porcikámmal érezhettem, hogy társa vagyok Miklósnak. Vele ébredtem, vele fe-
küdtem. Minden percünket egymásnak szenteltük. Kár, hogy holnap már vége. Úgy szeretném megállítani az időt...”

(Pár napot valami kiküldetésben töltöttünk Lengyelországban. A helyiek azt hitték, hogy összetartozunk, és egy szobába osztottak be bennünket. Mi persze nem tiltakoztunk. Csodálatos volt. T. M.)

„1973. augusztus 12. Jaj, ma nagyon bénán viselkedtem. A városban jártam, és épp leparkoltam az áruház előtt, mikor felfedeztem Miklós kocsiját. Úgy meg-
örültem, hisz mióta hazajöttünk Krakkóból, nem is találkoztunk. Az üzletben hamar felfedeztem Miklóst, odasiettem hozzá, de még jó, hogy nem ugrottam a nyakába, mert váratlanul felbukkant neje. Egy kicsit alighanem megrémültem, de úgy érzem, ura voltam a helyzetnek, hangosan, érthetően, szépen, szemkontak-
tust tartva köszöntem. Úgy láttam azonban, hogy a megjelenésem jelentősen ron-
tott a már amúgy sem virágos helyzeten. Azt hiszem, ezúttal Miklós is a pokolba kívánt. Vajon kettőnk közül kire haragudott jobban?”

(Anikó épp egy vita közepébe csöppent. Ha lehet rosszkor érkezni, akkor ezúttal sikerült. A vita egyébként azért robbant ki, mert egy ruhára – amit Éva felpróbált –, azt találtam mondani, hogy nem áll jól. Tényleg vacakul nézett ki benne. Egy hét múlva alighanem ő is belátta volna, de ott, akkor semmiképp sem. Éva épp a próbafülkéből lépett ki, amikor Anikó megjelent. Attól tartott, hogy Anikó is fültanúja volt a vitánknak, így eléggé fagyosan fogadta. T. M.)

„1973. augusztus 27. Sokat javult az állapotom. Megszabadultam a feszültségtől. Azt hiszem, mindent elmondtam Miklósnak, ami nyomaszt. Bántani nem akar-
tam, csak egy kicsit megszurkálni, felrázni, használati utasítást adni magamhoz. Voltaképpen sajnálom, hisz két nő szája íze szerint kell élnie, úgy, hogy egyik se sérüljön. Nem könnyű, de nálam a krízis után valószínűleg visszatérhet a rendes nyomsávba... Óriási ellentmondások feszülnek mondataimban, érzem – magam sem tudom igazán, mit akarok hallani: az igazat, vagy a reméltet. Azt azonban mégiscsak jó lenne mielőbb tisztázni, hogy ez még az az érzelem-e, amiért ér-
demes küzdeni... Vajon Miklós mit várt, mire számított, amikor beleszédültünk ebbe a kapcsolatba? Sejtette, hogy egy év után is ilyen marcangolva fogjuk »ön-
zeni« egymást? S vajon mit talált Éva azokban a szövegekben, amik arra utaltak, hogy velem osztja, amit vele kéne? Nem emlékszem a témákra, csak arra, hogy baromi jól estek. Kár, hogy ilyen szelektív az emberi emlékezet... Vagy csak az

enyém? Valószínű mindketten irigyeljük egymástól Miklós életének azt a hányadát, amit a másikkra szán.”

(Anikó itt roppant plasztikusan fogalmazta meg a kapcsolatunkban rejlő érzelmi hullámozást. Megjegyzem: efféle „földmozgásokban” akkoriban gyakran volt részem. Alig csitult el a vihar otthon Évával, már jött is egy másik orkán erejű széllelés Anikó irányából. Valóban végtelenül önző módon és „marcangolva” szertették egymást.

Ami az Éva által föllet szövegeket illeti: valóban rábukkant néhány versem gépiratos példányára. S mint mindig, ezúttal is utalásokat keresett, amelyekből esetleg kihámozható, hogy új szerelemben élek. S mert a vers olyan természetű műfaj, amelybe minden belemagyarázható, amit az olvasó bele akar érezni, Évának sem okozott gondot kiolvasni belőle azt, amit igaznak vélt. T. M.)

„1973. szeptember 7. Végre ismét egy együttl töltött éjszaka. Rettentően meghatott Miklós invitálása. Színházba akart vinni. Ezek szerint bátor, de legalább is vakmerő csajnak tart, ám csalódást kellett okoznom. Elbátortalanodtam. Velünk ugyanis megestek már 0%-os valószínűségű dolgok is! De azért örülök, hogy eszébe jutott, mint lehetőség. Talán kár, hogy nem merem részt venni a játékban. De nem tudtam felmérni pontosan a következményeket. S azt sem, hogy ez Miklós részéről egy amolyan kiugrási kísérlet lett volna-e, vagy csak játék a tűzzel. Úgy hiszem ugyanis, hogy soha nem fogja felrúgni a házasságát. Nem az a borogatós típus. De talán lehetőséget kínál a másik félnek a lépés megtételére. Egy „in flagranti” ellen nincs mentség. (Azért azt nagyon remélem, nem hozna olyan helyzetbe, hogy még azt is megbocsátják, s marad minden a régi, csak én leszek porig alázva.)”

(Volt pillanat, mikor valóban amolyan minden mindegy alapon játszottam. Belekalkulálva azt is, hogy esetleg a végső szakításig is eljutunk Évával. De azt hiszem, Anikó jól mérte föl: én sosem gyűjtöttem össze magamban annyi bátorságot, hogy kenyértörésre vigyem a dolgot. Rábíztam mindent a véletlenre és a gondviselésre. T. M.)

(A következő három hónap bejegyzései annyira intimek, hogy nem kívánom megosztani titkukat mással. Csak kettőnkre tartozik. T. M.)

„1973. december 28. Remélem, Miklós megértette, hogy az elmúlt napok nyugtöködése nem abból származott, hogy nem kerültünk ágy-közelbe. Ha csak beszélgetünk, az is remek lett volna. Attól tartottam, hogy az idén nem tudunk kocintani sem, és kicsit babonás vagyok, meg aztán kapcsolatokat is építeni szeretek, és nem leépíteni. Szerencsére ma ez is összejött – ha szolidan is.”

(Sajnos ezekben a napokban alig-alig találkoztunk. Beteg voltam, a karácsonyt ágyban töltöttem. 28-án is csak a véletlen segített: táppénzen voltam ugyan, de egy jelentés elkészítése miatt ki kellett mennem Keremendre. Már nekem is iszonyúan hiányzott Anikó. T. M.)

„1973. december 31. A kora délutánt a naplóm olvasgatásával töltöttem. Megállapítottam: 58 alkalommal találkoztunk. A legsűrűbb hónapunk az április és az október volt, a leggyéresebb a július. Az is kiderült, hogy ősszel jobban bírjuk a szexet, mint a dög melegben. Továbbá egyértelműen kimutatható az is, és alighanem egy pszichológus is hasonlóan olvasna ki a naplóból, hogy vénülök. A hisztis napok száma az év vége felé megemelkedett, lehet ebbe a téli depresszió is közrejátszott, vagy az év elején még derűlátóbb voltam, nem mintha úgy gondoltam volna, hogy év végére Miklós bármit is eldönt, változtat. Azt hiszem, alapjában nincs okom panaszra – sokan ennyi boldogságot sem könyvelhetnek el maguknak. Nem szokásom újévi fogadalmat tenni, tehát máris borítékolható, hogy nem leszek jobb az újesztendőben sem – abbéli vágyamnak azonban hangot adok, hogy Miklóst szeretném megtartani. A többit meg majd meglátjuk. Ez lesz az első szilveszteréjszakám, amikor tök egyedül leszek. Tudom, előbb-utóbb hozzá kell edződnöm. Ha sikerül felbontanom a pezsgőt, két pohárba töltök, hogy legalább a csengését halljam, és babonából lötykölök kicsit a földre is...”

„1974. január 15. Az álmokhoz csak annyit, hogy talán a benne élő énem már tudja, amit az ébren álmodó, homokba dugott fejű nem akar meglátni, elismerni... Tudom, hogy Miklós nem bántani akar, de ez egy kiszolgáltatott, néha megalázó helyzet mellett, pedig én egy szabad, független életet szeretnék. Ezért lehet, hogy nekem most kell eldöntenem: ő kell, vagy a végtelen...”

(Nem is sejtettem, hogy Anikóban ennyire komolyan fölmerült a szakítás lehetősége. Akkoriban még boldogok voltunk. Vagyis azt hittem. Persze igazából látnom kellett volna, hogy ő ebben a kapcsolatban alárendeli magát az én boldogságomnak. Én meg talán azt hittem, neki elég annak a tudata, hogy engem boldoggá tehet. T. M.)

„1974. január 20. Nagyon örültem Miklós hívásának, kár hogy hisztiznem kellett érte. A múlt hetem még mindig megmagyarázhatatlan számomra is. Mire észrevette, mire ráeszmélt, hogy valami lelki bajom van, már én nem akartam közel engedni. Azért csak sikerült összerántanom magam, igaz megettem fél kiló marcipános szaloncukrot tök egyedül. Remélem, ez volt az utolsó hiszti az idén, bár a nagy bőgést még nem követtem el... Miklós magyarázata a föl nem vett telefonról viszont kétségbeesetten gyenge érveken nyugodott. Tényleg azt gondolta, hogy az nem olyan feltűnő, ha csörög a készülék, és nem veszi fel, mert közönsége van? Mivel magyarázta? Tuti téves hívás, hallom a csörgésből?”

(Ezerszer megbeszéltük Anikóval, hogy otthon nem keres. Illetve én hívom, ha alkalmas a szituáció. De képtelen volt kívárni, hogy én hívjam. Mivel két alkalommal Éva vette fel a készüléket, és nem szólt bele senki, sejtettem, hogy ő lehet a hívó. Évát bosszantotta a dolog, bár alighanem azt hitte, hogy valami gyerek idétlenkedik. T. M.)

„1974. január 23. Ma lelki szemetesláda voltam. Van ebben valami groteszk, hisz nekem is arra lenne szükségem, hogy kiöntsem valakinek a bánatomat... Először Ádám bukkant fel, aki fél, mert valahol érzi, hogy Enikő nélkül lecsúszik. Nagyon megviselt a dolog, az egész beszélgetés, felidézte bennem, hogy mostanában én is hasonló helyzetben találok magam.

Ádám alig távozott, amikor megérkezett Enikő, aki rögvest kiszúrta, hogy valami nincs rendben. Fél mondattal mégiscsak el kellett mondanom, hogy zűrösek a napjaim, mire megnyugtatót, hogy náluk sem jobb a helyzet. Bár szeretik, de ők is állandóan marják egymást...”

(Valóban, ez egy nehéz tél volt. A munkahelyen kívül nem is találkoztunk. Túlságosan magunkra maradtunk a kínjainkkal. T. M.)

„1974. február 21. Ma azt találtam mondani Miklósnak, hogy addig adok esélyt neki, míg az öröm legyőzi a kétségeimet, utána mindképpen lépek: ha kell, másik városba költözöm. Megrémitettem. Azt mondta, ő nem tud határidőben gondolkodni, nem tudja az életét ilyen hideg számítással rendezni. Csak azt tudja, hogy képtelen nélkülem élni. Mert fontos vagyok számára... («Tudom, kaptam elég türelmi időt – legalábbis te így ítéled meg. Én meg pont azt érzem, hogy épp időm nincs, csak valami vad hajsza, amitől kuszálódnak a gondolatok, amitől folyton sebek tépődnek fel, s én állandóan csak fájdalmat okozok mindenkinek a környezetemben. A legtöbbet talán neked. Pedig ezt akarom a legkevésbé. Számodra nyilván érthetetlenek a szempontjaim – néha a magam számára is. De én ezekkel birkózom. Önmagammal. Valószínűleg a vesztes is én leszek.»)

Nem hiszem, hogy hideg számítással élnék, amikor felfedtem a szándékaimat. Inkább akkor lennék számító, ha eltitkoltam volna, mit gondolok a jövőmről. Szívesen élnék ma is tíz centivel a föld fölött, de a mindennapok arra kényszerítenek, hogy az álmokból leszálljak a földre, hisz Miklós sokszor tudomásomra hozta már, hogy vele ne tervezzek. Inkább az ő magatartása a számítás. Azt gondolom, nincs mit egymás szemére hányunk: mindketten tisztességesen, őszintén vallottunk. Hajszolja csak tovább az időt, és kívánom, egyszer érje is utol, s ha megtörtént, elégedetten pillanthasson hátra!

Azt gondolom, ha eljön az elválás pillanata, én a szemébe merek majd nézni. Soha nem fogom úgy érezni, hogy áldozatot hoztam volna érte, de az egész életemet nem adhatom oda az övének a feléért. Addig meg szeressük egymást, mert senki nem teszi meg helyettünk.”

(És mégis ideadta. Az egész életét – morzsáért. Én meg, ha hátra nézek, azt kell látnom: mögöttem nincs semmi. T. M.)

„1974. február 25. Tudom, hisz mondta, hogy bolond hete lesz, nem is a találkozásaink számát perelem, és egyáltalán nem fortyantam fel, abba beletörődtem, csak az fájt, hogy napközben semmi jelét nem adta, hogy léteznék, nem éreztem,

hogy hozzá tartozom. Ez most olyan állapot, mint egy elvetélt házasság: élünk egymás mellett, ha ráérünk, szeretkezünk is – semmi több.

Most úgy érzem, legalább annyi bánatot okozunk egymásnak, mint örömet, én legalábbis így élem meg. Kétségeim vannak az érzelmei felől, mintha már ő sem hinné elég erősen, hogy szeret. Talán belefáradt, de nem meri kitenni a pontot a történet végére. (Megértem: nem könnyű feladat, megterheli a lelkiismeretet.) De az én lányregényemben a szerelmes férfi egy szerelmes pillanat után nem pillant az órájára, és nem azt mondja a kedvesének, hogy »te jó ég, már majdnem 7 óra, rohannom kell«. Volt idő, mikor ezt sajnálkozva tudta előadni. Szóval ezek a gondolatok foglalkoztatnak, s az előbb már sikerült alaposan kibőgni magam.”

„1974. március 7. Nagyon távol vagyunk egymástól, és mintha a pályáink nem is közelednének. Olyan, mintha Miklós nem is ugyanaz az ember lenne, nem tudok az életéről semmit, nincs is rá igénye, hogy megossza velem, s én is egyre visszafogottabban teszem. Úgy érzem, semmi törést nem jelentene számára, ha nem lennék benne az életében. Mintha csak szexuálisan lenne szüksége rám. Jó gyorsan szeretjük egymást, nehogy közbeszóljon egy váratlan telefon, majd futunk tovább.”

(Szemlesütve vallom be, hogy megint pontos a diagnózis. Még ha a motivációt nem is értette, hiszen nem arról volt szó, hogy ne akartam volna megosztani vele a gondjaimat, ne akartam volna ugyanúgy magam mellett tudni. Addigra azonban sűrűsödtek körülöttem az események: egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a párton belül megrendült a bizalom irántam, sőt egyesek ki akarnak nyírni. Anikó ezeket a belső konfliktusokat másként értékelte. Egyrészt alighanem túlbecsülte a bátorságom, másrészt azt hitte, hogy az igaz ügy mellett kiállni kötelesség. Úgy vélte, hogy ha az elvtársak morognak is egy kicsit, egy idő után belátják majd az igazamat és megbékélnek. Nem érezte az innen fenyegető veszélyt. Talán ezért alakult úgy, hogy az utolsó napok, hetek jelzésértékű történéseiről nem is tudott: nem akartam terhelni a félelmeimmel... Mindenesetre tény: sok frontot nyitottam, sok sebből véreztem, nem tudtam mindenfelé figyelni, és nem maradt erőm a legfontosabbra: kettőnk kapcsolatának ápolására. T. M.)

„1974. március 8. Már hónapok óta nem ébredek azzal a tűzzel, hogy hurrá, megint egy nap Miklóssal! Mert nem vele, hanem csak párhuzamosan, itt-ott érintőlegesen, s csak ritkán fedésben. Ez pedig ellaposítja az egészet. Nem ugyanazok az emberek vagyunk, mint korábban. Elfáradtam, kiégtem, lemerültem, olyan, mintha minden energiámat elszippantotta volna valami. Úgy érzem magam, mint egy rémült kislány, akinek elvitték minden kincsét... Ma nőnap volt. Miklós be sem jött. Még egy telefonon sem keresett. Meddig mehet ez így?”

(Kerestem. Hívtam telefonon, de nem ő vette fel, így inkább letettem. Igaz, később valóban nem próbáltam újra. A megyei pártbizottságon jártam aznap, ahol

a maradék kedvemet is elvették. Közel két órán keresztül váraoztattak. Aztán jött a keresztre feszítés. Közben a szomszédos előadóteremben már folyt a terítés, csörömpöltek a poharak. A titkárnő legalább ötször benyitott, sürgette az elvtársakat, mondván: az első titkár elvtárs már türelmetlen. Az első titkár elvtárs tudniillik nem méltóztatott fogadni. A piszkos munkát kiadta az alattvalóknak. A „beszélgetés” stílusából már ekkor sejteni lehetett, hogy a pártvezetés rövidesen fegyelmi eljárást indít ellenem. T. M.)

„1974. március 12. Tényleg ennyire elfáradt volna a szerelmünk? Ennyire nincs bennünk semmi tartalék? Mostanában órákig ücsörgök itthon a sötétben. Próbálom magam a Miklós helyzetébe képzelni, és egyenleget vonni. Lehet, hogy tényleg pocsék a mérlegünk. Mert mit tudok a mérleg serpenyőjébe tenni: sikerült tönkretennem a házasságát, és már apró boldog pillanatokat sem tudok csempészni a mindennapjaiba. És hiába érzem ma is ugyanazt, mint másfél évvel ezelőtt. Ez most KEVÉS. Nem akarom elveszíteni. De most nagyon úgy látszik, hogy megtartani sem tudom.

Ma sikerült néhány percre kettesben maradnunk. Átölelt, de közben az ajtóra figyelt, nem közeledik-e valaki. Olyan idegennek éreztem. Annyit mondott csak, hogy baj van. S hogy majd elmeséli, de nem az irodában. Félek. Attól tartok, hogy valami visszavonhatatlan készül...”

(Anikónak csak másnap mondtam el, mi történt a megyei pártbizottságon. Este találkoztunk, titokban. Az irodában már nem mertem beszélni: félttem, hogy lehallgatnak. A Keremend melletti erdőnél találkoztunk. Ha csak néhány órára is, de végre minden olyan volt közöttünk, mint régen. Kedves volt. Pezsgőt hozott. *„Annyira rég voltunk együtt, hogy meg kell ünnepelnünk”* – mondta. Jó volt a karjaimban tartani. Aztán elmeséltem neki a pártbizottságon történeteket. Végre megértette, hogy a borús kedv, a szokatlan idegesség, a csapnivaló hangulat nem kettőnk kapcsolatából fakad. De a villanásnyi megkönnyebbülést mindjárt kétségbeesés követte: *„Mi lesz veled? Mi lesz velünk?”* Nem tudtam megnyugtató választ adni. T. M.)

„1974. március 20. Miklós narancsot hozott. Baromi jól esett, hogy a narancs tisztogatása közben megpuszilta a kezem. Annyira kevéssel beérem...”

(Sikerült néhány kiló narancsot szereznem. Hónapok óta nem lehetett kapni. Talán karácsonykor utoljára. Vittem Anikónak is. Mivel egy rövid időre egyedül tudtunk maradni az irodámban, mindjárt meg is ettünk néhányat közösen. Ádám persze kiszúrta a dolgot: amikor bejött hozzám, megérezte a narancsillatot. Tett is valami kétértelmű megjegyzést, de nem reagáltam rá. Akkor már sarkalatosabb dolgok foglalkoztattak, semmint Ádám kicsinyes pizskálódásai. T. M.)

„1974. április 11. Vacak dolog, amikor a lelkiismeretével áll szemben az ember, amikor ingadozik: jól tettem, vagy helytelenül, jogos, vagy jogtalan, elérem vele

a célom, vagy nem, és egyáltalán mi a cél. De kifelé akkor is határozottságot kell mutatni... Elmondtam Miklósnak is: szerintem ugyanis nem jön be a nőknél, ha pipogyaként viselkedik a férfi. Egy idő után a nő számára unalmassá válik, ha mindig az történik, amit ő akar. De az sem nyerő, ha sohasem történik az, amit a nő szeretne... Az élet játék, ahol magunk alkotjuk a szabályokat, s ha ez mindkét félnek megfelel, békésen játszanak, ha nem, másik játékot keresnek, vagy – rosszabb esetben – a játék eldurvul, és átcsap háborúba. Azonban mindkét játékos maga dönt arról, mennyit bír.”

(Akkor még nem is sejtettem, hogy rövidesen mi is új szabályok alapján fogunk játszani. T. M.)

„1974. április 14. Ma sokat civódtunk. Próbáltam megnyugtatni Miklóst, hogy életem minden fontos kérdéséről, döntéséről, tud és tudni fog. Tehát az, hogy megbántam-e, bennem nem merült fel, mint kérdés. Azt hiszem, a nyafogásaim onnan erednek, hogy az első hónapok többnyire a lehetőségeink bővítését hozták. Mostaniak viszont mintha csak a korlátaikat mutogatnák. Az utóbbi hónapokban elveszni látszanak dolgok, amik egyszer már megvoltak, és a veszteséget nehezen viselem.”

(A lehetőségeink rövidesen tovább szűkültek. Másnap ugyanis hívtak a megyei pártbizottságra. Közltek, hogy felfüggesztenek. A titkári teendőik ellátásával ideiglenesen Kövesnét, az iskolaigazgató feleségét bízták meg. Kövesné is jelen volt. Egy pillanatra sem merte rám emelni a tekintetét. Át kellett adnom a kulcsokat. Közltek, hogy szerencsésnek tartanak, ha az eljárás befejezéséig nem mutatkoznék Keremenden. Szörnyű volt. Mintha kihúzták volna a lábam alól a talajt. Meg sem hallgattak. Csak ismertették velem szárazon a határozatot... A folyosón – kifelé jövet – Patai Jóska botlottam. Gyorsan berántott az irodájába. *„Te hülye! Mi a fenét csináltál?”* Szabadkoztam, hogy semmit. *„Nem a fenét! A múltkor is, mikor Aczél elvtárs tartott tájékoztatót, szóba hoztad a március 15-ei pesti történeteket. Miért kellett ezt? Kinek használtál vele? Én tudom, hogy rendes gyerek vagy, de akadnak itt, akik alig várták, hogy kitörjék a nyakadat. És úgy látom, a felszólalásod után a főnök sem mer kiállni melletted. Attól tartok, nagy szarban vagy...”*

Mit mondjak: Jósának igaza lett. Nemcsak felfüggesztettek, ki is zártak a pártból. És ez bizony az Anikóval való kapcsolatomban is további feszültséget teremtett.

A bonyodalmat körülöttem egyébként főként az okozta, hogy több fórumon is szóvá tettem: miért nem beszélünk őszintén az országban folyó dolgokról. S hogy miért kezeljük problémaként, ha egyesek eltérő véleményt fogalmaznak meg, mint a hivatalos álláspont. Miért ne csaphatnának össze az érvek és ellenérvek. Miért kell mindent titkosítani, elhallgatni. Hisz ezzel több kárt okozunk magunknak: saját hitelünket romboljuk. Efféléket kérdeztem Aczél elvtárstól is a március 15-ei pesti tüntetésekkel kapcsolatosan. T. M.)

„1974. április 17. Hajnalban telefoncsörgés ébresztett. Miklós volt az. Mondta, hogy Pestre utazik dolgait rendezni. Felajánlotta, hogy menjek vele. Bárcsak tehettem volna... Ehelyett kommunikációs tréninget tartottunk a munkahelyemen. Kaptam némi kioktatást az etikettrel illetően... Lehet, hogy a főnökhasszony így akarja finoman tudomásomra hozni, hogy rövidesen munkanélküli leszek...”

(A főnökhasszony, akire céloz a levélben, Kövesné volt. Mint említettem: ideiglenesen őt bízták meg a községi pártszervezet irányításával. Ő pedig igyekezett a legtökéletesebben eljátszani a ráosztott szerepet. Frissen szerzett hatalmát leginkább Anikóval szemben érzékeltette...

Pesten az ügyeimetre szerettem volna tisztába tenni. Fölkerestem néhány ismerősimet a Központi Bizottságban. Eredmény nélkül. Mindannyian sajnálkozva tárták szét a kezüket. Volt, aki nem is fogadott, mert halaszthatatlan dolga akadt. Ekkor vált nyilvánvalóvá számomra, hogy a sorsom végérvényesen eldőlt.

Június elején Anikót is elbocsátották. A helyi általános iskolába helyezték át oroszra tanítani. Ott azonban épp nyári szünet következett, így Anikó is mindjárt szabadsággal kezdte. T. M.)

„1974. július 13. Szerfölött bosszús voltam, pedig én tényleg nem dörgölöm folyton az orra alá, hogy hozok-e érte áldozatot – mint ahogy nem is – és pláne nem igénylek érte kárpótlást. De talán nem nagy igény, ha minimális tiszteletet kérek, s hogy lehessen vele egyenrangú... Nem azért, mert bármit is teszek érte, hanem mert a szerelme vagyok.”

(Azt hiszem, azokban a napokban sokszor bántottam meg igaztalanul. Mindketten feszültek voltunk. Persze ez nem adhat felmentést számomra. T. M.)

„1974. július 31. Bánt, hogy Miklós nem veszi észre, mi zajlik bennem, nem érdeklődik, mi történik velem, pedig ezek a dolgok mozgatják most az egész életem. A rajta csapódó negatívumokat is. Tudom, hogy neki is megvannak a maga problémái. Talán fontosabbak és súlyosabbak is, mint az enyéim... Valakivel viszont meg kell osztanom az enyéimet, mert beleőrülök. Ezeket a feljegyzéseket is azért írom, mert irgalmatlanul egyedül vagyok... Valami buta optimizmus sokáig elhitette velem, hogy erős vagyok, konok és kitartó, tehát semmi sem állhat elém, nem érhet baj, ha kell, fejfel megyek a falnak. Tévedtem. Lassan tényleg a házassági hirdetés marad: öreg pasas, sok pénzzel, kevés egészséggel.”

(Addigra már én is találtam munkát Szamosgyházán, az ottani gyárban. Igaz, nem a képzettségemnek megfelelő munkakörben – de az adott helyzetben ez érdekelte a legkevésbé. A hírem persze megelőzött. Mindenki tudta, hogy honnan kerültem ide, és azt is, hogy kizártak a pártból. Távolsgáttartással fogadtak tehát. Nem azért, mintha velem szemben lettek volna fenntartásaik – ahogy ezt később el is mondták –, hanem azért, mert úgy vélték, a párt bizonytalansággal továbbra is rajtam tartja a szemét, tehát nem előnyös velem közelebbi kapcsolatba kerülni. Pár

hónap után azonban olvadt a jég. Rokonszenves, kedves fickókat ismertem meg a szamosegyháziakban. S mert a szókimondásom és a munkabírásom mit sem változott, rövidesen barátokra leltem közöttük. A távolság azonban lehetetlenné tette, hogy Anikóval a korábbi gyakorisággal találkozzam. Ráadásul a lakáseladás és -vásárlás kérdése is a nyakunkba szakadt. Felszámoltuk korábbi otthonunkat. Szamosegyházán vettünk egy kis kertes házat. Amiben most is lakunk. A festés, a költözködés, a kert lekötötte minden energiámat. T. M.)

„1974. augusztus 1. Még mindig meg tud ríkatni, most is sírnom kell – hát-ha közelebb hozza hozzám... Mostanában gyakran elsodródik mellőlem. De ma mintha megint egészen velem lett volna.”

(Debrecenbe kellett mennem hivatalos ügyben – elvittem magammal. Hosszú idő óta ez volt az első alkalom, hogy egy egész napot együtt tölthettünk. Mint utóbb kiderült, nem minden következmény nélkül. T. M.)

„1974. augusztus 29. Mostanában egyre többet gondolok vissza az elmúlt másfél évre. Nostalgia? Mindenképp roppant romantikus szakasza volt az életünknek – manapság gyakran hiányolom is –, de tudomásul kell vennem: nem mindig sikerül az optimális élethelyzetet konzerválni. Innentől a bónusz napjaink (hónapjaink? éveink?) következnek. Számos olyan helyzetet éltünk, amit érdemes lett volna eldunsztolni. Talán nem voltam elég erőszakos bizonyos útelágazásoknál. Magamhoz kötni nem tudtam, elengedni gyenge voltam, lehet, ez lesz a vesztem.”

(Mintha megint a jövőbe látna. Olyasmit érzett meg, ami mellett én sajnos újra és újra vakon elmentem. T. M.)

„1974. szeptember 7. Azt hiszem, baj van. Még mindig nem jött meg a menzeszem. Jaj, csak most segíts, Istenem!”

(Vajon mire gondolhatott? Mi lehetett az első reakciója: az öröm vagy a kétségbeesés? Sajnos ebből a három rövid mondatból ez nem derül ki. Felhőtlenül boldog biztosan nem lehetett. Ezt nem engedtem meg neki. Sajnos. T. M.)

„1974. szeptember 11. Elmondtam Miklósnak. Nem tudom, mit vártam. Igazából nemigen számíthattam másra. Sőt... Egyébként pedig roppant kulturáltan fogadta a hírt. Nem kiabált, nem vádaskodott, nem hibáztatott. Gyöngéd volt és kedves. Mégis az fáj, hogy egy pillanatig sem gondolkodott el rajta, hogy ez a kis jövevény a mi kettőnk gyermeke.”

(Nagyobb volt a riadalmam, mint azt Anikó látni vélte. Iszonyúan kétségbeestem. Mert tudtam: olyan zsákutcába kerültem, ahol maradéktalanul jó döntést nem hozhatok. És ettől nagyon megijedtem. T. M.)

„1974. szeptember 17. Ma is egész nap vártam, hogy legalább fölhív. De nem...”

„1974. szeptember 21. Azt hiszem, nem árulnám el még neki sem, ha úgy érzéném, rosszul döntöttem a sorsommal kapcsolatban.”

(Amikor először olvastam ezeket a sorokat, az a benyomásom támadt, hogy Anikó már ekkor döntött: megszüli a gyereket. Újraolvasva viszont azt gondolom, hogy csupán a „szerető” szerepbe való beletörődésre utalt. T. M.)

„1974. szeptember 23. Mintha minden és mindenki ellenem lenne... Ma öszszefutottam volt kollégáimmal, Mónival és Ádámmal. Beszélgetés közben Móni figyelmeztette Ádámot, hogy kissé le van csúszva a cipzárja a nadrágján, mire ő: nem baj, én nem vagyok olyan kapós, hisz nem vagyok funkcionárius, és jelentősegteljesen rám nézett. Nem tudom, hiányzik-e nekem az ilyesmi... Egyébként is ideges vagyok. Mi lesz velünk?”

(Akkor nem is sejtettem, hogy Ádám is becsatlakozott a rólunk pletykálók közé. Ma persze már tudom, hogy a fegyelmihez is szolgáltatott muníciót. Ő volt a megyei vezetés szeme és füle Keremenden. Pedig hányszor segitettem rajta. (Közel negyedszázad után, '98-ban találkoztam vele, a kampány során. Vass Pista kérte, aki Keremenden indult polgármester-jelöltként, hogy segítsék, nekem mégiscsak komoly tapasztalataim és ismeretségeim vannak. Csak ott, az első egyeztető megbeszélésen derült ki, hogy Ádám is tagja a stábnak. Kerek pereg megmondtam, olyan csapatban nem dolgozom, amelyben besúgók is szerepet kapnak. Mire Ádám kikérte magának a gyanúsítást, és kijelentette, hogy ő soha senkinek nem ártott, őt csak egyszer kérdezték meg, az én ügyemben, és nem tehetett mást, mint elmondta az igazat. „Nem kellett volna csalnod a feleségedet!” – vágta a szemembe. Nem volt mit tenni. Vass Pistától elnézést kértem, hogy nem tudok neki segíteni, és ott hagytam őket. A helyzettel ugyanis nem lehetett mit kezdeni. Mivel a rólam szóló III/3-as anyagban Ádámnak több – jóindulatúnak csöppet sem nevezhető – jelentését is olvastam, a mondat első felét könnyen cáfolni tudtam volna, de a magánéletbeli botlás bélyege bizony ott maradt rám sütve. Így aztán a keremendiek szemében mégiscsak én maradtam a gyalázatos és alávaló, Ádám pedig – mint hallom – a képviselő testület tagjaként örvend ma is köztisztületnek... Ezt bizony elcsesztük. Ki kellett volna takarítani a szemetet.)

„1974. szeptember 27. Jó, hogy nem lát, pocsékul nézek ki, és megint bőgök. Igen, úgy gondolom, akik ketten vannak, azoknak könnyebb, még ha vitáznak is, tudják előrébb vinni a dolgokat, netán van kire mutogatni. Én csak magamra tudok. Néha a gondok összekovácsolják a párokat... Nekem annyi jut, hogy olykor írhatok neki, vagy olvashatok tőle leveleket. Néha egy-egy telefon. Lassan más kapcsolódási pontunk nem marad... És a legszörnyűbb, hogy senki nem tudja azt mondani: 3-4-5 hónap, és vége a rémálomnak, hisz a java még csak most következik. De lehet, hogy előbb-utóbb neki sem kellek majd, és ezen nem is csodálkozom, engem is taszít önnön keserű magam. Sajnos ez még csak az örvény széle. (»MENEKÜLJ! Míg szeretlek!«)”

(Ijesztő, mennyire magára hagytam. Persze ehhez hozzájárult, hogy az új munkahelyemen lényegesen több volt a kööttség. Anikó is tanított. Ritkán találkoztunk – inkább csak hétvégeken egyszer-egyszer. Ekkor döntöttünk arról, hogy elmegyünk egy nyíregyházi nőgyógyász ismerősömhöz, akinek a diszkréciójában megbíztam, hogy biztos információt nyerjünk a terhességéről. Ez is egy abnormális helyzet volt: mivel személyesen nem tudtunk találkozni, telefonon egyeztetettünk. Sírt. Mindig sírva búcsúztunk... A „hogyan tovább” kérdése ugyanis még megválaszolatlan volt. Azt hiszem, Anikó úgy érezte, hogy ez a jövevény a sors rendelése. Eldönt minden közöttünk feszülő kérdést. A „hogyan tovább”-ot is... És talán attól is félt, hogy ha elveteti a gyereket, végérvényesen elszakítja azt az utolsó köteléket, amivel még maga mellett tud tartani. Minden szavából, minden rezdüléséből azt éreztem, hogy már nem bízik bennem, nem hisz a szerelmemben. És nem tudtam mellette lenni, magamhoz ölelni, megnyugtatni, hogy ugyanúgy szeretem, mint korábban. Persze ez akkor már kevés volt: nem *ugyanúgy* kellett volna szeretni, hanem sokkal jobban...

A »Menekülj, míg szeretlek« egy mámoros, együtt töltött éjszakán hangzott el még az első hónapokban. Amikor a legboldogabbak voltunk. Nem tudtam elengedni. De megtartani sem... Így, utólag visszanézve a dolgot, azt hiszem, ekkor már csupán azt szerette volna, hogy ne romboljuk tovább a kapcsolatunkat, mert a végén mindent elpusztítunk, ami szép volt, s hogy legalább az emlékeinket őrizzük meg... T. M.)

„1974. szeptember 29. Iszonyúan fáj, hogy jobban sajnálja Évát, mint a kapcsolatunkat. Mert így van – ez most már egyértelmű. Éva magához láncolta. Hogy mivel, nem tudom... Vajon én miért nem rendelkezem ezzel a képességgel. Talán jót tenne a jövőmnek, ha beszerezném. Olvastam néhány hete egy cikksorozatot, de már csak utolsó részét, ahol azok a hölgyek szólaltak meg, akik főnöküik oldalán harmadikként éltek le a fiatalságukat, és visszatekintve nem volt egy sem, aki ne bánta volna meg... Nem akarom sajnálatni magam, nagyon utálnám, ha bárki sajnálna, különösen, ha Miklós sajnálatból maradna mellettem. Köszönöm, abból nem kérek...”

(Azt hiszem, nem az volt a gond, hogy ő nem tudott „magához láncolni” még egy gyerekkel sem, és nem is arról van szó, hogy Éva valami delejes és mágikus erővel rendelkezett volna. Az igazság az, hogy gyáva voltam új életet kezdeni. Mindkettőjüket szerettem. Évában a múltat, a fiatalságunkat, az együtt leélt éveket, Anikóban a friss és üde szerelmet, az odaadást, a mindent-vállalást. Amikor azonban választani kellett, hogy melyik mellett maradok, nem tudtam dönteni. Ezt a hezitálást Anikó nemként élte meg... Valójában nem is én döntöttem. Én csak vacilláltam, s közben hagytam, hogy a dolgok nélkülem történjenek. T. M.)

„1974. október 7. Mondják, hogy a csúcson kell abbahagyni, amikor egyikünk sem gondol rosszat a másikról. Azt gondolom, a csúcsponton túl vagyunk, mindent kihoztunk, mindent átéltünk, amit csak ebben a felállásban lehetett. Ennyi volt nekünk ebben az életünkben, ebben a szerelemben rendelve. Büszkék is lehetünk magunkra. A folytatásban már nem biztos, hogy nem sérül valamelyik fél, s nem biztos, hogy nem bántjuk meg egymást úgy, hogy elhomályosulnak az előzmények. Tudom, ezt most rettentő nehéz elfogadni, de ha egy harmadik személy miatt vennénk búcsút, akkor a gyűlölet kerekedne felül. Úgy vélem, tisztességes voltam, nem hiszem, hogy sok nőtől kapta volna ezt Miklós. Mint ahogy ő is becsületes volt, és nem áltatott.

Mert szabad-e kitenni a szerelmünket annak, hogy esetleg megsemmisüljön? Ezt kell most eldöntenünk, és tudom, nekem kell erősnek lennem. Azt azonban tudnia kell – s emlékeznie rá, mikor a gyűlölség időszaka elkezdődik –, hogy ő ezen életem legnagyobb szerelme. Sem kedvem, sem erőm, sem időm nincs már nagyobbbat építeni.”

(Másnap kimondta: nincs tovább, vége. Ugyanazokat az érveket használta, amit a naplóban is leírt: őrizzük meg egymást szép emlékként, ne gondoljunk gyűlölséggel a másikra, ne bántsuk egymást. És ne is keressük a másikat – mert most egyszerre kell elvágni minden szálát. Véglegesen és végérvényesen.

A következőkben nem volt egyetlen egy nap sem, amikor ne jutott volna eszembe, amikor ne éreztem volna a hiányát. Sőt olyan is előfordult, hogy kocsiba ültem, és elindultam, hogy megkeressem – de a falu határában megálltam. Ültem a kocsiban, és zokogtam. Mert rájöttem: nem tudnék mit kezdeni azzal, ha azt mondaná, hogy rendben, kezdjük újra. T. M.)

„1974. október 8. Elhatároztam, hogy nem vezetem tovább a naplót. Minek okozzak magamnak újabb fájdalmakat. Úgysem tudom kiírni a kétségeimet... Most – utoljára – még kimondom: Miklós, én akkor is veled leszek, ha te azt hiszed, hogy már nem...”

Major Mátyás Gábor

Az Elnök portréja

– George President ma délután elhunyt.

– De hát az lehetetlen! Hiszen az Alkotmány is kimondja: a haza örök, az Isten egy, az elnök pedig George President.

– De George President sajnos mégis elhunyt, mert amikor a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges munkáját befejezte, s az ügyészség három tagjával brandyzés után hazafelé tartott, és a töltés mentén megállította a kocsist, hogy leszállhasson és megcsodálhassa a folyóparton álló fenséges jegenyefák szépségét, amelyekre már gyerekkorában is áhítattal tekintett fel, és ezt a magasztos pillanatot egy fotográfus könnyekbe lábadt szemmel meg akarta örökíteni, ezért megkérte az elnököt, hogy lépjen közelebb a fákhöz, George President lába megbicsaklott a kavicson, ő maga pedig nyakát szegte és szörnyethalt.

Hosszas csend. A képviselő feszült pillantások keresztüzében állt.

– Rendben van.

*

– Szenátor Úr! Rám hárult a szomorú tisztség, hogy közöljem a tragédiát, miszerint George President ma délután elhunyt.

– Az lehetetlen!

– De George President sajnos mégis elhunyt, mert amikor a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges munkáját befejezte, s az ügyészség három tagjával brandyzés után hazafelé tartott, és a töltés mentén megállította a kocsist, hogy leszállhasson és megcsodálhassa a folyóparton álló fenséges jegenyefák szépségét, amelyekre már gyerekkorában is áhítattal tekintett fel, és ezt a magasztos pillanatot egy fotográfus könnyekbe lábadt szemmel meg akarta örökíteni, ezért megkérte az elnököt, hogy lépjen közelebb a fákhöz, George President lába megbicsaklott a kavicson, ő maga pedig nyakát szegte és szörnyethalt.

– Az Alkotmány világos. Maga megkérdőjelezi az Alkotmányt?

– Dehogy, Szenátor Úr!

– Akkor a hírszerző besúgó. Csupán álhíreket terjeszt, hogy aláássa a kormány fáradságos munkáját, és ezzel bomlassza belső egységünket.

– Rendben van.

*

– George President nem hunyt el. A hírszerző besúgó, aki csupán álhíreket terjesztve akarja aláásni a kormány fáradságos munkáját, és ezzel bomlasztani belső egységünket.

– Fájdalom, Uraim, de a hír hitelességéhez nem fér kétség. Én magam láttam a nagy halottat a tulajdon két szememmel.

- Ez egészen biztos?
- Mióta ismerjük mi egymást, John?
- Rendben van.

*

– George President ma délután elhunyt, Szenátor Úr!

– Mondtam már, az lehetetlen!

– De George President mégis elhunyt. Megbízható forrásból tudom, hogy a hír hitelességéhez nem fér kétség.

Mindenki elnémult. Csupán az orrüregeken átsűrítő, mély lélegzetvételek hasítottak a dermedt csendbe.

- Rendben van.

*

– Bíró Úr! Rám hárult a szomorú tisztség, hogy közöljem a tragédiát, miszerint George President ma délután elhunyt.

- Az lehetetlen!

– De George President sajnos mégis elhunyt, mert amikor a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges munkáját befejezte, s az ügyészség három tagjával brandyzés után hazafelé tartott, és a töltés mentén megállította a kocsist, hogy leszállhasson és megcsodálhassa a folyóparton álló fenséges jegenyefák szépségét, amelyekre már gyerekkorában is áhítattal tekintett fel – hiszen tudja, milyen nagyon szerette azokat nézegetni –, és ezt a magasztos pillanatot egy fotográfus – érthető okokból kifolyólag – könnyekbe lábadt szemmel meg akarta örökíteni, ezért megkérte az elnököt, hogy lépjen közelebb a fákhoz, George President lába megbicsaklott a kavicsra, ő maga pedig nyakát szegte és szörnnyethalt.

– Az Alkotmányt magam írtam alá a tulajdon kezemmel. Maga azt hiszi, gúnyt űzhet országunk alkotmányából, amely szent és örök?

- Dehogy, Bíró Úr! Sosem vetemednék ilyesmire!

– Akkor a hírforrás nem megbízható. A hírszerző besúgó, aki álhíreket terjesztve akarja aláásni a kormány fáradságos munkáját, és ezzel bomlasztani belső egységünket.

– Fájdalom, Bíró Úr, de megbízható forrásból tudom, hogy a hír hitelességéhez nem fér kétség.

– Márpedig George President nem lehet halott. Nem, nem és nem! Eugene, kérek! Most magunk vagyunk. Mióta ismerjük mi egymást? Te nem hiheted el ezt a sok badarságot! Személyesen ismerem az elnököt. George President sosem inna brandyt a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges munkájának befejeztével, hiszen baráti körében mindenki előtt ismeretes, hogy George President a whiskyt részesíti előnyben, s munka után azt fogyasztja, már amennyiben a nemzet fényes

jövőjét szolgáló, dicsőséges kötelezettségei mellett nagy ritkán alkalma nyílik italhoz nyúlni.

– Rendben van, Martin.

*

– George President nem hunyt el. Ez csupán álhír. George President sosem inna brandyt a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges munkájának befejeztével, hiszen baráti körében mindenki előtt ismeretes, hogy George President a whiskyt részesíti előnyben, s munka után azt fogyasztja, már amennyiben a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges kötelezettségei mellett nagy ritkán alkalma nyílik italhoz nyúlni.

Mélységes csend.

– Rendben van.

*

– George President nem halt meg.

– John, mióta ismerjük mi egymást? Én magam láttam a nagy halottat a tulajdon két szememmel!

– De George President sosem inna brandyt a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges munkájának befejeztével, hiszen baráti körében mindenki előtt ismeretes, hogy George President a whiskyt részesíti előnyben, s munka után azt fogyasztja, már amennyiben a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges kötelezettségei mellett nagy ritkán alkalma nyílik italhoz nyúlni.

– Valóban ritkaságszámba ment, mikor George President a brandy mellett döntött, de az elnök ma délután gyomorhurutját enyhítendő fogyasztotta azt kivételesen, minekutána a gyógyszerek már nem segítettek rajta, és a nemzet fényes jövőjéért végzett, dicsőséges munkája közben szünni nem akaró fejfájását sem tompíthatta már semmivel. George President sajnos mégiscsak elhunyt.

Mélységes csend.

– Ebben teljesen biztos vagy?

– Az ég szerelmére, John! A családom és a tulajdon életemre, de még az egy élő Istenre és örök nemzetünkre is megesküszöm, ha kell, de George President ma délután elhunyt!

– Rendben van.

*

– Szenátor Úr... Eugene! George President ma délután elhunyt.

– Az pedig lehetetlen! George President sosem inna brandyt a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges munkájának befejeztével.

– Valóban ritkán fogyasztott brandyt, de az elnök ma délután gyomorhurutját enyhítendő ivott azt kivételesen, minekutána a gyógyszerek már nem segítettek rajta, és a nemzet fényes jövőjéért végzett, dicsőséges munkája közben szünni

nem akaró fejfájását sem tompíthatta már semmivel. George President sajnos mégiscsak elhunyt.

Néma csend.

– Rendben van, John.

*

– George President ma délután elhunyt.

– Az istenit már, Eugene! Nem megmondtam, hogy a hírforrás nem megbízható? A hírszerző csupán besúgó, aki álhíreket terjesztve akarja aláásni a kormány fáradságos munkáját, és ezzel bomlasztani belső egységünket. Te nem hihetsz ebben a zagyvaságban! Én jól ismerem az elnököt, és George President sosem inna brandyt, mivel a whiskyt részesíti előnyben.

– Valóban ritkán fogyasztott brandyt, de az elnök ma délután gyomorhurutját enyhítendő ivott azt kivételesen, minekutána a gyógyszerek már nem segítettek rajta, és a nemzet fényes jövőjéért végzett, dicsőséges munkája közben szűnni nem akaró fejfájását sem tompíthatta már semmivel. George President sajnos mégiscsak elhunyt, mert amikor a nemzet fényes jövőjét szolgáló, dicsőséges munkáját befejezte, s az ügyészség három tagjával a gyomorhurutját és heveny fejfájását enyhítő brandyzés után hazafelé tartott, és a töltés mentén megállította a kocsist, hogy leszállhasson és megcsodálhassa a folyóparton álló fenséges jegegyfák szépségét, amelyekre már gyerekkorában is áhítattal tekintett fel, és ezt a magasztos pillanatot egy fotográfus könnyekbe lábadt szemmel meg akarta örökíteni, ezért megkérte az elnököt, hogy menjen közelebb a fákhöz, George President lába megbicsaklott a kavicsra, ő maga pedig nyakát szegte és szörnyethalt. Martin, ez a színtiszta igazság! Erre a családom és a tulajdon életemre, de akár az egy élő Istenre és örök nemzetünkre is megesküszöm!

Néma csend.

– Hagyjon magamra, kérem!

A szenátor távozott. A bíró megfordult és görcsös ökleire támaszkodva dolgozóasztala peremére nehezedett. Kopasz fejtetőjén kiütközött a hideg veríték, gyomra összeszorult, nyelőcsöve kesernyés nyákot gurgulázott fel. Hosszasan állt így, némán és mozdulatlanul. Végül tekintetét a tőle jobbra lévő falon lógó egész alakos portréra emelte, amin George President kedvenc spániei társaságában feszített búzavirág színű vasárnapi öltönyében, és méltóságteljes nyugalommal tekintett országa népére. „Mert ő egy volt közülünk, aki mindannyiunkat értett, aki értünk dolgozott és csakis értünk élt minden egyes pillanatban. Mert ugyanazt a sorsot nyögte, amit egész népe, s míg a szent nemzetet a gonosz mótelye mérgezte, nem lankadhatott ő sem. És George President nem lankadt és nem nyugodott soha. Akár írt, akár beszélt, akár brandyt ivott, George President kizárólag népéért élt. Minden mozdulatában és lélegzetvételében a nemzet nagyságát s az egy élő Istent

szolgált, mert – bár az erkölcs és a becsület lépten-nyomon megbicsaklik – e kettő, a nemzet és az Isten megingathatatlan, szent és örök!” A bíró remegő kézzel nyúlt frissen vasalt nadrágja zsebébe, kendőt vett elő és leitatta az arcára gördülő verejtékcseppeket. „Nem. A nemzet halhatatlan, az Isten egy, az elnök pedig George President.”

Szívverése lassulni kezdett. Asztala mögé lépett, s leakasztotta Cole *A birodalom útja – Beteljesülés* című festményét. Ezután a portréhoz sietett, és antik díszítésű, aranyozott keretének két oldalát megragadva leemelte azt a kandalló fölül. Kezeiben a súlyos festménnyel egyensúlyozva, tyúklépésben asztala mögé araszolt, majd egy utolsó nekifeszüléssel ráemelte azt a falból felé meredő szegre. Az erőlködéstől elvörösödött fejjel nézte a kép mögül itt-ott előbukkanó szimmetrikus foltokat, amelyek mentén élesen elvált egymástól a már jól megszokott fakó és a dohányfüsttől, napfénytől, portól és párától megkímélt tapéta. Ablak volt ez, mely a makulátlan jövőre nyílt, kellős közepén pedig a boldog jövő letéteményese, maga George President állt hűséges kedvencei magasztaló tekintetében fürödve.

A bíró most a táviróhoz lépett, halántékára erőltette a szűk fejhallgatót, majd sürgönyözni kezdett:

GEORGE PRESIDENT MA

DÉLUTÁN ELHUNYT STOP AZ ÜGYÉSZSÉG TAGJAIVAL
FOLYTATOTT BRANDYZÉS UTÁN HAZAFELÉ TARTOTT,
AMIKOR MEGÁLLÍTTATTA A KOCSIJÁT STOP LESZÁLLT,
HOGY MEGCSODÁLHASSA A TÖLTÉS MENTÉN ÁLLÓ
JEGENYEFÁKAT STOP EGY FOTOGRÁFUS MEGKÉRTE,
HOGY LÉPJEN KÖZELEBB A FÁKHOZ, HOGY
MEGÖRÖKÍTHESSE A MEGHATÓ PILLANATOT STOP AZ
ELNÖK LÁBA A KAVICSON MEGBICSAKLOTT, Ő MAGA
PEDIG SZÖRNYETHALT STOP A TÖRTÉNEKBE VÉTKES
FOTOGRÁFUST AZONNALI HATÁLLYAL ELŐÁLLÍTANI,
NYILVÁNOSSÁG ELŐTT KÖTÉL ÁLTAL KIVÉGEZNI ÉS
JELÖLETLEN SÍRBA TEMETNI STOP A

SAJTÓKÖZLEMÉNYBE: GEORGE PRESIDENT EGY
HAZAÁRULÓ, MAGÁT LELKESÜLT FOTOGRÁFUSNAK
KIADÓ BESÚGÓ ELŐRE KITERVELT ORVTÁMADÁSÁBAN
VESZTETTE ÉLETÉT STOP A CSALÓ CÉLJA ALÁÁSNIA
KORMÁNY FÁRADSÁGOS MUNKÁJÁT, ÉS EZZEL
BOMLASZTANI A NEMZET BELSŐ EGYSÉGÉT STOP A
NAGY HALOTT TEMETÉSE PONTOSAN EGY HÉT MÚLVA
TARTATIK STOP A NEMZET ÖRÖK STOP AZ ISTEN EGY
STOP AZ ELNÖK GEORGE PRESIDENT STOP

Bakacsi Ernő

Az utolsó napok

Nem hivalkodó ez az épületegyüttes. Legtöbb főúrnak, nemzetségfőnek külön otthona van. Az alsó szintet kőből rakták, a felső rész és a melléképületek fából készültek. Az alsó szinten található a konyha, az éléstár, az étkező, és a fegyverterem. Fent vannak a hálókamrák, a fogadó vagy tanácskozó terem, ebből nyílik a terasz. Ez nem erődítmény, csupán egy palánk veszi körbe. Imre vigyázott arra, hogy ne vádolhassák fényűzéssel. Vadászháznak szánta ezt. Jó vadászhely. Az igfai tölgyes bővelkedik szarvasban, de főleg disznóban, nagy agyarasok otthona ez az erdő. Mocsaras, sással benőtt vizes rész is akad, amelyben szívesen tanyázik a szárnyas vad. Csak közelről lehet látni, hogy az erdő szélén építmény van a hatalmas tölgyek árnyékában.

Ritkán tartózkodik itt, noha szeret itt lenni. Itt egyedül lehet, elvonulhat a világ zajától. Mise után, mert azt itt is tartani kell, ha itt tartózkodik, kilovagol, majd egy-két óráig gyakorolja a vívást, a dárdavetést. Délután elintézi a teendőket, aztán olvas. Este kiül a teraszra, elmélkedik és imádkozik. A háziak már tudják, hogy ilyenkor nem szabad zavarni. Csak hát ezt ritkán engedheti meg magának. Apja egyre több dologgal bízta meg. Megosztja vele az ország gondjait. Ott kell lennie a diplomaták fogadásán, a tárgyalásokon. Hogy ismerd az ügyeket és tanulj, mondta apja ura, a király. Tudja ő ezt, meg kell tanulnia mindent. Jó király akar lenni, ha eljön annak az ideje. Segíteni a népet, hogy gyarapodjon, hogy félje az Istent és erős legyen a magyarok országa. Mert, ha gyenge, akkor megtámadják. Pedig ő nem akar háborúzni, másokat gyilkolni, azokat is Isten teremtetten, azok is az Ő képmását viselik. De ha jön az ellenség, védekezni kell, és legyőzni, hogy máskor ne próbálkozzon. Igaza van apjának, ismerni kell a haditudományokat is. Meg is lepte, amikor bedobta a mély vízbe, amikor tavaly rábízta a fővezérséget, amikor II. Konrád német császár ellenünk vonult. A mai napig nem érti, hogy ezt miért tette Konrád, hiszen rokon. Gizella, az édesanyja német, II. Henrik húga. Mi baja van Konrádnak a magyarokkal? Mi nem akarunk hódítani, mi nem fenyegetjük őket. Befejeztük a kalandozásokat is, mi békét akarunk, hogy szaporodhassunk, hogy kitölthessük a Kárpát-karét minden zugát. Ez viszont a miénk. Ezt nem adjuk! Nekünk itt kell élnünk!

Konrád meg is lakolt a merészségeért, alaposan elvertük Gyúrnél. Úgy látszik, elfelejtette már, hogy mi történt 907-ben Pozsonynál. Most már jó ideig biztosan eszébe nem lesz. Röstellhette a dolgot, mert nem jött el a tárgyalásra. Fiát, Henriket küldte, aki még gyerek, csak tizenhárom éves. Eszes gyerekeknek látszik, de hát mégiscsak egy kölyök. Henrik volt a küldöttség vezetője, de ahogyan láttam,

Kaspar volt, akire hallgatott. Ennek a hajlott hátú németnek még a szeme sem állt jól. Minden hájjal megkent diplomata. Azért a mi akaratunk érvényesült.

Az Új kenyér hónap végén ballagott az idő. Nem süttött már olyan tüzesen a nap, elmúlt a tikkasztó hőség, de még kellemes volt a levegő, cirógatásként hatottak a napsugarak. Gellért püspök és Imre herceg a teraszon ültek még a fák árnyékának kellemes hűvösében. A püspök tegnap este érkezett, az üdvözlésen kívül már másra nem volt idejük. A fáradt főpap hamar pihenőre tért, de reggel idejében kelt, hiszen ő celebrálta a szentmisét. Mise után Imre fogadott néhány akkor érkező vendéget, kiosztott pár utasítást, és máris ebédre csilingelt a kis harang. Imre úgy intézte, hogy a többi vendég mással legyen elfoglalva, így együtt lehetett a mester és a tanítvány. De nem ilyen volt közöttük a viszony, a nagy korkülönbség ellenére, barátként tekintettek egymásra. Minden kötöttséget mellőzve beszélgettek. Az apródok kosárákban diót, almát, és szőlőt szolgáltak fel. Az egyik kupában friss forrásvíz, a másikon bor oldhatta a szomjat. Imre ugyan ritkán ivott bort, jobban szerette a savanykás kumiszt, különösen hőség idején, de a vendég tisztelete, rangja úgy kívánta, hogy bor is legyen az asztalon.

Idegnyugtató volt a csend, egy-egy madárcsicsergés, darázsdongás csak fokozta az idillt. Még az sem hatott zavaróan, hogy néha a konyhából felhallatszott a szakács hangja, amikor megszidott egy apródot, vagy egy pendelyes ügyetlenkedőt. Időnként a hátsó udvarból is feltört egy elismerő morgás, ahol az apródok és néhány vitéz dárdát vetett.

A herceg kezdte a beszélgetést.

– Ez a szőlő azokon a tőkéken termett, amelynek vesszejét még te hoztad Itáliából – mutatott a herceg a szőlőre. – Korán érő, finom gyümölcs. Hogyan utaztál püspök uram? Köszönöm, hogy a Maros szögi kolostorba menet útba ejtetél. Megtisztelő a látogatásod.

– Ami az utazást illeti, fárasztó már nekem az ilyen hosszú út. Imre fiam, érzem a koromat, fájnak a csontjaim. Az pedig természetes, hogy meglátogatlak. Örvendtem, amikor király urunk megkért, hogy látogassam meg a Maros szögi kolostort és tegyek ott rendet. Tapasztalatlanok még az ottani testvérek, kell nekik a segítség. Mert, tudod hercegem, sok még a munkánk. Sok még magyar honban a pogány. Olyanok is vannak, akik áttértek a hitünkre, templomba is elmennek. Lehet, csak azért, hogy ne kapjanak büntetést, amit a király urunk elrendelt a távolmaradóknak. Titokban mégis a régi hitüket élik, táltoshoz mennek, bálványt imádnak. Ebből a munkából még rád is marad. Féltő, hogy még akkor is lesznek tévelygő lelkek, amikor te leszel a király. De majd megtérnek ők is, mert istenfélő jó király leszel. Levélben megírtam, de személyesen is gratulálok neked a nagyszerű arrabonai győzelmedhez. Értesültem róla, hogy milyen jól vezetted az ütközetet, magad is vitézkedtél. Az elismerés mellett pironogatás is jár neked

hercegem. Neked a csatákat vezetned kell, irányítani a helyzetet és győzni. Ha magad is verekszel, nem tudod áttekinteni a csatamezőt, értékelni a pillanatnyi állást. És ami a legfontosabb, magad is sebet kaphatsz, Isten ne adja, odaveszel. Ezt te, a leendő király sem most, sem később, nem engedheted meg magadnak. Neked élned kell, hogy a magyarik nép is élhessen! Ezt jól jegyezd meg, ezt soha ne feledd! Ha jó királyunk, apád intelmeit betartod, akkor nem lesz baj. Tudom, hogy imádkozol, de azokat is tanulmányozd, gondolkozz el rajtuk, hogy mit mondanak, mit üzennek neked.

– Bizonyára tudod, atyám, hogy én vacsora után mindig visszavonulok imádkozni. Ezekben az esti csendes időkben nemcsak imádkozni szoktam, elmélkedni, töprengeni is. Gondolok király atyám szellemi hagyatékára is, de sokszor rád is, püspök uram. A te tanításaidra, intelmeidre. Hálát adok az Istennek, hogy téged rendelt tanítómnak. Csak a teremtő rendezhette úgy, hogy 1015-ben hajótörést szenvedj a Mare Superum vizén és találkozz a Márton hegyi apáttal, aki hívott Pannóniába. Hogy a Szentföld helyett ide jöttél. Neked a Kárpát karéj lett a szentföld. Te mondtad az imént, hogy sok még a teendő, amíg minden lélek Jézus hitére tér. Hát még mennyi volt akkor? Neked köszönhető, hogy ha van is még hitetlen ember köztünk, számuk egyre kevesebb.

– Csak azt teszem, amit Isten rám bízott, de atyád akarata nélkül ez nem sikerült volna. A Teremtő őt és engem jelölt ki arra, hogy ezt cselekedjük, ez a mi feladatunk a földön.

– Te kiválasztott vagy. Az Úr beléd táplálta a tudást, a meggyőző beszédet a hitről. Még gyerek voltam, de jól emlékszem az első szentbeszédre, amit ide érkezéskor a királyi bazilikában mondtál Szűz Máriáról. Úgy éreztem, hogy engem akkor érintett meg a Szentlélek.

– Imádkozom érted Imre herceg, hogy sokáig élj. Ilyen királyra van szüksége a népednek, példamutató istenhívó embernek.

– Remélem, maradsz néhány napig. A Földanya hónap második napján nagy vadászatot rendezek. Van itt már néhány vitéz, találkoztál velük. Holnapra várom a német vendégeket. Jó anyám rokonai Fridrich és Ottó érkeznek a kíséretükkel. Fridrichet ismerem, Ottóval még nem találkoztam. Tiszteletükre, holnap este ökörsütés lesz.

– Sajnos, nem maradhatok. Holnap még pihenek, de holnapután hajnalban indulunk. Első a kötelesség, csak utána jöhet a szórakozás. Jó vadászatot kívánok, de a németekre vigyázz! Békét kötöttél velük, most a vereségük után, meghúzzák magukat, de nem lehet megbízni bennük. Hízelegnek majd, de nem tudod, hogy közben mire gondolnak. Aki megtámadja a szomszédját minden ok nélkül, a rokonát, az mindenre képes.

– Megértelek. Sajnálom, hogy nem maradsz. Köszönöm a figyelmeztetést. Tudom, a diplomácia tudomány. Én békére törekszem, nem akarok hódítani. Ahhoz,

hogy szaporodjunk, gazdagodjunk, béke kell. De ehhez erősnek is kell lenni. A magyar tumánok jó harcosokból állnak, az ellenség fél tőlünk. Ha megtámadnak, megvédjük magunkat. A németeket tavaly jól megvertük, remélem, jó ideig nem háborgatnak. Igyekszem tartós békét kötni velük. Igyekszem Bizánccal is a jó viszonyra, mert ők még veszélyesek. A keletről állandóan beáramló népek lekötik őket, talán nem akarnak és nem is tudnak nyugat felé terjeszkedni. Erre az egyensúlyra törekszik jó apám, és majd én is. Vigyáznunk kell arra is, hogy Bizánc és a bolgárok egyesült erővel ne támadjanak.

– Okos vagy, sokat tanultál. Jó király leszel, de sohase bízd el magad. Az önáltatás, a beképzeltség mindig veszélyes. Tévítra viheti az embert. De eltelt az idő, holnap még folytatjuk. Most megyek, még át kell öltöznöm vacsoráig.

Imre gondolataiba merülve rágcsálta a diót, amikor az apród jelentette, hogy Henrik, a német jáger szeretne jelentést tenni.

– Engedd be.

Középkorú, nagybajszú, mindig bőrnadrágot viselő ember volt a bajor, aki a herceg vadászatait irányította. Megállt a terasz szélén, meghajolt és jelentett.

– Jelentem herceg uramnak, hogy készen állunk a vadászatra. Tudjuk, hogy a nagy kan hol szokott elfeküdni. Pontosan ismerjük, hogy hol vált át, amikor inni, a dagonyára megy. Közel azonos időben mindig ott jelenik meg. Várom a parancsait.

– Nagyszerű! Jó munkát végeztetek. A vadászat Földanya hónap második napján lesz. Ha így jobban érted: septum hó másodikán. Addig már ne háborgassátok az erdőt. Hadd nyugodjanak meg a vadak.

– Értettem, nagyuram – felelte a jáger és távozott.

Még négy nap volt a vadászatig.

Eger, 2023. október

Fodor Kiss Júlia

Különös nap

Automatikusan tettem a dolgomat, hidegen ittam meg a kávé, nem érdekelt semmi más, mert utol akartam érni a lelkem, ami már időben és térben régen messze járt. Siettem az állomásra, a türelmetlenség ott vibrált körülöttem. Hosszú út állt előttem, és úgy éreztem, a busz túl lassan halad. A levegő lehűlt, az eső is eleredt, először csendesen fűrésztötte a végtelen tájat, majd egyre jobban kopogott a busz ablakán. Lehunytam a szemem, most a táj szépsége sem tudott magával ragadni, inkább az emlékeim fonalán utaztam.

Olyan, mintha nem is rég történt volna, amikor mondott egy dátumot, mit szólok hozzá, mert az egy különleges nap lesz.

- Ez a dátum szombatra esik. Számomra különleges nap az is, ha találkozunk – mondtam mosolyogva. – Miért lesz ez különleges az a nap?
- Hát az lesz – mondta és lágyan átölelt.
- Miért? – kérdeztem, de igazából nem is érdekelt a szó, elég volt, hogy éreztem az ölelését.

- Akkor házasodunk össze – folytatta, és mosolygó szemmel nézett rám.

A pillanat töredéke alatt páni félelem lett úrrá rajtam. Nekem így jó, miért kellene? Miért kellene kitenni ezt az érzést a szürke hétköznapiak taposómalmának? Miért kellene, hogy lásson kócosan, fáradtan, mérgesen, amikor a hirtelen természetem elragad, és minden kontroll nélkül kimondom, amit gondolok. Mert én kimondom, nem bírná ki az igazságérzetem. Vad, makacs, akaratos vagyok, önfejtű, ha az igazságérzetem a büszkeség palástjába bújlik, akkor még én sem tudom, mi lesz. Még csak húsz éves vagyok, és a csalódások arra intenek, várjak, alaposan ismerjem meg önmagam és másokat is. Nem akarok férjhez menni, mert a múltkor is... amikor a kamaszkor és a felnőtt lét határán tévelyegtem, azt hittem, minden rendben fog menni, de nem ismertem azt a világot, ami vonzott, és ami nem fogadott be. Megfizettem az árát, mára már teljes és mozgalmas életem van, tudom mi a célom, hol a helyem, harmóniában élek a világgal és önmagammal is, de férjhez menni nem akarok.

Csak annyit tudok, most a boldogság itt vibrál körülöttünk, és ez most jó, tökéletesen elég. Most, de mi lesz később? Mi lesz, ha csalódunk és összetörjük egymás életét.

- Nem biztos, hogy hozzád megyek, miért vagy benne biztos? – kérdeztem – egyébként is meg sem kérdeztél! – bontakoztam ki az ölelésből és igazán mérges lettem.

Na lám, megint nyújtottam az eredeti formámat, és ha már nem kérdezi meg? – merült fel bennem a gondolat. Hiszen én is nagyon szerettem őt.

– Hozzám jössz feleségül? – kérdezte. A nézésében kicsi csodálkozás volt, hogy én miért nem érzem ezt sorsszerűnek.

– Hozzád – mondtam ki sokkal gyorsabban, mint szerettem volna.

Lágyan átölelt és táncolni kezdtünk. A dallam belül a lelkünkben született meg, mindketten hallottuk ugyanazt a zenét a lelkünkben, és ugyanazon ritmusra léptünk.

Nagyon gyorsan múltak a napok egymás után, közeledett a kitűzött időpont, és énbennem hol az öröm, hol a félelem kerekedett felül.

És már ott is voltam. Előttem a hosszú piros szőnyeg, megszólalt az *Ave Maria*. Kíváncsi szemek szegeződtek rám, és nekem végig kellett menni a piros szőnyegen. Talán jobb lenne elfutni, merült fel a gondolat bennem, de gyáva lettem. Tehát nem mindig van nagy szám, nagy bátorságom, gyáva vagyok és megyek a piros szőnyegen, és érzem nem igazi a mosolyom. Erről álmodik minden lány? Nem akarom elhinni. Nem éreztem magam királynak, egy gyáva nyuszinak éreztem magam.

Meglepett, hogy az anyakönyvvezető férfi volt. Ott ültünk előtte, és ő hosszú felsorolásba kezdett, hogy mi a nő feladata: összefogni a családot, őrizni a tűzhely melegét... Reméltem, azért azt is megemlíti mi a férfi feladata, de nem tette. Végig hozzám intézte a szavakat, és már képzeletben ki sem láttam a feladatok halmaza alól. Egy királynához nem így beszélnek! Igaz, nem is éreztem magam királynak. Soha nem álmodoztam habos-babos ruháról, és nem is illene hozzám. Soha nem tervezgettem a nagy napot. Hátranéztem, és édesanyám pillantásával találkozott a tekintetem, aki pontosan tudta, mit érzek, és mit szeretnék tenni. Ő akkor is szeretni fog, ha most felállok és kiszaladok innen, suhant át a gondolat rajtam. Ő ismert engem legjobban a világon.

– Akarod-e... – tette fel a kérdést az anyakönyvvezető. Milyen csend volt, még a légy zümmögése is hallatszott, és mindenki várt. Rám várt, de én nem tudtam pontosan, mit akarok. Talán elszaladni. Ő megérintette a karom, és én ránéztem, a mosolya biztatott, a tekintete gyönyörű volt, a szembogarában királynak láttam magamat.

– Igen – mondtam ki halkán, miután hátranéztem a hosszú piros szőnyegre. Itt kellett volna végig futnom, még megtehetném... Azt hiszem, bátor vagyok mégis, bátrabb, mint gondoltam, hiszen ki tudtam mondani azt az egy szót, minden félelmem ellenére. Ki kellett mondanom, hiszen annyi szeretetet, megértést ígért a tekintete, és én soha nem láttam még más tekintetében királynak magam. Szeretem őt, ehhez semmi kétség nem férhetett.

Nagyon boldogok voltunk, nem változott meg semmi. Sajnos az első hónapban elfogyott a pénzünk, mert hát az esküvő is fizetés utáni napon volt. Mit lehetett

várni? Csak az első hónap ilyen nehéz, gondoltam, és hozzákezdtem a nagymosáshoz, mert ugye ez is a nő feladata. Szokásomhoz híven kifordítottam a zsebeket. Lám csak, pénzt találtam a férjem kabátjának zsebében. Ezért aztán minden zsebet megnéztem és itt is, ott is pénzt találtam. Mondhatnám úgy is, hogy ki-zsebeltem, de főznöm kellett valamit. Ki kellett tartani fizetésig, és hát ugye most már ki kell tartanunk egymás mellett szegénységben, gazdagságban, betegségben, egészségben. *Gazdagságban* nem volt az életünkben, de minden más igen.

– Na, tessék, mégis jól mentem férjhez – mondtam ki hangosan. Önkéntelenül mosolygok még ma is az akkori önmagamon.

Kinyitottam a szemem, és már a Hortobágy közelében járt a busz. Még mindig szakadt az eső, kitartóan mosta, verte a busz ablakát. A táj elmosódott előttem, olyanná vált, mint a jövő. Most nem ragadt magával a szabadságvágyam, nem gyönyörködtem a tájban, már máshol szerettem volna lenni: a szívem, a lelkem már rég Debrecenben volt az Augusztán. Lecsuktam a szemem, és újra az idő fonalán utaztam.

Aztán jöttek a hétköznapiak, senki nem mondta, és ne is mondja, hogy a házasság könnyű. Két ember, két önálló egyéniség, sokszor két ellentétes akarat. Az anyakönyvvezető is megmondta, mi az én feladatom, ó hányszor gondoltam rá az elmúlt évek alatt. Olyanok voltunk, mint a tűz és a víz, vagy mint két kavics, amiket addig lök egymás felé a folyó sodrása, míg simává nem kopnak, hogy aztán egymáshoz illeszkedve állják a vad hullámokat. Nem sodortak el a hullámok egymás mellől, pedig el is sodorhattak volna. Egyik legnehezebb dolog együtt megöregedni, nekem ne mondja senki, hogy könnyű dolog a házasság. Mára már egymás legközelebbi hozzátartozói lettünk az évek folyamán.

Mire beért a busz az állomásra, kisütött a nap, a sugarak mohón csókolták fel a fák levelein remegő vízcseppeket. Már a helyi járatra vártam Debrecenben, a busz persze megint elment érkezésem előtt öt perccel. A fa alá álltam, kicsit távolabb a buszmegállótól, mert itt hűvösebb volt. Rágyújtottam – mindig rágyújtok, ha türelmetlen vagyok. Három öreg cigányasszony tűnt fel előttem. Talán ezerévesek lehettek, és én is ezerévesnek éreztem magamat. A kezem megint bedagadt, és vörös volt, mint a láng. A közelgő asszonyok a meleg ellenére nagyon sok rokolyát viseltek. A szoknyaikkal söpörték az utca porát, cifra volt az egész öltözkük, a felső rész is. Úgy néztek ki, mintha a múlt századból bukkantak volna elő. Méltóságteljesen lépkedtek, nem néztek senkire, mintha egy külön világban élnének. Azonban az egyikük mégis rám pillantott, és elindult felém.

– Van egy cigarettája? – kérdezte.
– Annyit hoztam magammal, ami az útra elég.
– Tudom, hogy nem – mondta, és rám nézett. A szeme olyan fekete volt, mint-ha csak pupillából állna. Valóban még Egerben vettem a trafikban két dobozzal.

Adtam neki egy szál cigarettát és gondoltam, továbbáll. A két térd kicsit távolabbról figyelt bennünket.

- Mutassa a tenyerét – nyúlt a kezem után
- Nem fog látni semmit, mert beteg a kezem.
- Na, mutassa – mondta lágyan.

Ő is akart valamit adni nekem, az ősi tudásból, ami a génjeiben van. Arra fordítottam a kezeimet, már amennyire, tudtam.

- Őszintét megmondhatom? – kérdezte kicsit tétován.
- Csak azt mondja, az őszintét – válaszoltam.
- Maga igaz ember, de ezért van jó pár haragosa. Van, aki gyűlöli is. Rosszat akar magának.

Nem szóltam semmit, csak bólintottam. Tudtam, pontosan tudtam, miről beszélt. Ő újra a kezeimet nézte.

– Ne féljen baba – mondta szinte szeretettel, és hatalmas fekete szemével nézett a szemembe. Olyan volt nézése, mintha a lelkemig látott volna. Legalább hatvanhárom éve már nem szólított senki babának, legfeljebb a szüleim, amikor még meg sem születtem, így emlegethettek

– Ne féljen baba – ismételte meg újra. – A férje meg fog gyógyulni, és hazaviheti a kórházból, ne féljen, mert még sok boldog évet fognak együtt tölteni.

Pénzt kért volna, hogy varázsol nekem sok pénzt, de nem volt nálam, csak ami az útra kellett. Sok váratlan kiadásunk volt már ebben az évben, adtam hát neki még cigarettát.

- Ne féljen, a férje meg fog gyógyulni – mondta újra biztatóan.

Akkor éreztem, elindult a könnyem, pedig hónapokig tartottam magam. Olyan voltam, mint egy burok, ne lássák, mit érzek, mert ami belül van és meglátom én is, összetörök. Ömlött a könnyem és rázott a zokogás ott egy idegen városban, a buszmegállóban. Az egész év keserűsége kijött belőlem. Amikor szétnéztem, a hatalmas fekete szemű asszony eltűnt a térségekkel, mintha a föld nyelte volna el. Soha nem láttam azelőtt, nem ismertem, de a burkot, amivel körbevettem magam, sikerült feltörnie. Szeretnék még találkozni vele, szerintem tudja, hogy szeretnék még találkozni vele, hisz az évezredek tudásával a lelkemig látott, és megajándékozott vele.

Hamarosan megérkezett a busz és felszálltam, hogy utolérjem a lelkem, ami már rég az Augusztán volt.

Sziráki Márta

Búcsú

Ma búcsút tartanak Markazon, Kisboldogasszony napján – Szűz Mária születésnapján. Erre a jeles napra hazatér a család minden tagja, közeli és távoli rokonok ülik körül az ünnepi asztalt. A háziasszonyok, már pénteken pusztítást végeznek az aprójószágok között, hisz a tyúkhúsleves csigatésztával elengedhetetlen fogás, a másik féltucat ételről már nem is beszélve.

Nagyanyámmal mi is kopasztottunk, rétest húztunk, csalamádét kevertünk a dunsztos üvegbe. Búcsúra mindig új ruha dukált, így alig vártam, hogy vasárnap legyen, végre felvehessem az álomszettet, mert az volt a nap egyik fénypontja. A mise után az ebéd maga volt a gyönyörűség. Imádtam a forró húslevest, kevés tésztával, sok-sok zöldséggel. Nagyapa mindig lötytyintett bele egy evőkanál frissen főzött paradicsomlét, belevágta az erőspaprikát, úgy kanalizta. Leveshús, töltött káposzta, sült és rántott húsok, fasírozott, ez így mind sorjában. Nem egy könnyű ebéd – mondanánk ma, zárásként mindig valami aktuális gyümölcsöt ettünk, no meg rétest. Utóbbit mindig a hokedlire felkucorodva, lábat lóbálva – akkor számomra ott volt a földi mennyország. Majd öregapám lement a pincébe, felhozott egy üveg bort, egyetlen pohárral engedélyezett magának, meg a férfi vendégeknek. Nem szerette az italozást. Nálunk otthon, nőket sosem kínáltak alkohollal, valahogy nem volt szokás, erre csak most döbbsentem rá. Délután kiültünk a padkára, régi időkről meséltek a vendégek, jöttek a szomszédok is, küsszékkel, süteménnyel, így folytatódott a kedélyes társalgás.

Később illet lemenni a búcsúba, ahol néha körhinta is volt, meg sok-sok árus, mai szemmel vállalhatatlan termékekkel, faszárú, ehetetlenül édes nyalókákkal, törökmézzel. Volt céllövölde, meg volt ott egy domoszlói fiú, akit tizennégy esztendősen pillantottam meg először, majd két esztendeig álmodoztam róla, mert akkor még nem tudtam, hogy ezt hívják plátói szerelemnek. Szóval, ez a fiú egy hárompálcás csili-vili láncot szeretett volna a céllövöldében megszerezni nekem. Talán ő is érezte, hogy van itt ez a lány, legalább valamivel jutalmazzam már a rajongást a szemében. Sajnos nem járt sikerrel, számtalan fegyvercsere után sem, mikor a lövöldés megkegyelmezett és odaadta az áhított „ékszer”. Az maga volt az álom, az elmondhatatlan csoda, hogy ettől a fiútól egy láncot kaptam a markazi búcsúban. Sokáig őriztem az aranyszínű ékszer, meg annak a napnak az emlékét.

Ez a sztori minden szeptemberben eszembe jut, több mint négy évtized után is.

Idővel fogyott a család, egyre kevesebben ültük körül a búcsúi ebédet, mígnem Édesanyám halálával eljött a harmadik olyan ünnep, ahol már minket senki sem vár Markazon. Nincs tárva a kapu, hogy be tudjunk állni, nincs terített asztal,

nincs, aki istenhozzádot mondana. Amikor nagyanyámékat elszólította Teremtőjük, eladtuk a házukat, amelyik pár méterre állt a miénktől. Ahányszor odanézek, mindig étellel telinek látom és várom, hogy kilépjen valamelyikük, kezében egy tállal, hozzánk tartva pogácsával, szőlővel...

Anyám sokat állt a kapuban, várta jöttömet. Aggódott, nem történt-e baj, ha esetleg öt perccel később érkeztem. Újabban, mikor bekanyarodok az utcánkba, mindig arra gondolok, hogy talán most ott lesz, most biztosan ott lesz. Aztán előveszem a kulcsot, belépek, de csak a hideg csend fogad. Lenyírom a fűvet, kiskertet gazolok, próbálom fenntartani a látszatot, hogy itt él valaki, de egyre nehezebben megy. Fájt, hogy már csak az emlékek vesznek körül Markazon, meg egy ház, ahol felnőttem, meg négy sírhalom a temetőben, az öreganyámé, a nagyszüleimé, Erikáé, meg a szüleimé.

És ebben a lassan aranyló őszben, olyan mérhetetlen a fájdalom, hogy az leírhatatlan. A szavakat sem találom már jó ideje. Úgy tartják, hogy a szív lassú halállal hal meg. Egyenként hullajtja el a reményeit, miként a fa a leveleit. Mígnem egy szép napon elfogynak. De azt senki nem veszi észre, mert a testünk álarcként takar.

Ma búcsú van Markazon.

ANNA AHMATOVA

(A közönség helyet foglal, ez alatt a függönyre vetítve:)

SEMMI NEM ÚGY...

Konczek József

Nagyezsda pizsamája

retro-farce: hat képben

NAGYEZSDA PIZSAMÁJA

I.

ELŐJELENET

Dans macabre, kígyózó sor, a szereplők egymás vállát fogva, Nagyezsda vezeti őket. Nagyezsda lehet orosz nemzeti viseletben. A szereplők, ki-ki figurája szerint. Nagyezsda sorban kiszólítja és bemutatja őket, azok meghajolnak, s visszalépnek. Közben Csajkovszkij keringője szól.

NAGYEZSDA

Én vagyok Nagyezsda, a szerző rólam írta ezt a játékot.

(Szerző kilép, meghajol, vissza.)

Tulajdonképpen nem rólam van szó, hiszen semmi sem úgy van, ahogyan van, minden másként van, és minden egyszerre van.

A darab főhőse Anna Ahmatova,

(Ahmatova – ifjú, szép – előlép, meghajol, vissza)

Marína Cvetájeva, mindketten költők az 1900-as évekből, jó barátnők.

(Cvetájeva előlép, meghajol, vissza) (mosolyog)

Gumiljov, Anna férje, cári tiszt, agyonverték a Lubjankán.

(Gumiljov előlép, meghajol, vissza)

Modigliani, a híres festőművész, abban az időben nyomorgó, kezdő művész, soha nincs pénze.

(Modigliani kilép, meghajol, vissza)

Az Ügyész, akit bírónak is mondanak, zord alak.

(Ügyész kilép, meghajol, vissza)

A női munkásszálló három lánya, néma szereplők, pantomím.

(Lányok kilépnek, meghajolnak, vissza)

Bugyonnij buggyos nadrágban kivont karddal.

(be, el)

Nem-Írovics Gázgyárijevics Lakótelepejevics Gyimesi.

(Gyimesi kilép, meghajol, vissza)

Egy tiszt, aki hol ilyen, hol olyan rangot visel.

(Tiszt kilép, meghajol, vissza)

Végül az összekötő szövegek beolvasója, a szerző.

(Beolvasó kilép, meghajol, vissza)

Konczek időnként saját, mai alakjában, de minden máshogyan van, és minden máshogyan van, és minden egyszerre van.

BEOLVASÓ

Családi hagyatékából – Nyikolaj Petrovics Szuhodubov egykori földbirtokos, 1934-ben a Vörös Október Gépgyár sztahanovista hegesztőmunkásának iratai közt találták. A kézirat árverezés útján került Magyarországra a fordító birtokába.

Irodalomtörténészek hamisításnak mondják.

Ez a tisztázatlan dolog gyaníthatóan egy Anna Ahmatova vers úgynevezett *retro-farce*, vagyis múltat megidéző féktelen játéka.

Az ügyet – a mellékletekkel együtt – Konc József, a Magyar Tudományos Akadémia távolról sem tagja – hanem tulajdonképpen egy sokadrangú scriptor – az ellene lefolytatott bírósági tárgyalás során bocsátotta a Tisztelt Főügyészség rendelkezésére.

1. számú melléklet

NAGYEZSDA *(felolvassa)*

KÍGYÓFŰ TEA

A pénz – a summa – eltűnt! Ó, vén hegesztőmunkás!
Aljas ezüst. A szó eredményt hirdet.
Se szén, se pénz, sem egy bizonyos pártnap,
a titkár, a dízsorfallal sem segített.

Ittam teát. Ott ültem pizsamában.
A folyton égő vaskályhában elhaltak a lángok.
Nem gondoltam szerelemre, kihúztintott srácra,
s most itt állok előtted, jó atyám, a lányod.

Ó, régi költők! Az est, a szó – szelíden.
Később a titkár kígyófű gyógyteával.
S mint valami báli legyező, szétterült ívben,
hogy ezt az egészet leokádjam.

BEOLVASÓ *(ülve)*

2. sz. melléklet

Vádlott, csatolja a Szuhodubov féle kézirat orosz eredeti példányát.

NAGYEZSDA *(felolvassa) (függönyre olvashatóan kivetítve)***П И Ж М А**

Сумма сошла! О, спайчикъ старий!
 По сербру слова подлия дана.
 Ни уголь, ни чай, ни там, тот, этот партень
 Ни секретарь, ни рота, ни помогла.
 Чай я выпила. Сидела там в пижаме.
 И в сплошном котле вся пламя угасли.
 И я не бредила пижоном
 И я тебе, отец, Надежду принесла.
 И ни поэты там, ни поцелуй, не вечерь,
 И нет пиятизм, лишь стаканчик чаю: пижма,
 Чтоб' отыргать, как отвращенье вееръ
 Весь этот, о спайщикъ старый,
 – и вот рассказала
 Надежда

*(A hamisítás alapjául szolgáló Ahmatova-vers kivetítve, jól olvashatóan látszik)***ŐRÜLT VAGYOK, TE KÜLÖNÖS FIÚKA**

Őrült vagyok, te különös fiúka,
 Három óra volt, szerdai nap
 Egy zöngicsélő dongócska megszúrta
 A gyűrűsujjamat.

Gyorsan rácsaptam, ő belepusztult,
 Véletlen, de ebbe halt bele,
 Ám az a kis fullánk hegyesebb volt.
 Mint egy orsó tű-hegye.

S miért neked panaszkodom erről?
 Villantod mosolyra ajkadat?
 Idenézz hát, nem látod e gyűrűt,
 Ujjamon mily feszessé dagadt?
 (1911)

NAGYEZSDA PIZSAMÁJA

II.

ÜGYÉSZ

Vádlott, álljon föl!

(Teremőr, ávós százados, felolvassa a vádiratot)

SZÁZADOS

Konc József vádlott, szül., any., lak... stb. 47., m. nélk.

... vádolom irathamisítással, felbujtó szándékú iromány magánkönyvtári rejtgetésével, alkoholizmussal, illegális rózsatolvajlással, barátnőlködéssel... stb... stb.

... a házkutatás során fellelt ún. Szuhodubov féle kézirat előállítás – a szakértői nyilatkozattal megerősített tényállás szerint – egy ostoba csinálmány, mely törvénybe ütközik. Erre nézve a... §... stb... stb. szerint

ÜGYÉSZ

...a Forradalom előtti orosz helyesírás mímelt utánzatával – az ún. kemény és lágy jel, a jaty és egyéb betűk következtlen használatával ön előállított egy förmedni is sok valamit, amelyet a győztes szocializmus által eredményesen átnevelt Szuhodubov sztahanovista hegesztőmunkás Nagyezsda nevű lánya írásának állított.

Továbbá ön ún. turkálókban szerzett ruházatban jelent meg a T. Bíróság előtt, ezzel köz-szemérem elleni bűncselekményt követett el.

... a per folyamán megvizsgálom az ügy további mellékleteit. Egy: az Anna Ahmatova vers orosz eredetijét magyar kiejtés szerinti átírásban felolvasva, a belőle készített magyar, ún. műfordításnak, és szakértői vélemények elhangzásának a továbbiakban e helyt helyt adok.

(Anna Ahmatova orosz nyelvű költeményének magyar kiejtés, magyar írás szerint való felolvasása)

EZREDES *(ávós ezredes előlép, kéziratot tart a kezében)*

ÜGYÉSZ

Ezredes, olvasson!

EZREDES *(hallgat, topog)*

ÜGYÉSZ

Mi az? Nem tud olvasni?

EZREDES

Jelentem, az Államvédelmi Hatóság mindent tud. Olvasom.

(rosszul hangsúlyozza az orosz szavakat)

ja szúma szósla, ó malcsík sztrannyűj

ÜGYÉSZ

...olvassa újra!

EZREDES

ja szósla sz úma, a malcsík sztárnűj... izé, sztránűj
 v szredú v tri császa
 ukólola paléc bezűmjannűj
 mnye zvénnýássája ószá
 ja jijo nyécsajanná prízsálá
 i kázalosz úmerla óna
 no konccek átvrávlénógo zsálá

ÜGYÉSZ

...olvassa újra!

EZREDES

no konyec átrávlennovo zsála
 bül ósztrej véretyena
 o tyíbe li ja záplacsu sztrannóm
 ulűgnyocca lj mnye tvójo líco
 pószmotri na palcé bezűmjannom
 tak kraszívó gladkóje kólco.

ÜGYÉSZ

Köszönöm, ezredes!

EZREDES *(tiszteleg, hátraarc, lelép)***ÜGYÉSZ** *(Konc vádlotthoz)*

Konc vádlott! Álljon föl! Ki engedte meg, hogy leüljön???

VÁDLOTTIgenis. *(feláll)***ÜGYÉSZ**Nézzük a magyar ún. műfordítást! *(a tábornokhoz)*

Tábornok, maradjon a küszöbön, ezt nem ön olvassa föl.

Konc vádlott, olvasson! Ön tud olvasni?

VÁDLOTT

Tudok.

ÜGYÉSZ

Olvassa! Ezt, ugyebár, maga írta, maga is fordította?

VÁDLOTT

Igen, kérem.

No! *(vádlott olvas)*

ANNA AHMATOVA:
ÖRÜLT VAGYOK, TE KÜLÖNÖS FIÚKA...

Örült vagyok, te különös fiúka,
Három óra volt, szerdai nap.
Egy zöngicsélő dongócska megszúrta
A gyűrűsujjamat.

Gyorsan rácsaptam, ő belepusztult,
Véletlen, de ebbe halt bele,
Ám az a kis fullánk hegyesebb volt,
Mint egy orsó tű-hegye.

S miért neked panaszkodom erről?
Villantod mosolyra ajkadat?
Idenézz hát, nem látod e gyűrűt,
Ujjamon mily feszessé⁶ dagadt?
(1911)

ÜGYÉSZ *(az iratai közt lapoz; a vádlotthoz)*

Vádlott, leülhet. Ööö... szakértők szerint ennek az Ahmatova versnek van egy korábbi, jobb fordítása, Rab Zsuzsa műfordítása.

VÁDLOTT

Nem, Bíró úr, Rab Zsuzsa ezt a verset nem fordította.

ÜGYÉSZ

Tehát... ön?

VÁDLOTT

Igen.

ÜGYÉSZ

Izé, Ahmatovát annyian fordították. S maga?

VÁDLOTT

Bíró úr, ezt az Ahmatova verset én fordítottam. A legjobb tudomásom szerint én, és elsőként.

ÜGYÉSZ

Nono, ennek még utána nézünk. S mondja, mit akar ez az Ahmatova ezzel a verssel?

VÁDLOTT

Tisztelt bíró úr! Ez a vers egy ifjú orosz leány verse 1911-ből. Megszúrja a gyűrűsujját egy dongó, ő pedig egyből a jegygyűrűre gondol, ezért mondja a fiúnak...

ÜGYÉSZ

Érdekes. Hogy ezek a lányok... S mondja, miért tette át ezt a verset magyarra?
No?

VÁDLOTT

Nos, Bíró úr... író ír, fordító fordít, szerkesztő szerkeszt...

ÜGYÉSZ

Khm... bíróság ítélkezik. Mégis, miért fordította le?

VÁDLOTT

Tisztelettel szólván, Bíró úr, én szerelmes vagyok Anna Ahmatovába...

ÜGYÉSZ

Mi? Az a nő most kábé több mint száz éves...

VÁDLOTT

Akkor is.

ÜGYÉSZ

Hát, tudja... S milyen ez az Ahmatova?

VÁDLOTT

Egy jól nevelt úrilány. A világirodalom egyik legnagyobb költője...

ÜGYÉSZ

Volt... Ma már több, mint 120 éves.

VÁDLOTT

Anna Ahmatova ifjú és szép.

ÜGYÉSZ

Igen?

(papírait közt lapoz, s felmutatja Ahmatova fényképét)

ÜGYÉSZ

Szereti? Ezt?

És... Ebbe? Ebbe maga talán szerelmes?

(Közben lemezről Pugacsova: Millió rózsaszál)

VÁDLOTT

Úgy is mondhatja.

ÜGYÉSZ *(az Ahmatova fekvő fényképét mutatja... dörmög)*

Hát, igen... de gusztibusz...

TÁBORNOK

Jelentem, Gusztáv főhadnagy elvtárs kinn várakozik. Behívjam?

ÜGYÉSZ

Mííí?

TÁBORNOK

Elnézést, mi Gusztáv elvtársat Gusztinak mondjuk egymás közt. Gondoltam, az Ügyész úr is. S mintha őt említette volna...

ÜGYÉSZ

Tábornok! Maga maradjon a kaptafánál.

TÁBORNOK

Igenis! *(Hóna alól előkap egy kaptafát, fejét üti vele.)*

ÜGYÉSZ *(Vádlotthoz)*

Önt perverz vonzalmakkal is megvádolom.

VÁDLOTT

Igenis.

JEGYZŐ

Jegyzem.

ÜGYÉSZ

Álljon föl, ha magához beszélek! Különben maradjon.

VÁDLOTT

Igenis. *(marad ülve)*

ÜGYÉSZ

És ha még egyszer bíró úrnak szólít, én lecsukatom. Én az ügyész vagyok. FŐ ügyész!

VÁDLOTT

Igenis. Igenis, Főügyész Úr.

ÜGYÉSZ

Nem, magának nem. Elvtárs? Főleg magának nem. De úr se.

VÁDLOTT

Igen... eeee...

ÜGYÉSZ

Ne mekegjen itt nekem, az istenit!

VÁDLOTT

Igen.

ÜGYÉSZ

S mondja, jó nő volt fiatal korában ez az Ahmatova?

VÁDLOTT

Igen... nagyon szép, okos és intelligens asszony.

ÜGYÉSZ

Ja! *(felmutatja Ahmatova képét)*

Erre gondol?

VÁDLOTT

Én mindig rá gondolok.

ÜGYÉSZ

Hát, tudja...

VÁDLOTT *(feláll, elegánsan gesztikulálva)*

Kérem, Anna többször járt Párizsban. A férj, ugye, cári katonatiszt, Gumiljovnak hívták, ő elment vadászni oroszánra Afrikába, Annát meg ott hagyta Párizsban. Anna pedig megismerkedett velem. Ez akkoriban volt, amikor Léda és Ady is Párizsban élt.

ÜGYÉSZ

Miket hord itt össze? Maga 1911-ben?

VÁDLOTT

Bocsánat. Én akkor Modigliani voltam, a festőművész. De akkor még igen szegény. Annával mindig a Luxembourg kertben találkoztam, ott olyan pénzbedobós lenyíló padok voltak, s mindig ő dobta be, az azt hiszem egy franc-t. És volt egy nagy piros esernyőm, az alatt elbújtunk és csókolóztunk...

ÜGYÉSZ

Micsoda? Az esernyő alatt? Gumiljov meg lövi az oroszánokat!!! Mi??

VÁDLOTT

Igen. És amikor visszajött a férje Párizsba, Anna megmutatta neki ezt az *Őrült vagyok, te különös fiúka* verset – mert bár asszony volt, de bakfis korát írta bele, és várta, mit szól Gumiljov – mert Anna ezt a verset nekem írta.

ÜGYÉSZ

És?

VÁDLOTT

Gumiljov megnézte, a többi is, amiket hozzám írt Anna, és azt mondta Annának: „Anna, nem kétséges, te egy nagy költő vagy.”

ÜGYÉSZ

Egy nagy...

VÁDLOTT

Kérem, cári tiszt, francia műveltség, úri modor...

ÜGYÉSZ

No, jó.

VÁDLOTT

Egyszer Anna bedobált szálanként egy csokor vörös rózsát a nyitott ablakomon, mert nem voltam otthon... Ó, Anna!

(Újra a portré, újra Pugacsova lemezről: Millió rózsaszál)

MODI *(Vörös, göndör hajjal – ezt Konczek most húzza a fejére, – hóna alatt nagy esernyő. Sétálgat. Meglátja Annát. Anna elegáns.)*

Anna!

ANNA

Jé, Modi! De jó, hogy találkozunk.

MODI

Én is nagyon boldog vagyok. Anna, képzel, a nyitott ablakomon bedobált valaki egy nagy csokor vörös rózsát.

ANNA *(nevet)*

MODI

De olyan szépen álltak, mintha betette volna valaki szálanként. De hiszen zárva volt a szoba. Csak nem te voltál, Anna?

ANNA

Én voltam.

MODI

Szeretlek, Anna.

ANNA

Látom, elhoztad az esernyődet. Nem lesz eső.

MODI

Nem is azért. Bújjunk alája, nem láthat meg senki!

(Bebújnak az esernyő alá.)

(kivetítve eredeti „Örült vagyok, te különös fiúka” – nő olvassa, szépen)

VÁDLOTT

Anna, ebbe a versedbe szerettem bele.

(újra a portré, közben lemezről Pugacsova: „Millió rózsaszál”)

ANNA *(az élő, szép Anna)* *(KI LENNE JÓ A SZEREPRE?)*

... én is szeretlek. És a versemet miért írtad át? Hiszen a szép fordítás is a te munkád. Aztán csináltad ezt a förtelmes *Nagyezsda pizsamáját*. Miért?

VÁDLOTT

... én úgy, de úgy elkeseredtem egyszer, amikor a Luxembourg kertben voltunk, hogy ez az egész szépséges szerelem elmúlhat egyszer. Megöregszünk... Egy átkos rendszerben.

ANNA

Én nem. Akarsz te is nem megöregedni?

VÁDLOTT

Hogyan? Nem megöregedni? *(nevet)* Hát, persze. Akit szeretünk, az nem öregszik meg. Lehet olyant?

ANNA *(mosolyog)*

Lehet. Hidd el, lehet. No de, a Nagyezsda? Ő szebb volt, mint én?

VÁDLOTT

A Nagyezsda nincs is. Csak kitaláltam elkeseredésemben, hogy megtoroljam az időt, az időt, ami mindent elmúlat, a szépet elmúlasztja.

ANNA

Nem egészen. Annak örülök, hogy a Nagyezsdát csak kitaláltad, de... no, idefigyelj, ott van a pad, tudom, hogy megint nincs pénzed. Majd én bedobom a pad nyílásába a franc-t. Te meg nyisd ki az esernyődet, és bújjunk alája. No, gyere. És az esernyő alatt elolvasom neked a többi verset is, amit neked írtam.

(Elbújnak és az esernyő alatt gyanús mocorgások sejlenek.)

NAGYEZSDA PIZSAMÁJA III.

(Pantomímjáték lesz, a három lánnyal kánkánt táncolva. Az elején felharsanhat a Tschöll papa lányai mi vagyunk?)

EZREDES *(pantomím közben olvassa)*

Az ún. Szuhodubov ügy csatolt mellékletei:

- ogyin stuk partyíjnűj bilét – egy darab párttagsági jegy (könyv)
- partbilét, melyet a Főügyész elvtárs székén találtunk – távozása után – (ez valószínűsíthetően a tisztelt Főügyész elvtárs fenekére volt ragadva az ügy tárgyalása folyamán)

Összefoglaló jelentés a Főügyész elvtársnak:

A Szuhodubov ügy felderítése derék csekistáink munkája nyomán kiderítette, hogy a Nagyezsda nevű grazsdánka – polgártársnő – egy irodalmi pályázatra beadott versével ezüst érmét nyert. (Nagyezsda: „Aljas ezüst”) A költemény Sztálin elvtársat dicsőítette.

A teremben, ahol átvette a díjat, lassan kialudt a kályha és nem volt több szén, a díjjal pénz nem járt, ám a 7954. (kijevszkij okrug) lövészezred közlegényei példás dísz-sorfalat álltak, amikor a Párttitkár elvtárs átnyújtotta Nagyezsda Petrovna-Sujszkaja, Szuhodubov munkás nevelt leánya részére az ezüst díjat.

(Némán folyik a pantomim: a három lány bugyikat tereget, közben Tschöll papa... Bugyonnij lovassági parancsnok csizmában, buggyanó nadrágban, kivont karddal bejön.)

ÜGYÉSZ *(rámered)*

Bugyonnij elvtárs, most a bugyikról van szó.

BUGYONNIJ

Ja? Bocsánat! *(kimegy)*

EZREDES *(olvas)*

A Vlagyimir-Szuzdalj lavra épületéből leválasztott Vlagyimir Zavod – trízsdü nagrazsgyon – által gyártott elektromos működtetésű orosz teafőző készülék – a kihűlőben lévő terem ellenére – megbízhatóan forralta a vizet és a zavarka segítségével készült teát poharanként megkapták a jelen lévő kolhozparaszt és traktorszerelő elvtársak – köztük Nagyezsda – az ünnepélyes pártnap – Éljen Sztálin! Éljen Sztálin! – keretében.

Sajnos, azt nem tudtuk kinyomozni, hogy Nagyezsda miért volt pizsamában. A díjat átadó Párttitkár Elvtárs a nyomozást betiltotta. Állítólag lenyúlta a pénzt.

Nagyezsda – a cukor nélkül adott kígyófü teától hányingert kapott, és – sajnálatos módon szemközt csúfította a Párttitkár Elvtársat. A továbbiakban lepedőbe csavarva, a gyár igazgatójának személyi használatú – Ford modell – gépkocsiján elszállították a Vörös Október játszópark mellett lévő Pityerszkaja ulica 36-38. számú, három emeletes lakótömb első emeletének 18. számú lakásába, azaz a fent említett Szuhodubov elvtárs lakására, ahol egyébként Nagyezsda nincsen bejelentve, ugyanis a Pjervomajszkij bányatelepen lakik egy ún. budkában, három barátnőjével, név szerint Irina Szakicsnyik, Kátya Sztrelcsukina és Kszeofányija Úgorszkaja-Lebegyínova gyári munkás polgártársnőkkal.

(A három barátnő, a Moulin Rouge táncosnői, magasra emelt lábbal, egyenként meghajolnak)

EZREDES

A helyszíni szemle során nagy bugyikkal (ún. barhet-bugyikkal) teleaggatott gyári kábel szárító zsinórokat lepleztünk le. Erről jegyzőkönyvet vettünk föl. Nágya Petrovna – gyezsúrnaja – állítása szerint ezek az ő bugyogói. Többnyire rózsaszínűek, de volt köztük sárga és kék is.

Nagyezsda Petrovna Sujszkaja pizsamáját nem tudjuk mellékelni, mivel a polgártársnő kijelentette, hogy ezt nevelőapjától a születésnapjára ajándécul kapta, és különben is csak ez az egy pizsamája van. A cserébe felajánlott kiváló vattapufajka kezeslábast visszautasította csekistáink gyengéd rábeszélése ellenére.

Az összefoglaló jelentést kapják:

Sztálin elvtárs Titkársága,

Molotov Elvtárs,

Kun Béla (jelenleg a Lubjankájában tartózkodik, 19. számú cella),

Visinszkij Elvtárs

és az irattár (5 példány).

Kelt 1935. november 30. Lubjanka

Éljen Sztálin Elvtárs!

csekista üdvözlettel:

Ioszif Ioszifovics CSEK vezénylő tábornagy

(ez alatt is pantomím a szálláson: lányok bugyikkal)

ANNA és MARÍNA

(Megelevenedik a női munkásszállás.

A három lány bugyikat tereget. Pantomím.

*Most ott van Ahmatova, lábat áztat és közben egy mosóteknőben ruhákat súrol.
Bejön Konczek, és miután Anna a mosónő dalát énekli, Konczek mosogatni kezdi
az ingeket pl. A mosónő dala, az Akácós út műdalra írt Konczek szöveg, esetleg.)*

MARÍNA *(rövid fekete, hullámos hajú ifjú nő, szép barnás az arca, de most le-
hajtott fejjel, karjai a térde közt, búsan üldögél.)*

ANNA

De rég láttalak, drága Marína.

MARÍNA *(felnéz, szomorú mosoly)*

ANNA *(versét mondja)*

(a vers vége:... „milliók lépdelenek így mögöttünk”, stb.)

MARÍNA

Tudod, Anna, amikor visszajöttem orosz hazámba, ide, s ott álltam a lerombolt,
kirabolt családi házunk előtt, én azt hittem, rögtön meghalok.

ANNA

Tudom. És kiáltozva szaladgáltál és zokogtál.

MARÍNA

Gyűlöltem mindent, a fosztogató vörösöket, a gyilkosokat, apám, anyám gyilkosait, és mindenkit, az egész világot, és amikor odajöttél hozzám, azt ordítottam, hogy te is az ellenségem vagy... *(Anna mellére borul)*

ANNA

És görcsösen markoltad a vállamat és csak zokogtál, Marína, kicsikém...

MARÍNA *(hüppög)*

Anna, én, én, én akkor elvesztettem az eszemet, és mivel te voltál ott, hát neked ordítottam, hogy te is, te is...

ANNA *(öleli)*

Nyugodj meg. Tudom, az ember néha azt az egyetlent sérti vérig, akit a legjobban szeret, mert senkinek nem tud megbocsájtani.

MARÍNA

Anna, tőled bocsánatot kérek, téged soha nem akarlak bántani. De megbocsájtani azoknak, azoknak... nem tudok.

ANNA

Jól van, barátnőm. Jól? Nincs jól. Az, aminek nem tudok én sem megbocsájtani. Sztálin a fiamat a Gulágra száműzte. Miért? Mert egy cári tiszt fia, akinek semmi

bűne nem volt, mégis megölték. A fiamat is sokára engedték el. Tudod, hogy nagy tudós lett a fiamból?

MARÍNA *(Anna karjai közt sírdogál, Anna a könnyeket törli Marína arcáról)*

ANNA *(újra a verset mondja)*

... milliók lépdelenek így mögöttünk...

(változik a szín)

ÜGYÉSZ *(befejezi a jelentés olvasását, félrelöki... újra az asztalánál ül)*

No, ez is! *(feláll, járkál, kezeit égnek emeli, méltatlankodik)* Hogy ezek mekkora... mekkora...

EZREDES

Ügyész elvtárs, Nem-Írovics Óbudovics hadosztályparancsnok elvtárs jelentkezett.

ÜGYÉSZ

Kísérje be!

Szóval, Cvetájeva, Cvetájeva! *(közben fel-alá járkál)* Meg ez az Ahmedova – a nyomorult tatár – és... no, szóval most hallok róla először... az emberre meg mindig ragad valami. *(pelyheket szedeget a talárjáról és kecses mozdulattal elfújja őket a tenyeréről).*

EZREDES

Ügyész elvtárs, itt van Nem-Írovics elvtárs.

NEMÍROVICS *(belép)*

Váse prevoszahogyityeljsztvo...

ÜGYÉSZ

Mi??? Azt a forradalom eltörölte, maga analfabéta. Az a cár volt!

NEMÍROVICS

Ja? Izé... glubokó uvazsájemüj továriscs Főügyész elvtárs, parancsom van az ön letartóztatására. Tudja, a Sztálin Titkárság...

ÜGYÉSZ *(nyugodtan)*

Jól tudom... no, igen, így megy ez... no, menjünk. *(két kezét bilincs alá nyújtja)*

NEMÍROVICS

Mert tudja, a Hitler elvtársék jelentették, hogy ön álnéven befurakodott Sztálin elvtárs közelébe, és hát...

(lassan elmennek, de Ügyész visszajön és leül, majd ásítózik)

NAGYEZSDA PIZSAMÁJA

IV.

(Az Ügyész ezt álmodja: valami tüll-függöny, jelezve, hogy ez álom)

ÜGYÉSZ (ásít, majd feláll, sompolyogva férceket szed a talárjáról, tenyeréről elfújja őket, közben méltatlankodik)

Ezek a versek, versek. Piha! (jobbra el, majd be-bekukucskál, ásítózik)

ANNA (az élő, fiatal, csinos Ahmatova, mosolyogva belép, közben halkán szól Pugacsova Millió rózsaszál-dala)

Hát, kedveseim, én most mit szóljak? Azt ugyan nem értem, miért kellett az én szép versemből, amit a különös fiúkának írtam Modiglianinak, a jegygyűrűről – igaz, akkor már asszony voltam, Gumiljov felesége, de mit számít az idő, minden egyszerre van. Ami volt, ami lesz, ami van. Modival úgy éreztem magam, mintha még nem mentem volna férjhez, és a képzelet szárnyán még lány voltam. Ez a vers története.

S ebből miért csinált a Konczek ilyen átírást, ahol a málcsik, a fiú helyett szpálcsik, vagyis hegesztőmunkás van – igyekezett a szavakat áttükrözni – és egyáltalán ki ez a Nagyezsda?

Jó, a szpálcsik nevelt lánya, Nagyezsda. Egyébként a neve azt jelenti, hogy Remény.

No, gyere csak ki, Konczek! Miért írtad?

KONCZEK (bejön, civil öltözet, ő, saját maga)

Tisztelt Anna, ön tudja, hogy rajongok a költeményeiért.

ANNA

Miért magázol? Hiszen tegeződünk.

KONCZEK (meghajol)

Igaz, kedves Anna, álmatlan éjszakáimon a te nevedet suttogva beszéltem hozzád.

ANNA (kuncog)

Amikor én már nem is voltam itt a földön.

KONCZEK

Igen, 1966-ban mentél el.

ANNA

De itt vagyok. Mondom, minden egyszerre van. És ha valaki szeret engem, én megint élek. Nem, mint kísértő szellem, hanem élő nő. És fiatal. Ha szeretsz, élek.

KONCZEK

Szóval, Anna, én keltettelek életre?

ANNA

Hiszen látod. No de miért lett a fiúkából hegesztőmunkás? Miért iszik kígyóteát Nagyezsda? Mit akar tőle a párttitkár? Ki ez a Nagyezsda?

KONCZEK

Én őt kitaláltam. Gépmukás egy gyárban, és verseket szokott írni.

ANNA

És csinos ez a Nagyezsda?

KONCZEK

Ez nem fontos.

ANNA

Csinosabb, mint én?

KONCZEK

Csinos, csinos, de más.

ANNA

No, jó. Tehát?

KONCZEK

Ez egy végtelenül elkeseredett vers.

ANNA

No, a kígyótea keserű. Ezt itatja a párttitkár Nagyezsdával, ugye?

KONCZEK

Akkoriban én annyira mélyen megutáltam mindent, a párttitkárokat, az egész életet, háborúk, megint a háborúk, gyűlöletes...

ANNA

Mint most. A háborúk.

KONCZEK

Minden egyszerre van. Tudom, egyszerre.

ANNA

A szerelmi csalódás?

KONCZEK

Az is.

ANNA

No, igen, szerelmi csalódás is van mindig. Folytasd.

KONCZEK

Gyötrő kínomban írtam át ezt a szép Ahmatova-verset. Már megbántam.

ANNA

Haragjában az ember azt bántja meg, akit a legközelebb érez. Akit szeret. Marína is így.

KONCZEK

Én téged nem akartalak bántani se akkor, se máskor, és most sem.

ANNA

Ez olyan, mint amikor a gyerek dühében összetöri a legkedvesebb játékát. *(elgondolkozva)* Igaz, te nem összetörted, csak mást is csináltál belőle. Gúnyból? Dühből?

KONCZEK

Az a gúny a rendszer ellen szól, nem a te gyönyörű versed ellen.

ANNA

Elhiszem. De mit szól ehhez Modigliani? Modi! Gyere be!

KONCZEK

(most is fürtös vörös parókát húz a fejére, olyan, mint Modigliani)

Itt vagyok. Én vagyok Modi.

ANNA

(nevet) No, hallod! Hát akkor nézzük. Igaz. Minden egyszerre van. Az esernyőt elhoztad? Éhes vagy?

KONCZEK-MODI

Igen. *(egy nagy vörös esernyő a hóna alatt)*

Itt van az esernyő.

ANNA

Pénzed persze megint nincs. Mit ettél ma?

KONCZEK-MODI

Nos, volt egy tubus olaj-tempera festékem. Azt.

ANNA

No, majd megebédelünk együtt.

KONCZEK-MODI

Leülünk? Van egy franc-od?

ANNA *(a pénzbedobós pad kinyílik a bedobott pénz nyomán)*

KONCZEK-MODI

Üljünk le. Az esernyő alatt majd elolvasod az új verseidet?

ANNA

Elolvasom.

(A felhúzott esernyő alól gyanús ficákolás hallatszik. Kis szünet. Az esernyőt felnyitják.)

ANNA *(haját igazgatja)*

KONCZEK-MODI

Anna, képzel, a zárt szobámba az ablakon valaki szálanként bedobált egy nagy csokor vörös rózsát.

ANNA

Nem voltál otthon. Neked vittem.

KONCZEK-MODI

De hogy tudtat olyan szépen egymás mellé dobálni őket?

ANNA *(mosolyog)*

(Pugacsova: Millió rózsaszál hangosan)

ÜGYÉSZ *(kukucskál, fejét csóválja)*

GUMILJOV *(be, válláról oroszlánbőr lóg, vállán óriási puska)*

ANNA *(csókot hint Modinak, az el) (Gumiljovhoz:)*

Hát megjöttél, fiam? Hányat lőttél ott, Afrikában?

GUMILJOV

Csak ezt az egyet. De ez jó nagy volt.

ANNA

Jól van. Nézd csak, közben ezeket a verseket írtam. *(átadja a papírokat)*

GUMILJOV *(elmélyülten, elismerően olvas)*

Anna, nem kétséges, hogy te nagy költő vagy.

NAGYEZSDA *(Egy lepedőbe csavart nőalak, mint kísértet, bebotlog a színre, lefölr jár. Végül lecsavarja magáról a lepedőt és felteríti száradni egy kihúzott drótra, kábelra.)*

Nem vagyok kísértet. Én Nagyezsda vagyok. Csak most éppen nagymosást csináltunk itt, a női munkásszálláson, és kimostuk a lányokkal az ágyneműt. A hálóingeket is, meg a bugyikat is. *(dudorászva teregeti a színes, vastag bugyikat)*

ÜGYÉSZ *(rádörren)*

Nagyezsda polgártársnő! Maga itt mit csinál? Maga nem is létezik!!!

NAGYEZSDA

Azt maga csak hiszi. Igenis, hogy vagyok. Én – Nagyezsda. Bee-eee! *(nyelvét nyújtja rá)*

KONCZEK *(bejön)*

NAGYEZSDA

Konczekek úr, akar ön is örökéletű lenni?

KONCZEK

Drága kis Nagyezsda, hát persze! *(megöleli)*

ÜGYÉSZ *(odasetteng)*

Én is, én is!!

NAGYEZSDA

Maga – nem! *(jól fenéken rúgja)*

ÜGYÉSZ *(hasra esik)*

(A tüllfüggöny fel, az álom vége.)

NAGYEZSDA PIZSAMÁJA
V.

AHMATOVA és KONCZEK

ÜGYÉSZ (*nyújtózkodik*)

ANNA

Tudod, egyébként, ezek a szerepjátársások – érdekes dolgok. Most játszottad el Modiglianit, nekem ő nagyon jó barátom volt. Megirigyelted Modit?

KONCZEK (*fejét lehajtva*)

Lehet.

ANNA

Gondoltam. Jó másnak a bőrébe bújni. Ez igaz.

KONCZEK

És Nagyezsdáéba is.

ANNA

Nekem mondod?

KONCZEK

Anna, a te szerepjátársásaid bátorítottak.

ANNA

Gondolom. Jó volt nekem is más-más alakokba képzelni magam.

KONCZEK

Igen. Például a

(*elhangzanak Ahmatova szerepjátársó versei, Anna olvassa*)

CIFRA BÖRSZÍJÁVAL A FÉRJEM

*Cifra bőrszójával a férjem
Alaposan eltárgált,
Várlak éjszaka lámpafénnyel
Két szárnyra tárt ablaknál.
Hajnalodik. Kis füstgomolyag
Száll a kovácsműhelynél.
Jaj nekem, siralmas fogolynak,
Hozzám megint nem jöttél.
Csak bánatot adhatok neked,
Keserű sorsot, talányt,
Az aranyzőkét szereted?
Vagy a vöröshajú lányt?*

*Jaj, nyögdelésem, hevületem,
Vágyam fülledt búja nyom.
És gyengéd fények terülnek el
Felbontatlan ágyamon*

DALOCSKA

*Szerelemről dalolgotok
Fényes délelőtt,
Kiskertemben a laboda
Már magasra nőtt.
Kitépdese, eldobálom,
Megbocsát nekem,
A sövénynél a kislányom áll ott
Sír keservesen.
Iszonyú a jajgatása,
Nyűgös panasza,
Fülledt, fojtó szagot áraszt
Rám a laboda.
Ily' gonosz az ajándékom,
Kő a kenyere, meg,
Fölöttem csupán az égbolt,
S hangod van velem.*

(1911)

ANNA

Igen, ezek szerepek, vagy például az

ÉJJEL

*Kicsinyke tündöklő felhők között
Úgy jár a hold, akárha élő volna,
S a toronynál a zord őrszem dühödött
Pillantást vet az óramutatóra.
A léha, hűtlen asszony hazamegy,
Elszánt és szigorú az arca éle,
A hű pedig rossz álomban remeg,
Kiolthatatlan rémületben élve.
De mi dolgom velük? Hét napja már,*

*Hogy engedelmet kértem a világtól,
Benn fülledt volt, kijöttem, este várt,
A kertben. Lírám pendül, hold világol.*

KONCZEK

Mondd, gondoltál már arra, hogy milyen érdekes, a színészt megtapsolják, ha hihetően eljátszik, mondjuk egy gonosz alakot?

ANNA

Például III. Richárdot, ugye? Mások meg azt mondják, azért olyan hű az alakítása, mert a gonosz, az ő, saját maga. Ez persze cinizmus, rosszakarát. És butaság.

ÜGYÉSZ (pislog)**KONCZEK**

És a költő? Ő is gonosz, amikor a labodát tépdeső, közönyös, gonosz asszonyt írja. Az ő?

ANNA

Tudod, az emberben minden megvan. Lehet ő a gonosz is, ha ez alakítás, ha játék. S éppen ez a nehéz, hogy hol a határ. Meddig álarc az álarc. Amíg a gonosz asszonyt játszom, ő vagyok. Amikor a szeretőjéért sóvárgó asszonyt, akkor ő. Mondom – játék.

KONCZEK

Én is így gondolom. De miért kell ez? Hiszen a költő maga dönti el, mit akar. Meg akarja mutatni azt, amit csak más alakban mutathat meg, és ez neki jó? Rejtőzve?

ANNA

Hát persze, hiszen tudod.

KONCZEK

Miért kell rejtőzni?

ANNA

Mert jó.

KONCZEK

És védekezés. Titkolás.

ANNA

Nyilván. Jó a titok.

KONCZEK

A közös titok?

ANNA

Az leggyakrabban a bűn. A közös bűn.

KONCZEK

Vagy a szerelem?

ANNA

A szerelem soha nem bűn. A tiltott, és titkolni való szerelem sem bűn. Jó. Édes. A bűn édes gyönyör, a szerelem édes bűne. Gyönyörúséges. Nem szabad büntetni.

(elmennek)

TÁBORNOK

Ügyész elvtárs, Nyem-Írovics Óbudovics hadosztályparancsnok elvtárs jelentkezett.

ÜGYÉSZ

Kísérje be!

(közben fel-alá járkál)

Meg ez az Ahmedova is – a nyomorult tatár – és a Cvetájeva,... most hallok róla először... és az emberre mindig ragad valami...

(pelyheket szedeget a talárjáról és kecses mozdulattal elfújja őket a tenyeréről)

TEREMŐR

Ügyész elvtárs, itt van Nem-Írovics elvtárs...

NEMÍROVICS

(belép) Váse prevoszahogyityeljsztvo...

ÜGYÉSZ

Mi??? Azt a Forradalom eltörölte, maga analfabéta. A felség a cár volt.

NEMÍROVICS

Ja? Izé... glubokó uvazsájemüj továriscs, ügyész elvtárs, parancsom van az ön letartóztatására. Tudja, a Sztálin Titkárság...

ÜGYÉSZ

Jól tudom... no igen, így megy ez... no, menjünk.

(két kezét bilincs alá nyújtja) Menjünk. *(fapofával)*

NEMÍROVICS

Mert tudja, a Hitler elvtársék jelentették, hogy ön álnéven befurakodott Sztálin elvtárs közelébe, és hát...

ÜGYÉSZ

No! Gratulálok. Mehetünk végre?

NEMÍROVICS *(barátilag megfogja az ügyész könyökét, és suttogva:)*

... tudja, az a Szondijevics, vagy ki, a cenzúra kijátszásával kiadott egy könyvet, melynek ön a szerzője.

ÜGYÉSZ

...hát igen... No, megyünk már? Izé, mondja, azzal a Hamarksfjord Fődeákovicsal mi van?

NEMÍROVICS

Az kérem, izé... az jól van. Most éppen nyaral.

ÜGYÉSZ

No, ide figyeljen Óbudovics elvtárs...

NEMÍROVICS

Budovics-Óbudovics-Gyimesovics, engedelmével...

ÜGYÉSZ

Mindegy... szóval... maguk itt a Lubjankán amúgy jól vannak?

NEMÍROVICS

Hát, mondhatni... Most egynapos eltávot kaptam – közvetlenül Kunbéla-Rubeola elvtárs mellett vagyok elszállásolva egy jó kis cellában, de az eltávot azért kapom, hogy önt kísérgessem, Csekovics elvtárs.

ÜGYÉSZ

...és nincs nagyon hideg ott az ön szállásán?

NEMÍROVICS

Hát, ami azt illeti... a Nappali Sötétség az megteszi azért a magáét... Tudja, az a Köszler, vagy Doppler, vagy mi, a hazudós azt írja, hogy fázott, ezért a kukucskán kikopogott a csekista elvtársnak, hogy adjon be neki még egy takarót.

ÜGYÉSZ

És kapott?

NEMÍROVICS

Az ám... A pofájába egy jó csizmásat... ahogyan Sztálin elvtárs tanítja, ugye... tudja, amikor csizmával berúgta a nagy velencei tükröt, hogy az egy burzsoá izé, nem kell az nekünk, elvtársak...

ÜGYÉSZ

Hát, akkor mért írja ez a Doppler vagy Koszler?

NEMÍROVICS

Az nem is volt a Lubjankán... aztán becsapja itt a világot a jószívű csekistával, aki pótpokrócot nyújt be neki a cellájába...

ÜGYÉSZ

Egyébként úgy hallom, hogy ez az izé is magyar. Ez a Koszler.

NEMÍROVICS

Na ja, hiszen mindenki magyar... tán még Sztálin elvtárs is.

ÜGYÉSZ

...No, ne... Azt Rakosovics elvtársnak hívják... Matvej Joszifovics Rakosovics, ha nem tévedek.

NEMÍROVICS

Kérem, tévedni tetszik. Rakosovics elvtárs csak később lesz... most még Sztálinovicsnak hívják...

ÜGYÉSZ

Ja? No, megyünk már végre? (*emelgeti bilincselte kezét*)

Hogy ezek a Joszifovicsok... mindig összekeveri őket az ember.

NEMÍROVICS

De azért még megvagyunk. Már ez így van...

ÜGYÉSZ

...még, még, érti? Még így van... mármint MI...

Egyébként az az Ahmatova... az is...

NEMÍROVICS

No nem, az a Cvetájeva elvtársnő volt... Az Anna Ahmatova barátnője... Anna igazából Gorenko volt – orosz, vagy tán ukrán? – és azt írta Cvetájevának, hogy mi együtt megyünk sokezekkel az úton.

ÜGYÉSZ

Hát, ez azért szép,... de mi felé megyünk, Nyemirovics elvtárs?

NEMÍROVICS

Hát, ez az...

ÜGYÉSZ

A boldog jövő felé, mi?

NEMÍROVICS

...bizonyára...

ÜGYÉSZ

No, menjünk, kedves Nyetirovics-Óbudovics elvtárs...! Azt hiszem, a Kunbéla-jevics-Rubeolovics elvtárs megürült celláját fogja kapni. ...

Vele meg mi lett?

NEMÍROVICS

Elhunyt. Rubeolával...

ÜGYÉSZ

Ja, az a vörös-kiütés, ugye...

NEMÍROVICS

Hát, igen. De, tudja, ügyész elvtárs, mi azért csak megvagyunk...

ÜGYÉSZ

...Ja, meg vagyunk... Jól megvagyunk, meg VAGYUNK mi... izé... remélem, az angyalokat már felkészítették a fogadásomra.

NEMÍROVICS

...Ez csak természetes... Koncsek elvtárs... És Nagyezsda Sujszkaja lesz a fő előénekes... az ám... A Szuhodubova.

ÜGYÉSZ

Ez jó. Legalább kijut valami az embernek...

Mondanak olyasmit is, hogy a művész, olyan, mint a MŰ VÉSZ... azok mindig

bekavarnak... idefigyelj, Gyimesovics elvtárs... Azért mi is bekavartunk már néhányszor...

NEMÍROVICS

...el kell ismernem...

Ugye, a művészember azért kavar be, hogy jobb legyen a dolog...

ÜGYÉSZ

Hát, persze...a kávé is jól bekavarjuk, hogy édes legyen...

NEMÍROVICS

No-no, azt megkavarjuk.

ÜGYÉSZ

Tudod, Jóska elvtárs, néha a művészember nem megkavarja, hanem felkavarja, ugye, a dolgokat...

NEMÍROVICS

Az csak akkor baj, ha zaccos, ugye, a kávé, ha zaccos...

ÜGYÉSZ

No, igen, ezek a kávéfőzők, ezek a gépek... Mi meg egyre kevesebbek vagyunk.

NEMÍROVICS

Ne félj, leszünk mi többen... és együtt megyünk, mint AhmaTOVA... tova... a szép jövőbe... mert a dolgok előbb-utóbb csak kibukkannak, kibuggyannak, ugye... és – a fene egye meg – néha a művészeknek kell eljátszanunk még az el-lenségeiket is.

ÜGYÉSZ

...Hát, a moziban... egy jól eljátszott ellenség, az le van játszva... ha jól kibuggyanik a bugyi...

NEMÍROVICS

Erről jut eszembe, a Nágya elvtársnő bányatelepi barakk-lakásán volt 17 bugyogó... erről készült jegyzőkönyv is. Megmutassam?

ÜGYÉSZ

Jó, de most csak röviden... hiszen már láttam.

Már várnak minket...

NEMÍROVICS

...Szóval, a 17 bugyogóból 14 volt rózsaszínű... és egy szárítókötélen, kábelén lógtak, plusz két kék, meg egy sárga is... Nágya azt mondta, hogy az ő bugyogói. Rózsacsokor helyett szokta kapni őket...

ÜGYÉSZ

No, ebből ennyit... És még?

NEMÍROVICS

Hát, semmi.

ÜGYÉSZ

No, jól van, Laci elvtárs... Hát, mehetünk?

Jóska elvtárs... csak szép lassan... a többiek után, ha majd felállnak, és mennek a színház kijárata felé, hogy együtt menjünk velük... Anna után... mint Ahmato-
va... de, ugye, előtte még tapsolnak is? Hát,... remélem... vagy legalábbis elgon-
dolkoznak...

NEMÍROVICS

Ki tudja?

(Közben Anna és Marína előre jön, szünet.)

NAGYEZSDA PIZSAMÁJA

VI.

(A két nő a kijárat felé, hívják a közönséget is.)

*(A közönség távozik. Széknyikorgás, köhögés. Anna és Marína – ifjú szépségében –
rózsaszálakat osztogat az elmenőknek. Egy-egy férfi és nő meg is öleli őket.)*

(Újra kivetítve Anna mosolygó képe.)

ESETLEG

Auschwitzba menő tehervagonok képe a háttérben

ESETLEG

az ELŐJELENET, dans macabre-ja

*(Kígyózó sor újra, de most azt éneklik, hogy Hegyek között, völgyek között zakatol
a vonat, én a legszebb lányok közül téged választalak.*

És meghajolnak.)

VÉGE

Kriston-Vizi József

Dargay Lajos (1942–2018) útja Egerből Párizson át Kalocsáig

Öt éve immár, hogy 2019 januárjában utolsó útjára kísértük az egri Hatvani temetőben Dargay Lajost. Szellemét, munkásságát időről időre azóta is megidézzük. Nem keserű merengések ezek, hanem a vérbeli tanár, a megszerzett tudás hiteles és lelkes átadója, az alkotó művész, a kulturális közösség-szervező és múzeumi gyűjteményt alakító-gyárapító férfiú sokoldalú munkássága. Ezért hívta létre a nélküle csonkán maradt család, felesége Panyik Márta s gyermekei, Eszter és Marcell 2020 tavaszán azt az alapítványt, amely őrzi, ápolja, kutatja és további nyitott szakemberek bevonásával folytatja a Dargay-életmű számos izgalmas vonulatát, eddig kevésbé feltárt minőségeit. Hazai és külföldi kiállítások, szakmai műhelymunkák, legutóbb pedig a Líceumban megrendezett konferencia tekintet-

te át az oktatói és alkotói, valamint múzeum szervezői fél évszázad eredményeit, tanulságait és a további feltárás lehetséges útjait.¹ A tudományos ülésen elhangzott előadások a tervek szerint önálló kötetben jelennek meg.

(Dr. Kriston-Vizi József a Dargay Lajos Művészeti Alapítvány kuratóriumi elnöke; az egri Vármúzeum egykori munkatársa)

¹ „Dargay a művész, a tanár, a gyűjteményszervező” – Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Vizualis Nevelés- és Művészetelméleti Tanszék tudományos konferenciája, Líceum, 2023. október 27.

H. Szilasi Ágota

„A művész fogalmakra redukál, vagy fogalmakat alkot és formát teremt hozzá”

Dargay Lajos szobrászművészt, tanárt, művészetpedagógust ünnepeltük 80 éves születésnapja alkalmából.² Ő már nem lehet közöttünk, de itt él emléke egykori tanítványai, tisztelői szívében.

Dargay Lajos a jövőt fürkészte, a jövő emberét és társadalmát kívánta művészetével jobbá, emelkedettebbé tenni. Művei, a korai figuratív indulás után az absztrakció evidenciái által keltett különleges térélmény menedékei. Mondhatni, hogy kiérlelt művészete a magyar szobrászat 20. századi utolsó harmadának és az új évezred elejének egyedülálló jelensége, mely a tiszta absztrakcióba vágyott.

A modern absztrakt a 20. század egyik legnagyobb hatású mozgalma volt, mely már több mint 100 esztendővel ezelőtt forradalmasította a művészeti ábrázolást. Hol konkrét művészetnek, hol nonfiguratív, nem ábrázoló, abszolút művészetnek ismerjük. Akkor az absztrakció felé vezető első lépcsőfokra egyszerre többen is ráléptek – több alkotó, különböző előjelekkel és gondolatokkal teremtette meg ezt a világot. A felerősödő művészeti pluralitás időszakában az igazán jól sikerült, megfelelő gondolati, emocionális tartalmakat magukba sűrítő absztrakt művek – legyenek azok a szín, vagy a művészi gesztus erejéből levezetett lírai, vagy a formák életéből megszületett geometrikus művek – ma is megállják a helyüket.

Az absztrakt művészettel – festéssel, szobrászattal – kapcsolatosan gyakran egymástól élesen különböző véleményeket olvashatunk. Egyesek szerint felmázasztalásra méltó közelítési módja a képzőművészetnek –, mely művészet a világos látás új korszakát vezette be, sőt gondolatai Isten tiszta gondolataihoz hasonlíthatóak. Mások kárhoztatják, mert véleményük szerint ez a művészet csak keveseknek szóló rafinált elméleti játék, mely elszigeteltségében saját öngyilkosságához vezet majd, hiszen általa a művészet az emberrel kapcsolatos szerepét nem képes betölteni. Ha megfelelő módon akarjuk azonban a kérdést megítélni, ráhangolódásra képes lelkülettel kell vizsgálódunk. Ezt az attitűdöt hordozza magában Dar-

² H. Szilasi Ágota a Dobó István Vármúzeum művészettörténésze, maga is a Dargay-örökösök által felkért kuratórium alapító tagja. 2011 őszén egy nagy sikert aratott életmű-kiállítást rendezett a Várban, amely után 2012 novemberében Dargay Lajos a Heves megyei Prima díjasok egyikeként állhatott dobogóra. 2022 szeptemberében laudátor volt a Dargay Lajos középiskolai tanárságára és oktatói életútja kiteljesedésére emlékeztető táblánál a Mester 80. születésnapján. A közelmúltban pedig kezdeményezte a Dargay-életmű Egri Értéktárba való felvételét is.

gay Lajos művészete, oktatói és muzeológusi tevékenysége, és roppant tudatos, az elméleti aspektusokat is mérlegelő és tükröztető művészetelméleti hagyatéka is. Az absztrakció ebben az értelemben tehát egyfajta művelet, a művészi alkotómunkának egyik legfontosabb mozzanata. Dargay Lajos megfogalmazásában: „A művész fogalmakra redukál, vagy fogalmakat alkot és formát teremt hozzá.”

Olyan konkrét alapelemeket használva, mint a vonal, a sík, a tér és a színek, valamint az egyensúly, szimmetria, aszimmetria, tehát a kompozíció vagy a mozgás: a mozgás, mint látszat, s a mozgás, mint valóság – ez a kinetikus művészet, ami a mozgásillúzió való(di)ra váltása..., és újabban a fény. Az absztrakt mű szemlélésekor egyértelművé válik, hogy a használt elemek, kiszabadulva a tárgyak béklyójából, szabadsággal telítődve világrendet vagy a világban ható erőket képesek érzékeltetni.

Dargay Lajost több jelentős hatás érte, miután ennek a művészi eszközrendszernek a híve lett. 1942. szeptember 8-án született Pélmonostoron, elemi és középiskoláit Kaposváron, majd Egerben végezte. 1960-ban Sárospatakon érettségizett. A Magyar Iparművészeti Főiskolán félbehagyott tanulmányok után 20 évesen, 1962–67 között a modern magyar szobrászművészet jelesein, Schaár Erzsébetnek és Vilt Tibornak volt a tanítványa. Itt vált szobrásszá a hagyományos értelemben. 1967-ben Párizsba utazott. Ez az út meghatározó volt alkotói jövője szempontjából. A hatvanas évek végén és a hetvenes évek első felében Major Máté (Kossuth-díjas építész) ajánlásával Dél-Franciaországban és Párizsban tevékenkedett, leginkább a bátori születésű Dallos Miklósnál. Közben 1968–72 között az Egri Tanárképző Főiskolán is tanult, tanári diplomát itt szerzett. 1970-ben ismerkedett meg Párizsban a szintén magyar származású Nicolas Schöfferrel (1912–1992). Előadásait hallgatta az École des Beaux-Arts-on, majd a világhírű kinetikus szobrászművész tanítványa, illetve a mester munkatársa lett, egészen 1975-ig. A kinetikus-kibernetikus művészeti alkotó gondolkodás és gyakorlat nagy hatással volt Dargay Lajosra, akinek életművében ekkortól jelenik meg jellemzően e művészeti filozófia és kifejezési törekvés. A Bauhaus és Moholy-Nagy László, vagy a Szovjetunióban működött avantgárd csoportosulások művészi gondolkodása szintén hatott rá. Kapcsolatba lépett a legnevesebb európai új-konstruktivista művészekkel, a Gruppe Zero tagjaival (Düsseldorf), a francia GRAV, a finnországi Dimensio csoporttal.

1974-ben megalapította az MTESZ (Műszaki Természettudományos Egyesületek Szövetsége) Iparesztétika Szakosztályát (ennek Balogh László, Szatmári Béla, Tilless Béla is a tagja), melynek kezdetben az elnöke volt. A művészeti szervezetek elutasítása miatt ebbe a közösségbe tömörültek a konstruktivista, kinetikus művészek képviselői. Felvállalták és tudatosan folytatni kívánták a konstruktivista irányvonalat, valamint a kinetizmust, melyet részben Nicolas Schöffer közvetí-

tett számukra, akivel Dargay és Balogh 1967-ben Párizsban, a többiek az 1970-es budapesti, majd 1976-os egri kiállításai során személyesen is megismerkedtek. A hetvenes évek közepén a csoport kapcsolatba került a hasonló elveket képviselő Z. Gács Györggyel, aki tiszteletbeli tagként együtt állított ki velük, továbbá általa ismerhették meg 1976 körül Kepes Györgyöt is. Dargay 1977-ben ösztöndíjasként ismét Párizsban tevékenykedett, és az UNESCO Palotában kiállítása nyílt. Ezt követően egri középiskolákban tanított 1983-ig. Növendékei még manapság is koraszakos oktatóként emlékeznek rá.

1976-ban és 1978-ban az Országos Környezetesztétikai Szimpózium résztvevője volt Salgótarjánban. Dargay Lajos számos közéleti írásában, vitacikkében és nyilatkozatában igyekezett népszerűsíteni, magyarázni és közel hozni a mindennapok emberéhez a „modern művészet új irányzatainak” sokszor hivatalosan még tiltott és ezért ellenzett alkotásainak jelentőségét és szerepét. Ez a népszerűsítő szerep és szándék élete végéig elkísérte őt. A Szatmári Béla által indított, majd Dargayékkal közösen szervezett salgótarjáni, egri és debreceni Környezetesztétikai Konferenciák és kiállítások, vagy az 1980-as évek derekától 2002-ig Kalocsán megrendezett Schöffner Szemináriumok mind-mind ezt a szélesebb körű, szemléletformáló törekvést szolgálták.

Ennek a gondolkodásnak megvalósult darabja Dargay egri *Kinetikus fénytornya* (1978), mely saját korában különleges köztéri műalkotásnak számított. Az életmű legjelentősebb és a közterületen egyetlen megvalósult alkotása volt, mígnem két évtized elteltével elhanyagoltsága miatt lebontották. Nyugodtan állíthatjuk, hogy jócskán a jövő előtt járt. Dargay célja az volt, hogy mű és a környezetében élő közösség között harmonikus együttélés jöjjön létre. „Egy vers felolvasására, vagy egy suttogó hangra, békés, nyugodt mozgással és barátságos, meleg színekkel reagált a szobor. Egy autó hatására a színek elhidegültek, a mozgás felgyorsult és szinte tiltakozott a szobor.” (Mátyássy Gábor)

1983-ban Dargayt Kalocsára hívták, ahol nyugdíjba vonulásáig a Nicolas Schöffner nevét viselő múzeum igazgatójaként dolgozott. A kinetikus művészet nagy öregje, aki mindig ott állt mögötte, őt tartotta a legjobb tanítványának. Ezért is bízta rá szülővárosának ajándékozott műveinek őrzését, életművének szellemi menedzselését.

Ismeretségei révén része volt abban, hogy Eger városa jelentős kvalitású alkotásokból álló ajándékot kapott az 1980-as évek végén a selypi születésű Kepes Györgytől (1906–2001), aki az Amerikai Egyesült Államokban hunyt el.

Dargay Lajos kezdetben hagyományos szobrokat alkotott, portrékat mintázott, majd a magyarországi absztrakció és olyan elődök, mint Moholy-Nagy László, Kepes György, Schöffner Miklós művészetét tovább gondolva a konstruktivista alapokra építő kinetikus-kibernetikus, vagy luminokinetikus művészet megalapo-

zójává vált Magyarországon egyfajta szocialista identitású, sajátos közép-európai létben. Egy optimista, társadalomtudatos írásában a következőt fogalmazta meg: „A konstruktivizmus eszméje számunkra többet jelent. Magában foglalja az ember és az élet egész bonyolult viszonyát. Egyfajta gondolkodás... cselekvés-, érzékelés- és életmód... Minden dolog, ami serkenti az életet, előre hajtja, hozzájárul a gyarapodáshoz, növekedéshez és fejlődéséhez – konstruktív... A konstruktivista művek alapvető célja a harmónia. Harmónia a szerkezetben, a felhasznált anyagokban, és harmónia a mű lényege és a társadalmi tudat között.”

Ezek a gondolatok is azt üzenik, hogy Dargay Lajos a művészetet az élettel kívánta összekapcsolni. A fent említett alkotók mellett Naum Gabo, Nicolas Pevsner, Rodcsenko, Kazimir Malevics, Kassák Lajos művészetét állította példaként maga elé. A mozgás és a fény művészetteremtő képességét központi tényezőül választva vallotta, hogy a kinetikus, kibernetikus művészet a konstruktivizmus szülötte. Művei puritán, ám emelkedett, tiszta gondolati konstrukciók, a technika esztétikai megjelenítői. A részizgazságok helyett az interdiszciplinaritás, a tudomány, a technika és a művészet metszéspontjába való behelyezkedés révén a lényegi összefüggések feltárásának lenyomatai, modelljei. Az első geometrikus absztrakt művész, Kazimir Malevics szuprematizmusát továbbélve magukba olvasztják az olykor kozmikusig tágított teret és időt, a fényt és a mozgást, krómacél anyagválasztásával szinte elanyagtalanítva a formát.

Műveit szakmai-műszaki alaposág, pontos kivitelezés jellemzi. A mozgásra, a fényre és a tiszta konstrukcióra épülő kompozícióinak legfontosabb jellemzője a megszerkesztett rend és a művek virtuális terének kiterjesztése.

Szobrászi tevékenysége mellett grafikai műveket (síkgrafikákat, térgrafikákat) is alkotott. Ezek egyfajta meditációs felületek. E tussal készült és néhol temperával színezett lapokon a valóságban nem létező, egy kihangsúlyozott csomópontban összefutó vonalháló a redukció végső célja, mely hálózat egyszerre kimérten szabályos és hajlékonyan lágy. A nézőben érzelmi visszhangot keltő hatásuk olyan, mint a fogalmaké, amelyekkel létünk igazságait követjük. Ezek a fekete, fehér, vörös és olykor kék „gondolati rendszerek” a fent és a lent dimenziójában, mégis a kozmosz távlatában lebegve jelölik ki létezésünk egyre táguló dimenzióit. A festményei sem egyszerű festmények, hanem egyfajta geometrikus montázsok: Rodcsenko kontrareliefjeivel, El Liszickij porunjaival rokonok. Dargay Lajos szobrai, reliefjei, rajzai, térgrafikái elsősorban nem érzelemmel, hanem főképp intellektussal foghatók fel. „Okos” művészet az övé – vajon Dargay korunk éktelen káoszából menekül a megszerkesztett rend illúziójába?

Dargay Lajos

Nevelési értekezéslet

Ősi emberi igény a különböző tapasztalatok, felfedezések, ismeretek átadása, közlési vágya. A modern, korszerűen szervezett társadalom (...) már nem is állhat fenn a szakadatlan információk és az ún. tömegkommunikációk intenzív alkalmazása nélkül. A korszerű technikai civilizáció termelők munkája, tudományos tevékenysége, egész életformája olyan tájékoztató, irányító jelek, jelrendszerek együttesével dolgozik, amely eligazító erejével a kellő differenciálódást és egységet biztosítja. A társadalom gazdasági alapjait képező termelők munkát – annak szinte minden ágazatát – átfogó vizuális-rajzi információs rendszer szervezi és irányítja. Köztudomású, hogy az ipari termelés beszéd- és közlési módja, nemzetközi nyelve a magyarázó (...) műszaki jellegű rajz, s ebből következik a rajzokról való olvasás, a tervezés, újítás is. A rajzolás a termelésben állandó gondolkodásforma, egyben pedig a közlés, tájékoztatás, megértés, megismerés és helyes megvalósítás eszköze. E közlő nyelvi tájékoztató eszköz alapja a térszemlélet, formaérzék, ízlés, mely biztosítja a szerkesztés és megformálás lehetőségeinek, a forma és funkció összefüggéseinek áttekintését, a rendeltetés és szépség harmóniájának biztosítását.

A termelők munkán és a tudományokon túl a fokozatosan urbanizálódó életforma is az egyre bonyolódó jelzésrendszer szabályozó erejét követelik meg. Így például az egyre problematikusabb közlekedés szervezése mindenkitől megkívánja a képi információs érzékenységet, a jelek, jelzések, valamint a tényleges téri szituáció állandó egyesítését.

Elmondhatjuk tehát, hogy a vizualitás, a téri, formai, színbeli és szerkezeti összefüggések teljes felfogása (az információs hatásrendszer, az egyéni és tömeges tájékoztatás alapja) ma már egész életünk alapvető, praktikus vonatkozásaiban is eleven igény/szükséglet, tehát a korszerű élet feltétele, mintegy integrációs bázisa.

Az effajta információs érzékenység és a tömegkommunikáció nem csupán gyakorlati életünk alapfeltétele, de olyan területre is bevezetést biztosít, mint a képzőművészetek és más vizuális eszközökkel dolgozó művészeti ágak (fotó, film, tv stb.) sajátos világa. Ezek helyes tartalmi és emocionális megközelítése a modern szocialista társadalom és megújuló emberi létforma alapvető feltétele.

Ezt a társadalmi igényt messzemenően figyelembe kell venni az oktató-nevelő munka tartalmának meghatározásában is. Világosan kell látni, hogy a vizuális nevelés és rajztanítás – mint az információs érzékenység és a hatékony kommunikáció alapja – a nevelés egészében a maga sajátos módján hogyan funkcionál. Meg kell határozni, hogy mi a szerepük az értelmi erők fejlődésében, a tudomá-

nyos-technikai képzésben, az esztétikai nevelésben, és hogyan járulnak hozzá az erkölcsi nevelés és végül a világnézet céljainak megvalósításához.

Az értelmi nevelés, a tudományos képzés iskolai feladata, hogy a tanulókat korszerű ismeretekkel látva el, ezzel párhuzamosan fejlessze megismerő erőiket, ismeretszerző képességeiket. Bevezetést kell nyújtani a látás és ábrázolás tudományába, meg kell ismertetniük a legfőbb ábrázolási rendszereket, konvenciókat (perspektíva, axonometria, vetületi ábrázolás), azokat a jeleket, jelzéseket, amelyeket az általános és sajátos ábrázolásmódon – pl. műszaki rajz – használunk.

Tanítanunk kell a vizuális művészetek – képzőművészet, film, televízió – kifejezési eszközrendszerét, sajátos nyelvtanát, hogy az ifjúság az itt közölt jelentéstartalmakat felfoghassa. Foglalkoznunk kell a legdöntőbb képzőművészeti-esztétikai fogalmak kategóriák mibenlétével, konkrét és érzékletes módon világítva meg a tartalom és forma, az anyag-szerkezet-forma, a forma és funkció kapcsolatát, s mindezeken túl érzékeltessük a szép történeti jellegét.

A látás és ábrázolás szorosabban vett tudományos jellegű ismeretanyagán túl még jelentősebb annak általános, tágabb értelemben vett nevelése. Éppen az információs érzékenység érdekében állandóan fejleszteni kell az egyre differenciáltabb érzékelést, az analitikus észlelést, a vizuális memóriát, a tudati kép alkotásának képességeit.

A rajzi alkalmazásokon túl a látásnevelést be kell állítanunk a gondolkodás elmélyítésének folyamatába. El kell érni, hogy az intenzív látás alapján elért sajátos absztrakciókkal világosabban tűnjenek elő a látszat és valóság, a jelenség és lényeg összefüggései.

Végül, de nem utolsó sorban arra kell törekedni, hogy az oktató-nevelő munka folyamatában eluralkodó tudományos megismerést kiegészítsük, teljesebbé tegyük a sajátos képi megismerés és gondolkodás beépítésével, s ezzel hozzájáruljunk a teljes, integráns emberi személyiség kialakulásához. A teljes emberi személyiség kifejlődésének feltétele, hogy a környező valóságban, munkában, a művészetek által tükröződő képet befogadjuk, megértsük és magatartásunk részévé tegyük, megvalósítsuk.

Már a környező valóság esztétikai tükröződésének felfogása is sajátos absztrakciók képzésének függvénye. A szép – mint érzéki és konkrét dolog – elsősorban az érzékelés minőségétől, finomságától függ, tehát a látásnevelés és rajztanítás minden eszközével nevelnünk kell ezt a sajátos befogadóképességet. De a szép felfogása tudati dolog is, azaz elsajátítása érdekében elemző módon alakítanunk kell az esztétikai fogalmakat, ítéleteket is. Az élményszerűen befogadott, ítéletekké formálódott szép az egész emberi magatartást, tevékenységet alakítja, tehát aktív, alkotó gyakorlattá kell formálni. A befogadás, elemzés és alkotás gyakorlati hármas egységben válnak a világról érkező esztétikai jelek és jelzések elevenen ható

mozgósító erővé. A különböző vizuális-esztétikai elemek (tér, forma, arány, szerkezet, szín, ritmus, szimmetria, feszültség-nyugalom) és a hozzájuk fűződő sajátos esztétikai absztrakciók (képzetek, fogalmak, ítéletek) – mint jellemző kifejezési eszközök –, a legeggyértelműbben a képzőművészeti alkotásokban nyilvánulnak meg, mint a tartalmi kifejezés hordozói. Ezért nevelésünk egyik legfőbb feladata, hogy megtanítsuk a képzőművészeti alkotások beszédmódjának nyelvtanát, hogy az ifúságot részesévé tegyük annak a gazdag információs anyagnak, amit a művészetek világa az emberiség életéről, gondolkodásmódjáról, érzelmeiről és vágyairól közöl.

Az információ és tömegkommunikáció korunk nemzetközi viszonyai között szorosan összefügg a világról, természetről, társadalomról vallott nézetek harcával, s a meggyőződés publikálása, a tömegméretű meggyőzés és nevelés döntő eszköze. A látásnevelés, információs érzékenység szerzése, a tájékoztatás helyes, aktív felfogása és értelmezése döntő módon alapozza meg a világ realitásába vetett hitet, illusztrálja az anyag és társadalom különböző mozgásformáit, az alap és felépítmény szükségszerű viszonyát, végső fokon tehát a világ dialektikus és materialista megismerését.

A látás és vizuális érzékenység fejlesztése, a képzőművészeti-esztétikai nevelés, a világnézet kialakításához kell bő, érzékletes és konkrét tényanyagot, bázist nyújtania. A látszat és a valóság, a jelenség és a lényeg feltárásához az optikai és tudati kép viszonyának sajátos felfedezésével kell hozzájárulnia. A látásnevelés és rajztanítás egyrészt természettudományos oldalról fel kell, hogy fedje a természet jelenségeinek összefüggéseit, folyamatait, következetesen tanítva a látás tudományát – másfelől társadalomtudományos oldalról nézve és foglalkoznia kell a „szép” történeti jelentkezéseivel és alakulásával, verbális lexikális módszer helyett a konkrét emocionális elemzés eszközeivel mutatja meg a sajátos eszközrendszer és tartalmi mondanivaló összefüggéseit. Mindezzel hozzá kell járulnia a már említett sajátos esztétikai jelrendszer megértéséhez, s így a tömegkommunikáció hatékonyságához.

Az egyén és világ sajátos viszonyának kialakulása (közösség, hazaszeretet, internacionalizmus, munkához való viszony, akarat tényezők, humanizmus) döntő módon függ a nézetek és magatartás, akarat és tett, normák és cselekedet egyeztetésétől. A modern (szocialista) társadalomban ez az egyeztetés nagyban függ az állandó vizuális érzékenységtől, függvénye a tömegkommunikációs eszközök hatékonyságának, így nem vitás, hogy a látás és ábrázolás készségfejlesztése, valamint a magatartás összefügg.

A vizuális nevelés ezt a lényegében erkölcsi magatartást sokrétűen képes szolgálni. Elsősorban azzal, hogy alakítja a valósághoz való aktív, elmélyült viszonyt, a lényeglátást. Az analitikus látás és ábrázolás útján alapvető fegyelmet, önellen-

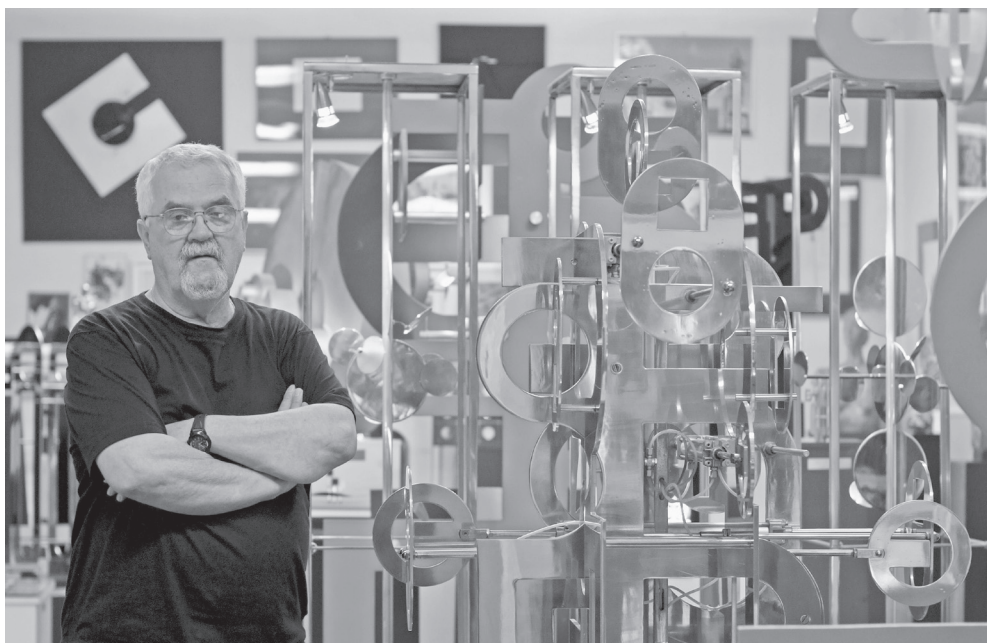
őrzést alakít ki, azaz nem pusztá szabályok közlésével, de „belülről” a látás és ábrázolás folyamatának lényege felől alakít ki magatartást. A műalkotások esztétikai jelzéseinek emocionális ereje pedig a nagy emberi eszményeket (hazafiság, internacionalizmus, osztályharc és béke) nem szavakban, hanem konkrétan és képszerűen, így emocionálisan adja át. Megtanítani az ifjúságot ezeknek a remekműveknek olvasására, egyben erkölcsi-világnézeti nevelésnek is jelentős tényezője.

Az elhangzott gondolatsor koránt sem teljes, csupán áttekintő jellegű. Annak gyakorlati jellegű latolgatásából fakad, hogy a vizuális-képzőművészeti-esztétikai nevelés és ennek fő bázisát jelentő rajztanítás vajon szerves része-e az integráns emberi személyiségnek, szükséges tartozéka-e a korszerű irányított és szervezett társadalomnak, társadalmi tevékenységnek.

Az iskolai oktató-nevelő munka struktúrájába való beépítése képezheti-e „nem-tetszés-tetszés” tárgyát és fakultatív kezelést? Anyagának bonyolult és szövevényes rendje megengedi-e a jelenleg tapasztalható kihagyásokat és töréseket, lehetséges-e csak egy-egy életkorra vagy iskolatípusra korlátozni?

Úgy érzem, a világnézet formálásnak és az ember társadalmi együttélésének igényei – az elméleti érveken túl – gyakorlatilag egyértelmű választ adnak a problémára.

(Szaktanári felszólalás Egerben, az 1970-es évek második felében)

Szuromi Rita

„A hatás szubjektív és ezzel a jövőben is számolni kell”

Esettanulmány Dargay Lajos kinetikus fényszobrának társadalmi háttéréről

„Dargay Lajos művészete már minőség; a világméretű jelzése éppen Schöffner Miklós átható képi nyitánya miatt, annak árnyékában még időt igényel.”¹ Negyedszázaddal ezelőtt hangzott el ez az értéktétel az egykori egri Csebokszári városrészben álló fénytoronyról. Akkor a művész ikonikus alkotása előtt épp úgy értetlenül álltak az egriek, mint húsz évvel korábban, a fényorgona keletkezésekor.

Pedig két évtized alatt nagyot változott a világ. Az egypártrendszer hosszú, egy évtizedig tartó erjedése véget ért, a bomlás befejeződött. Megismertük a többpártrendszer működését, kétszer is túl voltunk már a demokratikus választásokon, a tanácsrendszer fogalma bekerült a történelemkönyvekbe, s országos és helyi szinteken is kiépült egy új államigazgatás. A művészeti irányzatok, az individuum önkifejezése nem ismert többé politikai és néha erkölcsi határt sem, a csomagtartókban becsempészett bulvárlapokat és a politikai ellenállás jelképé-

vé lett szamizdatot pedig feledésre ítélte a viszonylagos sajtószabadság. Egy valami azonban a folyamatosan változó világban is konstans maradt: a kinetikus mozgalmat sem akkor, sem húsz évvel később nem értették. Talán ezért lett az egri fénytorony ennek a tudományos-technikai irányzatnak az országos ikonikus alkotása.

A fényorgona története túlmutat az akadémikus és a progresszív művészet örök vitáján, a tömegkultúra és a magas művészet harcán, alkotó és befogadó szellemi párbaján. A Dargay Lajos – Schöffner Miklós – Kepes György nevével fémjelzett

¹ Losonci Miklós: *Egerből indult...* Dargay Lajos kinetikus álmái. *Hevesi Szemle*, 1998. december. 70.

ipari-posztmodern művészet társadalmi üzenete ugyanis olyan mély és sokrétű, hogy a jelenség megértéséhez nem elegendő a pusztán művészettörténeti megközelítés. A mozgás művészete, amely az emberiség egyik legősibb kifejezési és kommunikációs eszköze, társadalmanként és politikai korszakonként új értelmezést nyer, mint ahogy az a város- és építészeti politikai diskurzus is újrateremti önmagát: a tér által létezik-e a plasztika vagy a szobor teremti meg a teret?

A Dargay életműve és a kinetikus szobrászat hazai története máig feldolgozatlan. Közel fél évszázaddal az első tervek elkészülése után sem kaptunk arra választ, hogy az egri fényorgona mennyire hangsúlyos munkája Dargay életművének és a luminokinetikus művészetnek? Gyökeret tudott hazánkban eresztetni ez az urbanisztikai vízió? S hol a helye ennek a rövid ideig létező, de az utókorra annál nagyobb hatást gyakorló experimentumnak?²

Mozgás, fény, művészet

„A luminokinetika iránti kezdeti totális elutasítás 1970 körül már kezdett bizonytalanná válni a Magyar Népköztársaságban, azonban a szakadék még mindig óriási volt a képzőművészeti ágazat, közízlés és a Moholy-Nagy elveit urbanisztikai gyakorlatba ültető kepesi–schöfferei városvízió között. Dargay néhány kollégájával együtt csoportot alakított a luminokinetika magyarországi térnyerése érdekében, de a hivatalos művészeti szervek helyett a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége adott végül legalizációs alapot tevékenységükhöz. Varázsszavuk az iparesztétika lett, ügyesen elkerülve azt, hogy képzőművészetként ellehetetlenítsék munkájukat a kontroll képviselői, a zsűrizési gyakorlat. Hozzáférték ipari szereplőkhöz, gyártókhoz, együttműködéseket sikerült nyélbe ütniük műveik létrehozásához.”³

A kinetikus szobrász „nem festményt vagy plasztikát akart létrehozni a technika eszközeivel, nem esztétikai mondanivalójának keresett gépi formanyelvet, hanem autochton módon, műszaki oldalról indul el.”⁴ A kinetikus művészet megteremtett egy olyan új visszacsatolási szisztémát, amelynek az volt a célja, hogy a nem érzékelhető tartományokat tegyék érzékelhető jelenséggé egy kinetikus esz-

² Dargay Lajos (1942–2018) életművének feldolgozását a Dargay Lajos Művészeti Alapítvány és az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Vizuális Nevelés- és Művészetelméleti Tanszéke indította el az EKKE Tittel Pál Könyvtárában 2023. október 27-én szervezett egész napos konferencián.

³ Paksi Endre Lehet művészettörténész, független kutató *Dargay Lajos és a mérnök-művész csoport a szocializmusban (1974–1979)* című értekezésének részlete. Dargay Lajos konferencia 2023. október 27.

⁴ *A kinetikus szobrász*. Budapest, 1984/5. 16.

tétikai esemény alkalmazásával. A kinetikus szobor működése alatt nem történik más, mint az, hogy az esztétikai esemény kifejezi és érzékelteti az emberrel az időnek és a térnek együttes vagy esetenként egymást nélkülöző pontmozgásait, változásait. Ebben a relációban az idő-történet-tér egysége szétválaszthatatlan, mivel integrációjuk hozza létre a kinetikus élményt.⁵

A mozgás és a művészet filozofikus kapcsolata az ókori művészeknek éppen olyan alapkérdése volt, mint az ipartörténettel egybeforrt modern kinetikus mozgalomnak. Nem szorul különösebb magyarázatra a műalkotás és tér kapcsolata sem. Az értelmezés azonban ezektől eltérő: a befogadás élménye az ember reprodukciója, így az koronként, társadalmanként különbözik, s adott esetben még a társadalmi struktúra különböző szintjein állók közt sem egységes.

A modern kinetika születését Moholy-Nagy Lászlótól számítják. E progresszív, a technikai és szellemi fejlődést művészetté emelő irányzat belső karakterének kialakulását nagyban befolyásolta a 19. század végének tudományos forradalma. A modern gyáripár és az ezzel járó életmódváltozás rést ütött a műalkotásokra jellemző évszázados megjelenésen. A változások kifejezése nem csak evidens, de egyben permanens kényszer is lett. „A kinetika az új formarendjével és transzformatív jellegével, adekvátan tudja közölni és továbbítani a már említett tudományos és társadalmi gondolatokat.”⁶

Ez az esztétikai-filozófia már fél évszázada létezett, amikor Dargay kinetikus művészete hazánkban teret és figyelmet nyert. A szobrász kinetikus kifejezőmódja nem volt újszerű, nem volt ismeretlen és azt sem mondhatjuk, hogy légüres térbe érkezett. A pártállam ideológusai, akik a '70-es években már folyamatos kompromisszumok megkötésére kényszerültek lehetőséget láttak a tudomány és a művészet ilyen mértékű szimbiózisában. A dialektikus materializmust állami filozófiává emelő egypártrendszerben a technika győzelméhez kétség sem fért. Az ideológia és a valóság közt azonban hatalmas úr tatongett, s erre a legeklektánsabb példa a fényszobor története.

Fénytorony és kultúrpolitika

„1942. szeptember 8-án születtem a Baranya megyei Pélmonostoron. Édesapám, aki 1975-ben meghalt, pedagógus volt. Működött mint tanár, iskolaigazgató és mint művelődési osztályvezető. 1932 óta volt párttag. A munkásmozgalmában való tevékenységéért több kitüntetésben is részesült, köztük a Szocialista Hazáért Érdemrend kitüntetés is volt. Édesanyám, született Rados Mária bérelszámolóként dolgozott a Volán egri vállalatánál. Jelenleg nyugdíjas. Van egy testvérnővé-

⁵ Balogh László: Néhány gondolat a kinetikáról. *Hevesi Szemle* 1982/3. 7.

⁶ Uo.

rem, Dargay Mária dr. Kovács Jenőné, aki szintén pedagógus. A Tanárképző Főiskola Gyakorlójában tanít. 1960-ban érettségiztem Sárospatakon, majd rajztanári diplomát szereztem az egri Tanárképző Főiskolán. Azóta tanítok. Először Egerszalók községben, majd az egri Gárdonyi Géza Gimnázium és Óvónői Szakközépiskolában. Munkámat többször jutalmazták. 1962 óta képzőművészeti tevékenységet folytatok, rendszeresen kiállítok csoportos tárlatokon. Egyéni kiállításaim: Eger 1965, Debrecen KLTE 1975, Milánó 1972, 1973, 1974 és Párizs 1973.

1971-ben megnősültem. Feleségem Dargay Lajosné Panyik Márta magyar–angol szakos középiskolai tanárnő. Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Gyakorlójában tanít. Jelenleg GYES-en van, mert 1976. április 13-án megszületett Eszter nevű kislányunk.

Konstruktív kinetikus műveket készítek és ezek történeti anyaga is érdekel. Kapcsolatban állok a szovjet Prometeusz Kazanyi Csoportjával,⁷ Nicolas Schöfferral. Itthon dr. Major Máté akadémikussal. Éveken keresztül, amíg nagy elfoglaltságaim miatt le nem mondtam, a Heves Megyei Iparjogvédelmi Egyesület elnöke voltam. Jelenleg egy állami megbízásom van, egy 7 méter magas kinetikus fénytoronyt építek Eger Csebokszári Lakótelepén. Ehhez lenne nagy segítség a Schöfferral való együttműködés.”⁸

A levél, amely minden bizonnyal 1977-ben íródott, jól tükrözi Dargay útkeresését. A Párizsban élő Schöfferr ebben az időben az orosz konstruktivistákhoz hasonlóan ipari feladatokra keresett művészi megoldásokat. Bizonyára innen eredt a kazanyi kapcsolat is. Major Máté (1904–1986) egyetemi tanár, az MTA rendes tagjának neve pedig összeforrt a 20. századi modern városépítészettel. Az építész ráadásul 1949-től 1964-ig az MTA Műszaki Tudományok Osztálya vezetésének is tagja volt.

Dargay már az 1970-es évek közepén foglalkozott azokkal a technikai és esztétikai megoldásokkal, amelyek eredménye a fénytorony lett. Erről 1978-ban így vallott. „Néhány évvel ezelőtt, a megyei tanács, valamint a Kulturális Kapcsolatok Intézetének ösztöndíjával Párizsban tanulmányozhattam Moholy-Nagy, Forbáth, Kepes műveit, munkásságát, és amikor hazaértem, akkor kaptam megbízást a fénytorony elkészítésére. Vagy három évem eltelt a kísérletekkel. De rögtön hozzáteszem, hogy a kinetikus művek elkészítéséhez már nem elég maga a szobrász, mérnököket, építészeket is be kell vonni a munkába. Tehát kollektív művészetről

⁷ Dargay 1974-ben megalapította a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) Iparesztétika Szakosztályát, amely a hivatalos művészeti szervezetek által el nem ismert kinetikus művészek csoportjaként működött. Eközben aktív kapcsolatot tartott fenn a hasonló esztétikai elveket valló kazanyi Prometheus-, valamint a düsseldorfi Zero csoporttal is. Erre utalt a levélben.

⁸ Dargay Lajos dátum nélküli levele. Köszönet a Dargay Lajos Művészeti Alapítványnak.

van szó. (...) A lakótelepek építészeti környezetével egy hagyományos szobor már nem tud konkurálni. A kinetikus művek viszont, mint már említettem, alkalmasak arra, hogy oldják a zárt, mértani rendet és esztétikai élményt adjanak.”⁹

A fentiekből látható, hogy Dargay nagyon is a pártállam által behatárolt politikai és ideológiai határok közt mozgott. Kapcsolatai az orosz konstruktivistákhoz, az ipari formatervezéssel foglalkozó Párizsban élő Schöfferhez és a modern városépítéssel atyjához, Major Máté építészhez kötődtek. A szocialista realizmus alapvetően meghatározta ennek a művészi körnek a mondanivalóját, a tér, a funkció és az ideológia viszonyát. Dargay erről így nyilatkozott. „A kinetikus művészet a technika fejlődésének egyenes következménye. A következőkben tehát olyan értelemben fogunk a képzőművészetről beszélni, mint amely megfelel a technikai-tudományos és társadalmi forradalom eddig kialakult törvényszerűségeinek és amely lényegét tekintve mindezzel elválaszthatatlanul kapcsolatos. Ezeken túl a művészetet nem redukálja a technikai folyamatok racionális természetéhez, hanem az összekötő kapcsot jelenti az egyén és a társadalom számára is a fejlődéshez és a kor tudományos-technikai eredményeihez. Tudjuk, hogy mennyi problémát jelent a technikai haladás által kialakult helyzet, kezdve az úgynevezett elidegenedéstől egészen a környezetvédelemig. Be kell tehát látnunk, hogy egy olyan értelmezése a művészetnek, mely a kor technikai és tudományos eredményeit kívánja a szubjektív megismerhetőség hétköznapi lehetőségei közé sorolni, csak pozitív törekvés lehet. Mindezeket az alapvető elvi-ideológiai szempontokat előre leszögezve ismerkedjünk meg a kezdetekkel és a már meglévő eredményekkel.”¹⁰

A tudomány és technika világában kibontakozó permanens fejlődés gondolata része volt az állami ideológiának. A matéria és a technika fontosabb volt, mint a szellem és az esztétikum, így semmi meglepő nincs abban, hogy az országban teret nyert a kinetikus szobrászat. „A művészet számtalan valódi és hamis termése között a lényeges előrelépés ott teremtdött meg, ahol a társadalmi haladás is előbbre jutott. A kubizmus eredményei így fejlődhetek tovább szerves együttműködésben az új teremtő ember ideáljával a nagy társadalmi átalakulást konkrétan megvalósító 1917-es Szovjet–Oroszországban. A konstruktivisták a művészet alapvető feladatát határozták meg, mikor leszögezték. A konstruktivizmus eszméje számunkra többet jelent. Magában foglalja az ember és az élet egész bonyolult viszonyát. Egyfajta gondolkodás, cselekvés-, érzékelés, és életmód... Minden dolog, ami serkenti az életet, előrehajtja, hozzájárul a gyarapodáshoz, növekedéshez és fejlődéséhez, konstruktív. (...) A képzőművészet így kialakult állapota most már elválaszthatatlan a korszerű

⁹ *Népújság*, 1978. november 5.

¹⁰ Dargay Lajos: A művészet funkciója és a technika-tudományos forradalom. *Hevesi Szemle* 1974/1. 20.

technikától; azzal lépcsőről lépésre együtt fejlődik. A modern technológia nemcsak a termelésben lép kapcsolatba a társadalommal, hanem a kulturális életben is, azaz az esztétikai jelek és információk előállításában is. Ezek a művek meghatározott funkció, meghatározott élmény és pszichológiai állapot előidézésére, meghatározott korszerű ismeretek továbbítására szerveződnek. A művek megkonstruálása során tehát az alkotó találkozik a tervező, a mérnök, a pszichológus, a szociológus és az esztéta munkaterületeivel. Ennek a feladatnak hagyományosan felkészülve, a romantika művészfigurájának jelenkori változatával már nem lehet megfelelni. Ennek az új művésztípusnak a munka örök tanulást jelent, figyelemmel kísérését a természettudományok és társadalomtudományok fejlődésének. Ebben az igen nagy szervezettséget igénylő munkában hívja segítségül a technikát, a programozást, a konstrukciók működésének folyamatos változtatásában a komputert, a kibernetikát. A jövő nagy lehetősége; az általános és speciális szervezés és irányítás gépi segítőeszköze a komputer, a számítástechnika is megjelenik a művészet kifejező lehetőségeinek növelésében. A gépi egységes irányítás a jelentéstan leglogikusabb, legegyszerűbb és legközérthetőbb elemeit alkalmazza, így az egységes művészeti kifejező nyelv megteremtése a társadalom számára is közérthető kifejezési nyelvet továbbít¹¹ – fogalmazott Dargay.

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1973-ban még így foglalta össze a művészetpolitika irányvonalát Aczél György iránymutatása alapján. „Továbbra sem lakkozott valóságot, nem makulátlan mintahősöket várunk. Változatlanul a marxista világnézetten, a társadalmi-közéleti felelősségvállaláson alapuló szocialista, a nép, a haladás ügyei mellett elkötelezett, hiteles, magas színvonalú művészetet igénylünk. (...) Változatlanul nem kívánunk beleavatkozni ízlés, és stíluskérdésekbe rendeleti úton, és támogatjuk a tartalmas, elsősorban szocialista irányú kísérletezést. Viszont a leghatározottabban fellépünk az ellen, hogy egyesek kísérletezés címén lejárt, nyugati művészeti divatokat másoljanak át. (...) a művészi kísérletezés-irány (...) csak ez lehet: új tartalmak és annak megfelelő új formák kiküzdése az itt és most parancsa szerint a ma és a holnap, a szocializmus számára.” Más megfogalmazás szerint „a szocialista kultúra társadalmi gyökereiből és szerkezetéből következően nem adta fel az emberi fejlődés integritásának és totalitásának elméleti és gyakorlati követelményét.”¹²

A hazai kinetikus művészet születésekor MSZMP Politikai Bizottságának 1977. évi határozatában a következő olvasható. „A szocialista minőség érvényesítése azt jelenti, hogy vállaljuk az emberiség haladó kulturális örökségét s alkotó továbbfejlesztését, az új értékek teremtését, s a minden igaz érték iránti elvszerű nyitottságot a szocializmus javára.” Annak ellenére, hogy éles harc folyt a moder-

¹¹ Uo. 22–23.

¹² Takács Róbert: A magyar kultúra nyitottsága az 1970-es években. *Múltunk* 2016/4. 74.

nizmus, a nyugatmajmolás ellen, a háttérben elindul a küzdelem egy nyitottabb, értékérzékenyebb művelődéspolitikáért, a könyvkiadás, a filmgyártás, a színház-művészet megújításáért, a klasszikus világkultúra hazai ismertségében és a nemzeti műveltségben mutatkozó fehér foltok csökkentéséért.¹³

A hivatalos művészetpolitika a késői Kádár-korszakban igyekezett a természettudományokkal kapcsolatba kerülni, vagyis a tudományok eredményeinek felhasználásával próbált megújulni és feltöltődni. Ennek ellenére az MSZMP KB Művelődéspolitikai Munkaközösségének művészetpolitikai állásfoglalása 1984-ben is így hangzott. „A párt (...) alapvető jelentőséget tulajdonít az alkotói szabadság biztosításának. Stílusirányzatoktól, a művészi tárgyválasztástól és alkotói módszerektől függetlenül támogat minden olyan művészi törekvést (...) amely hozzájárul a kultúra humánus küldetésének teljesítéséhez (...). Ugyanakkor (...) fellép minden emberellenes, a szocializmus eszményeit, értékrendjét, közösségi normáit romboló törekvés ellen. (...) Az alkotó, ha vállalja a művészet alapvető humánus küldetését, művészetével egyúttal a szocializmus eszményeit, végső céljait is szolgálja.”¹⁴

A kinetikus szobrászat nem mondott ellent a korszak művészetpolitikájának. „A kinetikus szobor kifejezési formájának ténye olyan térbeli állapot elismeréséhez vezet, amely nem merev tömegek helyzeti vizsgálatának az eredménye, hanem mozgási tények és mozgási alakzatok látható és láthatatlan működéseiből, bizonyos értelemben tehát erőmezők összefüggéseiből áll.”¹⁵

Az urbanizáció, a technika és az ipar eredményeit immár a szocialista ember életkörülményeinek esztétikai minőségében is kifejezésre kellett és lehetett juttatni. Ehhez pedig lehetőséget kínált a befejezés előtt álló Csebokszári lakótelep.

A panelváros: Csebokszári

Mindezek után már csak a helyszínt kellett gondosan kiválasztani. Ez sem volt nehéz feladat, hiszen befejezéséhez közeledett a Csebokszári lakótelep építése.

Az erőltetett iparosítás eredménye az 1960-as évekre országosan az urbanizáció felgyorsulása lett. Az egri nagyipari vállalatok munkaerőigénye és a középfokú intézmények, továbbá a főiskola lélekszámnövelő hatásának következtében súlyos lakáshiány alakult ki a városban. Ennek kezelésére keletkezett a Csebokszári városrész terve.

¹³ Eörsi László: Ideológiai pragmatizmus és (Ön)cenzúra: A három „T” kultúrpolitikája. *Világosság*, 2008/11–12. 73.

¹⁴ Bolvári-Takács Gábor: Aczél György művészetpolitikájának fogalomkészlete. *Zempléni Múzsza* 2019/1.

¹⁵ *Hevesi Szemle* 1982/3. 8.

Az egri városrész az egykori Csuvas SZSZK fővárosáról, Csebokszáiról kapta a nevét. Eger és a Szovjetunió tagköztársaságának testvérvárosi viszonya nem volt formális. Eger és a Csebokszári testvérkapcsolata 1968-ra datálódik, mégpedig „a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1968. december 21-i, valamint az 1969. március 4-i határozatában foglalt állást Heves megye és a Csuvas ASZSZK testvérkapcsolata felvételének ügyében. Ezen határozatok alapján alakult ki a kapcsolat a Csuvas ASZSZK és Heves megye párt-, állami szervei, majd ipari, mezőgazdasági egységei, illetve intézményei között. Az első időszakban elsősorban a személyes kapcsolatok kialakítása volt a fő cél, 1971-ben pedig már a tartalmi szempontok, a tapasztalatcsere kaptak a látogatások során nagyobb hangsúlyt.”¹⁶

A hivatalos testvérvárosi kapcsolatot 1971-ben, vagyis a lakótelep építésének kezdetén kötötték meg. Ekkor járult hozzá a Minisztertanács ahhoz, hogy Heves megye Tanácsa, valamint a Csuvas ASZSZK Legfelső Tanács között testvérkapcsolat jöjjön létre önálló formában is. A Megyei Tanács delegációja 1971 novemberében utazott ki a Csuvas ASZSZK-ba. A KISZ Heves megyei bizottsága felvette a kapcsolatot a Komszomol Területi Bizottságával, a Ho Si Minh Tanárképző Főiskolán pedig rektori értekezletet tartottak, amelyen a testvérintézmények rektorai vettek részt, köztük az Állami Csuvas Pedagógiai Főiskola rektora is. A tapasztalatcsere kiterjedt a Szakszervezetek Heves megyei Tanácsára, a Népújságra, a MESZÖV-re és különböző mezőgazdasági üzemekre egyaránt. A népek barátságának ilyen mértékű megpecsételésének legtartósabb emléke azonban a Csebokszári lakótelep lett.

A távolság ellenére a következő egy évtizedben nagyon is élénk kapcsolat működött a két város közt.

Eger északi városrészének beépítése a negyedik ötéves terv időszakában kezdődött: az első panelt 1971-ben adták át. A lakótelep felépítésére tíz évet szántak. A minta természetesen itt is a szovjet lakótelep volt, igaz, sokkal élhetőbb és komfortosabb formában. Náluk ekkor már értelemszerűen érvényesült az egy lakás – egy család elve, ám az ütemesen növekvő lakótelep az egriek számára így is egy addig idegen életforma kialakuláshoz vezetett.

Az ütemesen zajló lakásépítések nem várt problémák sorát vetették fel. A Városi Tanácsnak szembesülnie kellett azzal, hogy a lakóépületek önmagukban nem elegendőek, szükséges iskolát, óvodát, bölcsődét is építeni, s akkor még a hiányzó ellátási hálózatról (bolt, fodrász) és a közlekedési gondokról nem szóltunk.

A városrész gyorsabban nőtt, mint ahogy a működéséhez szükséges infrastruktúrát és kiszolgáló hátteret biztosítani tudták. Habár 1974-től tíz percenként közlekedett busz, naponta összesen 48, a belvárosba történő eljutás mégis nehéz volt. A lakosság legfőbb problémája még 1979-ben is az volt, hogy a Csebokszáriban ezer

¹⁶ MSZMP Eger Városi Bizottsága Végrehajtó bizottsági ülései (XXXV-29-3) 1972. október. 4.

emberre jutott egy – rendszerint nem működő – telefonfülke, taxit hívni pedig szinte lehetetlen volt, mivel a taxisok nem szívesen mentek ki a hívásokra, ugyanis az ügyfeleket rendszerint nem találták. Így a betegeket sem volt egyszerű eljuttatni az orvosi rendelőbe vagy a kórházba. 1977-re égető problémává lett a garázs- és a távfűtés hiánya. Utóbbi, amely 1976 lakásban, egy iskolában, két óvodában, egy boltban és a szolgáltató házban biztosította a meleget, csak 1978-ban adták át.

A lakosság számának növekedésével problémát jelentett az oktatás megszervezése is, ezért 1978-ban elhatározták, hogy felépítenek egy új 24 tantermes iskolát és egy 100 férőhelyes óvodát.

Az 1970-es évek végére tehát komoly infrastrukturális gondok és ellátási nehézségek alakultak ki az új városrészben. Ráadásul a lakótelep kiépülése csak lassan oldotta meg a város kritikus lakáshiányát, pedig eközben a belvárosban és a Lajosvárosban is épültek új emeletes házak.

Ha mindezt a számok nyelvére fordítjuk, a következő a helyzet: Eger népessége az 1960-as években 38 ezer fő, az 1970-es években 45 ezer fő, az 1980-as években pedig 57 ezer fő volt. A negyedik és ötödik ötéves terv időszakában, vagyis a '70-es években 26 százalékos növekedés következett be. Ez a jelentősnek mondható lélekszám-emelkedés elsősorban a Csebokszárinak volt köszönhető.

A korszak népszámlálásai és a városi összeírások nem vizsgálták önállóan a Csebokszári városrész viszonyait, de a városi épületállomány alakulása jól tükrözi Eger építészeti átalakulását.

A korszak építőanyaga a blokk, a panel és az öntött fal volt. Ebből a háztípusból az 1960-as években 72 darab, az 1970-es években 294 darab épült. 1970-ben a város lakott lakásainak száma közel 14 ezer, 8 ezer tulajdonossal, 1980-ban a lakott lakások száma 18 ezer, 12 ezer tulajdonossal. A szembetűnő növekedésnek egyértelműen a Csebokszári városrész kiépülése az oka.

Érdemes röviden megvizsgálni a város foglalkozási szerkezetét is. Az 1970-es népszámláláskor a 15 ezer mezőgazdasági dolgozó mellett 47 ezer fizikai és 15 ezer szellemi munkást rögzítettek. Ez a számadat az 1980-as népszámlálás idejére némileg módosult: a fizikai dolgozók száma nem változott, drasztikusan csökkent viszont a mezőgazdaságból élők száma, s emelkedett az szellemi foglalkozásúaké. A város lakosságát ennek alapján ipari-szellemi foglalkozásúnak tekinthetjük. (Megjegyezzük, a szellemi foglalkozás tartalmilag nem azonos az értelmiség megnevezéssel.)

Ez az ipari-szellemi foglalkoztatottsági dominancia jól leképezi az északi városrész lakossági összetételét is, amit nagyobb részt a munkások, kisebb részt az állam- és vállalatigazgatásban közép- és alsó szinteken foglalkoztatott alkalmazotti réteg tett ki. A városrész esetében semmiképp sem helytálló az értelmiség kifejezés, hiszen a kisszámú, valóban értelmiségnek tekinthető réteg a belváros, illetve déli városrészek frekvenciált utcáiban koncentrálódott.

A Csebokszári nem volt klasszikus értelemben vett munkások lakta városrész. Társadalmában sokkal inkább az 1960-as években felerősödött urbanizáció lenyomatát kell látnunk. Dargay a szocialista városépítészetről szóló gondolatait 1979-ben a következőképpen foglalta össze: „A világon mindenütt a lakótelepi építkezés válik elsődlegessé. A lakótelepeken pedig a hagyományos, figurális kompozíciók nem illenek bele a környezetbe. A kinetikus művek viszont esztétikusabbá teszik a sokszor rideg környezetet.”¹⁷

A technika és a művészet szimbiózisa ekkora már jól kifejezte a lakótelepen élők materializálódott életét, ember, táj és esztétikai környezet viszonyát, amit ma úgy jellemeznénk: elidegenedés.

A műalkotás vagy köztéri dekoráció?

Az utolsó konzervatív kommunista periódus kezdetének az 1982-es évet szokták tekinteni. A gazdasági realitások ekkor kezdtek véglegesen elválni az ideológiai doktrínától. A kultúrpolitikai enyhülés azonban még messze volt, noha 1982 júniusában Aczél György ismét kulturális KB-titkár lett. Kultúrpolitikája ezt megelőzően is keményen meghatározta a Kádár-korszakot, elég csak a nevéhez köthető 3 T elvét említeni. S ez a pillanat már köthető a fénytorony születéséhez. Aczélnek ugyanis az 1970-es évekre nem volt már kultúrpolitikája, csak irodalompolitikája. A közismerten olvasott és az irodalomban jól tájékozódó Aczél a képzőművészetre nem volt felkészülve, s ehhez nem is tudott ideológiát kapcsolni. Ennek hatására a képzőművészet létrehozta a negyedik T elvét, azaz a *tétovázunkat*. Mindaz, amit nem tudtak értelmezni, mert progresszív volt és eltért a munkásmozgalmi elvektől és esztétikai értékektől, ebbe a kategóriába került. A képzőművészek tehát a *tétovázunk* keretein belül feszegethették a határaikat, főként egy olyan városban, mint Eger, ahol a Városi Tanács ülésén még 1974-ben is úgy fogalmaztak: „kulturális ellátottság szempontjából Heves megye országos szinten a középtájon foglal helyet (...) de a város munkáslakta külterületeiben és a legtöbb lakótelepen csak alacsony színvonalúak a kulturális szolgáltatások.” Vagyis „minden nehézség ellenére a fejlődés általános tendenciájú, de előre mutató.”¹⁸

Eger város kultúrpolitikája az 1970-es években teljes mértékben megfelelt az országos ideológia elvárásainak. A fénytorony keletezéséig az egri közművelődés főként az iskolai kereteken belül a szocialista embernevelésre fókuszált. Az 1978-as évet fordulópontnak tekinthetjük. Ekkor hozták létre a műsorrendező iroda által működtetett, s alig egy évet élt Agria 40 Galériát a városi tanács aulájában, amely a hiányzó kép-

¹⁷ Kaposi Levente: Felhasználni a kor eszközeit. *Népújság*, 1979. május 4.

¹⁸ MNL HML XXIII-501.

zőművészeti életet volt hivatott pótolni. Habár az akvarell-biennálékat már egy évtizede megrendezték, ennek közönsége és a kiállító művészek száma nem indokolta azt, hogy ez esetben tömegkultúráról beszéljünk. 1978-ban határozták el azt is, hogy három lakást építenek műteremmel és indulásként rögtön 7 kiállítást is szerveztek.

1979-ben a város kulturális életének költségvetése a következőképpen állt össze. Az akvarell biennálé kapott 170 ezer forintot, a Galéria 40 25 ezret, az Agria '79 színházi programja 510 ezret, a külföldi együttesek fellépésére elkülönítettek 40 ezret, továbbá a szocialista hazafiasság növelésére 16 ezer forintot.

Miért van ennek jelentősége Eger, Dargay és a fénytorony szempontjából? Mint jeleztük, ez az időszak fordulópontnak tekinthető a város kulturális életében. Ha szocialista kultúrpolitika szorítása nem is engedett, de a képzőművészet és a „magas művészet” születésének érdekében a városi vezetés engedményekre kényszerült. Ennek első jelei már 1976-ban megmutatkoztak, amikor az épülő Csebokszári városrészben kijelölték a fénytorony helyét.

A fénytoronyt nem a város rendelte meg, hanem Dargay ajánlotta fel azt a városnak. A kivitelezéshez szükséges tervezés és a lektorátussal való egyeztetés 1976 szeptemberében kezdődött, a tervek először 1976. szeptember 16-án került a Technika Házában üléselő Bíráló Bizottság elé. A Képző- és Iparművészeti Lektorátust Sós Katalin képviselte. Az első bírálatok szerint „igazán szép, izgalmas élményt nyújt” a fényorgona – vagyis igencsak tétovázva és értelmetlenül álltak Dargay tervei előtt.

Itt kell megjegyezni, hogy a fénytoronnyal az utókor elkövetett egy nagy igazságtalanságot is. A szobor valóban Dargay fejében született meg, de a bizottság ekkor még egyenrangú kivitelező-társnak tekintette Árvay Gyula elektromérnököt is. A torony elektronikai részét végül Vigh Miklós elektromérnök, a VILATI dolgozója tervezte meg, aki ezért két részletben 5000 forint tiszteletdíjat kapott. Úgy tűnik, a szobrászművésznek a Schöfferral való egyeztetés és a párizsi út ellenére sem sikerül a műszaki problémát önállóan megoldani, és ehhez külső, valóban mérnöki segítség kellett. Dargay korábban maga is utalt arra, hogy a kinetikus szobrászat összművészet, ami nem nélkülözi az építészek, mérnökök és tervezők közreműködését.

A fénytorony születése kapcsán még egy pontatlanságot kell tisztázni. A fémplasztikára adott megrendelést gyakran összemoszák az Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójával. Ehhez azonban semmi köze nem volt, habár maga a művész is felelős azért, hogy az alkotás keletkezése politikai felhangot kapott. „Remélem, hogy a KMP megalakulásának 60. évfordulója tiszteletére a mű elkészül, s új színfoltot jelent a lakótelepen.”¹⁹ Később több városi dokumentumban is úgy nyilatkoztak az alkotásról, hogy ez egy munkásmozgalmi emlékmű – tehát a pártállam igyekezett a művészetet a saját szolgálatába állítani.

¹⁹ Kaposi Levente: Oldani a mértani rendet. *Népújság*, 1978. november 5.

A Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) 1918. november 24-én jött létre. A 60. évforduló tehát valóban 1978-ra esett. Ezt megelőzően, 1977-ben viszont egy sokkal nagyobb eseményt ünnepeltek, ez pedig a nagy októberi szocialista forradalom (NOSZF) 60. évfordulója volt. A fénytorony kivitelezésének határideje pedig 1978. november 7-re esett. Ezek a tények utólag azt sugallják, hogy a köztéri alkotás átadása része volt az állami és városi ünnepségsorozatnak, holott erről szó sem volt. A mintegy 150 ezer forintra becsült kivitelezési költség egy részét az 1977. évi fejlesztési alapból, másik részét az 1978. évi pótköltségvetésből biztosították.²⁰

E korszak kultúr- és várospolitikája azonban nem lenne érthető, ha nem ismernénk a nagy októberi szocialista forradalom 60. évfordulójára szervezett eseménysorozatot.

A NOSZF tiszteletére szervezett városi eseményekre 1977 januárjában kapott megbízást a Városi Tanács Művelődési Osztálya, vagyis jóval azután, hogy a fényorgona terveit először bemutatták. A fő cél, hogy a magyar, az orosz nyelvi, a történelem és az osztályfőnöki órákon kiemelten foglalkozzanak a szocialista forradalom eredményeivel, a Szovjetunió és a munkásmozgalom történetével. Az osztálykirándulások célja a szovjet hősi és munkásmozgalmi emlékművek felkérése volt, a könyvtárakban elsősorban a szovjet szerzők műveit népszerűsítették. Az Oktatási Minisztérium pályázatot írt ki a lenini irányelvek megjelenésének vizsgálatára a hazai tanügyi rendszerben, a társadalmi munkát pedig kiemelten a munkásmozgalmi emlékhelyek rendbetételére szervezték. A városi sport- és kulturális programokat (legyen szó tekebajnokságról, szellemi vetélkedőről vagy filmvetítésekről) a „szovjetizáció” népszerűsítésének rendelték alá.

Az emlékvé keretében több képzőművészeti eseményre is sor került. A Megyei Művelődési Központban *A forradalom plakátjai* címmel nyílt kiállítás, a Gárdonyi Géza Színházban *Sorsforduló* címmel, a Gép- és Műszeripari Szakközépiskolában *Képek Csuvasia életéből* címmel rendeztek tárlatot, továbbá bemutatták a *Csuvasia* című könyvet is. Az eseményeket a szocialista kultúrpolitikának rendelték alá, s ez egyben jól tükrözte a város szegényes képzőművészeti életét is.

A *Fénytorony* terveinek elkészülése tehát megelőzte a városi ünnepségsorozatot, ezért bizonytalanság az események utólagos összemosása történt.

A fénytorony kivitelezését 1977. január 13-án Vajmi Lajos Pénzügyi, Terv és Műszaki Osztályvezető terjesztette be a Városi Tanácsnak. Az alkotás kezdeti határidejének 1977 negyedik negyedévét, befejezésére pedig 1978 negyedik negyedévét jelölték ki.

A korszak egri iratanyaga erősen selejtezett,²¹ fontos dokumentumok hiányoznak. A párt lapja, a *Népújság* sem írt a készülő alkotásról. A város hírei ekkor legfeljebb az utolsó oldal színes kis írásai közt kaptak helyet, ám ezúttal ez sem történt.

²⁰ MNL HML XXXV-29/g.

²¹ MNL HML XXIII-401/b.

A fényorgona anyagköltsége 150 ezer forint volt, a fémszerkezet elkészítését Györfy Ferenc, a Finomszerelvénygyár igazgatója vállalta, Dargay pedig ígéretet tett arra, hogy a további műszaki szerelvények ügyében egyeztet a VILATI-val, s a vállalattal együtt garantálja a karbantartást. Talán ez utóbbi, kevésbé citált vállalkozás is hozzájárult ahhoz, hogy a gyorsan elhasználódott köztéri alkotás helyreállításával a város később késlekedett. Eger tanácsának műszaki osztálya már a kivitelezés megkezdése előtt hangot adott abbéli aggodalmának, hogy az alkotás meglehetősen bonyolult, tisztítására nincsenek felkészülve, továbbá működtetésének költségeire sincs költségvetési sor. A fénytorony üzemeltetésével végül az EVILL-t bízták meg, az áramfogyasztását a közvilágítás költségvetéséhez sorolták be, a megvalósító a Heves Megyei Beruházási Vállalat volt. A szobor fenntartójának a városi tanács műszaki osztályát jelölték ki.

A kivitelezés nagyon lassan haladt, mivel Dargay 1977 őszén két hónapos ösztöndíjjal Párizsban tartózkodott, hogy Nicolas Schöfferral megbeszélje a készülő torony technikai problémáit. Tehát a kivitelezés indulásakor még mindig merültek fel műszaki gondok. A párizsi tartózkodás ugyanakkor lelassította a lektorátussal való levelezést. 1978. február 10-én a Heves Megyei Beruházási Vállalat és a Városi Tanács közösen jelezte a megyei tanácsnak, hogy a beruházás nem halad, és nem tartják valószínűnek, hogy a kitűzött határidő tartható lesz.

Dargay hazatérése felgyorsította a folyamatot. A kész műszaki tervek és a bemutatott makettek után 1978. június 23-ra kitűzték a zsűrizést, de bírálat bőven akadt még mindig. „A színhatás nem bírálható, ezen változtatni nem lehet” – olvasható a jegyzőkönyvben, mire az alkotó azt válaszolta, hogy valóban statikai túltervezés történt. Ugyanakkor a bírálók arra is figyelmeztettek, hogy a hatás nagyon szubjektív, s ezzel a jövőben is számolni kell. Mindezek alapján a Képző- és Iparművészeti Lektorátus csak ideiglenes engedélyt adott a fénytoronynak.

Dargay az alkotást meglehetősen biztosnak és sérülésmentes munkának gondolta. Az egyeztetés alatt többször kijelentette, hogy a 12 programmal működő világító szerkezet, amely 5 méter magas, és 2 méter magas posztamensre épül, törhetetlen, megromíthatatlan, s abban csak „igen nagy erővel lehet kárt tenni.”

Az alkotás időállóságával tehát már a korai időszakban is megfogalmazódtak kétségek. A kijelölt 1978. november 7-ei határidőt sem sikerült tartani. A *Fénytorony* elkészülését csak november 29-én jelentették a lektortusnak azzal a megjegyzéssel, hogy az alkotó decemberben már ismét Párizsban lesz. A lektorátus végül 1979. február 26-án adta ki állásfoglalását az „elkészült ifjúsági parkról.” Technikailag immár nem merült fel kifogás, de az üloalkalmatosságként szolgáló betonkockák számát csökkenteni kellett és a kapcsolószekrény burkolására is megoldást kellett találni. A tervezett 80 ezer forintos alkotói díjat pedig 50 ezerre csökkentették.

Dargay büszke volt a munkájára. „Kinetikus alkotások vannak (az országban – a szerk.), de olyan, mint a fénytorony, amely, mint említettem, a zajt alakítja át

esztétikai jelekké, nincs az országban, sőt a világon is az első. A kinetikus művek általában valamilyen program alapján működnek, tehát ismétlik önmagukat, a fénytorony viszont mindig más.”²² „Hazánkban valóban kevesen foglalkozunk a kinetikus művészeti ággal. Én is hagyományos szobrászként indultam, de térszemléletemet nem tudtam a hagyományos eszközökkel kifejezni. A kinetikus művészet viszont lehetőséget ad a kor technikai eszközeinek felhasználására. Erre példa az Egerben felállított fénytorony is, a Csebokszári lakótelepen. A fénytorony a hangot fénné alakítja át, s ezáltal esztétikai élményt ad. (...) A Nemzetközi Képzőművészeti Szövetség főtitkára, Dunbar Malagola írni fog nekem egy levelet a kiállításról és különösen a Dargay-toronyról. A világon 7 országban áll ilyen mű, s egyikük Magyarországon. Ezt rendkívüli dolognak és a magyar képzőművészet kutatással foglalkozó ága jelentős sikerének tarja ő és a szakma érintett része.”²³

A *Fénytorony* születése kapcsán még egy dologról kell szólnunk, ez pedig a költségvonzat. A fénytorony drága alkotás volt. 1978-ban egy kezdő tanár 2400, egy újságíró 3200, egy könyvesbolti eladó 1600, egy Zöldértben dolgozó segédmunkás 1500, egy gyalogos tsz-tag 800 forintot keresett. Az átlagfizetés tehát 2200 forint körül volt. Dargay tiszteletdíjként ennek sokszorosát kapta, a 150 ezres anyagköltség pedig közel megegyezett az akvarell biennálé lebonyolítására és vásárlásaira szánt összeggel.

A *Fénytorony*nak hivatalos átadója nem volt. Dargay a városban sem sokat időzött, decemberben a párizsi UNESCO palotában volt kiállítása. Ezt lényegesen nagyobb mérföldkönek érezte, mint az egri fényorgonát. „1977-ben állami ösztöndíjjal Párizsban tanulmányoztam a kinetikus művészeti irányzatot, s munkatervi feladatként 25 rajzot is készítettem. (...) A munkatervi feladatként elkészített anyagom aztán a Nemzetközi Képzőművészeti Szövetség elé került, s a szövetség úgy vélekedett, hogy érdemes lenne az anyagot bemutatni. Az ötletből aztán valóság lett. A múlt év decemberében tíz napig volt lehetőségem az UNESCO-palotában műveimet bemutatni. A kiállítás visszhangjával kapcsolatos dokumentumokat éppen a napokban kaptam meg. (...) Ez a kiállítás egybehangzóan teljes helyesléssel találkozott és elérte azt a hatást, hogy megismertesse Magyarországot nemzetközi síkon, mint egy olyan országot, ahol a fiatal művészeket, akik eddig nem közismert művészeti ágnak szentelik magukat, minden vonatkozásban bátorítanak és támogatnak, sőt, akiknek karrierjük kezdetén exportálják művészetüket. Dargay esetében, azt hiszem, nagyon jó volt a választás, szemléletének minősége és találékonysága nemzetközi jelentőségű művet ígér, amelynek fontos urbanisztikai szerepe van. Remélem, hogy mindent elkövetnek annak érdekében, hogy segítsék megfelelő kifejlődését és hogy folytathassa kutatásait és plasztikus alkotásait.”²⁴

²² Kaposi Levente: Oldani a mértani rendet. *Népújság*, 1978. november 5.

²³ Kaposi Levente: Felhasználni a kor technikai eszközeit. *Népújság*, 1979. május 4.

²⁴ Uo.

Eger tanácsa viszont értékelte a művésztanár útkeresését. 1978-ban ki is utaltak egy harmadik emeleti 3 szobás lakást a családnak a Szarvas Gábor út 7. szám alatt – habár a hat év alatt két gyerek ígéretét nekik is alá kellett írni.

A dicstelen vég...

Az alkotás alig két évig működött. A *Fénytorony* 1982-ben már halott szobor volt. „A szobor ott haldoklik a téren. Furcsa, különleges halála van, mint ahogyan furcsa, különleges maga a szobor is. Csendes agóniája csaknem három esztendeje tart. Gyakorlatilag azóta, mióta felállították. Egerben 1978-ban alkotója, Dargay Lajos – igen sok társadalmi segítséggel – átadta a városnak Magyarország első, úgynevezett kinetikus szobrát. Európában a második ilyen műalkotás volt a Cse-bokszári városrész terén felállított üvegtorony, amely a környezet hangeffektusait érzékelve állandóan változó fényviszonyokat hoz létre. Illetve hozna, ha működne, de nem működik.”²⁵ S miért nem működik? Mert nincs gazdája...

A szerkezetre nem kulturális értéként, hanem közterületi „dekorációként” tekintettek. Ezt bizonyítja, hogy a szoborral kapcsolatos dokumentációk előterjesztője Vajmi Lajos műszaki osztályvezető volt, a megőrződött iratok pedig a műszaki osztály jegyzőkönyvei között maradtak meg.

A *Népújság* közreműködésének köszönhetően ekkor még megjavították a fényorogonát. A Városi Tanács műszaki osztálya megállapodást kötött Misura Bélával, a VI-LATI üzemmérnökével, aki karácsonyra kijavította a szerkezetet.²⁶

Az egriek azonban nem érezték magukénak ezt a különleges köztéri dekorációt. 1982-ben a Gárdonyi Géza Színházban rendezett önálló Dargay kiállítás után a következőt jegyezték fel. „Sokan mondják, hogy csak szemlélet dolga az egész. Vagy inkább így: magyarázd meg magadnak az okokat, máris kész a rend! Nem egészen így van. Azt elhisszük, hogy a mába, a mai rendbe, a köznapokba és az ünnepeinkbe betört, és gyorsan otthonra talált az ilyen-olyan motor; hogy az erőről új fogalmaink vannak: hogy a mozgás, mint végtelen folyamat tudatunkra is másfajta nyomást gyakorol, mint eddig. Új anyagainkat, új anyagfelhasználási módjainkat le sem tagadhatnánk. (...) Művészetnek hívják, mert nincs jobb szó, jobb megközelítési mód rá, nincs más, amellyel ezt a játékos foglatatosságot, magatartást ki lehetne fejezni. (...) A színekben, az árnyékokban, a talányokban, a mozgás sok-sok részletezésében el-elgyönyörködünk itt, a színház aulájában, de nem tudjuk a kiállítás beható vizsgálata után sem sokkal közelebb magunkhoz azt a Dargay Lajost, aki ezeket a műveket létrehozta. Hiány ez vagy csak hiányérzés?”²⁷

²⁵ Szigethy András: A halott szobor. *Népújság*, 1981. október 7.

²⁶ Újra működik a szobor. *Népújság*, 1981. december 23.

²⁷ Farkas András: a Mona Lisa és a Rubik-kocka között. *Népújság*, 1982. június 12.

A kritikus üzenete világos: a kinetikus művészet nem emberarcú, nem a humánumból táplálkozik, ez a haladás, a modernitás, a panel-lét, vagyis az elidegenedés művészete. Az alkotás leamortizálódása mögött tehát nemcsak a technikai lehetőségek korlátait, hanem egyfajta társadalmi közönyt, néma tiltakozást is látni kell. A szobor térben és időben is idegen marad, a termelési versenyek, „kommunista szombatok önkéntes felajánlásai”, a teljesítmény mennyiségi kényszere mellett nem az egriek nem voltak befogadóak a technika eredményre.

A rendszerváltás időszakára a fényorgona már olyan állapotban volt, hogy annak lebontása ellen Dargay sem tiltakozott. Az évek óta elmaradt karbantartás és a szerkezet korróziója miatt 1993-ban az alkotó hozzájárult a lebontáshoz azzal a feltétellel, hogy a művet a Kepes központban újra felállítják. Addigra azonban a szerkezet olyan állapotban volt, hogy ennek a kivitelezési lehetőségét aligha gondolta komolyan az alkotó engedélyére váró városvezetés.²⁸

A fénytornyot raktárba szállították. Mivel hazánkban nem lehet műalkotást megsemmisíteni, ezért a városvezetés az időre bízta a munkát, a korrózióra bízta a történet befejezését. Dargay 1998-ban azt állította, hogy alkotása egy pincében hever, de még mindig bízott abban, hogy a fényszobor életre kelthető, még akkor is, ha ennek költségei elérték vagy meghaladták volna a 3 millió forintot.²⁹

Több mint tíz év múlva a vármúzeum Dobó bástyájában nyílt kiállítás Dargay munkáiból. Beke László művészettörténész ekkor úgy fogalmazott: „ez a fajta kinetikus-konstruktív művészet Egerből indult és aktuálisabb, mint valaha. A város kulturális életét meghatározza a Kepes-hagyaték is, melyet szintén a Dargay Lajos műveire is jellemző újszerűség, a tudomány és a technika vívmányaira érzékenyen reagáló szemlélet tett naggyá.”³⁰

Mi változott? Túl voltunk egy rendszerváltáson, a múlt traumái leülepedtek. A technika és a tudomány ilyen mértékű kohéziója már nem egy szocialista-realista művészeti törekvés lenyomata volt, hanem újszerű kísérlet. A humánus ismét győzött a géparcú világrend fölött. Dargay munkássága egyszerű művészeti kísérlettel szelődött, nem véletlen, hogy már 1998-ban azt írták a fénytornyóról: semmi más feladata nem lett volna, mint szépek lenni.

²⁸ Dargay Lajos levele az urbanisztikai bizottságnak. *Eger*, 1993. augusztus 27.

²⁹ Szuromi Rita: Egy alkotás kálváriája: hová lett? *Heves Megyei Hírlap*, 1998. december 1.

³⁰ B. R.: Nem világíthat már az egri fénytorny. *Heves Megyei Hírlap*, 2011. október 11.

Homa János

Kétszáz éve született ifjú Zsasskovszky Endre

Tapasztalatom szerint kevesen ismerik a Zsasskovszkyakat: ifjú Zsasskovszky Endrét, az egri főszékesegyház orgonistáját és Zsasskovszky Ferencet, a főszékesegyház karnagyát, a magyar egyházzenei élet nem eléggé elismert személyiségeit. Néhány éve tudományos konferenciát is rendeztek róluk Egerben. Úgy gondolom, tovább kell fáradozni, hogy megismertessük őket a világgal, mert megérdemlik.

Különös aktualitást ad ennek, hogy 200 éve, 1824-ben született ifjú Zsasskovszky Endre, aki a főszékesegyház orgonistájaként és zeneszerzőként nemcsak az Egri Főegyházmegyében, hanem az egész országban, sőt külföldön is nagy tiszteletet vívott ki munkásságával.

Sok egyházi ének fölött olvasható szerzőként a *Hozsanna népezenekönyv*ben az ő neve. Ma is gyakran hangzanak fel a templomokban az *Égből szállott szent kenyér*, a *Zálogát adta ó Jézus*, a *Bűnbánóknak menedéke*, az *Adj irgalmat, adj nyugalmat* vagy a *Buzgó szívvel ünnepeljük* című énekei, melyek zenéjét ő, szövegét pedig minden esetben Tárkányi Béla egri papköltő írta.

A legtöbbet *A Zsasskovszkyak emlékezete* című, 1911-ben, Egerben, az Érseki Líceumi Könyvnyomdában kiadott könyvből tudhatunk e famíliáról. De a lexikonokban alig lehet olvasni róluk.

Az édesapjuk, *idős Zsasskovszky Endre* 1794-ben született Árva vármegye Zsasskó nevű településén, és Alsókubinban, majd Námesztóban dolgozott kántortanítóként. Feleségével nagy figyelmet fordítottak gyermekeik taníttatására, zenei képzésére.

Ifjú Zsasskovszky Endre pályáját nagyban meghatározta testvére, Ferenc élete, aki 1819-ben született, Prágában tanult a hírneves zeneiskolában, s 1846-ban megpályázta az Egri Főszékesegyház megüresedett karmesteri állását, melyet 42 évig töltött be. Figyelmet érdemlő Ferenc egyházi és templomi zene terén végzett alkotómunkája is.

A kétszáz éve született *ifjú Zsasskovszky Endre*. A váci, majd a kassai gimnáziumban tanult, innen került 1841-ben Egerbe, a bölcsészeti képzésre. Itt a Líceum kápolnájában orgonistaként tevékenykedett, 1846-ban pedig már a főszékesegyház betegeskedő orgonistáját helyettesítette, majd annak 1847-ben bekövetkező halála után őt nevezték ki a főszékesegyház orgonistájává. Ekkor 23 éves volt.

Pyrker János László érsek gyakran rendezett az Érseki Palotában olyan színvonalas koncerteket, amelyeken részt vettek a Zsasskovszkyak is. A testvérpár tevékeny szerepet játszott az egri zenészekből összehívott zenekar szervezésében, csakúgy, mint a férfidalárda, majd a vegyeskar létrehozásában.

Őket nemcsak Pyrker János László, hanem az őt követő Bartakovics Béla érsek is kedvelte. A Zsasskovszky testvérek elvállalták az énekoktatást a város ciszterci gimnáziumában és az angolkisasszonyoknál is. Később az általuk szerkesztett kiadványokat, tankönyveket az ország szinte minden részén használták az oktatásban.

Az *Ének-katé* és a *Kis lantos* című kottáskönyv az elemi iskolásoknak készült. A *Harmónia* és a *Palestrina* című kötetecske válogatott egyházi és világi énekek gyűjteménye volt kórusok számára.

A Tárkányi–Zsasskovszky-féle, 1855-ben megjelent *Énektár* az egész országban elterjedt. A szöveget Tárkányi Béla, az ismert egri papköltő öntötte formába. A magyar kántoroknak ez volt az első útmutató az egyházi énekek elénekléséhez, s ehhez megfelelő orgonakíséret társult.

A családról szólva nem feledkezhetünk el testvérükről, az 1830-ban született *Zsasskovszky Józsefről*, aki bélapátfalvi plébánosként, majd az Egri papnevelde lelki vezetőjeként, később pedig igazgatójaként papi hivatásának élt. Ő is tanult a prágai intézetben, talán ezért is lehetett testvérei segítségére. Nyizsnyay Iván teológiai tanár írta Zsasskovszky József életrajzát, melyben így fogalmaz: „*nem volt a Zsasskovszky testvéreknek olyan zenekiadványa, amely az ő simító kezét ne érezte, érzékeny műtudásának hatását nélkülözte volna. Endre lángeszét, és Ferenc pontos szorgalmát az ő bíráló érzéke hidalta át és hozta összhangba.*” Neki tulajdonítják, hogy a Zsasskovszkyak fényes sikereket értek el a zenében, hogy egyházi zenénk történetében maradandóan megörökítették a nevüket.

A 200 éve született Zsasskovszky Endréről mindenképp el kell még azt is mondani, hogy orgonajátéka Egerbe vonzotta a híveket és a kántorokat is. Munkásságát a Prágai Egyházi Zeneegylet, majd a salzburgi Mozarteum is tiszteletbeli tagság odaítélésével ismerte el.

Életrajzírója írta, hogy amikor báró Eötvös József lelkéért 1871-ben a pesti egyetemi templomban Mozart Requiemjét adták elő, Zsasskovszky Endre orgonált, s játéka úgy meglepte a jelenlévő Liszt Ferencet, hogy Liszt egyenesen arra kérte, hogy Magyarországot ő képviselje orgonistaként Londonban a világkiállításon. De betegsége miatt a meghívást nem fogadta el. 1882-ben, 58 éves korában hunyt el.

Egyébként a Zsasskovszkyak 1865-ben a pápának is bemutatták műveiket. Az 1872-es londoni, később az 1879-es párizsi világkiállításon is díszoklevelet, illetve érmet kaptak műveikért. Méltók arra, hogy megismertessük őket a világgal, s ezáltal méltó helyükre kerüljenek a magyar egyházzenei és kulturális életben is.

Bemutatjuk Juhász Pált

Juhász Pál

Önmagamról

„A szememet bántó lámpafényt az egri kórházban láttam meg 1967. június 12-én. Ez a pillanat nem úgy sikerült, mint ahogy az Édesanyám méhében terveztem. Harcoltam az életemért, sikeresen, de cserében nem élhetek úgy, mint más, egészségesen élő ember. Évtizedek teltek el, mire ezt megemésztettem, ám szerencsére sikerült. A jó Istentől megkaptam ajándékba az alkotás örömét. Eddig tíz kötetem jelent meg: *Játék, Végrendelet, Feltámadás, A Költő Lelke, Csendjeim, Szeretni Születtem, A Lepkekirálynő, Fotogén – Versek, Az Örök Hallgató és Érintés* címmel. Verseim harmincegy antológiában és számtalan sajtótermékben olvashatták a költészetet kedvelők. Két irodalmi újságban, a *Nyírségi Gondolatban* és a *Déli*ban is publikálok rendszeresen. Gyermek-szindarabjaimat és bábdarabjaimat bemutatták több országban. Tóth Róbert fotóművész barátommal négy kiállításon mutattuk be közös alkotásainkat. Tagja vagyok a Cserhát Művészkörnek és a Nyírségi Gondolat Szalonjának. Verseim több pályázaton is sikerrel szerepeltek.”

*

Szükszavú vallomás ez egy olyan embertől, akinek a beszédnyelve a költészet. A Parádsasváron élő költőnek a versek nem az életbe kapaszkodás, hanem a szeretet nyelve. Senki nem lepődik meg a kicsiny mátrai faluban, ha Palitól kap egy verset. Mert a vers annyit jelent: szeretlek. Szeretlek, mert a barátom vagy, szeretlek, mert mellettem állsz, szeretlek, mert osztozol az örömömben, viseled terheim, szeretlek, mert jó vagy hozzám és a világhoz.

Az erdők ölelése évről évre szembesít az elmúlással, de az újjászületéssel is. Mutatja a költő lelkének az elengedést és az újratemetés isteni erejét, hogy ezek versekben öltsenek új formát az alkotó ember ujjai alatt.

Titkok tudója és őrzője Ő, aki már túl bölcs ahhoz, hogy harcoljon, de lát és hallgat, s amikor mondani valója van, ír. Ír negyven éve.

Miért?

„Jól emlékszem arra az estére: 1983. december 12., fél 12 volt. Egyedül ültem az intézet aulájában. Két sör sem tudta enyhíteni a szerelmi bánatom. Egy pillanat volt. Megláttam magam előtt egy képet és valami belső erő arra kényszerített, hogy leírjam, amit látok. Az asztalon a kólás üvegek között volt egy spirálfüzet és egy toll. Valaki ott felejtette. Kinyitottam és leírtam az első versemet. Rácsodálkoztam, amikor visszaolvastam. A *Te voltál mindenem* címet adtam neki. Tudtommal ezt a verset rajtam kívül senki sem olvasta. Ennek nemsokára negyven

éve lesz. Most már tudom, hogy az életem értelmét köszönhetem ennek az isteni sugallatnak. Sok verset írtam már, mindegyik egy megkönnyebbülés számomra. Kilenc kötet lapjain olvashatók lélekversekbe formált szavaim.

Barátom, Rózsahegyi Tamás azt mondta nekem: Palikám, a tizedik kötetednek egy válogatás kötetnek kell lennie. Kicsit furcsálltam a javaslatát, de elfogadtam. Megkérem a barátaimat, ismerőseimet, írják meg, nekik melyek a legkedvesebb vers tőlem. Többnyire ezek kerültek a tizedik, válogatáskötetbe. Remélem, sokan átélnek ennek a negyven évnek az örömeit és bánatait.”

Válogatunk most mi is negyven gazdag év sorai közt, s próbáljuk a világot úgy látni, ahogyan csak az tudja, akinek olyan szabad szellemet és lelket adott a Teremtő, mellyel képes legyőzni a tér és az idő fogságát.

Szuromi Rita

Állítsátok meg az Időt!

Vékony jégréteget varázsolt a hajnali fagy a patak szélére. Egy megsárgult falevél vergődött fogságában, szabadulására a tavaszi enyhülésig remény sem volt.

Pár méterre a jeges csapdába esett falevélről ült a Költő és olvasott. Nehezen formált szavaira erősen kellett koncentrálni. A születésétől kerekesszéke kényszerített fiatalember kezében úgy remegett a papír, mint a patakmeder fogságában ragadt falevél. Mégis volt benne valami tértől és időtől független. Ő, akitől a sors megvonta a szabadság buja érzését, a szárnyalni tudást, a két lábon járó ember száguldásának vágját, fittyet hányt a fizikai törvényeire, és a teste helyett a lelkét küldte fel éteri magasságokba.

Ott ült a Költő kerekesszékeiben és független volt tértől, időtől. Hallgatóinak karján óra ketyegett. Vajon miért veszi magát körül az ember az Idővel? Karjára rögzíti, falára akasztja, telefonjának kijelzőjére varázsolja, számológépének sarkában figyeli a percek pergésének lassú és vissza nem fordítható múlását. „Az Idő foglyai vagyunk” – futott át az agyamon, amíg a Költő a verseit olvasta. Vajon mit jelent az Idő annak az embernek, akitől az élet megvonta a rohanás kényszerét, az időre teljesítés korlátait? Jelent-e többet, mint annak a pásztornak, aki birkáit deleltette egykor a nyári forróságban? Napbarnította arcára az Idő mély barázdákat véselt, szikkadt kezében a kés, mellyel katonákat kanyarított a vajpuha szalonnából, mégsem remegett. Az a juhász is időtlenül ült az Időben, szemei sarkából követte nyája rezdüléseit, miközben szájával bölcs, megformált mondatokkal mesélt. A kilencvenes évek derekán találkoztam vele. Egy unalmas, téma és szenzáció nélküli nap végéhez közeledve pillan-

tottam meg a távolban. A kocsit az út szélén hagyva gyalogoltam be hozzá. Épp úgy ült a nyári melegben subáján, mintha egy Petőfi vers díszlete lett volna. Körülötte valóban állt az Idő. A Nap már erősen a horizont felé járt, mikor elkészöntem tőle. Azóta, ha arra járok, mindig rápillantok a helyre, ami elnyelte az Időt.

Aztán itt van a Költő. Gúzsba költötte az élet, nagyon-nagyon rossz tréfát űzött vele születése pillanatában. De ő, akinek mindenért triplán kell megküzdenie, képes volt túlszárnyalni minket. Képes meglátni a szépet. Vannak barátai. És vannak gondolatai. Tehát van ideje.

Egyszer óra nélkül indultam útnak. Sokkolt a tudat, hogy nem tudtam, hol tartok. A templomtorony órájáról próbáltam tájékozódni. Nem működött. Valahogy mifelénk a falusi toronyórák nem működnek. Ez a digitalizált világ boszszúja – kuncogtam magamban. Véged van toronyóra, te gyorsítottad fel az Időt, te szabta át az emberek életritmusát akkor, amikor az előtted elhaladó embert könyörtelenül emlékeztetni kezdted az Idő múlására. Addig csak a Nap állásából, az árnyékokból és az emberi szervezet természetes reakcióiból tudtuk követni a múló időt. Ám téged odaraktak a torony tetejébe, hogy stresszeld az embert, rohanásra, kapkodásra kényszerítsd. Hát most megérdemelted, hogy a digitális idő téged is a múltba ketyegjen. A nap végére egészen jól tájékozódtam óra nélkül is. Délutánra ráállt a szemem a Nap mozgására, testem jeleit figyelve pontosan tudtam, itt a szieszta ideje, jó lenne most elheverni azon az öreg subán.

A novemberi szürkesség bekúszott a szobába, ahol a Költő olvasott. A szemek megteltek könnyel, a lelkek felszabadultak. Az emberek érezni, gondolkodni, emlékezni kezdtek a szavak hallatán. Ennek az embernek sikerült hallgatóival leküzdeni a teret és az Időt. Felszabadította őket, magához emelte, kiragadta a hétköznapi fogságából, szellemi bénultságából a teremben ülőket.

A leheletektől átmelegedő könyvtárban furcsán rossz érzésem támadt. Óra nincs a karomon, a mobiltelefont a táská mélyére süllyesztettem. Nem tudom, hogy mennyi az idő! Pánikba esve zuhantam ki az emberi érzések legtisztább világából és fürkészve kerestem egy karórát. Mindenki túl messze ült tőlem ahhoz, hogy ellophattam volna a perceit. Kizökkentem az Időtleneségből és az Idő újra üldözni kezdett. Közben a Költő az utolsó versét tartotta kezében. Hangja kissé fáradtnak tűnt, ám hallgatóinak tekintetében még mindig ott ült a vágy az ő Időtlen vágya után. „A digitális órák előtt nem volt fontos a pontos idő” – jutott eszembe. Még az órászmester is hetente egyszer elküldte a segédjét egy zsebórával a toronyórához, hogy beállítsa a pontos időt. Időért ment akkor a tanonc, mert lám, még az órászműhelyből is időnként elketyegtek a percek. Akkor engem most miért izgat a percre pontos mulandóság?

A Költőt vastapssal jutalmazták. Átszellemült arccal álltak fel a székekről a hallgatók, és álltak sorban egy dedikált kötetért a Költőtől, aki egy kerekesszékekben ülve szabadabb és időtlenebb volt, mint mi, itt a túlparton, az Idő foglyaiként.

A novemberi szürkeségben az a megsárgult falevél még mindig a jég fogságában remegett. Esélye a szabadulásra most sem volt nagyobb, mint egy órával ez előtt. A mátrai derengő délutánba szippantva már egyre biztosabb voltam abban, nemcsak a szabadulása órája van még nagyon-nagyon messze, hanem hamarosan egyre több jég rakódik majd rá, hogy mozdulatlansága még biztosabb legyen. De akkor már nem volt jelentősége a patakmeder szélén vergődő őszi falevél haláltán-cának, mint ahogy annak sem, hogy az arcomba vágott a hegyről süvítő téli szél. Mert ez az óra sem volt egyéb, csak tértől és Időtől független pillanat.

Csak egy ölelést éreztem testemen, mellyel a Költő, akivel először találkoztam, ismeretlenül is elbocsátott, s mellyel kerekesszéke magányából mintha az egész világnak azt üzenté volna: az Idő csak kelléke, de nem célja az ember világának...

Juhász Pál

Verset írok...

Verset írok: szavak gyöngyei zokognak,
Érzékeny lelked ajtaján bekopognak.
Érzelmek nyakán vakítóan csillognak,
S ha elszakad a kötelék, porba hullnak.
Verset írok: szavak vágtnak a papíron,
Lassan elkopik a tűhegyes, fekete írón.
Vérem tompa horzsolása karcolja bőröm,
A végtelenbe tetovált vers-zokogó bűnöm.
Verset írok: a múlt lankás eszméi dalolnak,
Kicsinyes lázálmaim görbéi összefolynak.
A halál nyakán nem szorul meg a hurok,
Verset írok: rám záródik féltőn a burok.

A vers napján

Meztelenre vetkőzött gondolataim,
síremlékei a megfogant versek.
Háncstalan rímeimmel örömet szerzek,
cidrizetek versem értő barátaim.

Fájdalmaim halk dalát pengetem,
lelked gitárján sírnak az emlékek.
Feltámad a Költő, a lány, széplélek,
halálom dalát előled még elrejttem.

A vers napján megfogadó tisztelet,
legyen gyertyafényes igaz kegyelet,
mely megvilágítja Költőink oltárát.

Az élők szavával dicsérjük a múltat,
az elme igaz sorok után kutat,
az író kezek, döngetik a falát.

Bezárva élek

Pilinszky füsthajnal köszönt.
Isten rám szabta a börtönt.
Faltól falig bezárva élek.
Reszket a kifinomult lélek.

Haragosom sorsát égetem.
Köveket súrol a félelem.
A mélypont ünnepélyén tüzek.
A legbujább élő szüzek.

A véreres vers a párnám.
Magamat az ítéletnek szánnám.
A reményfán szánaalom a kereslet.
Jöjjön elő, aki magamért szerethet.

Kincset szóró embereket temetnek.
Szívükben elburjánzott a szeretet.
Fénytelem prizmákra hamut szórnak.
Adj Istenem életet minden jónak.

Csendjeim ládikája

Feszegetem csendjeim ládikáját,
Megfejttem hóvirágom álmát.
Rugdalódzom hitem megtagadva,
Kapaszkodom elképzelt hangodba.
Egy patakocska elmossa a tengert,
Nem szeretném megismerni az Embert.
Hóvirágom lelkét simogatom,
A hódítás fájdalomát másnak adom.
Az ígérek szennyesét kosárba rakom,
Tisztára mosva a sorsnak eladom.
Csendjeim ládikáját örökre eldugom,
Hóvirágom tövében elalszom.

Találtam egy levelet

Az avarban találtam egy levelet,
Élénk vörös volt, mint a szeretet.
Emberek közönye taposta a sárba,
Felvettem, soha ne vesszen kárba.

Az avarban találtam egy levelet,
Az Úrtól való, néma kegyelet.
Nem kapta fel a porból a szél,
Hallgatom: az elmúlás mit mesél.

Az avarban találtam egy levelet,
Letöröltem vele könnyemet.
Törékeny testét a szél átölelte,
S szerelmem ajtajába letette.

Az avarban találtam egy levelet,
Elbújt alatta a baráti ígéret.
Megszegetlen – ünnepi kenyér,
Szitálva el lepi a hajnali dér.

Az avarban találtam egy levelet,
Alatta elbújva az igaz szerelmet.
Lelkemben évekig melengettem,
Az életemből sírva elengedtem.

Bemutatkozik Nagy Bence

Huszonöt éves vagyok. Budapesten születtem 1998. december 23-án. Hárman vagyunk testvérek, van egy bátyám és egy nővérem. 2007 februárjában kiemelték engem és a bátyámat a rossz anyagi okok miatt, és állami gondozásba kerültünk. Édesanyámmal ezek után megszakadt a kapcsolatom. Nagyfügedre kerültem, először nevelőszülőkhöz, ahol nagyon nehezen nyitottam más emberek irányába. 2011 júliusában kerültem Nagyfügedről Novajra nevelőszülőkhöz, amikor már kezdtem megszokni szüleim hiányát. 2012-ben kezdett el érdekelni a versírás, és ekkor írtam meg a legelső versemet is. 2014-ben kerültem Egerbe Novajról, és nevelőanyum mondta nekem, hogy miért nem keresek a verseimhez egy pályázatot. Az egyik alkalommal beküldtem a *Sugár* című versemet, és sikerült vele egy különdíjat nyernem, ami egy könyv volt. 2017-ben érettségiztem az Egri Kereskedelmi Szakközépiskolában.

Nagy Bence

A relatív idő

Valójában mit is jelent az időben egy óra?
Boldogságban csak egy pillanat, mit használj a jóra!
Hol az időt órán mérik, nem tudják és tévednek,
e fogalom alapja az, ahogy mások érznek.

Fejedben most az jár, életed során hibáztál,
hogy a nagy pillanatra egy évezredet vártál?
Nem turkálok a fejedben, de gondolkozz el azon,
Mégváltozol, vagy megmaradsz, mint ismeretlen fazon.

Juhos-Kiss János

Az ember

(Ködöböcz Gábornak)

A nyugati embert az Istenhez lehet-e
visszavezetni?
Az iszlám hálójából lehet-e
kiszabadítani?
A közép-európai ember békét,
jogot, és meghitt családot akar.
Az férfi tettekkkel legyen példakép.
A nő tettekkkel legyen példakép.
Régen a nyugati emberek a világ
feltalálói, hőseit, és a kereszténység
védelmezőit adták és biztosították.
A kommunisták ártatlan áldozataikkal
ásatták meg sírjukat. Ma, a nyugati emberek
rádöbbsenek, hogy saját sírjukat ássák?
Az igaz német emberek, még mindig a náci
megbélyegzéstől félnek, vádolják magukat,
miközben elárulásuk már az egekbe kiált!
A cudar ellenzékünk nem harminc ezüstért,
hanem dollárokért árulta el közös hazánk.
A munkában edzettek még meddig bírják?
Az őszi lombok színpompáján át,
a kék égből, felvillan egy szem,
az Isten néz le reánk, kegyelmét,
gyógyító szellemét szórja ránk,
hogy szeretetével senki
emberfia ne merjen
visszaélni, kezdve
a farizeusoktól a
jóember csalóig;
Kölcsey Himnuszától
a népek hamvedréig.

Az űrben lelkeink örvénylenek,
az angyalokkal vígan repülnek,
már sohase szenvednek, félnek,
az örökkévalóval élnek.

Bp., 2023. november 21.

Tell Imre

Kallisztusz mennyköve

olvad a Jupiter-szobor
hull rá a mennyből a pokol
felhői robbannak az égnek
az oltárok sorra elégnak

dörög és villámlik az Úr
mikor Kallisztusz leborul
osztat jön hogy rabszíjra öltsek
de vakon tapogat az őrség

sorok várnak hogy fölvegyék
a vízkereszttség tűzjegyét
a Veszta-szűz karját kitárva
Kallisztusz Istenét kiáltja

a volt rabszolga megfizet
nem kap sem ételt sem vizet
péppé zúzzák nehéz dorongok
testvér ha bölcs vagy tégy bolondot

(A legenda elbeszéli, hogy Callistus idejében villámcsapás következtében leégett Róma egyik kerülete, és a tűzben egy Jupiter-szobor jobb karja is leolvadt. A pogány papok engesztelő áldozatot mutattak be a sérült bálvány előtt. Ekkor ismét vihar támadt, és most egy villámcsapás elpusztította az egész bálványt és oltárát is.

A történetekért a keresztényeket tették felelőssé, ezért Palmatius konzul parancsot kapott, hogy tartóztassa le Callistust a klerikusaival együtt. El is fogták őket, de miközben a bíróhoz vezették a foglyokat, a parancsnok és katonái megvakultak, a foglyok pedig elmenekülhettek.

Az egyik Vesta-szűz elragadtatásba esett és így kiáltozott: „Callistus Istene az igaz és élő Isten!” – Meghallotta ezt Palmatius, és elindult másodszor a pápához. Mikor rátalált, kérte, tanítsa a keresztény hitre, majd megkeresztelkedett. Utána sok előkelő embert vitt el Callistushoz, az egykori rabszolgához, és valamennyien megkeresztelkedtek.

Végezetül a császár olyan haragra lobbant Callistus ellen, hogy elfogatta, öt napig étlen-szomjan őriztette a börtönben, majd agyonverette, s hogy az öngyilkosság látszatát keltsék, kivetették a börtön ablakán. Utána, hogy nyomtalanul tűntessék el, kútba dobták a testét. Egy Asterius nevű pap azonban kiemelte a kútból, és tisztességgel eltemette.)

Ambrus József

sírással kezdődik a béke

új szavak hordalékából ácsolok
– derekadra égő erényövet
hogyan holnap is érezd szorítását
amíg el nem felejtheted
naponta kínálom hálásan a dalt
mely alámerülve a fényre borul
mint szkíta asszonyok a vért
a Napba öntözték áldozatúl

fogadd el verseimben a sírást
– és szoríts magadhoz halkán
csendre figyelő áhítattal
ábrándos rezdüléssel a bajban
vérem madárszárnyú röpte
győztes jelet fest az égre
a múlt idővel szembe repülve
sírással kezdődik a béke

mikor a kiáltás csenddé alakul
– és világgá kergeti hullámait
ember a szavak hordalékából tanul
ha elpazarolta szándékait

töviskereszt

töviskereszten születnek soraim
a Teliholddal nézek farkasszemet
fogantatásomról beszámol a rím
hogyan búcsúztatom a világot veled
kölyök tekintettedben virrasztok
– csak a túlvilági anyag érdekel
meztelen portékák – olcsó bitangok
szent csőcseléke pitvaromra térdepel
valami csörömpöl – hajnalig szorongat
megmozdult a látvány idegszála
felerősödött hangom összeolvad
és egy egész keresztet sűrített magába

az élet hajnala messze füstölt
de a kereszt ős nyugalmat teremt
kaphatsz rontást – vezényszóra gyönyört
ami az ölelésben csütörtököt jelent
apró kereszttekből épül föl a világ
a csontok sem pózolnak sokáig
mert feltartóztatnak a haramiák
dühöngő fintorokkal az elmúlásig

szememből a töviskereszt kifolyt
és anyám húsából a tavasz kiszakadt
életnek és halálnak silány medre volt
mint puszták tekintetében a sivatag

Balajthy Ferenc

Teremtőtől a teremtettekig

(AURORA BOREALES)

Befogadott, – és megtermékenyítő
Szellem, Teremtőtől Teremtettekig.
Kikről úrbőljöttek mintát vettek itt,
Vitték, s legyőztek vele teret, időt!

Bolygósorából a Sárgolyónk kinőtt,
A mágneses vonzás szabaddá tette,
Mert, ott már halál-léttel ölbe vette,
Ahogy, újra szült, csírázott a sírkő!

Északi fény csillámlik, le-fölvillan,
Mikor, már a hetedik nap is itt van, –
Tengervízben Teremtő kezét mossa.

S Teremtőtől, mind a Teremtettekig,
Majd, Örökkévalóság fényeskedik,
Északi fény lelkünket visszahozza.

Ott fenn az ég

JANUS PANNONIUS EMLÉKÉRE

(1434–1472)

Nem veszi észre a balga, hitetlen szó, csak ölhet,
Vagy feledésbe is nyomna a csúf, ha hagyod!
Körbe leülnek a csillagok már és mind figyel rád,
Mert, a te éneked szép, s élteti ott fenn az ég!

Balogh Ferenc

Van mikor

Van mikor
még imára kulcsolt
kezemből is
– vér fakad.

Érettem

titkon lesem
kintől gyötört
– arcodat.

ám kezem
nem tövist tör.

– homlokodba veri
azokat!

Ajkadon
szelíd mosoly
s fénylő alázat.

TE értem is viseled
– a kínokat.

Szent és profán

Komoly tekintet figyel,
s körülölelnek a szeretet fényei.
Bennem mégis
komor kőszobor nyugalma,
s egy vadállat ösztönei.
Szívem nem
riad
halk
neszre,
csak
ordítás
zavarja meg,
s olykor
egy
pillangó-árnyék
is zavarba
ejt.

Számvetés

szám sarkában
fittyedt mosoly

ezer – lyuk szívemen
megannyi forradás

fáradt méltóságom
– néhány rím:

ez minden vagyonom.

Baán Tibor

Bevezető sorok Varga Sinai Gizella költészetébe

A bevezetők bizonyos esetekben kikerülhetetlenek. Ilyen eset a mostani, hiszen Varga Sinai Gizella nemzetközileg ismert és elismert képzőművész, 20 önálló és vagy 200 csoportos kiállítással a háta mögött. Ezek közt – ez még a Covid-korszak előtt volt – különösen fontos megemlíteni a Várkert Bazár impozáns kiállítását, mely festőnő szinte egész életútját reprezentálta. S habár a kiállítások katalógusai visszalapozhatók, de ennél jóval maradandóbb élményt nyújt, ha egy könyv lapjairól köszönnek vissza a művész alkotásai. Nos, két ilyen könyv is készült. Az egyik egy csodaszép album Omar Khájjam Rubait-jaihoz készült festményekkel (Kossuth Kiadó 2018), a másik ugyancsak exkluzív szépségű könyv *A szerelem rabjaként szabad madár lettem* – címében Háfiz sorait idéző – memoár (Kocsis Kiadó, 2021), amelyben a képek mellett vagy fél kötetnyi vers hívja fel magára a figyelmet. És nem akármilyen versek, ez első olvasásra is nyilvánvaló. És ha valami, ez a tény indokolja az *Álmaim két cipője* című verskötet megjelenését, mely joggal kelti fel az olvasó figyelmét, hiszen a versek a maguk természetességével, önéletrajzi hitelességükkel, lírai érzékenységükkel a mai magyar női líra különleges értékei.

A kalandos életút helyszínei Budakesztől Bécsig, a festőtanulmányok, a házasság Khosrow Sinai iráni nemzetiségű filmrendező szakos hallgatóval, Irán felfedezése, a gyerekek születése, mind olyan epizód, melynek lírai lenyomata a versekben egycsapásra elvarázsolja az olvasót. A költői hang ígérő szépsége a fájdalomkon túlemelkedett női, asszonyi bölcsesség minduntalan az élet mélyebb megértését szolgálja. A pillangószárnyú haikuktól a megrendítő hosszú versekig, mint amilyen a remekművek ritka egébe emelkedett.

A várakozás színei, Életkaleidoszkóp és sorolhatom tovább a gyönyörű példákat, de ennél is fontosabb, hogy ez a líra hazatérjen a Szülőföldre, amely a líra igaz szívközepe, hiszen a költőnő a maga nyelvi varázsszőnyegén, mint versei tanúsítják, minduntalan hazarepült, hogy élményeit megossza velünk, hogy élénk szórja a csak így megszerezhető lelki kincseket, amik az én megismételhetetlen üzeneteként ragyognak, eleven rokonságban a szúfi bölcselők világlátásával, akik már nem tesznek különbséget virág és virág közt, mert a Donjae Meszali örökkévalóságában megszűnik az időfélelem, kitágul a remény birodalma.

Varga Sinai Gizella

A várakozás színei

... ilyen színei vannak a várakozásnak?

Változó, mint a szivárvány !

Lehet halványkék, aztán sárgás,
néha szomorúan sötétkék és fekete,
de lehet őriöngve vörösen lángoló is,
mint a piros ruhás nőnél
a Firdauszi téren Teherán szívében!

Amikor először láttam őt hosszú évekket ezelőtt,
azt hittem, hogy piros rózsa,
amelyik elbűjt a zöld bokrok között ,
közelebb érve egy padon fekvő női alakot láttam,
békésen aludt, feje alatt batyuja piroslott,
szandálja is piros volt és szürke hajában,
ami árvalányhajként rezgett a forró szélben
piros hajcsat próbálta összefogni rakoncátlan fürtjeit!

Kedvesen mosolygott, de tudott szomorú is lenni,
sőt kiabált is az utcagyerekekkel, ha csúfolták.
Egyszer láttam, kis madzagot feszített ki egy utcasarokban
és ráakasztotta piros ruháit,
vagy piros fonálból kötött piros sálát és
mosolyogva fogadta el a pénzt,
ha odanyújtottam neki,
de nem köszönte meg soha!

Sokan megszerették,
hozzátartozott a térhez,
mint a nagy költő szobra a tér közepén.
Azt hittem csak én látom őt, de később megtudtam,
hogy sokan ismerték...
Azt mondták,
ha megpillantod, aznap szép napod lesz,
ha pénzt adsz neki
teljesül a kívánságod!

Mesélték azt is, hogy évekkel ezelőtt
szerelmes volt egy fiúba és
el akartak menni messze,
messze,
elszökni valami jobb jövőbe,
de az sohasem jött, pedig nagyon várta!
Így lett hazája a tér és járkált ott évekig
piros vággyal várakozva!

Évek teltek el, elsötétült életünk ege,
fiatalkoromat beárnyékolta a háború,
a miniszoknyámat, nadrág és köpeny váltotta fel,
hosszú hajamat kendővel kellett eltakarnom,
minden sötét lett, a szürke és fekete szín, mint komor felhő
beárnyékolta életünket,
nem láttam többé a pirosruhás asszonyt!
Néha élémvillant az emléke,
de elég volt a gond,
küszködünk a mindennapokkal
és emléke lassan
elmerült gondjaim tengerében!

Egyszer sietve áthaladtam a téren beburkolódzva,
egyszerre a szürkületben megpillantottam őt!
Ott állt hosszú vörös ruhában,
árnyékba húzódva
és a fején ott volt egy piros kendő!
Örömmel mentem oda hozzá
és megkérdeztem,
hogyan van ebben a nehéz időben,
és ő először kezdett el beszélni,
amióta ismertem:
– Azt mondják, megváltozott minden,
a szabály az, hogy feketét kell viselni,
mindent el kell dobnom,
minden piros ruhámat, mert
nem lehet pirosat viselni,
most mit csináljak?
Nekem csak piros van,

mit tegyek?
mit csináljak ezzel a sok piros ruhával?
Próbáltam vigasztalni,
hogy talán mégsem kell aggódnia,
csak nem fogják bántani ezért,
de ő csak ismételte aggódva:
mit tegyek,
mit tegyek
ezzel a sok piros ruhával?

Így jöttem el onnan szomorúan.
Hosszú évek teltek el
és hallom manapság,
néha fiatal,
tüzes feketeszemű lányok
öltöznek pirosba és körülállják
a teret,
egy vagy több órát is állnak és várnak ott,
szépségükkel, fiatalságukkal és
vágyaikkal adózva a lángoló
piros szerelemnek!

(Teherán, 2022)

Élet-kaleidoszkóp

Régi búcsúk filléres portékája,
mennyre szerettem, ha anyám megvette nekem,
alig tudtam kivárni, hogy hazaérjünk vele,
vattacukortól ragacsos kézzel szorongattam
már nem hallottam az eltorzult hangosbemondót,
nem érdekelt a körhinta sem,
magányomat akartam, hogy belenézzek végre!
Színes papírral bevont cső,
Két kerek üveg között.
Fény felé tartva belenéztem,
forgattam a kezemben,

száguldottak a képek,
nem tudtam betelni a mintákkal,
színes, arany és ezüst ragyogásukkal,
mindegyik egy csoda volt, geometrikus remekmű
mint a templomok rozettája, mecsetek kupolája,
lélegzetmegállító mandalák, melyeknek képei
világot látó utazásaim alatt
újra felcsillantak életemben!

Évekkel később,
megvettem újra
egy kaleidoszkópot
és ez volt az egyetlen csalétek,
hogy lányunokámat, kis vadócot,
néha szobámba,
magamhoz csaljam!
Ágyamra dülve forgattuk és ő közbe, közbe felkiáltott:
– Nézd csak ezt a mintát,
de csodás!

Ujjongva nyújtotta felém a varázscsövet,
de amint az megmozdult,
máris más és más új képek jöttek eléink!

Örültem,
hogy felébresztettem benne ezt a varázslatot.
Akartam, hogy olyan nagy legyen az öröme,
mint nekem akkor gyermekként,
higgyen a csodákban, mint akkor én!

Nem mondtam el neki,
hogy egyszer nem tudtam ellenállni,
hogy ne lessem meg,
mi van a varázscsőben?
Szétszedtem,
feltéptem karton testét, meg akartam fejteni a titkot
és
még most is borzongok, hogy mi tárult eléem,
formátlan üvegdarabok,

egy pár csillogó flitter, színes papírtörmelék,
meghalt a ragyogás, meghalt a csoda!

Sok idő telt el azóta,
elszállt a kis vadóc lányka is az égi mezőkbe,
csodaképekkel szívében talán!

Tudom , hogy a szent képek a kaleidoszkópban
is csak optikai csalódások, tükröződések,
egész életem eseményei,
elszalasztott pillanatokból, csalódásokból
félbetörött reményekből szövődtek össze
egy sűrű,
vastag páncéllá alakulva lelkem körül,
olyanná tett, mint egy keljfeljancsit,
ha lenyomnak újra fel tudjak ugrani!

Jó ez a védő biztonság,
Tudom, hogy újra felállok,
nézelődöm,
hogy merre is menjek,
de egyre nehezebb elindulni!
Mégis,
hallom sokszor a torz zenét
a budakeszi búcsúban és
nézem, nézem
életem színes kaleidoszkópját,
talán nem volt hiába,
pedig tudom,
hogy csak színes papírok,
üvegdarabok, tükrök
csalóka tánca
szédít meg újra, meg újra
az aranylón elhaló fényben!

(Teherán, 2022. szeptember 27.)

Czilli Aranka

Deviáns

Mint a fogselyem,
valahogy megtalálom a helyem
két világél között
és oda beköltözök.

Ahogy a fogselyem sem,
senkitől nem kérdezem,
hogymeg lehetne vajon
máshol, másként valahogy
élnem?

Rövid az időm – csak ez számít: holnap
amikor dolgom végeztén eldobnak,
tisztának érezhessem magam.

Örökség

Nem hagyom rád,
magammal viszem
a keresztem.

Faragnod kell saját
terheket.
Van hozzá elég
tévedésem.

Menedék

Olyan közel engedtelek,
hogy önmagamot vesztettem el
az igyekezetben.

Szálanként építettél
feltételeidből kerítést
körém – s én segítettem
szegekkel átverni a tartólécet:
el akartam hinni, hogy ezek a kerítések
minden kincset megvédenek.

Lassanként csak két-két deszkaszál
között láttalak meg véletlen –
csak egy-egy szeletet belőled,
szeletekből raktalak össze
a növekvő sötétben.

Falakká forrtak össze a kerítések,
a gondok padlásomra nőttek.
Behunyt szememben laksz,
s nem tudom, hogy látlak,
vagy már csak képzeletem éltet.

Visszaadom arcodat a tükörnek,
a békéd ott lakik, ahová vágyaim nem érnek.
Befalazom magam –
amíg rámszakad az ég,
addig szeretlek
magamban téged.

Csontos Márta

A semmi sörénye

Várom, mikor újul meg bennem
az anyag, várok egy mozdulatot,
várom, hogy Isten talpa alatt
tudjam még tartani az eget.
Belső parancs szerint végzem
a mindennapi gyakorlatokat,
gerincem virágágyában gyomlálom
a vadhajtásokat és a töviseket.

Már nem vagyok a régi, csontjaimban
valaki folyton cserélgeti a tüzes
cserepeket, s mintha idegen kezek
birtokba vennék testem hasznosítható
maradékát, trükköket vetnek be,
létem meghosszabbításán fáradoznak,
mégsem érzem a támasz erejét.
A Semmi sörényébe kapaszkodom,
táncolok egyensúlyozva.
Csak az égi madarak szárnya tartja
lábam alatt a peremet.

A begyűjtő

Nem tudom, milyen az éjszaka,
s álmomban, ha a szoba eltűnik,
mikor áll be a csönd, meddig tart
az a semmibe szárnyaló állapot,
melyben visszatérek a Sokorói
dombvidék lankáira, lebegek
a fűszálak között, s könnyedén
ugrálok a Cuha-patak partján,
talpamat nem sebzí fel a kavics,
szedegetem a szirti ternye sárga
szirmait a vadvirágok között,
a koboldok visszahúzódnak az
üregek pereméről a mélyedése,
nem mernek ingerkedni velem,
már megszűnt a rémálom, háttal
állok a sötétnek, nem kell sündisznó-
állásba gömbölyödnöm, szabadon
nyújtózom, nézek fel az új kezedet
szörnyeteg-mentesített kékségébe,
véget ért a kanti séta Kelet s Nyugat
között, út közben nem jött a Begyűjtő,
visszatértem kis falumba, most itt
ülök egymagam, vékonyodnak a
schopenhaueri körvonalak, s érzem,
növekszik bennem a tavasz.

*Farmosi László***Tanítás**

Mint a holtaké
atomjaira hullik
átlényegül a testem

Veled lélegzem
öledbe lengőn
csönd ráncú tenyeredben

Úgy ahogy régen
fehér ingemben
én megint eléd állok

Jegenye dárdák
magasba nőtt hitek
kétezer éves álmok

Mint a holtaké
gyökerekben élő
titkod titkává váló

Állok a csöndben
csupasz ágak közt
teremtő csodád látó

Lassan lassúdan
éggé váló a föld
madárszárnnyal megágyaz

Szent lelkek álma
elrebegett imák
halk lépte jár utánad

Mint a holtaké
önfeledettségem
galaxis hálót hullat

Egy gyertya lángban
Jézus lépdel elem
s az apostoli múltak

Ó éld meg megint
és teremtsd meg újra
csillogó könnyekben

Te vagy oltára
szent áldozata is
a menny magasú mennyben

*2023. Szent András hava
Pilisszentkereszt*

Mária országa

(Ajánlás édesanyámnak, néhai Juhos Máriának)

Ősz időben idelátszó erdő fölé érő hullám
messze kéklő Királyhágó csillagbölcső titka hull rám

Fészket formál színes lombban földre ömlik aranyfénye
kifosztatlan égi ország napfonálon lebbenése

Magvetőben csöndes járom lélek boronáló szántás
hámba fogott óriások fehér sziklahomlok áldás

Fátyol felhőt sóhajt fölém égbe úszó kupolákat
rendítetlen hallgatása tündér tóba hulló bánat

Úttalan út tanítása nem a gyalázkodó félő
Menny magasból alázuhant holdsugárral visszatérő

Ősz időben idelátszó nem mossa el ömlő eső
pára szita szálain túl két világot átlépdelő

*2023. Enyészet hava
Gyula*

Hadnagy József

Az irányváltásról

Bertha Zoltánnak

Ha akarom, megváltoztatom az irányt,
s reggel, amikor kinyitom az ablakot,
kiömlök pilláim alól a táj –
mint raktár-álmából kirángatott
zsákból a kukoricaszemek –,
és milliófelé gurul a sok apró részlet.

Ehelyett kávézom, közben hosszan elnézem,
amint a kert egyetlen mókusa ide-oda
iramlik az őszi esőben feltámadt fűben
– látványától visszafiatalodom
jó hatvan évet, lélekben, és hajsza-
sóhajtásnyit testben is –,
odamennék, dióval kínálnám,
de hát ez nem a londoni St. James' Park,
ahol kézből esznek a szavak is –
elszaladna, s ez így természetes...

Rosinante-monológ

Mit vétettem én a sors ellen,
hogy örült gazdát adott nekem,
kinek csont és bőr lába, karja,
s törött borbélytál a sisakja?

Kinevetik mind, akik látják,
száján édes Dulcineáját,
horpasz hasát: az, mint az enyém,
csontbordás páncélzattól kemény.

Ó, mért nem vagyok én a számár,
'kin a kövér Sancho Panza jár?
Nem kis teher, de jobban bírnám,
kérges kezére inkább bíznam

szürke életem, ő bölcs paraszt,
lándzsára szélmalmot nem akaszt,
mint Don Quijote, ki nem tudja,
megváltozott a világ útja.

Kioktatnám, de hogy tehetném?
Nem érti gebevoltom nyelvét.
Szárnyas lónak néz, s olykor hiszem,
nem is örült, hát viszem, viszem...

Mihályi Molnár László

Mű és érték

(Numen adest – Isten jelenléte)

„De az ég nagy sátra, a magosan mélylő,
Szerte ragyog – s virraszt az örökkön élő.”
(Arany János)

Valamikor egy kiránduló csoporttal Párizsban járva a híres Louvre sem maradhatott ki. Tolongott a tömeg a bejáratnál, mintha mindannyian kiéheztek volna a művészi élmények befogadására. Aztán kiderült, hogy a többség megelégszik a szenzáció élményével is. Ám ne zárjuk ki annak esélyét, hogy a tömeggel sodródók között ne akadna néhány olyan társutas, akiket megszólít egy-egy mű, és akkor már egy más szemléletű ember jön ki a múzeumból. Ezért nem feleslegesek az iskolai tanulmányi kirándulások, bár sokan azzal mennek haza, hogy unalmas volt. Ám a tévelygő bárányok megmentésének reményét nem szabad feladnunk. (Valahogy így vagyunk a templomba járással is...)

Ott tolongunk mi is, de akadtak, akik kamerájukat magasan tartva még ügyesebben nyomultak előre, át a termeken. Majd otthon megnézik, hogy mit láthattak volna, vagy netán sárga irigységet gerjesztő vetítést tartanak az ismerősöknek. Mások az útmutató katalógus alapján aprólékosan szemlézték a látnivalókat. Ám akadt olyan is, nem kevés, aki csak egyetlen művet akart megnézni, miközben elrohantak több ezer remekmű mellett. Ráadásul ezt a magatartásformát jól ismerő tárlatrendezők az egyes elágazásoknál külön nyíllal is jelölik, hogy arra menve ez van: *Mona Lisa*. Mert valaki eljön a világ másik végéről, napokig bolyonghatna ebben a múzeumlabyrinthusban, csodás műtárgyak között, de őt Párizsban csak két dolog érdekli: látni a Mona Lisát és lefényképezkedni az Eiffel-torony mellett. Esetleg még a marokkói negyedben megiszik valami olcsó lőrét, aztán ezzel dicsekedve otthon elmondhatja, hogy milyen jól megismerte Franciaországot.

Sokan ugyanígy vannak az irodalommal is, de nem zárhatjuk ki, sőt minden bizonnyal lehetséges, hogy egyetlen mű is elvezet az igaz útra ... nagyon ritkán. Olyan ez, mint Szent Pál esete, akinek meg kellett vakulnia, hogy végre láthasson és felismerje küldetését. Tegyük hozzá: Jézus Krisztus által. A hétköznapi gyakorlat azonban nem ennyire kiélezett, ám a műalkotás is olyan, mint egy templom. A lényege „numen adest”, vagyis az isteni jelenlét. Ha nem ilyen, az legfeljebb csak műtárgy, de nem templom.

Aki csak kívülről szemlél egy templomot, elkápráztatva a mesteri kivitelezéstől, a szép faragásoktól, de nem lép be a szentélybe, hogy a káprázat és elragadtatás helyett átadja magát a találkozás misztériumának, az csak külső megfigyelő vagy rajongó marad. Ám az ember alkotta mű, a szentély, a vers, a szimfónia rajtunk túlnövő hatalmát („titkát”) Isten kimondatlan jelenléte adja. A mű nem megnevezi Istent, hanem megteremti az emberi alkotásban az Ő terét, az Örökkévalóság és a Mindenség atmoszféráját, amit az ember nem magyaráz, nem értelmez, hanem átadja magát az élménynek, mert csak a ráhangoltság, a megérintettség és a belső tisztaság kegyelmi állapota tesz alkalmassá az elfogadásra és befogadásra. És ezt semmi mással nem lehet kiváltani!

Egy zenemű nem attól lesz remekmű, hogy hány zenész játssza vagy milyen pazar hegedűszólok vannak benne, és egy költemény sem azért nagyszerű, mert harmonikus az ütemezése vagy nagyszerűek a rímei, eredetiek a metaforái. Ezek mindössze a ráhangolódás és ráhangoltság, a megfelelő hullámhossz eszközei és kellékei. Az igazi műremeket az isteni rend misztériuma, Isten kimondatlanul is meglévő jelenléte teszi hitelessé.

Ezáltal nem csupán műélvezetté, hanem Isten-élménnyé is nemesedik!

Az a pillanat, amikor az akaratlan rácsodálkozás vagy ráeszmélés után minden elhallgat és minden új megvilágításba, világosságba, világlátásba kerül, akkor a döbbenet csendje nem az úr hidegét, hanem Isten jelenlétét jelzi.

Olyan érzés ez, hogy újra látunk, de már tisztán.

fotó: Gergely Gábor

Megyesi Nagy Imre

7 szösszenet

TÖBBET ÉS MÁST NEM MONDHATOK

embert
lelket

pénzt és
államot

lopni
bűn

KÉT PONT

olykor
fenn
inkább
lenn

mámort üt a falon
az éji tivornya
fényes csillaga

fáj a reggel

két pont
két pofon

EXODUS

ott
lenni

bűn
és fényvilág
között

ahol
Isten lelke lakozik

SEMMIN

a semmin
osztokodunk

holott
volt szavunk

a Mindenre

HOMELESS

talán
majd az ég

talán
majd a föld

vagy

talán
egyik sem

NO COMMENT

oly
nagynak
indult

és
olyan
semmi
lett

minden

TÚL ÉS TÚL
IGÉZVE

hinni
és hinni

mindent

mindenkor

igazán és
egészen

ahogy az angyal
mondta

a Minden
köztünk is

Radnai István

lépcsőima

megbocsátom a történelmet
az oltár előtt térden állva
az égi áldásodra várva
hogy megosszam mint a hatalom
eljuttatja a földi javakat
szent fiadat kérem aki megváltott
isten békéje árássza el a világot

megbocsátom a történelmet
nem tudják mit tesznek
mondá krisztus a kereszten
adj erőt a földi hatalomnak
hordozója égi áldásodnak
fegyver helyett békét
átok helyett áldást
úr krisztust hirdesse a világnak
amikor a történelmet megbocsátod

kimért határok

az álom mély a mások álma
akarná az egem kitakarni
kátrányt kentek az éjszakára
forró csillagokat láttam halni

miért forgatja fel az időt
századokat átfogó szorongás
kamaszkor minden ruhát kinőtt
felmordul disszonáns hamis zsongás

egy percnyi háború a szobán
töredék álom függőnye leng át
dörgés szemetes későn korán
óra mely megállít minden ingát

álmodtam töviseket málnát
forradalmat s légitámadásról
felriaszt századrésznyi ármány
ha tudnám múltat vagy jövőt másol

Sándor József

Sirattak a gesztenyefák

Akkor hideg ősz volt, már napok óta esett,
Csapzottan lógtak a sárguló levelek.
Monoton bús dalt dúdolt a szél.
Dallamára szinte sírtak a gesztenyék.

Ablakom kicsi volt és magasan,
A kinti zajokat csak hallottam.
De a hangzavar a szívembe mart és felkavart,
A lombok között refrént dalolt egy vadgalamb.

Egy reggel sétára vitt az őr,
Dermedten néztek a fák a fal mögül.
Súgták a széllel, most mehetne üzenet,
A szélnek könnyű lesz, ő szabadnak született.

Azóta hű barátom a szél,
Nekem ő valamit mindig mesél.
Így megtaláltam azt az utcát,
Állnak még ott a gesztenyefák.

Az egyik felismert, bólított felém,
A másik leejtett egy gesztenyét.
A kőfal mögött most is futott valaki,
De a szél messze járt, nem hozott hírt neki.

(Kompolt)

Törő István

Éltető imádság

Ahogy egymáshoz korosodunk,
ahogy az óra indul, és újra kezd,
imakönyvben a lapozások,
a vég előtti utolsó kezdet,
még fagytól óvnád a barackfákat,
begyűjti friss illatát a nárcisz,
még utat találnak a mozdulatok,
lángoló csipkebokor hiányzik?
szoknyák alá... ma már a nadrág,
formák földöntúli simasága,
szem, amely még lankáit járja,
virágzás, mi eszedbe juttat,
forrongást, vagy a föld szagát,
meddig igaz az éltető imádság?

Prométheusz

Zeusz keze kötöz a sziklához,
vagy a föld, hol élni kényszerülsz,
bődülsz néha, mindent elfogadsz,
májadat, s napod eszik keselyűk,

szerveid nem, de butaság csírázik,
orvosra várva órákat ülsz,
s ha recepted kiváltani vágyod,
korgó gyomrod helyetted dönt,

fájdalmas hangod alig hallik,
nem dolgozik a visszhangzó idő,
tüzet vittél, szívet kavarót
tanítottál, de szárnyad nem nőtt,

bimbózol, mint tavaszi cserje,
bár igéd egy szellentést sem ér,
s ha olykor körmödre lépnek,
nem vádolsz senkit, semmiért –

az a lánc ím örökké zörög,
a nincstelen itt lehet ellenség,
keselyűk hada köröz felette,
sarjadó májad holtig ellepnék.

Alvó kedves

Arcodat nézem, ahogy alszol,
levegő körötted araszol,
éltet, megújít, benned hullámszik,
az átélt idő pereg, szikrázik,
dolgok, ahogy helyükre kerültek,
bezárva, nyugalomban ülnek,
nem vibrál, pezseg az izgalom,
gyermeket óvó aggodalom,
árnyalat sem jelzi, hogy mi lesz,
korból sem bántja gonosz tekintet –
oly egyszerű volt, mikor fogadtad
a szerelmet, mely benned lakhat,
jószágot sugárzó világot
épített, mikor értünk kiállott –
fagyos éjszakát macskák násza
nyújtogatja és markolássza,
jövő ígérete surrog benne,
vírus árnya, jaj, be ne lengje!
még ráncokat is akarok látni,
unokákban vonásod csodálni,
ahogy a kertben kapálsz, ültetsz,
hajlataidat szellő kerülget,
egyberajzolódik immár az emlék,
tudom, az álom sokáig megvéd.

Török Nándor

Fények

Mint hajósna, aki a csillagtalan végtelenbe tart,
s a biztos fároszi fény menti meg életét,
épp oly gondos a láng:
Szíved hő fáklyalángja,
ami arcod pírjában vet látható lobot,
vagy írszed villanásába sűrített isteni jel,
mennyei üzenete a fénylő Aphroditének,
vagy homlokod holdsugara, ha hajad éjfátyolán
glóriája átderengni látszik;
Mert sejtelmes hullámain az időnek és a térnek,
az örvénylő pusztulásból mind elvezet oda,
hol lagúnád meghitt, vágyott öble vár.

Az üzenet

Fehér a táj. A menny ilyen.
Felhők fölött a csend pihen,
s e fénylő tisztaság kísért:
imádkozom, de nincs miért.

Idelent minden hópihén
a mindenséget érzem én,
s míg tenyeremben olvad el,
a végtelenje átölel.

Egy kristályrácsban ébredek,
mint szállni vágyó kisgyerek,
s parány-ösztönöm tudja jól,
a jó teremtmőm rám hajol.

S mint, ki az egész része lett,
vágyom lentről a kék eget,
lelkem kérdése felragyog:
a Rész, s Egész is én vagyok?

Mert bennem is a Csend pihen,
míg halkan hull rám az Igen,
mikor a hűvös úrön át
egy hópihében küld csodát.

Várdy Endre

Pilátus álma

Gyötör egy álmom mostanában.
Hogy felébredjek, már alig vártam.
Az örök egy embert hoztak elé
Galileából. Vagy mit tudom én...

Tekintete oly tiszta volt,
lélekben szinte átkarolt.
Kíváncsi voltam az előzményekre.
Nem figyelt rám, csak elnézett messze.

És jött egy dühödt, óriási tömeg
e nyugodt embert lincselni meg.

Új kép villant eléem kis idő múlva:
Emberek jöttek összebújva.
Jöttek sírva, halálra váltan.
Fájdalmas tekinteteket láttam.

Kezüket imára összetéve
a bűnöst is megnevezték végre.
Mélyen vésődött belém a kép:
Egy nevet mormolt a nép.

Legyél mentsvár!

Légy tékozolt létben kis remény!
Sötét éjben légy a sarki fény!
Ha úgy tűnik, hogy minden elveszett,
a sok nehézség mindent betemet,
ha oly hosszú az élet-alagút,
hogy úgy látszik, tán nincs is már kiút,
akkor legyél lámpás és vigasz.
Nyíljon lelkedben lágy tavasz!
Segíts gyengéden, szívvel, kedvesen!
S az Úr-tekintet rajtad megpihen.

Zivatar

Zúg és dübörög égi kar,
omlik a nyári zivatar.
Jegenye ága imára hajlik
a villámfényben,
míg elviharzik
fekete felhő ébenfa árnya.
Felfeszülök a szivárványra.

Véssey Ede

Üres vagy tele

Hogy is mondjam: poharamnak fele üres? Fele tele?

Ingadozó nézőpontom mindenkinék megfelel-e?

Sokan szidnak: „Nem becsülöd kivételes szerencsédet, sikeredet, gond nélküli jólétedet sose nézed.”

Mások feddnek: „Nem volt elég veszteséged életedben, hogy ne dalolj mesterkéltén vidámkodva, önfeledten?”

Kedvem lenne poharamat csalódottan földhöz vágni, életemnek valóságos egyensúlyát megtalálni.

Fájdalmaid híján sosem *értékeled* boldogságod, sötét *nélkül útmutató* csillagodat meg sem látod.

Öregember...

Öregember nem vén ember, csak tántorog, mikor felkel, melyik lába legyen elől, haboz néha, majdnem eldől.

Öregember nem vén ember, de csak sétál, futni nem mer, csontjainak kopott váza gyakran sajog, hogyha rázza.

Öregember nem vén ember, gyengén lát a szemüveggel, anélkül meg nő a vágya, a csúnyát is szépnek látja.

Öregember nem vén ember, próbálkozik szerelemmel, elméletben jól megy minden, de már nincs a régi szinten.

Öregember nem vén ember, majdnem felér egy sükettel, a sok szidást készakarva, kényelemből meg se hallja.

Öregember nem vén ember, nincs már, amit nem felejt el, de fejében még megmaradt: sok vénségnél fiatalabb

Zsirai László

Váci öröksége

Emléke előtt jegenyék
állnak vigyázzban, hallgatag.
Minden írása menedék,
kiművelt lélekből fakad.

Szíve irányít csendesen,
boldog jövőbe belerejt,
magasságokig felemel,
poklok mélyéig le nem ejt,

Azt kapja mind, mit érdemel.
Eszméit nyers szél bogozza,
s a homlokához térdepel,
jó enyhet kínál a bodza.

Rég elment már. Maradt a vers,
mit örökségül ránk hagyott.
Míg szellemével ünnepsz,
addig a líra nem halott.

Látszólagos

Az életüket befelelve
kapaszkodnak a telefonba.
Vezérlőjük a számítógép.
Észlelik-e, hogy tiszta az ég?

Létszemléletük abnormalis,
szerelmük is csak virtuális,
vágyuk tárgya nem érinthető.
Látszólagos múlt, jelen, jövő.

Lekottáznám...

Lekottáznám a fénylő nyári Nap
legfőbb értelmét és legszebb dallamát,
ám míg kezem tollamra ráakad,
a Nap már a horizonton ballag át.

Kegyetlen hőség varázsa lehet
csak eme embernek kínos lassúság –
A Nap dallama nem könnyű lelet,
fülemből lehel a forró ritmusát.

Ez esetben a költő mit tehet,
mikor témája már jobbról balra vált?
Kitalál egy-két fényes ötletet
s jóvá álmodik néhány rossz balladát.

Jámbor Ildikó

Prága, 2023 koraősz

Szeptember eleje, Prága:
Ragyogó fények
a Vencel téren.
Araszolunk a szecessziós
épületek tövében,
két vonatindulás között.

A szobor előtt
a botlatókő.
Egy éve barátaink
elmagyarázták:
Jan Palach 1969-ben
itt gyújtotta fel magát,
tiltakozva a megszálló csapatok,
a szocializmus,
a bezártság ellen.

Most haladunk tovább!
Hosszú sor áll egy üzlet előtt,
fiatalok, gyerekek
szülőikkel.
Kiderül, a sor végén könyvesbolt:
Pokémonos albumokra várnak,
fejükön papírfigurák.

Néhány pad,
– köztük okos pad is –
vágott pihenővel kecsegtet
„van vagy negyven fok,
de harmincöt biztosan”.
Meginnánk
a magunkkal hozott
ásványvizet.
Az egyik kávézó jeges
italt kínál, csakis euróért!

Négy tagú keleti család
foglalja a helyet a
beton„okos padon”.
Kocsiban csecsemő,
s egy nagyobbacska
iskoláslány.
Látjuk, nem csehek,
de valahogy mégis
otthonosak itt.

Sok a turista ezidőtájt,
visszaindulunk.
A sugárút épületei
friss vakolattal,
a szecesszió
megannyi remeke,
Prága most gyönyörű!

Hajléktalanok sütkéreznek
az állomás körül.
Egy ittas orosz vagy ukrán(?)
hangosan provokál,
Talán választ vár,
látja rajtunk,
értjük, miről beszél.

Az állomás nyüzsgő:
az alagsori átjáróban
digitális táblák,
az utolsó percekben jelzik,
mikor indul a vonat.
Tanakodunk.
Keleti hölgyek szólítanak
meg, magyarul.

Egykor Budapesten és
Prágában tanultak
építészetet és gyógyszertant.
Mindannyian vietnámiak,
Hanoiból valók.
Egyhónapra érkeztek:
most osztálytalálkozóra jöttek át.
Címet cserélünk!

Közben a vonat befut,
Két külön kocsiba
szól a jegyünk.
Maradunk.
A RailJet
százhetvennel száguld.
Még egy kávé is
belefér – mobilon rendelve –
Budapestig.

Rumpler György

A XX. század legendája

érzem csontjaimban a hideget talán mégsem kellett volna
abbahagyni a tornát a fekvőtámaszt nézegetem magam
egy tükör előtt álldogálva elégedetlen vagyok a látvánnyal
kondícióm siralmas egy hópelyhet is megérzek a vállamon
beszélgetéseim egyre hosszabbak nyúlnak a szavak
önmagukba csavarodnak valakit még megfojtanak
régén békésebbek voltak azok a szavak visszavarrok néhányat
minta leszakadt gombot Nagyanyámtól tanultam
ezt is másodperc alatt átjutott egy cérnaszállal a tű fokán
egyetlen mozdulattal megszegte a kenyeret egyre gyakrabban
eszembe jut eres keze régies köténye polcra helyezett
boldogságaink nézzük őket folyton csodálkozunk
hogyan kerülhettek olyan magasra mitől ragyognak most már
szinte elérhetetlenek

fotó: Gergely Gábor

Kiszely Tóth Anett

A fényűzés, a vagyon és a rang szimbóluma

Az erdőtelki Buttler család kastélyának története

A Buttlerek nevét nem kisebb írói nagyság véste be az irodalomtörténet nagykönyvébe, mint Mikszáth Kálmán. Népszerűségüket és emlékezetüket az 1900-ban megírt *Különös házasság* című regénynek köszönhetik, melynek főhőséül Buttler Jánost választotta az író. A család erdőtelki kastélya építészeti kuriózum. Egyedülálló, elegáns és titokzatos, mint amilyen a kastélyt építtető család is volt.

Az erdőteleki gróf Buttler család

Erdőtelek a Buttler család hevesi és nógrádi uradalmának központja volt, ezért álmódott ide gróf Buttler János Lajos impozáns kastélyt. A ma is álló kastély építésénél egy régebbi épület falait is felhasználták, amikor 1715-ben megkezdődtek az építkezési munkálatok.

Buttler János Lajos 1749-ben kelt végrendeletekor már csak egy fia és három lánya volt életben. Az erdőtelki birtok és a rajta álló kastély így egyetlen fia, Gábor Rudolf Jakab birtokába került. Buttler Gábor kétszer nősült: első házasságát gróf Buttler Erzsébettel 1754. július 27-én kötötte és 14 gyermekük született. Második felesége Nagy Borbála, akit 1779. december 12-én vett feleségül, tőle már gyermeke nem született. Fia, a Mikszáth-regényből is ismert János Benedek Vilmos Sályon, báró Eötvös Ignácéknál ismerkedett meg annak unokahúgával, gróf Döry Gábor lányával, gróf Döry Katalinnal.¹ Az eljegyzést 1792. május 31-én tartották Pesten. Az eljegyzési gyűrűváltással egyidejűen házassági szerződést is kötöttek. Ebben Buttler gróf kijelentette, hogy Döry Katalint, „*Isten Ő Szent Felsége vezérlése mellett szabad akaratombul és egyenes szívbeli indulatomtól viseltetvén*”² jegyezte el, és 30 000 rajnai forint kötbért állapítottak meg arra az esetre, ha valamelyik fél elállna a házasságtól.³ Buttler apja, az öreg Gábor gróf ellenezte fia és a Döry kisasszony házasságát, de az eljegyzés után egy hónappal elhunyt, így érdemben nem tehetett semmit. János gróf apja halála után óriási vagyont örökölt, köztük Erdőteleket is.⁴

¹ Hőgye István: *Girincs község története*. Girincs Község Önkormányzata. Girincs, 1999. 113.

² MNL HML Protocollum In et Extabulationum 1794–1798. 13–14. l.

³ HML Protocollum In et Extabulationum 1794–1798. 13–14. l. közli még: Hőgye István. 113.

⁴ Kiszely Tóth Anett: Gróf Buttler János valóban „különös” házassága. In: *A múltnak kútja blog*, 51. szám. https://amultnakkutja.blog.hu/2022/02/06/grof_buttler_janos_valoban_kulonos_hazassaga

Ő volt a Buttler család utolsó férfi sarja, s mivel örökös nélkül halt meg 1845-ben, így vele sírba szállt a dinasztia grófi ága.

Azért, hogy a család ősi fénye fennmaradjon, János pótvégrendeletében egy bajorországi rokonára, gróf Buttler Sándorra hagyta javait, aminek már akkor nem volt része az erdőteleki kastély, hiszen azt korábban adósságai fejében elzálogosította. A birtokot 1845-ben elárverezték, a kastélyt és a hozzá tartozó kertet idősebb dr. Kovács József sebészstanár vásárolta meg. Halála után nevelt fia és egyben unokaöccse, ifj. dr. Kovács József örökölte az ingatlant. Ő létesített a kertből gazdag élőfagyűjteményt, amely mára országos hírvé arborétum.

Buttler János meglehetősen tékozló életet folytatott, melynek következtében birtokainak egy részétől is meg kellett válnia. Nevét azonban a Ludovika Akadémia építését elősegítő nagylelkű adománya (126 000 forint) méltán örökítette meg.

A Buttler grófok hűek voltak jelmondatukhoz: *Dum spiro spero* – Amíg élek, emlélek!

*

Az erdőteleki kastély első építési periódusában, 1715-ben az érett barokk építészet sajátosságait viselte magán, amely korstílus a szatmári békétől (1711) a hétéves háború végéig (1760) tartó időszak. A szatmári béke után a felszabadító és függetlenségi küzdelmek minden harca és ellenállása elcsendesült. Kiépült a Habsburg abszolutizmus. A szellemi központ Bécs volt, amely a maga kitűnő ízlésének szűrőjén át közvetítette Európa irányadó országainak hatást. Az úgynevezett „bécsi barokknak” (Fischer von Erlach, Johann Lucas Hildebrandt, Domenico Martinelli, Jakob Prandauer, Rafael Donner) nyilvánvaló a magyarországi barokk építészetre gyakorolt hatása. Hazánkban néhány évtized alatt az architektúránk sajátos színezetet kapott. Ez mindenképpen figyelemre méltó, még akkor is, ha az épületek művészi és anyagértékben, avagy nagyságrendben nem vetélkedhetnek más, történelmileg akkortájt szerencsésebb országokkal. A magyarországi tervezők és kivitelezők sorában az olasz építészeket túlnyomórészt felváltották a német és az osztrák mesterek. Ez egyfajta közeledést mutat a két ország kapcsolatában. Kiemelkedik Mayerhoffer, Hölbling, Pauer, Gerl neve, ami érzékelteti a kevésbé szigorú, lágyabban formáló, kellemesebb bécsi barokk hazánkban kibontakozó hatását. A fentebb sorolt építészek közül egyesek egész életükben Magyarországon alkottak, mint ahogyan azt Mayerhoffer András munkássága is példázza, aki egy hazai építészdinasztia alapítója volt. A barokkra jellemző merev, egyenes vonalú formák helyét ívelő vonalak, kartusok, füzérek, rocaillok, stukkók, kőfonatos mellvédek vették át. Ebben Johann Lucas Hildebrandtot tekinthetjük irányadónak, aki a ráckevei és a féltoronyi kastély építészetekor leszámolt a korábbi erődjelleggel, és munkáit a könnyed reprezentáció lehetőségei számára nyitott elrendezéssel tervezte meg. Hildebrandt stílusbeli útmutatását az egy időben mellette

dolgozó Mayerhoffer András vette át és fejlesztette tovább, amelyben már a hazai sajátosságok is érvényesülnek.

A Mayerhoffer által kialakított stílus, amelyben a délnémet barokk elemek is megtalálhatóak, alaprajzilag az U alakra épül fel. Középső manzárdkupolával hangsúlyozott rizalitjának emeletén foglalt helyet a díszterem, amely szép térhatású lépcsőjével az épületnek földszinti áthajtóval kihangsúlyozott főtengelyébe esik. Szárnyhosszak változtatásával az öt szakaszra tagolt homlokzatnak mindig kedvező arányokat lehetett kialakítani. A pavilonszerűen kiemelt törtíves oromzattal, három magas ablakkal az emeleti traktusban, gazdag erkéllyel és kapuval karakterizált középrészhez két oldalt rövid szárnyak és sarokrízalitok csatlakoznak. Ez a derűs homlokzati egység szép példája a gödöllői Grassalkovich-, a péceli Ráday-, a gácsi Forgách-, vagy a geryeszegi Teleki-kastély, melyek Mayerhoffer András, majd fia, János tehetségének múlhatatlan bizonyítékai, s melyekkel önálló építészeti stílust hozott létre, az úgynevezett Grassalkovich-stílusú kastélyokat. Az erdőteleki Buttler-kastélynál ez a stílus ugyan teljességében nem található meg, mindazonáltal az épület kupolás hangsúlyos középrízalitja és az első építési periódusban még U alaprajza mutatja a késő barokk korstílus sajátosságait.

*

A Buttler kastélyt a második építési időszakában (1783 és 1792) klasszicizáló késő barokk stílusban, úgynevezett *copf* stílusban építették át, illetve bővítették. A *copf*, vagy *paróka* stílusú épületek Kelet-Európában a 18. század utolsó évtizedeiben váltak népszerűvé. A rokokó irányzattal együtt a barokk késői ága átmenet a barokk és a klasszicizmus között. A *copf* stílusú épületek szakítanak a barokk mozgalmas, hullámzó formáival, vonalvezetésük letisztultabb, áttekinthetőbb. A fény- és árnyékhatásra törekvő gazdag plasztika tükörmélyítésekkel tagolt falfelületekké szelődül. Megváltoztak a használt építészeti és díszítő elemek is. Az egyenes vonalú párkányokat álló tömb alakú konzolok fogják alá, az ornamentális elemek sorában egyre gyakrabban jelennek meg a gombokra akasztott szalagok, karikára kötözött drapériák, babérlevelekből fűzött koszorúk és az akantuszleveles díszítés az oszlopfőkön, szemöldökpárkányokon. Különösen kedvelt motívumai a *copf* stílusnak a medallionok, urnák, sípsorok. Mind az alaprajz, mind a homlokzat kialakításában egyszerűsége, világosságra törekedtek.

A stílusalakulás a klasszikus formatökélyt áhító tisztulás jellemzi, ezzel építészeti tulajdonképpen átmenetet jelent a barokk és a klasszicizmus művészeti irányzata között. Lényegét tekintve nem választható el élesen a *copf* stíluselődjétől, az érett barokk irányzattól. Jelentősebb eseménytörténeti időpontok sem segítenek a pontosabb korszakhatárok megállapításakor. A korszak kezdetének Mária Terézia uralkodásának közepét, végének pedig I. Ferenc uralkodásának első évtizedét lehetne megjelölni. Szigorúan véve, az 1760 és 1795 közötti időszak

építészetét nevezhetjük az osztrák szakirodalom hatására a *copf* fénykorának. Így nyilvánvaló, hogy a Buttler-kastély második építési fázisakor (1783–1794) kapta meg ezeket a klasszicizáló késő barokk stílusjegyeket. A stílusirányzat a nevét, az egyik leggyakrabban használt építőmotívumról, a *fesztonról*⁵ kapta, amely emlékeztet az ebben az időszakban divatos parókaformára. Ez azonban nem az egyetlen és nem is a legfontosabb jellemzője. Alaprajzi rendszere, térformálása és térkapcsolása, tömegképzése és szerkezeti megoldásai általában a barokk elvek szerint alakultak. De a barokk feszítő dinamikája erősen lehiggadt, a tagozatok hullámozása kiegyensúlyozottabb vonalvezetést mutat.⁶ A változás tehát nemcsak díszítésben mutatkozott meg, hanem az egész architektúrában tetten érhető, éppen ezért *klasszicizáló késő barokknak* is hívják ezt az időszakot, jelezve, hogy átmenet volt két korszak határán. Viszont hiányzik az épületekből a klasszicista portikusz alapsémája. A díszítések majdnem teljes hiánya, a nyitott és a zárt felületek harmonikus aránya, az egyenes vonalak, a horizontálisok és a vertikálisok uralma jól megkülönbözteti ezeket az alkotásokat a barokk művektől. A klasszicizáló késő barokk irányzat nem jelenti az épületek antikos megjelenését, vagy azok másolását. Ebben az időben ugyanis még nem volt lényeges az archeológiailag pontos építésmód, a hangsúly az evokáción volt, az antik kultúra építészeti elemeinek felidézésén.⁷

A Buttler-kastély építőmesterének kiléte hosszú ideig homályába veszett. Kutatásom egyik fontos célja annak igazolása, hogy a kastély második építési periódusának tervezése és kivitelezése mely jeles építőmesterhez köthető. Gróf Eszterházy Károly egri püspök baráti kapcsolatban állt a Buttler Gáborral, akinek nevéhez a kastély bővítése köthető. Eszterházy ebben az időben Egerben a Líceum tervezési és kivitelezési munkálataival Josef Ignaz Gerlt bízta meg, azonban amikor a püspök többször is módosított az épület tervein, Gerl ezt nehezményezte. Arra hivatkozott, hogy Eszterházy a terveit egyszer már jóváhagyta, és nincs szükség az átdolgozásukra. Eszterházy Károly, aki nem tűrt ellentmondást, menesztette Gerlt, és a második áttervezést már Fellner Jakabra (1722–1780) bízta. Fellner készségesen teljesítette a püspök minden építészeti elképzelését.

Eszterházy Károly sok időt töltött Erdőtelken, gyakran vendégeskedett rövidebb-hosszabb ideig a Buttler családnál. Nem zárható ki, hogy amikor Buttler Gábor kastélya bővítése mellett döntött, tanácsot kért Eszterházytól. Fellner 1780-ban be-

⁵ Szalaggal összefont virágokat, gyümölcsöket, leveleket mintázó épületdísz.

⁶ Rados Jenő: *Magyar építészettörténet*. Budapest, 2013. 195.

⁷ Kiszely Tóth Anett: Békés megye két kastélyának építészettörténeti és társadalomtörténeti jelentősége a 19–20. században. 47. In: *Mozaikkockák*. Fejezetek a magyar modernitás történetéből. Szeged. 2022.

következett halála után mind az egri Líceum, mind pedig más félbehagyott munkáit Grossann József⁸ fejezte be.

Az erdőteleki kastély bővítése a 18. század második felében történt. Hogy pontosabban meghatározhassuk az időintervallumot, segítségünkre van a Habsburg birodalom II. katonai térképe (1783–1793). A térképen látható kastély még az átalakítás előtti állapotokat mutatja. Az egyik időhatár 1783, a másik 1792, amikor a birtokot átvette Buttler János. Pazarló életvitelét és tetemes adósságait ismerve valószínűtlen, hogy folytatta volna apja bővítéseit az erdőteleki kastélyon, így a második építési periódus, az észak felé történő bővítés és a kastély homlokzatán a kocsi aláhajtós középrizalit kialakítását 1783 és 1792 közé tehetjük. Mivel Fellner Jakab 1780-ban elhunyt és befejezetlen munkáit Grossmann József vette át, így magától értetődik, hogy Eszterházy és a Buttler család között fennálló szoros barátság okán Fellnernek minden szerepe lehetett az erdőteleki kastély tervezésénél, de a kivitelezés irányítását nem végezhetette el. Félbemaradt alkotását munkatársa és barátja, Grossmann József vette át.

A kastélyt észak felé teljes szélességében egy, illetve két kisebb helyiséggel bővítették. A barokk szobák földszinti csapos gerendáit ekkor cserélték ki boltozatosra. A korai barokk külső architektúra lényegesen nem változott, megmaradt a keretezett höbörcsös fehér homlokzat. A középrizalit földszinti részére ekkor került az erősen hangsúlyos kváderezés. A kastély belső termeiben a falak burkolatát eltávolították, kivéve a földszint legészakibb szobáját. Az első periódus válaszfalai, nyílászárói változatlanul megmaradtak, kivéve az északi szobát. Az ajtókereteket betétes barokk stílusú borítással látták el. A korábbi fűtőrendszert is korszerűsítették, a kéményrendszert megtartották, viszont készültek a barokk kályhafülkék mintájára íves további fülkék, illetve a meglévőket kijavították. Kívülről fűthető cserépkályhák kerültek a fülkébe.

A közel 858 négyzetméter alapterületű kastély alatt pince húzódik, melyből nyílt egy alagút, ami a néphagyomány szerint a főúri rezidenciát kötötte össze a település templomával. Ennek igazolása még várat magára.

Az épület téglalap alaprajzú, a nyugati homlokzatán erőteljesen előreugró középrizalittal rendelkezik, amely kocsiáthajtóként is funkcionált. A középrizalit földszintje csúcsíves boltozattal tagolt, amely leginkább a gótikus építészetre jellemző. Már önmagában az a tény, hogy a copf építészetet a gótikus stílusjegyekkel keverték, rend-

⁸ Grossmann József (Bécs, 1747. – Tata, 1785.) a 18. század egyik legjelentősebb hazai késő barokk copf stílusban alkotó építész. Fellner Jakab munkatársa, annak halála után munkáinak folytatója. Fellner özvegyét vette feleségül. Folytatta a tatai „kétornyú templom” és befejezte a pápai Nagytemplom, valamint az egri Líceum építését. Tervet készített az egri székesegyház felépítéséhez. Kibővítette az egri papnevelde épületét. Az ő tervei szerint készült a pápai templom főoltára, kapuja és a tatai népparki kastély. A késő barokk klasszicizáló copf stílusnak nevezett irányzatának jellegzetes képviselője volt.

kívül különleges és ritka. A középrésztől délre is találunk egy enyhe kiülésű rizalitot. Az érett barokk építészeti stílusirányzatára jellemző módon a két rizalit között, az emeleten látható egy kör alakú ablaknyílás ívelt szemöldökpárkánnyal. A kastély teljes külső falfelületén, sávos kváderezés látható.

Az emeleti ablaknyílások szemöldökpárkányát stukkó díszíti a rokokóra jellemző kagyló motívummal, melyet két oldalon akantuszlevél keretez. Az épület falsíkját ion stílusú négyzetes pillaszterek tagolják. Az oszlopfőket volutás (csigavonalas) párnatag ékesíti, rajta akantuszlevél és feszton ornamentika. A középrizalitot toronyszerű manzárdtető, az épület többi részét pedig kontyolt nyeregtetős födém borítja.

A kastély udvarán egy nyújtott téglalap alaprajzú, földszintes, nyeregtetős gazdasági épületet találunk. A gazdasági épület nyugati szárnyában egy Magyarországon pártját ritkító művészi kivitelezésű, csodaszép háromhajós boltozott istálló áll. A kastély belső terei is jól áttekinthetők. A földszinti nagyteremben neogótikus, az ebből nyíló kisebb szobában pedig rokokó stílusjegyekkel felvértezett falfestés maradványaira bukkanunk.

*

A 19. század második felének társadalmi változásai és technikai fejlődése jelentős átalakulást eredményezett a hazai arisztokrácia mindennapi életében. Az addig sokak által egyhangúnak tartott hagyományos főúri életforma keretei tágabbá váltak, de a hagyományaihoz erősen ragaszkodó főurak továbbra is sok mindent megőriztek szokásaikból.

A kastély korának szinte összes technikai vívmányával rendelkezett. A 19. század végén tulajdonosváltás történt, az épületet dr. Kovács József sebészorvos, egyetemi tanár vásárolta meg, akit 1896. március 16-án emeltek a magyar nemesek sorába, és ezzel együtt jogot nyert az *erdőteleki* előnév viselésére. Ezt az idős és már akkor beteg orvos testvérére, Kovács Jánosra ruházta át, akinek szintén orvosdoktor fiát törvényesen örökbe fogadta. Idősebb dr. Kovács József tehát az erdőteleki kastély megvásárlásával, de nemesi rangjának és nevének unokaöccsére történő átruházásával is biztosította, hogy – amint a Buttlerek egyszer már megtették – örökségét fogadott utódai vigyék tovább.⁹ Ifjabb dr. Kovács József a 20. század elején a kastély körül alakította ki Heves megye legszebb arborétumát.

A Kovács doktorok birtoklása alatt a kastélyban is történtek kismértékű átalakítások, amelyek leginkább a belső tereket érintették. A földszinti nagyterem falára ebben az időben került gótikus festés, míg az ebből a helyiségből keletre nyíló szalont rokokó stílusú falfestmények díszítik. A földszinti északnyugati szobában konyhát alakítottak ki, az északi falhoz tapasztott kemencét építettek. A korábbi

⁹ Szuromi Rita: *Erdőtelek története*. Erdőtelek, 2015. 125.

barokk lépcsőt lebontották, és a karokat megfordították. Az emeleti nagyfolyosóra ekkor kerül tükrös keretezett vörös festés. Az ajtókat változatlanul hagyták, az ablakokra az átalakítás első fázisában kettős gerébtokos szerkezetek kerültek. Az építéshez a Kerámia Téglagyár Gyömrői úti tégláját használták fel.¹⁰ A téglák gyártási ideje az 1880-as évek.

Ugyanekkor épült meg a kastély középrizalitos nyugati homlokzatától az országútig vezető téglamellvédes kerítés, és a pilléres nagykapu. A négy kerti kapu pillérjeit egykor kővázák ékesítették, a főkapu nagyobb méretű oszloppárjának dísze pedig a Buttlerek címerállata, a sas. Napjainkban a kővázák közül csupán kettő látható, a sások már régen „elrepültek” a pillérekről.

Ebben az időszakban kapta meg a kastély a mai is nyomokban még látható okkersárga festését. Az 1900-as évek elején vezették be a vizet és a villanyáramot az épületbe, melynek energiaellátását egy szélkerék szolgálta. A kastély fűtéséről központi kazánok gondoskodtak, amelyeket a lépcső alatt és a földszinti előtérből leválasztott utolsó boltozatos szakasz északi sarkában helyeztek el. A meleg levegőt a korábbi kémények füstjáratai vezették a szobákba rácsos befűvőkákon át. Csak az emeleti nagyteremben és az emeleti nagyfolyosón állt kályha.

A kastély két világháború közötti térelrendezését és a helyiségek funkcióját ismerjük. A földszinten az északkeleti sarokban lévő két boltozott szoba kamraként működött. Mellette helyezkedett el az úgynevezett fehér szoba, majd ezt követte az ebédlő, a kastély egykori díszterme. A nagyteremből ajtó nyílt az arborétumra, előtte terasz húzódott. A korlátját vázás téglaoszlopok, a pillérek között kettős vasrács alkotta. Az ebédlő mellett déli irányban következett a kis szalon, majd pedig a sarokban a biliárdszoba. A második építési periódus bővítésének köszönhető földszinti nagyszoba volt a konyha, mellette mángorlószoza, majd az előtér következett. A lépcső mögött a délnyugati sarokban volt a botanikusszoza az arborétum alapítójának, ifj. dr. Kovács Józsefnek a könyveivel, növényeivel, preparátumaival. Az emeleten a déli sarokban lévő két boltozott helyiség közül az északi volt a kápolnaszoza, mellette pedig a barokk festéssel díszített szoba. A vendégszoza után következett a nagyszalon, padlózatán táblás parkettával, majd pedig két lakószoba. A konyha felett szintén vendégszoza helyezkedett el. Az enyhén kiugró déli sarokrízalitban kettős WC, a sarokban pedig fürdőszoba kapott helyet. A középrizalit emeleti helyisége a cselédszoza szerepét töltötte be.¹¹

A kastélyt 1945-ig a Kovács család lakta, ezt követően az állami gazdaságé lett az épület, majd iskolaként funkcionált.

*

¹⁰ A Pesti téglagyár bélyege a gyöngysoros keretben lévő benyomott KT bélyeg.

¹¹ Dr. Kovács József leszármazottjainak elbeszélése nyomán.

A Buttler-kastély minden kétséget kizáróan egy valódi építészettörténeti érdekesség. Ötvöződik benne az érett barokk, a klasszicizáló késő barokk, vagyis a *copf* stílus, valamint olyan egyedi irányzatokra jellemző díszítő és épületelemek is, melyek együttes alkalmazása a magyar építészettörténetben rendkívül ritka. Ilyen a gótikus irányzat csúcsíves boltívei, illetve a rokokó díszítőelemeinek legfontosabbja, a kagyló.

A Buttler-kastély pótolhatatlan és illusztris értéket képvisel. Egy olyan kor és egy olyan társadalmi réteg hívta életre, melyre egykoron nagy tisztelettel tekintettek.

A fényűzés a vagyon, a rang és a hatalom szimbóluma volt. Sok embernek munkát és otthont adott, és a személyzet tagjai, akik a kastély működtetését biztosították, sajátjukként gondozták helyiségeit.

A szemkápráztató enteriőrök, a csodás szalonok a maguk nyelvén mesélik el a történetüket. Beszélnek az építtető családról, a korról, melyben keletkezett, és a jelenről is.

A kastély műemlék, egyedi atmoszférája, építészeti sajátosságai fontos történeti emlékek. Felfedezhető bennük minden, amit csak tudni akarunk az építtető családról, avagy arról a korról melyben épültek. Minden egyes díszítőeleme, téglája és kovácsoltvas eleme, kváderköve, vagy tetőzete, de még a szalonok intarziás, stukkós mennyezete és falfestményei is árulkodóak, és elmesélik a maguk történetét az utókornak.

Szakirodalom

Felhasznált források:

Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára Protocollum In et Extabulationum 1794–1798.

Egri Főegyházmegyei Levéltár. Buttler-Döry Processus vincularius, 4097. 1–2.

Felhasznált irodalom:

Hőgye István: *Girincs község története*. Kiadja: Girincs Község Önkormányzata, Girincs, 1999.

Kiszely Tóth Anett: Gróf Buttler János valóban „különös” házassága. In: *A múltnak kútja blog*, 51. szám.

Rados Jenő: *Magyar építészettörténet*. Budapest, 2013.

Kiszely Tóth Anett: Békés megye két kastélyának építészettörténeti és társadalomtörténeti jelentősége a 19–20. században. In: *Mozaikkockák. Fejezetek a magyar modernitás történetéből*. Szeged, 2022.

Szuromi Rita: *Erdőtelek története*. Erdőtelek, 2015.

Kelényi György: *Kastélyok, kúriák, villák*. Corvin kiadó, 1974.

E számunk szerzői

Aknav Tibor (1944) Budapest	Kiszely Tóth Anett
Ádám Tamás (1954) Budapest	Kocsis István (1940) Budapest
Ambrus József (1966) Lajosmizse	Konczek József (1942) Pomáz
Baán Tibor (1946) Budapest	Kriston-Vizi József (1953) Dombóvár
Bakacsi Ernő (1938) Eger	Lisztóczy László (1941) Eger
Balajthy Ferenc (1946) Székesfehérvár	Major Mátyás Gábor (1998) Budapest
Balogh Ferenc (1974) Noszvaj	Már Orsolya, Réty, Kovászna megye
Bertha Zoltán (1955) Debrecen	Megyesi Nagy Imre (1967) Ceglédbercel
Bérczessy András (1975) Eger	M. Fehérvári Judit (1962) Debrecen
Bistey András (1942) Szolnok	Mihályi Molnár László (1953) Szepsi
Bozók Ferenc (1973) Budapest	Murawski Magdolna (1950) Eger
Czilli Aranka (1982) Kovászna	Nagy Bence (1998) Eger
Csatáné Barta Irénke (1941–2023) Eger	Oláh András (1959) Mátészalka
Cséby Géza (1947) Keszthely	Pásztó András (1943) Kassa
Csontos Márta (1951) Sándorfalva	Radnai István (1939) Budapest
Cs. Varga István (1946) Eger	Renn Oszkár (1933–2018) Eger
Dargay Lajos (1942–2018) Eger	Rumpler György (1969) Budapest
Deák-Sárosi László (1969) Budapest	Sándor József, Kompolt
Elek György (1958) Szatmárnémeti	Sipos Anna (1956) Miskolc
Farmosi László (1955) Hatvan	Szente B. Levente (1972) Székelykeresztúr
Fecske Csaba (1948) Miskolc	Szilágyi Rudolf (1979) Eger
Ferenczfai János (1967) Budapest	Szilvás István Eger
Fodor Kiss Júlia (1954) Eger	Sziráki Márta (1963) Gyöngyös
Fűrész János Eger	Szuromi Rita (1971) Eger
Gábor László (1955–2015) Eger	Tell Imre (1966)
Gál Elemér (1929–2007) Eger	Tornai Xénia (1968) Budapest
Gergely Gábor (1981) Eger	Törő István (1949) Diósd
Hadnagy József (1950) Debrecen	Török Nándor (1965) Budapest
Homa János (1956) Eger	Vadász János (1951) Budapest
H. Szilasi Ágota (1960) Eger	Várdy Endre (Nagy Tamás) (1953) Szolnok
Jámbor Ildikó (1955) Eger	Varga Sinai Gizella (1944) Teherán
Juhász Pál (1967) Parádsasvár	Véssey Ede (Dallas)
Juhos-Kiss János (1959) Budapest	Wessetzky Dániel (1997) Veszprém
Kaiser László (1953) Budapest	Zentai László (1950) Sopron
Katona Kálmán (1956) Mezőkövesd	Zolcsák Anna Eger
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen	Zsirai László (1956) Budapest